

ПЕРИОДИЧЕСКО СПИСАНИЕ

НА

БЪЛГАРСКОТО КНИЖОВНО ДРУЖЕСТВО

ВЪ СРЪДЕЦЪ.

ПОДЪ РЕДАКЦИЯТА НА В. Д. СТОЯНОВА.

ГОДИНА ОСМА.

КНИЖКА XL.

Умъ паруза,
Умъ робуза,

Нар. пословица.



СРЪДЕЦЪ

ДЪРЖАВНА ПЕЧАТНИЦА

1892.

Безъ прѣдплата никому не се даватъ книжките отъ Пер. Списание, нито отъ другитѣ издания на Българското Книжовно Дружество.

Ръкописи, обнародвани или не, никому не се възвръщатъ назадъ.

СЪДЪРЖАНИЕ.

Книжка XL.

Страница.

I. Геологическо-петрографическо описание на Сръдня-Гора между рѣкитѣ Стрѣма и Тополица и на съседнитѣ ней страни. (Съ една геологическа-колорирана карта въ мащабъ 1: 210.000). Отъ Г. Н. Златарски.	501
II. Сегашното и недавното минало на градъ Велесъ. (Продължение отъ кн. XXIX и свѣршекъ). Отъ К.	549
III. Македония въ миналото ѝ. Отъ Димитриева	611
IV. Български народни умотворения.	
1. Народни пѣсни отъ Тръвна и Габровско. Съобщава Устагенчовъ . .	650
2. Народни пѣсни отъ Тръново, (Търновско) и Батомово, (Севлиево). Съобщава Ив. Бакаловъ	658
3. Народни пѣсни изъ Горно-Джумайско въ Македония. Съобщава А. П. Стоиловъ	660
V. Книжнина.	
I. Рецензии:	
1. Dr. Antoni Kalina. Studya nad historyjã języka bulgarskiego. Kraków, 1891. (Двѣ части, стр. 385—205). Отъ М. Дриновъ. (Прѣведе отъ русски: Д-ръ А. Боруйски)	664
2. Н. Тиховъ, Очеркъ грамматики западно-болгарскаго нарѣчїа по сборнику болгарскихъ пѣсенъ В. В. Качановскаго. Казань. Типографїя императорскаго университета. 1891 год. 8° VIII+278 с. цѣна 1. р. 25 к. Разгледва С. Ив. Барутчиски	671
3. Статистически Свѣдения за Земледѣлческата Производителность на България при надвечернето на I-то Българско Земледѣлческо-Промышленно Изложение. Отъ М. Георгиевъ, Началникъ на Отдѣленieto за държавнитѣ имоти, горитѣ, земледѣлнето и търговията при Министерството на Финанситѣ и Директоръ на I-то Българско Земледѣлческо-Промышленно Изложение, София, 1892. Разгледва Ив. Ев. Гешовъ	679
II. Кратки вѣсти отъ книжовний и научний свѣтъ.	
Пролѣтна расхodka отъ София до Кокалянскій мѣнастирь прѣзъ с. Бистрица, и завръщаніе отъ поменатий мѣнастирь до София прѣзъ селата Кокаляне, Панчерево и Горубляне. Отъ В. Д. Стояновъ.	686
III. Книгописъ:	
1. Старобългарска граматика съ упражнения, образци изъ старобългарскитѣ паметници и рѣчникъ. Съставилъ Д-ръ Л. Милетичъ. За сръднитѣ учебни заведения. Второ прѣработено и допълнено издание. София. Държавна печатница. 3892. 8°, стр. IV+182. Излага В. Д. Стояновъ	696
2. Еллинска Христоматия съ обяснение на български и съ еллино-българско словарче отъ Марко Д. Балабановъ. Часть първа. София. Държавна печатница. 1892. Излага Д. Матовъ	698
VI. Извънредно главно събрание на дружеството „Напрѣдъкъ“ въ гр. Вѣна, държано на 24/6, 26/8 и на 27/9 ^{Априль} _{Май} 1892.	701
VII. Благодарность къмъ членовѣтъ на бившето Дружество „Напрѣдъкъ“ во Вѣна отъ името на Управителний Свѣтъ на Българското Книжовно Дружество въ Сръдецъ.	707

Геологическо-петрографическо описание на Сръдња-Гора между рѣкитѣ Стрѣма и Тополница и на съседнитѣ ней страни.

(Съ една геологическа-колорирана карта въ мащаѣ 1: 210,000).

Отъ Г. Н. Златарски.

Въведение.¹⁾

Сръдња-Гора, която се намира на югъ отъ Стара-Планина и на сѣверъ отъ Родопитѣ, отдѣлена е отъ първата съ Златишко поле, а отъ Родопитѣ съ пространната долина на р. Марица. Тя се простира отъ истокъ къмъ западъ и има географическо положение, точно опредѣлено между рѣкитѣ Тополница и Стрѣма; Тополница опасва Сръдња-Гора отъ къмъ сѣверъ и западъ, а Стрѣма — отъ сѣверо-истокъ и истокъ. Тъзи естествено затворена планина има на дълъж около 60 и на ширъ до 30 километра.

Физиогномията на Сръдња-Гора не малко се различава отъ оная на Стара-Планина: прѣди всичко, тя не е тъй висока както послѣдната, доволно е широка, отличава се съ слабо издадени, повечето заоблени върхове, споредъ което и твърдѣ незабѣлжителни се виждатъ отъ далечъ. Сръдњата височина на Сръдња-Гора достига до 1372 м. и най-високата ѣ точка се намира на върхътъ Богданъ (1570 м.) юго-источно отъ Копривница. Склоноветѣ на тази планина не сѣ еднакво стръмни на всички страни: на сѣверъ къмъ Златишката котловина тѣ биватъ най-стръмни, по-малко биватъ къмъ истокъ, а на югъ планината се спуща постепенно въ терраси и незабѣлжно се губи къмъ р. Марица.

Сръдња-Гора е украсена съ хубави, доста стари лѣсове, въ които най-често се забѣлзватъ джѣбъ и букъ; сѣверната ѣ частъ е по-

¹⁾ Първий отдѣлъ отъ настоящата ми студия е намечатанъ още въ 1890 г. въ Мемоаритѣ на Вѣиската Академия на Наукитѣ (Ein geologischer Bericht über die Srednja Gorá, zwischen den Flüssen Topolnica und Strema, mit einer geologischen Karte. Maasstab 1: 300,000. LVII. Band der Denkschriften der k. Akademie der Wissenschaften, Wien 1890).

гориста отъ южната и источната по-вече отъ западната; нѣ по височинитѣ ѝ се намиратъ твърдѣ често и тлѣсти полѣни, по които пасжтъ, прѣзъ по-голѣмата частъ на годината, голѣми стада отъ едѣръ, хубавѣ добитѣкъ.

Всичкитѣ води, които извиратъ въ Срѣдня-Гора, вливатъ се въ Марица; главнитѣ артерии, които приематъ тѣзи води, сж рѣкитѣ: Тополница, Луда-Яна и Стрѣма.

Като една отъ малко достъпнитѣ страни на България, Срѣдня-Гора е била до недавна сѣвѣмъ слабо позната въ научната литература. Лежанъ (Lejean) и фонъ Хохштеръ (v. Hochstetter) сж почти първитѣ, които сж опрѣдѣлили едновременно, нѣ независимо единъ отъ други, нейното географическо положение, а до прѣди тѣхъ, нито единъ отъ пътешественицитѣ по Балканский полуостровъ не сж имали ясно понятие за тѣзи планина; па и самъ Ами Буе, (Ami Boué), както и фонъ Бартъ (v. Barth) сж мислили, че Срѣдня-Гора съставлява нераздѣлна частъ отъ Стара-Планина. Най-добрата географическа карта на тѣзи страна сж съставили рускитѣ военни топографи, прѣзъ послѣдната Русско-Турска война, а най-хубавото географическо описание на вжтрѣшността ѝ има да дѣлжимъ на българския историографъ Г-нъ Д-ръ Константинъ Иречекъ.¹⁾

Още по-малко е писано за геологическия съставъ на Срѣдня-Гора. Причината на това е, че до прѣди мене ни единъ не е пропжтувалъ тѣзи страна, съ цѣлъ да ѝ проучи геологически. За Ами-Буе, Срѣдня-Гора несжществува географически, но въ неговата манускриптна геологическа карта на Европейска Турция, ний виждаме че мѣстото на тѣзи планина е означено съ *Schistes cristallins* и *Granite*.

Първий, който е писалъ нѣщо по геологията на Срѣдня-Гора, е билъ фонъ Хохштеръ; учений геологъ казва: „вѣрху геологическия съставъ на тѣзи планина, мож само толкова положително да кажъ, че основата ѝ е на всѣки начинъ кристалическа.“²⁾ Той е наблюдавалъ при с. Баня, на источната страна на Срѣдня-Гора, нѣкои камъне и, понеже ги е намѣрилъ гранитни, фонъ Хохштеръ е помислялъ, че Калоферския гранитъ се простира непрѣкъснато и въ Срѣдня-Гора; сжщий показва гнайсъ и микашистъ на сѣверъ отъ Т.-Пазарджикъ и около р. Тополница. Фонъ Хохштеръ продължава така: „надъ Татаръ-Пазарджикъ, на западъ отъ Тополница, прѣобладава гнайса и микашиста. Вѣрху тѣзи кристалически основни

¹⁾ Периодическо списание, кн. VIII, IX, X, год. 1884.

Konst. Jireček — Cesty po Bulharsku, Praha 1888, p. 209—281.

²⁾ v. *Hochstetter* — Die geologischen Verhältnisse des östlichen Theiles der europäischen Türkei. Jahrb. d. k. k. geologischen Reichsanstalt, XX. Band 1870, p. 431.

планини, почиватъ безъ съмнѣние мезозойски пластове, които иматъ същата старостъ и същия петрографически характеръ, както и ония въ Караджа-дагъ. И така ний имаме въ румелийското Срѣднѣ-горие, на югъ отъ Балкана и паралелно съ тая планина, въ посока отъ истокъ къмъ западъ, Трияски (отчасти, възможно и Юрски) и Кредни наслагвания, които отначало сж биле съединени, а сега прѣсѣчени съ дълбоко-измити долини, които достигатъ до кристалическата основа. По-специалното разчленение на тѣзи мезозойски образования е една задача, която има да се рѣши въ бѣдѣще.¹⁾

Профессоръ Д-ръ Францъ Тула (F. Toula) въ своята геологическо-прѣгледана карта на Балканский полуостровъ отъ 1882 г. различава три формации въ Срѣдня-Гора: сѣверната е означена като микашистъ и гнайсъ, срѣдната — като гранитна.²⁾

Въ картата на Херм. Шкорпилъ (1882), при която нѣма никакъвъ разяснителенъ текстъ, голѣма частъ отъ Срѣдня-Гора е означена като кристалинична; въ юго-западната ѝ страна се намиратъ и седиментарни скали отъ Триясъ или Диясъ (неопрѣдѣлено отъ какви пластове), които се простиратъ отъ Петричъ къмъ ЮИ. посока; на сѣверъ отъ седиментарнитѣ скали, простира се къмъ Панагюрище една еруптивна зона, състояща отъ Авгитъ-Андезитъ, Долеритъ и Базалтъ.

Въ по-новата си карта отъ 1884 год. същиятъ господинъ, безъ да ни каже причинитѣ, колорира Срѣдня-Гора малко по-другояче. Той означава сѣверо-западната половина като гранитна, а останалата като гнайсна. Колкото пъкъ за седиментарнитѣ скали отъ Триясъ или Диясъ, той ги прѣименува въ Флипъ (Неокомъ).

Прѣзъ 1882 год. Х. Саннеръ (H. Sanner) изслѣдва нѣкои части отъ южна България и на два пѣти се е приближавалъ до Срѣдня-Гора, безъ да влѣзе въ нея. Той казва така: „за запознаването геологическото устройство на Срѣдня-Гора, пѣтуванието ми е малко способствувало.“³⁾ Той е намѣрилъ на источната страна на Кюселеръ-баиръ парчета отъ раздробенъ гранитъ, за което е и помислилъ, че источната страна на Срѣдня-Гора състои само отъ гранитъ. При Саметлии къмъ Тополница, Саннеръ е констатиралъ гнайсъ въ дебели пластове, а не далеко отъ това мѣсто тънки слоеве отъ гнайсъ, които се измѣнхуватъ съ микашисти. „Цѣлий Кайракъ-баиръ, про-

¹⁾ v. Hochstetter. — I. c. p. 431.

²⁾ F. Toula. — Geologische Übersichtskarte der Balkan-Halbinsel. Petermann's geogr. Mitheil. 1882, Oktober.

³⁾ H. Sanner. — Beiträge zur Geologie der Balkan-Halbinsel. Zeits. d. D. geolog. Ges. XXXII. 2. p. 488.

дължава сжщий, състои отъ гнайсь и микашисть.“¹⁾ По-долу той описва, при Дуванлии, и еруптивнитѣ жилки отъ липаритѣ, като дава подробно описание и за микроскопическия съставъ на тая скала. Саннеръ разгледва доста обстоятелствено и мезозойскитѣ пластове, които фонъ Хохцетеръ смѣстя между Копривщица и Панагюрище и прави слѣдующето, доста праведно заключение: „Струва ми се обаче, цѣлия този поясъ отъ мезозойски пластове, въ сѣверната частъ на Срѣдня-Гора, който самъ за себе си е много проблематически понѣ въ продължението му до Кеселеръ-баиръ, (вѣр. Кьоселеръ-баиръ) да бѣде невѣроятенъ. Необращая внимание на това, че азъ намѣрихъ въ долинитѣ на потоцитѣ, които слизатъ отъ Срѣдня-Гора, само кристалинични парчета и никакви отломки отъ седиментарни камъне, единъ минний инженеръ, живущъ въ Пловдивъ, който е пропътувалъ Срѣдня-Гора прѣзъ Панагюрище и Копривщица, ми яви, че прѣзъ врѣме на пътуванието си, той не е намѣрилъ нийдѣ по-млади седиментарни скали, а само гнайсь и микашисть.“²⁾ — По нови изслѣдвания нѣмаме.

При такива слаби познания и съмнителни мнѣния за геологическото устройство на Срѣдня-Гора, азъ пропътувахъ прѣзъ лѣтото на 1886 год. въ разни посоки, тѣзи хубава страна на нашето отечество и повъзможность трудихъ се да ѝ изуча по-точно. Маршрутътъ, който слѣдвахъ е слѣдующий:

1. Отъ Пирдопъ прѣзъ Душанци до Копривщица.
 2. Отъ Копривщица прѣзъ Буная пл. до Смиловене.
 3. Една забиколка отъ Копривщица до Богданъ пл.
 4. Отъ Копривщица прѣзъ Попъ, Бичъ, до Панагюрище.
 5. Отъ Панагюрище къмъ бѣлата прѣстъ и прѣзъ с. Бая,
- Бѣта до Панагюрище.
6. Отъ Панагюрище прѣзъ връхъ Братѣя до Челопечъ.
 7. Отъ Челопечъ по Тополница до Поибрене.
 8. Отъ Поибрене прѣзъ Арамлиевецъ, Каменица до Петричъ.
 9. Отъ Петричъ до Мечка.
 10. Отъ Мечка до Лѣсичево.
 11. Отъ Лѣсичево прѣзъ Иелшица до Панагюрище.
 12. Отъ Панагюрище прѣзъ Стрѣлча до Старо-Ново-село.
 13. Отъ Старо-Ново-село до Копривщица.
 14. Отъ Копривщица прѣзъ Клисура до Карлово.
 15. Отъ Карлово прѣзъ Бая, Хисарскитѣ бани до Пловдивъ.

¹⁾ Н. Sanner, l. c. p. 489.

²⁾ Н. Sanner, l. c. p. 490.

Такъв единъ маршрутъ въ научнитѣ ми екскурзии, даде ми възможность да мога да събера всички нуждни данни по съставянето на приложената, при настоящата ми студия, геологическа карта на Срѣдня-Гора.

I. ОБЩИЙ ОТДѢЛЪ.

Прѣгледъ на формациитѣ.

Цѣлата геология на Срѣдня-Гора може да се резюмира така:

Главната основа на цѣлия масивъ, между рѣкитѣ Тополница и Стрѣма състои по-най-вече отъ гранитъ-гнайсъ, гнайсь и разни кристалинни шисти отъ Азойчна ера, прѣзъ които се показватъ разни гранитоидни и трахитоидни скали. Първитѣ се явяватъ на разни мѣста между гранитъ-гнайса, гнайса и микашиста, а другитѣ като андезити и трахити завзематъ въ юго-западната частъ на Срѣдня-Гора едно опрѣдѣлено и доста голѣмо пространство. Заедно съ послѣднитѣ скали въ западната и юго-западната страна на този масивъ, върху Азойчнитѣ кристалинни шисти почиватъ доломитно-варовити скали и варовито-лѣскарни (мергелни)¹⁾ шисти отъ Триясъ, а върху тях, както и непосредно, върху микашиста лежатъ и Кредни пѣсчени, лѣскарно-пѣсчени, варовито-лѣскарни, синкави и червинкави пластове. Около рѣкитѣ по политѣ на Срѣдня-Гора, както и въ равнищата около сѣщата гора намираме само Дилувий и Аллувий.

Гранитъ-гнайсъ. По-голѣмата частъ отъ Срѣдня-Гора е съставена отъ гранитъ-гнайсъ и гнайсь, между които се намиратъ още амфиболъ-гнайсъ, амфиболитъ, микашистъ, амфиболошистъ, хлоритошистъ и серицитошистъ. Тѣзи скали, които съставляватъ почти главната частъ на Срѣдно-горскій масивъ, начеватъ на западъ при Вранъски камиѣ и се простиратъ на истокъ дори до р. Стрѣма; на сѣверъ тѣ не достигатъ до р. Тополница, а на югъ сж ограничени съ еруптивната трахитна зона и дилувиялното равнище на Марица. Въ този така опрѣдѣленъ масивъ на нѣколко мѣста констатирахъ гранитни, диоритни, диябазни и порфиритни жилки, които пробиватъ по-най-вече гнайса и гранитъ-гнайса. Сѣщия масивъ непрекъснато прѣминава и въ Балкана. Малкъ единъ поясъ отъ гранитъ-гнайсъ и гнайсь намираме и въ югозападната частъ на Срѣдня-Гора, отъ Понбреене къмъ Лѣсичево, но тукъ прѣобладава по-вече сѣщинския гнайсь. Гранитъ-гнайсътъ е, прочее, най-важната и най-распространената скала въ Срѣдня-Гора. Отъ него е съставена голѣмата частъ отъ Кли-

¹⁾ Въ бѣдѣще думата *лѣскаръ* ще употребяваме на мѣсто думата *мергель*.

машката пл. и околноститѣ на Копривщица; гранитъ-гнайсътъ се намира между Старо-Ново-село и Копривщица, между Копривщица и Клисура, на сѣверъ отъ Панагюрище къмъ Тополница, около Поибрене къмъ Лѣсичево, между Панагюрище и Старо-Ново-село и пр. и пр. Не се съмнѣвамъ, че отъ сѣщата скала ще бѣде съставена, повечето и источната частъ на нашия массивъ, която поради непристъпността на планината неможихъ да посѣтъ. Понеже въ моитѣ екскурзии на много мѣста констатирахъ този гранитенъ-гнайсъ, иска ми се да вѣрвамъ, че той е единъ отъ фундаменталнитѣ скали на нашата планина.

Пб-голѣмата частъ на гранитъ-гнайса се показва въ массивно състояние, но има го и малко-много наслаганъ, ето защо при опрѣдѣлението на тая скала, азъ си послужихъ най-вече съ микроскопа. Ако ли пъкъ искаме да го опрѣдѣлимъ съ просто око, ний ще бѣдемъ принудени да приброимъ голѣма частъ отъ него между мусковитъ-гранита.

Както ще видимъ при микроскопическото описание на скалитѣ, не е голѣмо разнообразието на минералнитѣ елементи въ гранитъ-гнайса. Тѣзи елементи сж: фелдспатъ, който се явява като ортокласъ, олигокласъ и микроклинъ, постъ кварцъ, обикновено бѣла, а твърдъ рѣдко и тъмна слюда (на върха между Копривщица и Клисура, Медетъ-дере, около Поибрене и пр.), гранатъ, апатитъ, твърдъ рѣдко магнетитъ и цирконъ, а като второстепенни руди — епидотъ и лимонитъ. Съ малки вариации, тѣзи сж главнитѣ минерали, които се намиратъ въ нашия гранитъ-гнайсъ. Обаче, количеството на тия минерали е твърдъ промѣнливо; при едни кварцътъ е въ изобилие, а при други фелдспатътъ или слюдата. Съ малки изключения, граната може да се вземе като общъ въ тая скала.

До колѣто ми бѣше възможно да наблюдавамъ тия скали, азъ се увѣрихъ, че почти нийдѣ на повърхността, прѣзъ кждѣто минахъ, неможихъ да ги намѣржъ съвсѣмъ прѣсни; всички безъ изключение сж прѣтърпѣли промѣнения, едни пб-вече, други пб-малко, па има и съвсѣмъ растрошени и раздробени, както това се вижда на СЗ. отъ Копривщица. Тамъ гдѣто скалитѣ сж массивни и прѣтърпѣли пб-малки промѣнения отъ атмосферилитѣ, тѣ стърчатъ надъ земята въ особенни фигури, като прѣдставляватъ вкаменени дървета, стълбове, или пъкъ биватъ натрупани, единъ възъ други, и групирани наедно, както това се случва при гранитнитѣ скали. Такива хубави фигури и струпани камъни се виждатъ на югъ отъ Копривщица къмъ водораздѣла.

Вечъ по-горѣ казахъ, че скалитѣ се показватъ по-вечето масивни и по-малко наслагани. Както въ една, така и въ другий случай, тѣ биватъ прѣмрѣжени съ много кварцитни бѣли и червенигви жилки отъ разна дебелина. При ония гранитъ-гнайси, при които наслагването може още отъ части да се забѣлжи, пластоцитѣ имъ сж наклонени исклучително къмъ югъ и югозападъ, като затварятъ различенъ жгълъ съ хоризонта.

Биотитъ-гнайсъ, мусковитъ-гнайсъ, амфиболъ-гнайсъ. Заедно съ гранитъ-гнайса и почти въ еднакви размѣри, въ Срѣдно-горскій масивъ се намира и гнайсъ, като: биотитъ, мусковитъ, и амфиболъ-гнайсъ. Първий отъ тѣхъ се приближава къмъ гранитъ-гнайса, а послѣдний къмъ амфиболита. Въ ограниченія масивъ, между рѣкитѣ Тополница и Стрѣма, гнайсътъ има по-вечето кафеяна и зелена и по-малко бѣла слюда; но почти всичкитѣ съдържатъ малко-много и амфиболъ, който на мѣста е прѣобърнатъ въ хлоритъ. Федспатътъ почти на всичкия гнайсъ е прѣтърпѣлъ измѣнения, но пакъ сѣ има възможность да се разпознае ортокласътъ отъ олигокласътъ, а при нѣкои забѣлзва се и по-малко микроклинъ. Кварцътъ е чистъ и бистъръ или пъкъ изпълненъ съ твърди, течни или газообразни включения. Бѣлата слюда твърдѣ на рѣдко иде самостоятелна и по-вечето е ставала отъ тъмна слюда, която е въ изобилие. Сфенъ и апатитъ има въ много гнайси, а магнетитъ, гранатъ и пиритъ само въ нѣкои. Рутилни иглички се намиратъ само въ Поибренскія амфиболъ-гнайсъ. Хематитътъ, лимонитътъ и хлоритътъ, които срѣщаме въ нашия гнайсъ, сж секундарни произвѣдения. Споредъ съставнитѣ минерални елементи и споредъ структурата на скалата, нашитѣ гнайси биватъ твърдѣ различни: едни иматъ бѣла, други шарена, а нѣкои даже и тъмна боя; едни биватъ масивни, а други ясно наслагани; при едни сж распознаватъ съ просто око главнитѣ минерали, други сж ситнозърнести, па даже гъсти и компактни. Голѣма часть отъ гнайса е промѣненъ, раздробенъ и покритъ съ ржжидиви пятна. Както ще видимъ при описателната часть на камѣнитѣ, както и въ топическата геология на Срѣдня-Гора, нашитѣ гнайсни скали вариратъ твърдѣ много.

Въ приложената геологическа карта на Срѣдня-Гора, гранитъ-гнайсътъ и гнайсътъ сж колорирани съ една боя; това бѣхъ принуденъ да направя, защото не бѣше възможно да отдѣлж еднитѣ отъ другитѣ; а двѣтъ тѣзи свали твърдѣ много се смѣсватъ и мжно може да се опрѣдѣли гдѣ начева едната, и гдѣ другата. Както при първитѣ скали, така сжщо и въ гнайса намираме кварцитни бѣли жилки,

а пластовете сж наклонени към югъ, или малко към юго-западъ; само при Арамлиевецъ, на западъ отъ Поибрене и извънъ Тополница, растрошенитѣ гнайсни пластове падатъ подъ 20° къмъ сѣверъ.

Микашистъ, амфиболитъ, амфиболомитъ, хлоритомитъ, серицитомитъ. Особенно развити и характеристични микашисти намираме въ сѣверната частъ на Сръдня-Гора и извънъ р. Тополница. Голѣма частъ отъ тия скали се показатъ въ Златишкото поле при Мирково, Златица, Пирдопъ и пр., но като растрошени, тѣ по-добрѣ могатъ да се наблюдаватъ покрай бръговетѣ на Тополница, гдѣто тѣ биватъ доста прѣсни, цѣли, па даже и компактни. Тукъ нашитѣ скали се цѣпятъ почти отъ истокъ къмъ западъ и стръмно се спущатъ къмъ югъ. Микашисти се откриватъ и на югъ отъ трахитната еруптивна зона и отъ двѣтъ страни на Тополница. Тѣ се простиратъ и къмъ Ихтиманскитѣ планини. Но микашисти се намиратъ и въ централния масивъ, стиснати въ тънки пояси между гнайса и гранитъ-глайса, освѣнъ онзи на сѣверъ отъ Старо-Новосело, който има по-голѣма дебелина. Микашистътъ най-вече изобилствува около Копривщица и между този градъ и Панагюрище; до колкото ми бѣше възможно, означилъ съмъ ги въ геологическата си карта, но до гдѣ могатъ тѣ да се простиратъ къмъ истокъ и западъ, това не ми е извѣстно. На сѣверъ отъ трахитния терренъ, пластоветѣ на микашиста падатъ къмъ една посока, къмъ югъ и юго-западъ, но жгъла, който тѣ затварятъ, твърдѣ е промѣнливъ. Така напр. на югъ отъ Чelopeчъ жгълътъ износи $30-40^\circ$, въ Дълга Рѣка къмъ Клисурa $30-45^\circ$, на върха Братия $30-32^\circ$, при старото бекъме на Климашъ, пластоветѣ на микашиста стожатъ почти вертикално, а така сжщо и въ долѣтъ Ширинейка на ЮЗ. отъ Копривщица, при Милева Рѣка тѣ се спущатъ подъ 45° къмъ югъ и пр. Друга е посоката на пластоветѣ на западъ отъ Поибрене и на югъ отъ Каменецъ; тукъ микашиститѣ сж наклонени къмъ сѣверъ, СЗ. и СИ.; на ЮИ. отъ Поибрене тѣ падатъ къмъ Ю. и ЮИ. Въ цѣлия нашъ изслѣдванъ терренъ, азъ намирамъ почти за невъзможно да се опрѣдѣли границата между микашиста и гнайса, защото голѣма частъ отъ Сръдня-Гора е покрита съ ливади, гори и съ дебела почва; при колориранieto на картата, азъ се намирахъ въ затруднение и много пжти бѣхъ принуденъ да черпж свѣдѣния за террена, само отъ разхвърленитѣ на повърхността каменни парчета, както това направихъ къмъ върховетѣ: Бичъ, Богданъ, Лисецъ, Братия и пр.

Въ микашиста на Срѣдня-Гора, както и въ онзи, който се намира около нея, най-изобилна е бѣлата слюда, въ голѣми и малки люспи, както това най-хубаво се вижда въ Златишката котловина; но въ микашиста къмъ срѣдата на планината съ бѣлата иде твърдѣ често и тъмна слюда. Кварцътъ е общъ и изобиленъ почти на всѣкъдѣ. Въ единъ гранитизиранъ микашистъ къмъ Лѣсичево, прѣзъ който се провиратъ пегматитни жилки, намѣрихъ и малко фелдспатъ; въ сѣщата скала забѣлѣзахъ апатитъ и гранатъ; гранатъ има въ изобилие въ микашиста къмъ Златица. Малко на юго-истокъ отъ Копривщица, въ бѣлата слюда на единъ микашистъ както и въ кварца намиратъ се малки иглички отъ серицитъ, а вѣроятно ще има въ тѣхъ и силиманитъ; въ сѣщата скала има и магнетитъ. Сфенъ и леукоксенъ съ магнетитъ и пиритъ се намиратъ въ микашиста на Брецулъ къмъ върхъ Богданъ.

Съ микашиста твърдѣ често идатъ амфиболитъ (срѣщу Буная, Пирдопъ при турскитѣ гробища и пр.), амфиболошистъ (между Старо-Ново-село и Копривщица), хлоритошистъ (въ р. Клисуре), серицитопистъ (на ЮИ. отъ Копривщица къмъ Богданъ). Къмъ Клисуре, въ Дълга Рѣка се забѣлѣзватъ и отъ послѣднитѣ шисти, и азъ вѣрвамъ, при по-подробни изучавания на тия скали, ще могатъ да се намѣрѣтъ още и други шисти.

Массивни кристалинни скали. Въ кристалинния горски масивъ на Срѣдня-Гора между гнайса и микашиста, излизатъ на много мѣста жилки отъ массивни кристалинни скали, които могатъ, по Розенбуша, да се поредятъ така:

Гранитъ има при Медетъ-дере къмъ кулата, при Шейовецъ и Лѣсичево.

Пегматитъ се намира въ по-голѣмо изобилие, отъ колкото сѣщиятъ гранитъ. Хубавъ пегматитъ пробива гнайситѣ скали къмъ Смиловене между Копривщица и Стрѣлча, на сѣверъ отъ Лѣсичево, между Старо-Ново-село и Копривщица, на истокъ отъ Клисуре и пр; а растрошенъ има го на СЗ. отъ Копривщица, на СИ. отъ Панагюрище, при вторитѣ колиби къмъ Арамлиевецъ и пр. Сѣщъ *алтитъ-гранитъ* се намира не далеко отъ рѣкитѣ Тополница и Рораць.

Гранититъ излиза на Лисецъ при бачията, при Азана и къмъ върха Братѣл.

Амфиболъ-гранититъ и порфиръ-гранитъ съ амфиболъ констатирахъ между Панагюрище и Златица къмъ Кулата.

Сиенитъ има на сѣверъ отъ Поибрене.

Диоритъ съ кварцъ, въ Медетъ-дере къмъ Кулата.

Диябизъ съ *оливинъ* или *габбро* съ *лабрадоръ* на СИ. недалече отъ Копривщица.

Порфиритъ се намира между Лѣсичево и Дуванлии, при изворитѣ на Медетъ-дере, а *ортофиритъ* — на Лисецъ при бачията, при изворитѣ на Медетъ-дере и въ дола на бѣлата прѣстъ при Панагюрище.

Една тъмна скала съ *тремолитъ* отъ рода на серпентина излиза въ тънка жилка на сѣверъ отъ Лѣсичево.

Отъ седиментарнитѣ скали въ Срѣдня-Гора намираме:

Трияски, доломитно-варовити скали, и Дияски (?) червени и бѣли пѣсченици. Въ сѣверо-западний ъгълъ на нашия масивъ, намиратъ се надъ микашиститѣ едни доломитни, разно-боядисани варовити скали, испрѣмрѣжени съ бѣли калцитни жилчици, на които пластоветѣ къмъ Петричъ падатъ подъ $28-30^{\circ}$, къмъ ЮЗ., а при Вранъ-камикъ подъ 45° къмъ СЗ. Тѣзи скали начеватъ на $4\frac{1}{2}$ килом., источно отъ Петричъ, показватъ се отъ двѣтѣ страни на р. Тополница и се простиратъ отъ ЮЗ. къмъ СИ. Съставътъ на доломитния варовикъ не е на всѣждѣ еднакъвъ, и затова на нѣкои мѣста той бива ту по-вече ту по-малко доломитенъ. Намира се по-малко въ тънки, а по-вече въ дебели пластовете, но има го даже и почти грамаденъ, безъ да може на него да се заблѣжи нито слѣда отъ стратификация. Въ послѣдний случай слабо кипи съ киселинитѣ, неправилно се чупи и мжно форматизира. Атмосферилинитѣ неправилно сж измили повърхността му, за което около Тополница се виждатъ твърдѣ бизарни фигури. Освѣнъ тъмни доломитно-варовити скали, заблѣзватъ се още червеникъви и възжълти; първитѣ или червеникъвитѣ по външностъ много приличатъ на ургонскитѣ варовити скали. Доломитно варовититѣ пластовете лежатъ почти вонкордантно надъ микашиститѣ и несдържатъ никъкви органически остатъци.

Къмъ Вранъ-камикъ, сжитѣ скали иматъ свѣтло или тъмно пепеляна боя и особено приличатъ на ония дломитни скали, които се намиратъ на сѣверъ отъ Твърдица при мѣстността Докса. При Вранъ-камикъ въ скалитѣ се заблѣзватъ твърдѣ често и единъ видъ малки неправилни пукнатини, подобни на тия, които съединяватъ двѣ части отъ човѣшкия лѣбъ, и които сж твърдѣ характеристични за балканския Триясъ.

На върхътъ Вранъ-камикъ заблѣзватъ се и варовити брекчи или брекчасть варовикъ, на които цемента бива варовитъ или пѣсченъ. Измежду съставнитѣ части на брекчата, виждатъ се и доломитно-варовити парчета.

Както при с. Петричъ, така също и при Вранъ-камиѣ, доломитний варовикъ почива непосредно на микашиста, безъ да показва ни най-малките слѣди отъ вкаменености.

Недалеко Петричъ, тамъ именно гдѣто р. Тополница приема южна посока, надъ доломитните скали, конкордантно се показватъ пѣсчено-варовито глинени слоеве съ бѣла слюда, набити и пепеляно зеленикъви, които къмъ Петричъ тѣ ставатъ глинено лѣскарни. Тия скали, които мѣняватъ често боята си и биватъ даже и червени, немогатъ точно да се опрѣдѣлятъ, по нѣманье вкаменености, и затова незнамъ къмъ какъ да ги причислѣ, да-ли къмъ Триясъ, или пъкъ къмъ Кредна формация. Ако гледаме на пѣсчениците (бѣли и червени), които лежатъ надъ тѣхъ, на югъ отъ Петричъ, и които по съставъ си отговарятъ по-вече на Дияски отъ колкото на Кредни, тогава нѣма съмнѣние, че горните глинени пластове трѣбва да приброимъ къмъ Триясъ, а пѣсчениците въ Диясъ. Азъ се въздържамъ за сега да се произнесѣ за старостъта на тия всички пластове, както и за червените и бѣли пѣсченици, които въ малка зона се намиратъ тука. Споредъ мене, до като се ненаправятъ по-подробни изучавания, въпросътъ остава нерѣшенъ.

Кредна формация. Кредната формация е прѣдставена въ Срѣдня-Гора въ по-голѣми размѣри отъ колкото Триясъ. Намира се между Петричъ и Поибрене, и се простира на истокъ дори до Стрѣлчанската рѣка, въ околностите на Попинци; на западъ прѣминава р. Тополница и се простира къмъ Каменица и Смолско. Тѣзи формация е прѣдставена тука съ глинени варовити скали, съ пѣсчени глинени пластове и лѣскарни пѣсченци съ бѣла слюда; въобще съставътъ на тия скали както и дебелината на пластоветъ твърдѣ много се измѣняватъ, сящото е и съ тѣхната боя. Голѣма часть отъ Кредните пластове почиватъ върху Трияските, но има и такива, които лежатъ върху микашисти; въ първий случай тѣ лежатъ конкордантно, а върху микашиста дискордантно.

На сѣверъ отъ Поибрене Кредните пластове лежатъ конкордантно върху едни червени и бѣли пѣсченици, тѣ биватъ тука лѣскарни, и глинени пепеляни пѣсченици, богати на бѣла слюда и на органически остатъци. Между послѣдните най-много се распознаватъ *Екзогирумѣ* (*Exogyra*) които отговарятъ на *Exogyra columba* Lam.; но има и други бивалви (*bivalves*), които като въ каменни ядки немогатъ по-точно да се опрѣдѣлятъ. Тия пѣсченици спущатъ се подъ 14° къмъ югъ и по външность много приличатъ на Пърдидовските въ

Ловченский Окръгъ и на ония, които се намиратъ въ Керсенлигъ на истокъ отъ Елена.¹⁾

Малко по-на югъ отъ това мѣсто показватъ се само червени варовито-глинени пластове, подобни на Лозенскитѣ при София²⁾, но тукъ тѣ стоятъ почти вертикално и само подъ малкъ жгълъ сж наклонени къмъ югъ. Подобни червени пластове се намиратъ и при Поибренскитѣ кошари, но тѣ сж наклонени къмъ сѣверъ. При с. Бана Креднитѣ пластове падатъ къмъ истокъ и къмъ югъ, а на $2\frac{3}{4}$ килом. южно отъ Панагюрище къмъ ЮИ.

На югъ отъ Мечка червенитѣ глинени пластове лежатъ дискордантно върху микашиста и се спущатъ къмъ ЮЗ. подъ жгълъ $60-70^\circ$, но малко по-южно тѣ мѣняватъ съвършено посоката на паданието си (къмъ СИ.) Това размърдване на пластоветѣ трѣбва да отдадемъ на трахитната и андезитната ерупция.

Ония пластове на сѣверъ отъ Карнаре³⁾ отговарятъ напълно на нашитѣ въ Срѣдня-Гора, и затова ний ги смятаме за съврѣмenni съ тия.

Кватернеръ: Дилувий и Аллувий. Около Пирдопъ и въобще въ по-големата частъ на Златишката котловина се намира твърдъ хубавъ лъосъ (löss), който съдържа много бѣла слюда и довольно фелдспатни частици; лъосътъ е мазенъ, прѣхакъ и ситенъ, отличава се съ пепеляна боя и нийдѣ недостига до 2 м. дебелина. Нашия лъосъ лежи тукъ върху грамъдака (чакълъ, geröle, gravier), който е твърдъ разпространенъ въ Златишката котловина.

Покрай брѣговетѣ на Тополница, намиратъ се на много мѣста Дилувиялни и Аллувиялни наноси, които образуватъ малки равнища и низки терраси. При Копривщица, въ горното течение на сѣщата рѣка, намираме една малка продълговата отъ сѣверъ къмъ югъ котловина, която е изпълнена най-повече съ Аллувий. Съ сѣщия материялъ е изпълнена и малката Панагюрска котловина; прѣстѣта къмъ срѣдната на котловината е бѣлизнява, пепелива, прѣхкава и пѣсчлива, а по крайщата изпълнена съ Дилувий, съставенъ отъ раздробени парчета отъ гнайсъ.

По-големо пространство завзема Дилувиялната и Аллувиялната котловина на р. Стрѣма на СИ. отъ Срѣдня-Гора. Дилувиялниѣ наноси въ тѣзи котловина се намиратъ къмъ политѣ на Стара-Пла-

¹⁾ Г. Н. Златарски. Геологически и палеонтологически бѣлѣжки между Плъвенъ и Троянскій Балканъ. София 1884, стр. 14.

²⁾ Г. Н. Златарски. Геологически изслѣдвания на сѣверъ отъ Балкана между рѣкитѣ Искъръ и Янтра. София 1888, стр. 9.

³⁾ Fr. Toul. — Geolog. Untersuchungen im centralen Balkan — Wien 1889, p. 49.

нина, а Аллувиалнитѣ къмъ равнището около рѣката Стрѣма; както единтѣ, така и другитѣ постепенно и незабѣлзано се сливатъ въ едно. По политѣ на Балкана Дилувия се показва хубаво въ дълбокиѣ ровини на камениститѣ терраси, особено между Сопотъ и Карлово. Твърдѣ добръ е развита кватернарната формация по цѣлата дължина на Срѣдня-Гора, отъ истокъ къмъ западъ, като образува разни терраси отъ раздробения материалъ на нашия масивъ. Аллувиалния наносъ лежи повечето въ равнището, южно отъ Дилувиалнитѣ терраси. Бигоръ или тухолъ се намира на нѣколко мѣста отъ дѣсната страна на Тополница, на СИ. отъ Петричъ, гдѣто се образува и днесъ още.

Млади вулканически скали: Андезитъ, липаритъ, трахитъ и вулканически туфъ. Трахитнитѣ скали сж изобилни въ югозападната частъ на Срѣдня-Гора и тѣ биватъ твърдѣ разнообразни. Липарити, трахити, андезити пробиватъ гнайса, микашиста и креднитѣ пластове и, прѣзъ каждѣто сж минали тия скали, оставили сж слѣди въ съседнитѣ камъне. Съ горнитѣ вулканически скали намираме заедно андезитни туфи и вулканически пепель.

Въ цѣлия нашъ прѣдѣлъ гдѣто се забѣлзватъ андезити и трахити, не се намиратъ никакви вулкански брѣгове и никакви характеристични кратери, но тѣхното вулканическо естество неможе тукъ никакъ да се оспори. Ерозията и въобще дѣйствието на атмосферилнитѣ сж нивелирали всички външни бѣлѣзи на ерупцията, и сж ни оставили единъ твърдѣ скалистъ прѣдѣлъ, лишень отъ всѣка вегетация.

Въ голѣмо затруднение се намирамъ за да се произнесж като кога сж могле да се разлежѣтъ тѣзи скали, да ли въ края на Кредна, въ началото на Терциарната, миоценска или олигоценска формация. Ако гледаме на самитѣ андезити, липарити и трахити, то на всѣки начинъ ще кажемъ, че тѣхното изливание е станало по възможность по-рано, защото минералитѣ на тия скали сж малко-много промѣнени, па даже и нови минерали сж се образували въ тѣхъ. Така напр. въ фелдспата намираме секундарни произведения, а амфиболътъ и авгитътъ сж промѣнени и пр. Такива растрошения сж ми дали материалъ за размисления, и много се колебахъ къмъ каждъ да приброжъ много отъ скалитѣ, да ли къмъ андезититѣ, или къмъ порфирититѣ. Ето, по какви причини азъ бѣхъ принудень да отдѣлж голѣма частъ отъ андезититѣ и да ги приброжъ къмъ порфирита. Последнитѣ споменахъ по-горѣ, когато описвахъ въ кратко старитѣ еруптивни скали и по-вече ще кажж за тѣхъ въ описателната частъ на камънитѣ.

Андезити се намиратъ близо до Попинци (авгитъ-андезитъ) и между Петричъ и Мечка (амфиболъ-андезитъ).

Прѣкрасни *липарити* има при Каменица, къмъ Дуванлии, между Лѣсичево и Дуванлии, както и на сѣверъ отъ Лѣсичево.

Трахитизмъ е по-распространенъ отъ прѣдидущитѣ двѣ скали. Намираме го типиченъ между Петричъ и Мечка, а трахитъ съ черна слюда — на върхътъ Вранъ-камикъ; авгитъ-трахитъ има при Попинци, между Петричъ и Мечка, а амфиболъ-трахитъ — между Бѣта и Панагюрище, между Петричъ и Мечка, близо до Каменица и на югъ отъ Панагюрище.

Распространенъ е и *туфъзмъ* и азъ ще спомена само нѣкои такива мѣста: при Попинци на югъ отъ Панагюрище и пр.

Р у д и.

Отъ досегашнитѣ изслѣдвания въ Сръдня-Гора сж намѣрени слѣдующитѣ руди:

Злато сж измивали до прѣди нѣколко години отъ р. Тополница, гдѣто този скъпоцѣнъ минералъ се намира въ малки количества. *Пиритизмъ* е въ по-голѣми количества: намира се въ трахитнитѣ скали на ЮЗ. отъ Панагюрище, въ Кривий-долъ при Дуванлии, на сѣверъ отъ Елшица къмъ Бѣта, на западъ отъ Синевецъ въ дола Сарж-яръ и пр. Пиритътъ иде по-вечето съ *марказитъ*, а отъ раздробението и на двата минерала образуватъ се е на много мѣста *мелантеритъ*. *Халкопиритъ* придружава пирита въ Кривий-долъ на сѣверъ отъ Лѣсичево, но този минералъ е въ малки количества. Прѣкрасни голѣми кристали отъ *рутилъ* се намиратъ въ раздробенитѣ микашистни скали около Пирдопъ. *Лимонитъ* въ видъ на окъръ се образува отъ нѣкои извори, които извираатъ на Климашь. На югъ отъ Елшица копають една мазна червена *окрозна пръстъ*, позната въ тия мѣста подъ името *канъ*, — която е станала отъ растрошението на трахитнитѣ скали, въ които се намира пиритъ. *Гранатъ* се намира на много мѣста въ микашиста около Златица и въобще въ гранитъ-гнайса на Сръдня-Гора. Доста хубавъ *каолинъ* се намира по брѣговетѣ на СЗ. отъ Копривщица; този каолинъ е отъ раздробението на пегматитнитѣ жили и на гранитния гнайсъ. Въ Климашкия брѣгъ, тамъ гдѣто се намира каолина, водитѣ които извираатъ отъ тамъ, сж бѣли като млѣко и разнасятъ чистия, бѣлъ, ситенъ каолинъ въ низкитѣ мѣста, гдѣто постепенно го наслагватъ. При Смиловене намира се въ бѣлизнявата пръстъ една черна смола, която много прилича на *ретинитъ*. Тѣзи смола се

вижда въ видъ на ятки, парчета, па даже и въ видъ на прашецъ. Въ сжщитѣ условия се намира нашата смола въ Рорачкия долъ, недалеко отъ Тополница, при Ремѣнъ, на югъ отъ Бичъ пд., както и на сѣверъ отъ с. Кростово.

Топли минерални извори.

Въ южното подножие на Срѣдня-Гора се намира, почти отъ истокъ къмъ западъ, една пукнатина, отъ която извираатъ многобройни топли минерални води. Водитѣ на повечето извори отъ незапаветни врѣмена сж уловени и събрани въ басейни и днесъ тѣ служатъ за лѣчебни бани на населението. Такива топли минерални извори имаме:

1. Въ Карловска околия юго-источно отъ с. Баня, на които водата при извора има температура 47.5°C . Минералната вода е доволно бистра, но малко блуткава, има слаба миризма по симпурний водородъ (H_2S).

2. Хисарскитѣ бани сж едни отъ най-важнитѣ въ южна България. Тѣ състоятъ отъ 5 главни затворени басейна, една покрита перачница и отъ нѣколко открити извори. Най-високата температура на тия бани се намира въ „Хавуза“ 49°C , послѣ идатъ: „Момина“ съ 48°C , „Кипчеца“ съ 45°C , „Чулуджа“ съ 41°C и „Инджеза“ съ 41°C . Водата на перачницитѣ има 42°C , съ исклучение на Инджеза почти въ всичкитѣ прѣобладаватъ слѣдующитѣ соли: карбонатъ-натриевъ (Na_2CO_3) хлоръ-натриумъ (Na Cl) и сулфатъ-натриевъ (Na_2SO_4), почти всички съдържатъ въглична кислота (CO_2) и въ твърдѣ малки размѣри желѣзенъ карбонатъ (Fe_2CO_3).

3. Въ Кростовскитѣ бани сж два басейна, въ първий намираме температура $48^{\circ}\text{--}50^{\circ}\text{C}$ и водата безъ миризма и вкусъ, а въ вторий $49^{\circ}\text{--}50^{\circ}\text{C}$ на който водата мирише по симпурний водородъ (H_2S).

4. Въ с. Стрѣлча топлата вода извира отдолу подъ дѣскитѣ, съ които сж послани двата резервоара. Въ басейна водата има 38°C и е слабо симпурна.

Недалеко отъ тѣзи бани, въ срѣдъ селото извира друга една топла вода съ 33°C .

5. На единъ километръ западно отъ с. Баня (Панагюрска околия) намиратъ се тоже горенци минерални води, които тукъ извираатъ измежду червенитѣ варовито-глинени пластове, наклонени подъ 35° къмъ истокъ. Топлата вода се събира тукъ въ два затворени басейна, отъ които температурата на едина, на 14 юлий, при възникшна температура 31°C и атмосферно натѣганье 728 м. м., имаше 41°C . Въ сжщий день, температурата на вторий басейнъ имаше 45.5°C .

Водата и на двата бассейна е бистра, слабо-симпорна. но безъ мизма и безъ боя.

При село Баня, освѣнъ въ тия два бассейна, топла вода извира още на 8—9 отворени мѣста, гдѣто много болни намиратъ полза, когато се киснатъ въ тинята на минералната топла вода.

6. Между с. с. Баня и Бжта, при яза на воденицата на дѣда Лулча Груева, извираатъ тоже топли минерални води, на които температурата е по-ниска отъ първитѣ.

7. Расказвахъ ми, че хладки минерални извори имало и при с. Поибрене; тия обаче, не сѣмъ ималъ случай да посѣтъ и да прѣмѣръж температурата имъ.

II. Специалний отдѣлъ.

Петрографическо описание на скалитѣ отъ Срѣдно-горскій кристалиненъ масивъ.

Кристалиннитѣ скали на Срѣдня-Гора могатъ да се подраздѣлятъ на три отдѣлни групи:

А. Красталинни шисти.

Б. Стари масивни скали.

В. Млади вулканически скали.

Въ първата група влизатъ: I. Гранитъ-гнайсъ (а. Мусковитъ гранитъ-гнайсъ; б. Мусковитъ, биотитъ гранитъ-гнайсъ; в. Биотитъ гранитъ-гнайсъ); II. Гнайсъ (а. Мусковитъ-гнайсъ; б. Биотитъ-гнайсъ; в. Амфиболъ-гнайсъ); III. Амфиболитъ; IV. Разнитѣ шисти като: микашистъ, амфиболошистъ, хлоритошистъ и серицитошистъ.

Втората група объема: I. Гранитъ (а. Мусковитъ-гранитъ; б. сжщъ гранитъ; в. Гранититъ и г. Амфиболъ-гранитъ); II. Порфиренъ-гранитъ съ амфиболъ; III. Сиенитъ; IV. Кварцъ-диоритъ; V. Дябазъ съ оливинъ или габбро съ лабрадоръ; VI. Порфиритъ и Ортофиритъ; VII. Скала съ тремолитъ.

Въ третата група ще смѣстимъ: I. Авгитъ и амфиболъ-андезитъ; II. Липаритъ; III. Трахитъ и IV. Разни туфи.

А. Кристалинни шисти.

I. Гранитъ-гнайсъ.

а) Мусковитъ гранитъ-гнайсъ.

1. На истокъ отъ *Копривница*, недалеко отъ града намира се единъ бѣлъ, дребнозърнастъ гранитъ-гнайсъ, съ изобилие на сребърно-

бъла и слабо-зеленикава слюда. Кварцът и фелдспатът сж захарно бели и неотлъчими съ просто око, гранатът е ясен и се намира въ червени малки зрънца. Скалата не е въобще твърда и лесно се дроби.

Подъ микроскопа и въ поларизираната свѣтлина, тънкитѣ препарати на тѣзи скала показватъ особено хубавъ мозайкъ. Кристалитѣ и кристалнитѣ зърна не сж еднакво голѣми, но вариратъ много по величина. Между тѣхъ разпознаваме: олигоклазъ, ортоклазъ, мусковитъ, кварцъ, гранатъ и апатитъ.

Олигоклазътъ се вижда повечето въ голѣми кристали и кристални зърна, въ прости и комбиновани форми; най-често се забѣлѣзватъ сраслици по албитъ-периклинъ. Почти при всичкитѣ олигокласни кристали се виждатъ знаци за растрошение; при едни по-вече при други по-малко. Това растрошение се показва, въ начало, въ малки непрозрачни млѣчни пятна, които се умножаватъ постепенно и завладяватъ кристалитѣ. На вѣлючения олигоклазътъ се показва довольно чистъ, но въ него пакъ се забѣлѣзватъ тукъ-тамъ кристалчета и зърна отъ фелдспатъ, апатитъ и частици отъ слюда.

Ортоклазътъ види се да е по-запазенъ отъ растрошение, но и въ него се виждатъ мѣтни мѣста; този минералъ е по-вечето въ зърна отъ колкото въ кристали, и твърдѣ често затваря въ себе си апатитни иглици.

Бѣлата слюда лесно се разпознава отъ другитѣ минерали, както макро-така и микроскопически. Въ поларизираната свѣтлина плочицитѣ на слюдата иридиратъ най-много на червено, зелено и жълто. Тѣя плочици се виждатъ стиснати и насочени (ориентирани).

Кварцътъ е въ зърна отъ разна величина; бистъръ е и довольно чистъ. Обикновено въ него се виждатъ ситни правилни кристалчета (вѣроятно цирконови) ориентирани въ разни посоки. При едни отъ тѣя микролити много ясно сж призмитѣ и пирамидитѣ, а при други, тѣ не сж до тамъ ясни, и даватъ съмнѣние да не бждѣтъ другъ нѣкой минералъ. Въ Кварца има довольно чужди минерали, въ твърдо, течно и газообразно състояние, но тѣхното естество неможе ни при силно увеличение да се разпознае.

Слабо-червеникавия гранатъ виждаме въ ситни заоблени зрънца, но тѣ не сж въ изобилие. Повърхността имъ е грапава, защото сж доста напукани.

Апатитътъ се вижда въ неговитѣ главни форми. Имаме дългнасти разрѣзи на кристалитѣ съ тѣхната свойственна комбинация и шесто-гълъсти основни разрѣзи. Кристалитѣ на апатита сж малки.

2. На *истокъ отъ с. Стрѣлча* намираме гранитъ-гнайсъ съ изобилие на бѣла слюда, ориентирането на която може да се види и съ просто око. Тѣзи бѣли като сребро люспици не сж много голѣми и отговарятъ по величина на кристалнитѣ зърна на другитѣ дза елемента отъ тѣзи скала. Макроскопически фелдспатътъ не може да се распознае отъ кварца. Скалата е растрошена и има свѣтлива боя. Подъ микроскопа много нѣщо не може да се види въ нея, защото тѣзи скала е прѣтърпѣла доволно голѣми промѣнения. Въ този гранитъ-гнайсъ виждатъ се голѣми и малки кристали отъ фелдспатъ, кварцъ и слюда. Фелдспатътъ е каолинизиранъ, изобилния кварцъ е бистъръ, а слюдата изключително почти мусковитна. Въ скалата се забѣлѣзватъ и парчета отъ лимонитъ, като секундарно произвѣдение.

3. Гранитъ-гнайсътъ отъ *Климашь при Груевъ гробъ* не се различава много отъ она, който се намира на истокъ отъ Конпривщица (1). Отличава се съ бѣлъ цвѣтъ, има ситни зърна и почти гастъ показва. Калиевата слюда е въ малкъ размѣръ и има слабо зеленкѣва боя, фелдспатътъ е прирасълъ съ кварца и въ твърдата скала се забѣлѣзватъ тукъ-тамъ и гранатни зърна.

Въ тънки препарати подъ микроскопа, този камъкъ показва слѣдующитѣ минерали:

Фелдспатътъ въ видъ на ортокласъ, микроклинъ и олигокласъ, бива твърдъ растрошенъ. По-запазени и по-бистри биватъ малкитѣ кристални зърна на ортокласа, и въ такъвъ случай твърдъ мѣчно се разпознаватъ отъ кварца. Такива зърна въ поларизованата свѣтлина се показватъ пепеливо-сиви. Микроклинътъ е повече каолинизиранъ отъ ортокласа и твърдъ често се случва едвамъ да може да се распознае. Микропертитната структура на този минералъ може най-добръ да се распознае при малкитѣ кристални зърна, защото при голѣмитѣ тя е по-вечето изчезнала отъ растрошението на минерала. Олигокласъ има твърдъ малко въ този гранитъ-гнайсъ.

Слюдата се вижда въ препарата въ по-голѣми количества, отъ колкото макроскопически. Отъ нея забѣлѣзваме разрѣзи паралелни съ основний пинакоидъ, но по-вечето е въ неправилни парцагчета. Бѣлата слюда се вижда като да е наредена въ скалата и ориентирана въ извѣстни посоки.

Кварцътъ е въ доволно бистри зърна, въ които виждаме и микролити, вѣроятно отъ апатитъ. Зърната му сж малки и равномерно разсѣяни между фелдспатнитѣ. Червеникѣви распукнати гранатни кристалчета твърдъ често се намиратъ въ тѣзи скала. Кристалната

имъ форма е спазена, но почти всички, безъ изключение, иматъ затпени рѣбове и ѝглове.

Апатитѣтъ, освѣнѣ въ иглясти кристалчета, намира се и въ по-голѣми призмѣ.

4. *На срѣдѣ трѣвала сѣверно отъ Лѣсичево* излиза единъ гранитъ-гнайсъ подобенъ на пегматитѣ или по-добрѣ на аплитѣ, който само подѣ микроскопа може да се опрѣдѣли. Фелдспатѣтъ му е мѣснато-червеникъвъ, кварцѣтъ дияманто-стъкленъ, а слюдата бѣла съ срѣбъ-ренъ блѣсъкъ. Последний минералъ не е отъ изобилнитѣ.

Микроскопически съзираме, че голѣмитѣ кристали на фелдспата сѣ съвършено промѣнени и отъ тѣхъ е останала само една сѣнка. Освѣнѣ отъ ортокласъ, слѣди могатъ да се видѣтъ и отъ плагиокласъ. Кварцѣтъ е изобиленъ, както въ голѣми така и въ малки кристални зърна. Той не е чистъ, по обикновеному, но затваря разни остатѣци и парчета отъ други минерали, особено хубаво се виждатъ въ него рутилни иглички. Кварцѣтъ е още распукавъ, а въ пукнатинитѣ му се намиратъ понамѣстени разни нечистотии. Бѣлата слюда се забѣлѣзва като самостоятеленъ минералъ въ дългясти плочки, но има го и като секундарно произведение, станалъ отъ фелдспата. Възжълто-зеленикавия епидотъ дихроитиченъ на нѣкои мѣста, който тоже е произведение отъ растрошението на други минерали, изпълва довольно много препарата. Тукъ се вижда добрѣ епигенезата на епидота и мусковита отъ фелдспата. Лимонитъ има доста въ скалата, той оне-чиства крайщата и пукнатинитѣ на кварца, и е станалъ отъ растро-шението на магнетита, отъ който едвамъ има по нѣкое още спа-зено зрънце.

5. *Отъ сѣщия локалитетъ* и въ компактна зона на една пегматитна жилка съ гнайса е събрана тѣзи скала. Тя е бѣлизнява и съставена отъ червеникъвъ и бѣлъ фелдспатъ, отъ стъкленъ кварцъ и отъ изобилие на бѣли малки слюдни люспици. До колкото може да се види подѣ микроскопа, тѣзи скала е прѣтърпяла силни меха-нически дѣйствия; тя е била прѣтискана, па даже и до нейдѣ сдро-бявана. Тѣзи дѣйствия могатъ особено хубаво да се видѣтъ на нѣкои фелдспатни кристали; при това още въ препарата се съглеж-датъ и тънки жилцици, изпълнени съ кварцъ. Инфилтрацията на кварца станала е навѣрно отпослѣ, слѣдъ като е билъ вече нашия гнайсъ гранитизиранъ. Фелдспатѣтъ е ортокласенъ, но има и по малко микроклинъ и олигокласъ; всичкия почти фелдспатъ е прѣтърпѣлъ малки или голѣми промѣнения. Кварцѣтъ е въ малки зърна и единъ отъ най-изобилнитѣ елементи въ тѣзи скала; той изпълва и пукна-

тинитѣ. Слюдата е мусковитъ и доволно разсѣяна въ препарата; но всичката слюда не е първобитна, защото има и тавава, която е станала отъ фелдспата. Въ кварца се забѣлзватъ и малки цирконови кристалчета.

6. *На сѣверо-западъ отъ Старо-Ново-село за Копривница* гранитъ-гнайсътъ има пепеляно-бѣлъ, шаренъ изгледъ, въ който лесно се разпознаватъ минералнитѣ елементи, отъ които е той съставенъ. Тази скала има малко бѣла слюда и твърдѣ много кварцъ. Подъ микроскопа нашата скала се показва извънредно растрошена и особено фелдспата, който е нечистъ, непрозрачно-мѣтенъ и въобще каолинизиранъ. Този минералъ се намира като ортокласъ и олиго-класъ; послѣдний едвамъ може да се разпознае отъ ортокласа. Кварцътъ е изобиленъ и въ по-голѣми количества отъ фелдспата; неговата повърхностъ е растрошена, распукната и вътрѣшността му онечистена отъ разни минерали. Споредъ препарата, мусковитъ има твърдѣ малко, но въ самата скала тѣзи руда се вижда да е по-изобилна. Освѣнъ тия, въ препарата се забѣлзватъ още епидотъ, лимонитъ и апатитъ. Първий минералъ е въ зърна, а вторий въ неправилни парчета; и двата тия минерали сж епигенетични. Кolkото за апатита, той е въ малки правилни кристалчета, които се намиратъ най-много въ кварца.

7. *На СИ. недалеко отъ Копривница* се показва гранитъ-гнайсътъ не отъ най-твърдитѣ. Съдържа по-вече фелдспатъ, а по-малко кварцъ. Фелдспатътъ е растрошенъ, мѣтенъ и нечистъ, и се явява като ортокласъ, микроклинъ и олигокласъ. Кварцътъ не е много чистъ и зърната му сж распукнати. Слюдата е бѣла и въ продълговати люспици, а апатитътъ въ игличасти кристалчета. Скалата е онечистена съ лимонитъ.

б) Мусковитъ, биотитъ гранитъ-гнайсъ.

1. *На сѣверъ недалеко отъ Поибрене* се намира единъ дребно-зърнастъ гранитъ-гнайсъ, който съдържа бѣла и тъмна слюда. Кварцътъ и фелдспатътъ сж добръ смѣсени, и затова макроскопически немогътъ да се разпознаятъ единъ отъ други. Въ раздробената скала се виждатъ и гранатни зрънца. До колкото може да се види подъ микроскопа, отъ всичкитѣ минерали, които съставляватъ този гранитъ-гнайсъ, най-първо мѣсто завзема фелдспатътъ. Тойзи минералъ се намира въ кристални зърна отъ разна величина, които въ поларизованата свѣтлина съставляватъ хубавъ мозаикъ. Фелдспатътъ не е спазенъ, въ него е влѣзалъ процесътъ на растрошението, и за-

това въ него се забѣлѣзватъ мѣтни и млѣчни патна. Този минералъ може да се подраздѣли така: на ортокласъ, микроклинъ и олигокласъ. Ортокласътъ се показва въ прости срастнали кристали по карлсбадский законъ. Микроклинътъ е характеристиченъ по своята си структура, а при олигокласа сѣ твърдѣ чести срасляцитѣ по албитъ-периклинъ. Микроклинътъ види се да е отъ най-изобилнитѣ, а олигокласътъ въ по-малки количества отъ първитѣ два вида фелдспатъ. Измежду кристалитѣ на олигокласа забѣлѣзватъ се и такива, на които пукнатинитѣ сѣ изпълнени съ кварцъ.

Послѣ фелдспата на второ мѣсто иде калиевата слюда, която между кръстосанитѣ Николови призми се отличава отъ другитѣ минерали по сидефенитѣ си бои. Почти всичкитѣ слюдни кристали се виждатъ въ препаратъ въ дългиясти призматични разрѣзи. Съ бѣлата слюда иде заедно и магнезиева слюда, която има маслено-зелена и кафенияна боя; и тѣзи слюда иде въ дългиясти разрѣзи, както и калиевата, но отличава се отъ нея, освѣнъ по боята си, още и по дихроизмътъ си.

Кварцътъ е чистъ, бистъръ и въ зърна безъ опрѣдѣлена форма. Въ нѣкои отъ тия зърна виждатъ се редове отъ микролити, но има и твърди, течни и въздухообразни включения. Съ силно уголѣмение, едвѣмъ се виждатъ либелитѣ на затворенитѣ течности. Въ кварца се виждатъ затворени дребни, но добръ израсли кристалчета вѣроятно отъ цирконъ; сѣщия минералъ затваря още фелдспатни кристали зърна и частици отъ бѣла слюда.

Освѣнъ тия елементи въ тѣзи скала има още: распувани, червеникъви зрънца отъ гранатъ; апатитни иглици, въ видъ на микролити, най-често въ фелдспата; лимонитъ като секундарно произведение.

2. Въ *Медетъ-дере* къмъ кулата гранитъ-гнайсътъ бива два вида, единътъ има синкава боя, другия възжълта. И въ двата се намиратъ двѣтъ слюди и кварцъ въ достатъчно количество; въ възжълтия се забѣлѣзватъ микроскопически доста голѣми фелдспатни кристали. Главната микроскопическа разлика на тѣзи два гранитъ-гнайса, състои именно въ плагиокласа. Ний ще опишемъ тука оная скала, която е лишена отъ плагиокласъ.

Най-важното, което се забѣлѣзва подъ микроскопа, е че слюдата и кварцътъ се показватъ ориентирани. Фелдспатътъ е мѣтенъ, нечистъ и по-многого каолинизиранъ, той е по-най-вече ортотоменъ; въ скалата се забѣлѣзватъ малко и микроклинъ, нѣ никакъ и плагиокласъ.

Главнитѣ включения на фелдспата сж апатитѣ и слюда. Кварцътъ разреденъ между фелдспатнитѣ зърна, може лесно да се распознае по чистотата си, при всичко че и той не е съвсѣмъ чистъ. Два вида слюда има въ тая скала, биотитѣ и мусковитѣ. Първата е кафениава и зелена, а другата бѣла; и двѣтъ сж разсѣяни правилно и въ серии ориентирани. Бѣлата слюда иде самостоятелно, но има и такава, която е станала отъ промѣнението на тъмната; тази епигенеза може да се види подъ микроскопа. Биотитѣ има преобърнатѣ и въ хлоритѣ. Въ скалата има твърдѣ малко магнетитѣ и апатитѣ.

в) Биотитѣ гранитѣ-гнайсѣ.

1. *На истокъ отъ Конпривцица* се намира единъ дребнозърнастъ гранитѣ-гнайсѣ, който се състои отъ една бѣла фелдспатно кременна масса, въ която се забѣлѣзватъ люспици отъ зелена слюда и гранатни червени зърна. Желѣзно-магнезиевата слюда стѣпила е вече въ растрошение и около слюднитѣ люспи образувала е червено-ужълти петна, които правятъ камъка шаренъ. Съ просто око нигѣква бѣла слюда не се забѣлѣзва въ този гранитѣ-гнайсѣ споредъ което се и различава отъ другитѣ ней сродни скали на Сръдня-Гора.

Макаръ и този гранитѣ-гнайсѣ да е наченалъ да се растрошава, то пакъ той се показва единъ отъ най-твърдитѣ. Съдържа по-вече кварцъ и по-малко фелдспатъ. Фелдспатътъ е доволно прѣсентъ, но има и такива кристали, при които процесътъ на растрошението е проникналъ съвършено. Отъ фелдспата най-първото мѣсто заема микроклина, на който кристалитѣ иматъ разна голѣмина. После иде ортокласа въ зърна и най-малко има олигокласъ. Включенията на фелдспата сж: слюда, апатитѣ и фелдспатъ.

Слюдата е нечиста зелена, отличава се съ срѣденъ дихроизмъ, показва се въ раскъсани парчета и рѣдко въ правилни форми. Колкото и изобиленъ да се вижда съ просто око биотитътъ въ скалата, то въ препаратитѣ този минералъ се показва въ малки количества. Въ една голѣмичка слюдна плоча, забѣлѣзва се подъ микроскопа друга, въ противоположна посока положена слюдна плочица но не биотитна, а мусковитна; ако прочее има въ тая скала и бѣла слюда, то тя може да бѣде промѣнена отъ черната, или пъкъ да се намира самостоятелно, но твърдѣ въ незначителни количества.

Кварцътъ е въ неправилни зърна; той е изпълненъ съ включения, отъ които едни сж наредени въ редове, а други неправилно разсѣяни въ кремъка. Освѣнъ твърди, има течни и въздухообразни включения.

Гранатътъ иде по-вечето въ доста голѣмички кристалчета, отъ които нѣкои иматъ до 0·7 м. м. дължина и 0·45 м. м. широчина; почти всички иматъ распукана повърхность и червеникѣва боя.

Апатитътъ е въ дългясти призматични кристалчета и въ микролитни. Въ фелдспата често се виждатъ апатитни шестоугълни разрѣзи. Лимонитътъ се явява въ видъ на червенкасти петна.

2. *На върха между Коприуцица и Клисурса* намира се единъ бѣлъ, като нечистъ мряморъ, гранитъ-гнайсъ, въ който се забѣлѣзва тукъ-тамъ, по нѣкое малко листенце черна слюда и малки червени гранатни зрънца. Съ просто око, фелдспатътъ и кварцътъ сж неотлъчими, но скалата не е отъ най-твърдитѣ.

Въ тънките препарати и подъ микроскопа въ тѣзи скала се вижда малко фелдспатъ и много кварцъ. Първий минералъ се явява като ортокласъ, микроклинъ и олигокласъ; той е малко или много проникнатъ отъ растрошение и затова нѣкои кристали се показватъ матни. При олигокласа се виждатъ срасящи по периклинъ-албитъ, а микроклинътъ е твърдъ характеристиченъ. Кварцътъ е въ изобилие и то въ голѣми и малки кристални зърна; не е много чистъ и има твърдъ неправилно распукана повърхность. Магнезиевата слюда има кафениана и зеленикѣва боя, а съ нея се вижда и малко калиева, която навѣрно е станала отъ тъмната слюда. Червенитѣ кристалчета, които виждаме въ тѣзи скала сж гранатни, а бѣлитѣ игличасти кристалчета въ кварца — апатитни.

II. Гнайсъ.

а) Мусковитъ-гнайсъ.

На западъ отъ Поибрене послѣ третитѣ колиби къмъ Арамисевецъ намираме единъ бѣлъ гнайсъ, въ който не влизатъ никакви тъмни елементи. Макроскопически въ тази скала забѣлѣзваме бѣла мусковитна слюда, бѣлъ каолинизиранъ фелдспатъ, синкаво-бѣлъ кварцъ и нищо по-вече. Наслаганието на този гнайсъ е ясно, правилно.

Подъ микроскопа, освѣнъ горнитѣ съществени елементи, забѣлѣзватъ се още и апатитъ въ ситни микролитични кристалчета, които като включения се намиратъ особено въ кварца.

Въ главната масса, кристалнитѣ зърна иматъ почти една и съща голѣмина, но между кварцовитѣ има и по-голѣмички. Кварцътъ се намира въ най-голѣми количества отъ другитѣ минерални елементи, и затова въ поларизираната свѣтлина ний виждаме цѣлъ мозаикъ.

Фелдспатът е мжтенъ и нечистъ, повечето е ортоомежъ и само малко плагиокласенъ. Бѣлата слюда е тоже въ изобилие и се распознава въ поларизираната свѣтлина единствено по житиѣ си бои.

6) Биотитъ-гнайсъ.

1. *Между Старо-Ново-село и Копривница* намира се единъ твърдъ шаренъ но масивенъ гнайсъ, въ който се забѣлзва равновѣсие помежду бѣлитъ и червенитъ елементи. Фелдспатътъ има сиво-бѣла, отчасти зеленѣва боя, черната слюда се свѣти въ скалата, а тамъ гдѣто е струпана, забѣлзва се и малко амфиболъ. Този гнайсъ е прилично добръ запазенъ отъ растрошение, а понеже е масивенъ, той прилича много на гранитъ.

Най-първото мѣсто, въ тънкитъ препарати, завзема черната слюда. Кристалитъ на този минералъ се отличаватъ съ кафениава боя и съ силенъ дихроизъмъ, доволно сж чисти отъ чужди минерали, биватъ расхвърляни въ скалата или пъкъ биватъ групирани. Фелдспатътъ и особено ортокласътъ е претърпѣлъ измѣнения; той е повечето каолинизиранъ, мжтенъ, нечистъ. Въ препарата се виждатъ и по нѣкои кристалчета олигокласъ, които биватъ чисти и спазени отъ растрошение. Кварцътъ не е много чистъ отъ включения, а при това неговитъ зърна не сж съвсѣмъ цѣли, но повечето распукани. Освѣнъ въ голѣми, кварцътъ се намира и въ малки зърна, на даже испѣва и малки, фини пукнатини. Тукъ се забѣлзва и разѣденъ кварцъ (quartz corrodé). Амфиболъ има малко въ нашия гнайсъ, около който има групиранъ и хлоритъ. Бѣла слюда има твърдъ малко, и тя ще бѣде навѣрно секундарно произведение. Магнетитътъ въ зрънца твърдъ рѣдко се забѣлзва.

2. *Подъ Ицерово* заедно съ амфиболъ-гнайсъ намираме гнайсъ съ черна слюда. Скалата е твърда, почти масивна, има пепеляно-зеленѣва боя, и въ нея освѣнъ кварцъ, други минерали съ просто око незабѣлзваме. Изобилието на кварцътъ може особено добръ да се види подъ микроскопа. Този минералъ съдържа въ себе си множество течни и твърди включения, които съ слабо увеличение се виждатъ като нечистотии. Фелдспатътъ е въ малки количества и се явява като ортокласъ и олигокласъ. Колкото измѣнения да е претърпѣлъ фелдспатътъ, въ него се могатъ да се видятъ както сраслицитъ, така и полисинтетичната структура на олигокласа. Зелената слюда и малкото амфиболъ сж растрошени. Най-интересното, восте можемъ да кажемъ за тази скала е, че тя съдържа въ голѣми количества типиченъ сфенъ, въ кристали и въ кристални зърна. Боата

на сфенътъ е почти никъква или по-точно слабо-ужълта, а релефътъ забѣлжителенъ; въ поларизованата свѣтлина той има сиво-пепелина боя.

3. *Къмъ Лъсичево* гнайсьтъ прилича по-вече на гранитъ. Основата му е шарена, пепеливо-сива, зеленикъва, въ която се виждатъ белизиеви раздробени фелдспатни зърна и зелени пятна отъ растрошена слюда. Твърдѣ рѣдки сж прѣснитѣ кристали на фелдспатътъ, както и шестоѳгълнитѣ правилни кристали на биотитътъ.

Разгледанъ съ внимание подъ микроскопа, нашия гнайсь е доволно промѣненъ. Най-първо, което бие въ очи е, че той прѣди всичко е много кварцитенъ и неговитѣ кварцови зърна сж изпълнени съ многобройни включения. Фелдспатътъ е въ по-малки количества отъ кварцътъ и той е твърдѣ промѣненъ; олигокласътъ се разпознава отъ ортокласътъ само по многосложната си структура. Отъ другитѣ минерали ще спомена тъмно-зелената слюда, бѣлата слюда, зелений амфиболъ, магнетитътъ и хематитътъ. Въ зелената слюда както и въ амфиболътъ сж концентрирани почти всичкитѣ магнетитни зрънца. Бѣлата слюда и хематитътъ иматъ изгледъ на секундарни минерали.

4. *Въ рѣка Кисура* гнайсьтъ се разпознава на пръвъ погледъ, чернитѣ елементи или тъмната слюда е наредена въ паралелни линии, а цѣпчивостта ясна. Скалата е получила шаренъ изгледъ отъ биотитътъ и неговитѣ растрошения. Кварцътъ е въ зърна отъ срѣдни голѣмина и почти най-изобилния минералъ. Като зарасълъ съ фелдспата, съставлява една зърнисто-кристалинна основа. Фелдспатътъ е само малко промѣненъ и се показва като ортокласъ, микроклинъ и въ незначително количество като олигокласъ. Слюдата е кафеяна и се отличава съ силенъ дихроизъмъ. Скалата е онечистена съ лимонитъ, станалъ отъ растрошението на черната слюда.

в) Амфиболъ-гнайсь.

1. *На сѣверъ отъ Помбрене* намира се единъ амфиболъ-гнайсь, който неможе да се различи отъ оня, изъ околноститѣ на Самоковъ. Тъзи скала е правилно прошарена, защото има равновѣсие между бѣлитѣ и чернитѣ елементи; на една страна има фелдспатъ и кварцъ, а на друга амфиболъ и черна слюда. И четиртѣхъ минерали, могатъ лесно да се разпознаятъ макроскопически; фелдспатнитѣ зърна сж добри срастени съ кварцовитѣ, отъ които само по боята си могатъ да се различаватъ отъ тѣхъ; фелдспатътъ е захарно-бѣлъ, мѣтенъ, а кварцътъ синяво-бѣлъ и прозиренъ. Биотитътъ е въ хубави черни,

свѣтливи люспи, а пъкъ амфиболътъ въ тъмно-зелени дългясти призми. Скалата е яка и може дълго време да противостои на атмосферилинитъ.

Подъ микроскопа фелдспатътъ се вижда по-вечето триклинень (олигоклазъ) отъ колкото ортотомень; кристалитъ и кристалнитъ зърна и на двата фелдспата не сж съвсѣмъ чисти и лишени отъ растрошение, но сѣ пъкъ се забѣлѣзватъ и съвсѣмъ чисти и бистри подобни на кварцътъ. Многосложната направа на олигоклазътъ, както и свойственнитъ му срасляци виждатъ се още много хубаво. Микропертитната структура на микроклинътъ по нѣкоги е ясна. Но голѣма часть отъ фелдспатътъ е съвършено замѣгленъ и каолинизиранъ или пъкъ епидотизиранъ, тъй щото става почти невъзможно опрѣдѣлението на кристаллографската му система. Фелдспатътъ не е тоже чистъ отъ чужда минерали; въ него се намиратъ фелдспатни зърна, частици отъ амфиболъ, ситни магнетитни зрънца и малки иглички отъ апатитъ.

Кварцътъ е въ изобилие, както въ малки, така и въ голѣми зърна; той не е тукъ тъй чистъ и бистъръ, както сме навикнали да го гледаме, но изпълненъ съ разни игличасти микролити, вѣроятно отъ рутиль, и микроскопически пори, изпълнени съ разни газови и течности. Поритъ иматъ по-вечето дългясти ликъ и по-рѣдео се виждатъ съвършено кръгли. Движушитъ либели на течноститъ се забѣлѣзватъ подъ едно увеличение отъ 780 пжти. Измежду твърдитъ включения има и такива, които сж стѣклени и които нѣматъ опрѣдѣлени форми; споредъ мене тѣзи аморфни частици даватъ най-голѣмата нечистотия на кварцътъ.

Амфиболътъ е зеленъ и въ препарата не виждаме разрѣзитъ на цѣли кристали, но само на тѣхнитъ части; срасляцитъ сж чести. Този минералъ бива само или въ дружество съ биотитътъ, съ който се и прѣплита. Между кръстосанитъ Николови призми, боята на амфиболътъ се мѣнява отъ зелена на синкѣва, па даже и на ужълто-червеникѣва. Релативно съ кварцътъ, амфиболътъ бива по-чистъ и свободенъ отъ чужди минерали; въ него се забѣлѣзватъ само частици отъ фелдспатъ. а тукъ-тамъ и по нѣкой кристалчецъ отъ апатитъ, или магнетитъ. Доволно силенъ е дихроизмътъ на амфиболътъ и боята му се мѣнява отъ оливно-зелена до бледо-ужълто зелена.

Магнезиевата слюда е кафеяна и се отличава тоже съ якъ дихроизмъ. И тукъ не можемъ да забѣлѣжимъ рудата въ кристали, но само въ дългясти късове, или неправилни парчета; нѣкои отъ слюднитъ частици показватъ въ поларизованата свѣтлина силна

призация, а други никъква, даже има и такива люспи, които са тъмно кафяви и безчувствени към дихроизма. Биотита е въ изобилие въ скалата, и може по количество да се сравни съ амфибола, или даже да е по-изобиленъ отъ него.

Апатитътъ въ видъ на микролити се намира въ фелдспатътъ, кварца и амфибола.

Макаръ отъ рѣдкитѣ минерали, магнетитъ се намира тоже въ нашата скала.

Рутилни иглички има въ кварца.

2. *На югъ отъ Ищерово* има единъ шаренъ амфиболъ-гнайсъ, съ дръбнозърняста структура, въ който можемъ да различимъ съ просто око само тъмно-зеления амфиболъ; кварцътъ и фелдспатътъ са добръ зарасли та немогатъ да се разпознаятъ. Но въ скалата се вижда кварцътъ и въ форма на лещи, наредени паралелно съ слюднитѣ редове.

Амфиболътъ е изобиленъ и се отличава по кафяво-зелената си боя. Вижда се по-вечето въ голѣми неправилни парцали, отъ които въ малки: по-малко се намира въ правилни кристали. Въ препаратъ се забѣлѣзва амфиболъ разрѣзанъ подъ 124° ; този минералъ се отличава съ силенъ дихроизмъ, доволно е чистъ отъ чужди минерали, и е прѣтърпѣлъ слаби изменения.

Послѣ амфибола, както по количество така и по важность имаме да споменемъ фелдспатътъ, който по чистотата си едвамъ може въ обикновенна свѣтлина да се разпознае отъ кварца. Неотказвамъ, че има и такъвъ фелдспатъ, който е мѣтенъ и растрошенъ, но той е въ незначителни количества спрямо чистия и запазенъ. Бистръ се показва и онзи фелдспатъ, който има распукната повърхность. Фелдспатътъ се показва въ кристални зърна отъ разна голѣмина и по-вечето е ортотоменъ; има го още и като микроклинъ и олигоклазъ.

Кварцътъ се намира тоже въ зърна, и се разпознава отъ фелдспатътъ единствено по живитѣ си бои, измежду кръстосанитѣ Ниволи. Този минералъ не е до тамъ бистръ, колкото би трѣбвало да бѣде, защото въ него се виждатъ множество микролитни включения въ разни форми и въ разни минерали.

Апатитътъ, въ хубави малки призми, е въ изобилие. Има сфенъ въ нашата скала, който се показва въ заоблени зърна, съ силенъ релюев и пепеляна боя; сфенътъ се намира и въ сраснали кристали.

Лимонитътъ е групиранъ около амфиболътъ или пъкъ въ видъ на жръжи испѣлва скалата.

3. *На жгъла между рѣкитѣ Тополница и Рорачъ* събрахъ една тъмно-пепелива, массивна скала, която въ по-детайлирано изучаване се показва за амфиболъ-гнайсъ. Подъ микроскопа амфиболътъ се показва въ двѣ бои: въ оливно-зелена и ужълто-блѣдо-зелена; послѣдний амфиболъ се отличава съ силенъ дихроизмъ, когато при оливо-зеления това свойство е по-слабо. Амфиболътъ е въ кристали, разпо ориентирани, той е прѣсенъ и чистъ на включения, освѣтъ въ рѣдки случаи, гдѣто въ него се съгледватъ магнетитни зрънца или апатитни кристалчета. Амфиболътъ се явява и въ микролити. — Фелдспатътъ е значително въ по-малки количества отъ колкото амфиболътъ; кристализиранъ е въ моноклинна и триклинна система. Първия фелдспатъ е по-изобиленъ отъ другия и като да слепява кристалитъ на амфиболътъ съ плагиокласътъ. Фелдспатътъ не е прѣтърпѣлъ още измѣнения и затова той е бистъръ и твърдъ чистъ. — Кварцътъ е почти толкова, колкото и фелдспатътъ и мѣчно може да се отлѣчи отъ послѣдний минералъ. Намира се въ зърна не до тамъ свободни отъ чужди включения, между които най-първото мѣсто заема сфенътъ и апатитътъ. Сфенътъ е въ зърна и твърдъ богато е разпрѣснатъ въ препарата. Апатитътъ е тоже въ изобилие и се явява било въ видъ на включения, било самостоятелно. Въ скалата има и доволно магнетитъ, въ едри зърна безъ опрѣдѣлена форма; пиритъ има малко.

4. *При изворътъ Войводинецъ* намира се гнайсъ, който прилича на прѣдиущия отъ Рорачкия долъ. Единственната разлика между тѣхъ е, че този амфиболъ-гнайсъ е запазилъ цѣпчивостта си, а при Рорачкия тя е не-ясна. Скалата е тъмно-пепеляна и съставена отъ дребни зрънца стиснати между си; макроскопически само амфиболътъ се вижда.

Подъ микроскопа, освѣтъ амфиболъ се забѣлѣзватъ още: олиго-класъ, кварцъ, сфенъ, апатитъ, магнетитъ и лимонитъ.

Амфиболътъ е кафеяно-зеленъ и единъ отъ първитѣ минерали въ този гнайсъ. По боя можемъ да го раздѣлимъ така: а) амфиболъ съ зелена боя и б) амфиболъ съ блѣдо-кафеяна боя. Зеления амфиболъ показва слабо дихроитично свойство, а кафеяния доволно силно. Амфиболътъ въобще има распукната повърхностъ и затваря въ себе си разни твърди включения, между които най-забѣлѣжителни сж: магнетитъ, апатитъ и сфенъ.

Кварцъ и фелдспатъ има несравнено много по-малко отъ амфиболъ. И двата минерали се намиратъ въ малки зърна, чисти и бистри сж и само въ поляризованата свѣтина могатъ да се отлѣчатъ единъ отъ други.

Апатитът е въ микролитни иглици и се намира затворенъ не само въ амфибола, но и въ фелдспата.

Магнетитът играе важна роля въ този гнайсъ. Сфенът е въ малки количества.

III. Амфиболитъ.

1. *Отъ Пирдонъ при турските гробища* имамъ една шарена дребнозърниста скала, която може да се назове амфиболитъ. Тъзи скала е съставена отъ бѣли фелдспатни зърна и зелени амфиболни кристали.

Разгледана въ тънки препарати, тъзи скала показва като да прѣминава въ амфиболъ-порфиритъ. Кристалитѣ на амфибола сж идиоморфни, отличаватъ се съ кафенияна боя и силенъ дихроизъмъ, но има нѣкои на които краищата или вътрѣшността биватъ променени въ хлоритъ. Интересно е да се наблюдава тука, какъ нѣкои кристали сж съвсѣмъ хлоритизирани и отъ първобитний амфиболъ е останала само контурата. Голѣма частъ отъ кристалитѣ сж стъпили въ растрошение, тѣхната повърхностъ е распукана и грапава, биватъ мѣтни, а въ поларизираната свѣтлина показватъ живитѣ бои на авгита. — Фелдспатътъ се вижда въ дългясти кристали, както и при андезититѣ, но е тоже мѣтенъ, нечистъ и въ разни стадии на растрошението. — Кварцътъ се намира въ микроскопически зърна, които може би да сж станали отъ фелдспата. Въ нѣкои кварцови зърна, намираме и по нѣкое магнетитно зрънце. Магнетитътъ е твърдѣ малко и се намира по-вечето като включение въ амфибола и фелдспата. — Хлоритътъ, съ жълто-зеленикава боя, е групиранъ около амфиболнитѣ кристали.

2. *Сръцъ; Буна* намира се една твърда, компактно-черна и тежка скала, която тоже приброихъ между амфиболита. По външностъ тъзи скала показва, като да е съставена само отъ тъмнозеленъ амфиболъ и нищо по-вече.

Въ тънки препарати най-изобиленъ се вижда зеления амфиболъ, въ разни разрѣзи: паралелно съ главната ось на кристалитѣ, вертикално и косо. Този минералъ отличава се съ силенъ дихроизъмъ и съдържа въ себе си както апатитъ, така и фелдспатъ. Въ скалата има доволно и прѣсенъ фелдспатъ, който принадлежи изключително почти на ортокласа. Кварцъ има твърдѣ малко, а магетитъ достатъчно.

IV. Разни шисти.

а) Микашистъ.

1. *На 2 килом. юго-источно отъ Конприщица измъ Богданъ* намираме единъ промѣненъ микашистъ, който се цѣпи правилно и

има свѣтливо-шарена боя, въ която най-много преобладава зелената. Слюдата е въ срѣдни люспи, по-най-вече бѣла, а кварцътъ въ дребни зрънца, които само подъ микроскопъ могатъ да се забѣлѣжатъ. До колкото се вижда, въ нашия микашистъ не се виждатъ никъкви кварцови лещи, за което и твърдѣ правилно се цѣпи. Отъ хидратирано-оксидирванието на магнетитнитѣ зрънца образували сж се ужълто-рѣждиви патна, които особено хубаво се виждатъ на расцѣпнитѣ плочи.

Най-изобилния минералъ въ тѣзи скала е бѣлата слюда; въ нея се намиратъ, като произведение отъ растрошението, едни малки иглици, които поларизиратъ хубаво и които носятъ всичкитѣ бѣлѣзи на серицита. Отъ сжщитѣ иглици забѣлѣзваме и въ кварца, между които навѣрно ще се намѣрятъ и микролитни кристалчета отъ силиманитъ. Въ бѣлата слюда се намиратъ и зрънца отъ магнетитъ. Забѣлѣзва се въ тънкитѣ препарати и малко зеленикъва слюда, която по дихроизма си се различава отъ хлорита. Кварцътъ е тоже изобилень въ скалата и се явява въ неправилни зърна отъ разна голѣмина. Нѣкои зърна сж распукани, а пукнатинитѣ изпълнени съ лимонитъ и частици отъ мусковитъ. Кварцътъ е изобщо чистъ и бистъръ и подъ силно увеличение въ него се забѣлѣзватъ малки пори и твърди микролити отъ серицитъ. Хлоритътъ е зеленъ като трѣва и непоказва никъкво дихроитично свойство. Хлоритътъ е распрѣснатъ въ скалата въ неправилни маси и концентрира въ себе си магнетитнитѣ микролити. Магнетитътъ е въ изобилие като ситенъ прашецъ и най-вече бива събранъ въ хлорита. Неговитѣ зрънца се виждатъ още размѣсени съ едни тъмно-зелени микролити, които неможатъ да се распознажатъ да ли сж актинолитни, биотитни, или други; нѣкои отъ тѣзи микролити иматъ кафенияно-зелена боя и слабъ дихроизъмъ, а поларизираната свѣтлина никакъ не дѣйствува на тѣхъ. Подъ слабо увеличение всички тия микролити се виждатъ черни и въ такъвъ случай мжно могатъ да се отлжчатъ отъ магнетита.

Като критерий за распознаванието еднитѣ отъ другитѣ, азъ си послужихъ съ това, че около по-вечето магнетитни зрънца се е образувалъ единъ вѣнецъ отъ рѣжда, когато около зеленитѣ нѣма никакъвъ. Отъ секундарнитѣ минерали ще споменж кафенияно-червения лимонитъ, който е распрѣснатъ въ неправилни маси въ скалата.

2. На сѣверъ отъ Лѣсичево по стрѣмнинитѣ на Сръбня-Гора прѣзъ гнайса и микашиста се показва една пегматитна жила, която е оставила слѣди отъ промѣнение въ сѣсѣднитѣ кристалини шисти. Механическитѣ дѣйствия на еруптивната жила, върху на-

шитѣ микашисти, могатъ особено добръ да се видятъ въ тънцитѣ препарати на скалата. Има много кристали, които сж извити, други сж прѣпукнати, расчупени па даже размѣстени отъ първобитното мѣсто. Голѣма часть отъ пукнатинитѣ на тия кристали е изпълнена съ малки жилчици отъ кварцъ, което изпълнение е станало послѣ появяванието на съсѣдната еруптивна жилка.

Всичкитѣ тѣзи явления се забѣлѣзватъ въ слюдата, въ кварца и особено въ фелдспатнитѣ кристали, които тоже се намиратъ въ нашия микашистъ. Кварцътъ е въ изобилие, въ голѣми и малки кристалини зърна; той е чистъ и бистъръ и, освѣнъ апатитни микролити, други минерали въ него не се констатирайтъ. Въ нашия микашистъ има тоже и разѣденъ кварцъ (q. de corrosion). Бѣлата мусковитна слюда е въ по-малки количества отъ колкото кварца, и тя се намира въ малки сплющени и дългясти парчета съ ниткаста структура. Фелдспатътъ е развитъ като ортокласъ, олигокласъ и микроклинъ и е добръ запазенъ отъ каолинизиране. Механическитѣ дѣйствия, които е прѣтърпѣла скалата, отражаватъ се най-много на фелдспата и особено на плагиокласа.

Освѣнъ горнитѣ минерали въ скалата се намиратъ още: грапатъ въ кристали съ слабо червеникъва боя и съ грапава распуканата повърхность; апатитъ въ малки иглички, които се намиратъ по-вечето въ кварца и по-малко въ фелдспата; има и малко кафенианъ лимонитъ.

3. Когато се отива по *Крецулз за Богданъ*, намира се микашистъ съ неопрѣдѣлена боя; той бива зеленикъвъ, бѣло-червеникъво-рѣждивъ съ зеленикъво пепеливи мѣста, поради съдържанието си на кварцови ятки съ восъчено-жълта боя, цѣпи се несъвършено и на повърхностьта на расцѣпенитѣ мѣста, виждатъ се малки люспици отъ бѣла слюда.

Въ тънки плочици виждатъ се слѣдующитѣ минерали: кварцъ, слюда, магнетитъ, хематитъ и лимонитъ.

Кварцътъ е въ зърна отъ разна голѣмина и може да се счита за най-изобилень минералъ; зърната не сж всички цѣли, по-многого сж распукани и по краищата импрегнирани съ лимонитъ, така щото, контурата имъ е точно отбѣлѣзана съ този секундаренъ минералъ. Въ кварца твърдѣ рѣдко се виждатъ включения отъ кафеяна слюда. Слюдата бива два вида, бѣла — калиева и зеленикъво-кафенианна — магнезиева; първата се распознава само въ поларизираната, а постѣдната въ обикновенната свѣтлина. Зеленикъвата слюда непоказва никакъвъ дихроизмъ и затвара въ себе си лимонитъ и пиритъ. Въ скалата

се забѣлѣзва и единъ зеленъ минералъ, който може да бѣде промѣненъ амфиболъ. Твърдѣ важна роля играй въ този минашистъ и желѣзний пиритъ; той се намира въ малки зрънца, по-вечето събрани въ купове и по малко разпрѣснатъ въ скалата. Голѣма частъ отъ пирита е прѣобърната въ лимонитъ и хематитъ. Въ скалата се намиратъ още въ кристални зърна сфенъ, леуоксенъ и магнетитъ.

б) Амфиболошистъ.

Този шаренъ, бѣло-зеленъ амфиболошистъ е намѣренъ между *Старо-Ново-село* и *Копривщица*. Въ него особено хубаво се виждатъ макроскопически зеленитѣ кристали на амфибола; бѣлата частъ на скалата е сравнително по-малка отъ тъмната; цѣпнителността е ясна.

Подъ микроскопа амфиболътъ има боята на трѣвата, но явява се и ужълто-зеленъ. Последний трѣбва да се смята за промѣненъ амфиболъ, защото има и по-слабъ дихроизъмъ. Непомалко е и фелдспатътъ, но като каолинизиранъ, не може да се распознае въ каква система е кристализиранъ. Кварцъ има твърдѣ малко, и до колкото се вижда, той ще бѣде секундарно произведение.

в) Хлоритошистъ.

Събранъ въ *р. Клисурѣ*, този хлоритошистъ има пепеляно-зеленикава боя и доста мазенъ се показва между прѣститѣ. Въ тази скала, съ просто око, само бѣлата слюда може да се види, всичко останало е набито, гѣсто и слѣдователно неясно.

Бѣлата слюда се вижда въ голѣми и малки кристали и распознава се между кръстосанитѣ Николи. Мусковитътъ е чистъ, повечето е развлеченъ на дълъжъ, а при това още и ориентиранъ. Твърдѣ е растрошенъ фелдспатътъ, но пакъ могатъ да се распознаятъ ортокласнитѣ и плагиокласнитѣ кристали. Хлоритътъ е въ изобилие и неправилно разсеянъ въ препарата; споредъ наблюденията, които направихъ въ тънкитѣ препарати види се да е имало въ скалата и амфиболъ, който е прѣобърнатъ въ хлоритъ. Въ нашия минашистъ има и кварцъ и въ по-едритѣ му зърна забѣлѣзватъ се течни включения съ движущи малки либели; освѣнъ този, намира се въ скалата и много секундаренъ кварцъ.

г) Серицитошистъ.

Недалеко отъ Копривщица въ юго-источна посока, съ минашиста се намиратъ шисти съ серицитъ, които твърдѣ много при-

личать на микашисти. Бѣлата слюда е въ изобилие, една частъ е мазена, а друга прѣобърната въ силиманитъ. Серицитътъ е тоже въ голѣми количества, но да ли трѣбва да се смята като първобитенъ минералъ или като секундаренъ, това остава въпросъ. Въ скалата нѣма никъкъ фелдспатъ.

Б. Стари масивни скали.

І. Гранитъ.

а) Мусковитъ-гранитъ.

1. Тази скала е събрана въ *Рорачката рѣка*, тамъ гдѣто тя се влива въ Тополница. Нейното сѣщинско мѣстонахождение не ми е познато, но азъ вѣрвамъ че пороитѣ сж ъ донели тукъ не отъ много далечно мѣсто отъ Сръдня-Гора.

Споредъ фелзитната основа на тѣзи скала, челѣвѣкъ би помислилъ, на първъ погледъ, че има прѣдъ себе си нѣкой порфиръ съ кварцъ. Но разгледвана съ внимание, тя показва че е гранитна скала, която се приближава къмъ аплитъ.

Фелзитната нейна основа е станала отпослѣ, защото скалата е прѣтърпяла силни миханически дѣйствия, които особено се виждатъ на фелдспата и кварца; рѣбоветѣ и жлитѣ на тия два минерала сж строшени. При фелдспата и особено при плагиокласа виждаме извити и прѣкривени кристали, безъ да сж биле растрошени, а кварцътъ е деформиранъ и неговата структура е съвършено промѣнена отъ натиска.

Слюдата е съвсѣмъ малко въ сравнение съ тия два главни минерала на гранита; отъ нея едвамъ може тукъ-тамъ да се види по нѣкое малко късче. Въ скалата, освѣнъ малко магнетитъ, по-вечето прѣобърнатъ въ червенъ хематитъ, други минерали не се забѣлѣзватъ.

По външностъ скалата се показва набита и никъкъ не прилича на гранитъ; фелдспатътъ има месната червена боя, а кварцътъ сиво-бѣла; микроскопически слюдата не се забѣлѣзва; скалата е доволно твърда.

2. *На свѣрзъ отъ Лѣсичево* намира се една пегматитна жилка, която се провира измежду гнайса и микашиста; този еруптивенъ камъкъ прѣзъ кѣдѣто е поминалъ, произвелъ е въ съседнитѣ скали твърдѣ важни промѣнения. Този гранитъ, който може пегматитенъ да се нарече, има едри зърна и кристали, и състои отъ червеникъвъ фелдспатъ (навѣрно ортокласъ), отъ едри люспи, бѣла слюда и отъ бѣли кварцови зърна. Най-изобиленъ и въ най-голѣми кристали се намира фелдспата.

Освѣнъ тая пегматитна жилка, въ Срѣдня-Гора има още много такива, които ще опишемъ при подробното описание на маршпутитѣ.

6) Мусковитѣ биотитѣ-гранитѣ или сѣщѣ гранитѣ.

1. Въ медетъ-дере кѣмъ кулата показва се единъ писанъ твърдъ гранитъ, съ сбити зърна. Съставнитѣ му минерали като да си държатъ равновѣсие, както въ количество така и по величина на зърната. Фелдспатътъ е по-вечето бѣлъ, но забѣлѣзва се още ужълтъ и меснато-червеникѣвъ. Боядисания фелдспатъ получилъ е колорита си отъ растрошението на ония руди, които съдържатъ желязо. Фелдспатнитѣ кристали сѣ силно стиснати помежду другитѣ съставни елементи, и само съ голѣмо внимание могатъ да се разлчатъ отъ другитѣ. Кварцътъ е доста точно распрѣдѣленъ въ камъка и неговитѣ зърна свѣтатъ помежду фелдспатнитѣ; има пепеляно-ужълта боя и силенъ блѣсъкъ; неговитѣ зрънца именно свързватъ силно елементитѣ на камъка и го правятъ нерастрошимъ. Слюдата е разсѣяна равномѣрно въ нашата скала, и тя се явива тука въ двѣ бои: тъмно-зелена и бѣла; първата е по-изобилна отъ втората. Съ просто око забѣлѣзватъ се въ гранита още и пиритни зрънца, които отъ хидратацията и оксидацията сѣ прѣобърнати въ ръжда.

Подъ микроскопа и въ тънки плочици калиевата слюда се показва безъ боя и само въ поларизованата свѣтина може да се распознае по животѣ си бои. Тази слюда се вижда най-вече въ дълги парцалчета, по които се забѣлѣзва цѣпчивостта на минерала; има мѣсто, гдѣто тя се показва като слепени нитки. Освѣнъ бѣла има още и зелена и ужълто-черна слюда. Черната слюда затваря въ себе си черни магнетитни зрънца. Зелената като трѣва слюда отличава се съ особено силенъ дихроизмъ.

Кварцътъ е въ неправилни малки и голѣми зърна, намѣстени между фелдспата; той не е до толкова чистъ и бистъръ, но пакъ може да се распознае отъ фелдспата. Нечистотинитѣ на кварца биватъ три вида: едни сѣ стѣклени, другитѣ течни и газообразни; между първитѣ освѣнъ фелдспатни, намиратъ се и едни игличасти дълги форми, които навѣрно ще бѣдѣтъ рutilъ. Микроскопическитѣ пунлини на кварца иматъ разнovidни форми, но окръглитѣ сѣ зематъ връхъ надъ другитѣ; въ тѣхъ сѣ ясни малкитѣ либели, отъ които едни сѣ въ постоянно движение, а другитѣ стоятъ мирни; първитѣ прочее сѣ изпълнени съ течности, а другитѣ съ газове. Фелдспатътъ, колкото млѣченъ и каолинизиранъ да е, може между кръстосанитѣ Николи да се раздѣли въ ортокласъ, микроклинъ и плагиокласъ

(олигоклазъ). Той се вижда по най-вече въ кристални зърна и между ортокласа често се забѣлѣзватъ срасляци по Карлсбадский законъ. Полисентетичната структура на плагиокласа не може по-добре да се види. Както при ортокласа, така и при олигоклаза каолинизацията е вѣзла дълбоко въ кристалнитѣ зърна, така щото, въ такъвъ случай прѣдъ насъ се намиратъ едни нечисти пятна, които въ поларизованата свѣтлина се показватъ като аморфни. Такива пятна често затварятъ въ себе си частици отъ слюда или други минерали, даже и малки частици отъ нерастрошенъ ортокласъ и кварцъ, които въ поларизованата свѣтлина даватъ особенъ мозаикъ. Въ фелдспата се виждатъ апатитни иглици. Освѣнъ тия, въ скалата се забѣлѣзватъ още пиритни, въ лимонитъ полурастворени зрънца и магнетитни.

Понеже този гранитъ се намира въ контактъ съ микашиста, той е промѣненъ много отъ явленията на контактноста; той е растрошенъ и промѣненъ отъ пресията и особено се приближава къмъ порфирния гранитъ.

2. Отъ *Шейовецъ* гранитътъ е шаренъ и растрошенъ. Съ просто око въ него можемъ твърдѣ лесно да распознаемъ главнитѣ елементи, отъ които е съставена скалата. Фелдспатътъ се явява въ кристали и е бѣлъ, бистъръ, чистъ и съ ясна цѣпнителностъ, послѣ въ кристални зърна каолинизирани, млѣчно-бѣли и ужълто-червено-боядисани. Съ фелдспата добре зарасли се забѣлѣзватъ бистритѣ, сиво-пепеляни кварцови зърна, но въ по-малкъ размѣръ отъ фелдспатнитѣ. До колкото може макроскопически да се види, най-много има тъмна слюда въ тази скала; бѣлата слюда е въ по-малкъ размѣръ. Слюдата е разпръсната или пъкъ въ групи събрана.

Подъ микроскопа фелдспатътъ се показва въ два вида, като ортокласъ и микроклинъ; въ първий случай, фелдспатътъ е твърдъ растрошенъ, мѣтенъ и нечистъ, а микроклинътъ се показва по-стъкленъ, по-чистъ, по-бистъръ отъ ортокласа, а слѣдователно и по-малко промѣненъ отъ него. По свойственната му характеристична структура, той се распознава твърдѣ лесно, въ поларизованата свѣтлина, отъ ортокласа.

Въ тънки препарати кварцътъ се вижда тоже въ онова изобилие въ което и фелдспата; изпълненъ е съ твърди, течни и въздухообразни инклузии. Въ него се забѣлѣзватъ и малки безбройни циркулови иглички, въ видъ на микролити, които само съ силно увеличение могатъ да се видятъ. Кварцътъ е въ голѣми и малки зърна, бива распукнатъ и пукнатинитѣ му изпълнени съ лимонитна материя.

Слюдата е два вида, черно-кафенияна и бѣла. Биотитната слюда тамъ, гдѣто е слабо растрошена, има силенъ дихроизъмъ. И мусковитътъ и биотитътъ се намиратъ въ изобилие и то въ голѣми плочи и малки кжсове. Отъ растрошението на тъмната слюда образувалъ се е доволно много лимонитъ, както и епидотъ.

3. При *Лѣсичево* се намира ситнозърнястъ пепеливо-сивъ гранитъ, прошаренъ тукъ-тамъ само отъ тъмно-зелена слюда, на която кристалитѣ сж по-голѣми отъ другитѣ. Ситнозърнястата структура на този гранитъ се вижда особено хубаво подъ микроскопа и въ поларизованата свѣтлина. Той прѣдставлява цѣлъ мозаикъ, съставенъ отъ кварцови и фелдспатни кристални зърна, които могатъ лесно да се разпознахтъ едни отъ други; кварцътъ по животъ си бои, а фелдспатътъ по непрозирността си. Но всичкитѣ кристални зърна на фелдспата не сж мжтни и каолинизирани; ония на микроклина запазили сж още добръ своята микропертитна структура. Има и по нѣкой плагиокласенъ кристалъ. Кварцътъ е несравнено въ по-голѣми количества отъ фелдспата. Слюдата е зелена-магнезиева и бѣла-калиева. Зелената слюда е прѣтърпѣла голѣми измѣнения, и затова ѝ виждаме, ту въ хлоритъ, ту въ желѣзний хидроксидъ прѣобърната. Бѣлата слюда въ неправиленъ кжсчета е распрѣсната въ нашия гранитъ. Намиратъ се още и гранатни зрънца.

в) Биотитъ-гранитъ или гранититъ.

1. На *Лисецъ п.л.* при *бачията* гранита прилича на сиенитъ. Елементитѣ му иматъ срѣднa величина и се разпознаватъ съ просто око. Най-първо мѣсто заема кварцътъ, второто мѣсто заема бѣлия и бѣлочервенкавия фелдспатъ, както и черната или тъмнозелената слюда, въ хексагонални люспи. Въ скалата има и доволно желѣзни руди, които въ растрошената скала особено хубаво се виждатъ.

Подъ микроскопа слюдата има зелената боя на трѣвата, но явява се и ужълта. И двата вида биотитъ показватъ силенъ дихроизъмъ и между кръстосанитѣ Николи тѣ иридиратъ силно на сиво-жълто и мораво. Черната слюда като да е служила за срѣдище на нечистотиитѣ и на магнетитнитѣ зрънца; въ нѣкви люспици забѣлѣзва се и малко лимонитъ. Въобще слюдата е прѣтърпяла много измѣнения. Кварцътъ е въ кристални зърна, но не е тъй бистъръ както трѣбва да бѣде: той съдържа множество твърди и течни вещества; послѣднитѣ се виждатъ само подъ силно увеличение и шуплиницитѣ биватъ по-вечето окръгли. Фелдспатътъ е растрошенъ много и почти каолинизиранъ, само на нѣкои мѣста той бива по-бистъръ

и то към вътрешността на кристала. Както плагиокласът (олиго-класът) така също и ортокласът еднакво сж каолинизирани; ортокласът се вижда да е въ по-голъми количества отъ олигокласа. Апатитъ има въ микролитни и голъмички кристали, а магнетитъ въ зърна и прахъ, който е събранъ въ слюдата, около нея, или пъкъ въ самостоятелни групи на мѣстото, гдѣто се е намирала слюдата. Епидотътъ е твърдъ характеристиченъ въ нашия гранитъ, но той е станалъ отъ растрошението на слюдата; ето защо най-послѣ епидотътъ се намира по-вечето въ слюдата.

2. *Къмъ върха Братия* намира се дребно-зърнистъ гранитъ, на който въ свѣтливо-зеленикъвата и бѣлата основа виждаме частици отъ тъмно-зеленъ минералъ, който е слюда. Скалата е компактна и твърда, въ нея се забѣлѣзватъ малко халкопиритъ или пиритъ.

Подъ микроскопа кварцътъ се вижда въ зърна, но не е въ изобилие; той не е отъ най-честитѣ, защото съдържа твърди парченца; течни и газообразни включения не се забѣлѣзватъ. Слюдата е зелена и има слабъ дихроизъмъ, но има случаи, гдѣто това свойство почти никъкъ не се забѣлѣзва и слюдата е хлоритизирана. Този минералъ, при всичко че е въ голъми количества, но той е обикновенно въ малки частици; има обаче и такива частици, които сж запазили хебсагоналната си форма. Фелдспатътъ е много каолинизиранъ и мѣтенъ, но, при всичко туй, полисентетичната структура на плагиокласа се може да се распознае и да се отлжи отъ ортокласа. До колкото може да се види, триклинния фелдспатъ е въ изобилие. — Магнетитътъ е разсѣянъ въ скалата, въ зърна и кристали; пиритътъ е по-малко отъ него и прѣобърнатъ въ лимонитъ. Отъ секундарнитѣ минерали искамъ да споменж още епидота и хлорита; първий има ужъта боя и е доста изобилень, а вторий зелена като трѣва.

3. *При Азана* има единъ гранитъ съ срѣдни зърна и пропорционално разпрѣдѣлени елементи. Фелдспатътъ е отчасти каолинизиранъ, а черната слюда слабо промѣнена. Поради голѣмото количество на кварцови зърна, тѣзи скала е доволно твърда.

Въ тънки препарати освѣнъ гранитнитѣ елементи, виждатъ се още: апатитъ, малко хлоритъ и лимонитъ.

Фелдспатътъ е твърдъ много промѣненъ; той е мѣтенъ, нечистъ и непрозраченъ. Освѣнъ ортокласъ, въ нашия гранитъ има още и микроклинъ, който е полукаолинизиранъ.

Както единътъ, така и другия фелдспатъ само въ голъми кристали се вижда. Кварцътъ не е чистъ и бистъръ, но изпълненъ съ много включения и прѣмръженъ съ неправилни пукнатини. Слюдата е

кафенияна и раскжсена, а по-малко въ кристални правилни плочи. Ржбоветъ на послѣдний минералъ сж преобърнати въ хлоритъ. Апатитътъ е въ иглички и се намира затворенъ въ кварца, а лимонитътъ изпълва пукнатинитъ на сжщий минералъ.

г) Амфиболъ-гранититъ.

Къмъ Кулата, между Панагюрище и Златица. Този полурастрошенъ амфиболъ-гранититъ е шаренъ, фелдспатътъ му е въ кристали и кристални зърна, които иматъ слабо-зеленикѣва а тукъ-тамъ и червеникѣва боя; амфиболътъ е въ тъмно-зелени призми и въ зърна отъ сжщата боя; останалитъ минерали, които влизатъ въ състава на тѣзи скала, могатъ само съ микроскопъ да се разпознажатъ.

Подъ микроскопа фелдспата се вижда кристалинизиранъ въ двѣ кристалографски системи, въ моноклинна и триклинна. Първия фелдспатъ е въ по-малки количества, откождо втория; освѣнъ въ кристали, този минералъ се намира и въ зърна. Кристалитъ сж доста голѣми и много отъ тѣхъ сж чисти, бистри и снабдени съ концентрична зонална структура; при нѣкои ортокласни кристали забѣлѣзватъ се и сраслици по Карлсбадский законъ. Останалитъ кристали и кристални зърна сж по-вечето каолинизирани; тѣ сж нечисти, мжтни распукани, а нѣкои даже и епидотизирани. Растрошението на фелдспата се забѣлѣзва и при многобройнитъ олигокласни кристали, така щото при нѣкои полисентетичната структура едвамъ може да се разпознае. При олигокласа твърдѣ чести сж сраслицитъ по албитъ, но има и по Карлсбадский законъ. Фелдспатътъ затваря твърдѣ малко чужди минерали, най чести сж: ситни магнетитни зрънца и малки амфиболни кристалчета; апатитнитъ микролитити рѣдко се виждатъ въ фелдспата.

Амфиболътъ е зеленъ и дихроитиченъ, намира се въ призматични голѣми и малки кристали. Нѣкои отъ тия кристали затварятъ въ себе си магнетитъ, но по-вечето сж съвсѣмъ чисти. Амфиболътъ не е на всѣко мѣсто еднакво дихроитиченъ, защото има мѣста прѣобърнати въ хлоритъ. Въ поларизованата свѣтлина едни кристали сж чувствителни и показватъ живи бои, други непоказватъ тѣзи бои.

Въ скалата има и черна слюда съ кафеяна боя, въ правилни хексагонални плочици, на които голѣмия диаметръ има до 2 м. м. Има обаче и зелена слюда, която показва твърдѣ слабъ дихроизъмъ.

Кварцътъ не е тѣй изобиленъ въ този амфиболъ-гранититъ, както при другитъ гранити. Намира се въ кристали и кристални зърна, но не дотамъ чистъ и бистъръ, понеже съдържа твърди и течни

конкреции. Кварцът се rozpoзнава по живитъ си бои въ поларизованата свѣтлина.

Магнетитът е доволно изобиленъ; вижда се въ зърна и кристали, въ които голѣмината достига до $5\frac{1}{2}$ м. м., по-вечето е въ малки разфѣдени кристали, които се намиратъ главно въ амфибола и по-малко въ фелдспата.

Освѣнъ горнитъ въ скалата има още: сфенъ и апатитъ; първия минералъ се отличава по ужълто-кафеяната си боя и распухнатата си повърхностъ, а втория по кристалитъ си. Сфенътъ е въ неправилни доста голѣми зърна, групирани около магнетита. Апатитътъ се намира самостоятелно, но-по-вечето като микролити въ фелдспата.

Като секундаренъ минералъ ще споменемъ епидота и хлорита.

II. Порфиренъ-гранитъ съ амфиболъ.

Медетъ-дере къмъ кулата. Ако да се необърнешъ внимание на препаратитъ, тѣзи скала трѣбаше да се назове сиенитъ, отколкото порфиръ-гранитъ съ амфиболъ. Микроскопически въ нея прѣобладаватъ бѣлитъ елементи, а чернитъ плуватъ спорадично въ скалата; ето защо камъкътъ е шаренъ. Фелдспатътъ respective плагиокласътъ е ясенъ; неговитъ разрѣзи съ бисерния си блѣсъкъ се виждатъ съ просто око; сѣщото е и съ тъмозеленитъ призматични кристали на амфибола, които заедно съ първитъ сѣ зарасли въ микрокристалината основа. Голѣмината на амфибола и плагиокласа е разна, и отъ първитъ кристали нѣкои достигатъ 4—5 м. м. на дължъ; между тѣхъ има и микролити. Напротивъ фелдспатнитъ кристали се виждатъ само въ дългясти призми, които тоже достигатъ до тѣзи величина. Въ камъка се забѣлѣзватъ още хексагонални люспи отъ слюда и моно-клинни кристали отъ сфенъ (титанитъ); първия минералъ има черна боя и силенъ блѣсъкъ въ процѣпнитъ плочи, а другия кафенияновосъчна боя и срѣденъ блѣсъкъ. До колкото може да се види съ просто око, сфенътъ е по-изобиленъ отъ слюдата. Слюдата е още прѣсна и доволно може да противостои на атмосферилитъ.

Въ тънки плочици кристализираната основа е съставена отъ ортокласъ и кварцъ. Въ поларизованата свѣтлина скалата е цѣлъ мозаикъ. Фелдспатнитъ кристални зърна при всичко, че сѣ стѣпили малко въ растрошение, тѣ пакъ се показватъ чисти и бистри. Кварцътъ е тоже въ кристални зърна отъ сѣщата голѣмина, но не е тѣй чистъ и бистъръ, защото съдържа доволно включения. Въ тѣзи основа между фелдспата и кварца забѣлѣзватъ се магнетитни зърна, малки

касчета отъ амфиболъ, черна слюда, сфенъ, магнетитъ и хематитъ, но въ по-малкъ размѣръ отъ фелдспата.

Фелдспатътъ билъ той моноклиненъ или триклиненъ, еднакво е запазенъ. Въ неговитѣ кристали се забѣлѣзватъ нѣкои мѣста размжени и каолинизирани, но по-голѣмата му частъ е бистра като кварцъ. При ортокласа зоналното градение на кристалитѣ може да се види даже и въ обикновенната свѣтлина, а при олигокласта полисентетичната структура — само между кръстосанитѣ Николи. Ортокласътъ е въ доста голѣми кристали, но рѣдко сж запазени цѣлитѣ имъ форми; по-вечето се виждатъ въ полвини и три четвъртини. При всичко, че при нѣкои има и пукнатини, но, тѣ пакъ малко сж промѣнени.

Срасляцитѣ сж рѣдки при ортокласа, но изобилни при олигокласта, гдѣто, освѣнъ другитѣ, забѣлѣзваме още и срасляци по албитъ-периклинъ. Фелдспатнитѣ кристали съдържатъ малко включения; най-забѣлѣжителнитѣ въ тѣхъ сж: микролити отъ амфиболъ, апатитъ и биотитъ, както и малко сфенъ, и магнетитни зрънца. Микроклинътъ е съмнителенъ въ тѣзи скала.

Амфиболътъ е въ изобилие и кристалитѣ му се отличаватъ съ зелена боя; величината имъ е разна, отъ най-малкитѣ микролити до най-голѣмитѣ. Тѣзи кристали се отличаватъ съ силенъ дихроизъмъ и съ голѣмо богатство на включения, между които на пръвъ планъ иде магнетитното желѣзо, на втори — сфенътъ и на послѣдний — апатитътъ. Въ поларизираната свѣтлина амфиболътъ показва живи бои и многобройни срасляци. Амфиболътъ, освѣнъ въ кристали, намира се и въ раскжсани парчета.

Въ малки количества е слабо-кафенияната, черна слюда, която твърдѣ лесно може да се распознае отъ амфибола; тя има по-малки кристали отъ амфибола, но намира се и въ микролити.

Сфенътъ не е раздѣленъ еднакво въ камъка, а се вижда по-вечето групиранъ на нѣкои мѣста и особено около амфибола. Този минералъ прѣимущественно се намира въ кристални зърна, отъ които въ кристали съ правилна контура; отличава се съ характеристичната си боя, ужълто-червеникѣва, която се мѣнява, когато обръщаме анализатора или поларизатора. Той е слабо дихроитиченъ, има грапава повърхностъ и между кръстосанитѣ Николи, освѣнъ въ рѣдки случаи, той запазва естественната си боя. Най-правилни сж ситнитѣ сфенови кристалчета, въ които се виждатъ още по-ситни магнетитни зрънца.

Магнетитът е въ по-голъми размѣри отъ сфена и по-вечето въ зърна отъ болкото въ правилни кристали. По-малкитѣ зърна сж групирани въ амфибола и около него, а по-голъмитѣ самостоятелно сж разпрѣснати въ основата.

Апатитътъ освѣнъ въ микролити и затворенъ въ други минерали, намира се и въ по-голъмички кристали, между другитѣ минерали.

Ясно-кафениянъ хематитъ има твърдѣ малко, но той ще бжде секундаренъ минералъ.

III. Сиенитъ.

Близо Поибрене. Подобенъ на диоритъ или амфиболитъ този сиенитъ има дребни зърна, които съ око могатъ да се раздѣлятъ на двѣ: а) на амфиболъ и б) на фелдспатъ. Първий минералъ е тъмно-зеленъ и се намира въ неясни кристали, а фелдспатътъ въ кристалини зърна и кристали. Плагиокласътъ се распознава по блѣскавостта на прѣцѣпнитѣ си плочи. Поради размѣсванието на амфибола и фелдспата, скалата е получила единъ шаренъ и доста приятенъ изгледъ.

Подъ микроскопа, освѣнъ сжщественитѣ минерали на тая скала, фелдспатъ (олигокласъ, ортокласъ) и амфиболъ, забѣлѣзватъ се още: магнезиева слюда, титаново жѣлѣзо, леукоксенъ, кварцъ, апатитъ, магнетитъ, хематитъ или лимонитъ.

Фелдспатътъ е стѣпилъ по-вечето въ растрошение и въ него се виждатъ разни нечистотии, мѣтни пятна и распухнати мѣста; има даже и такива фелдспатни кристали, които отъ разрушителний процесъ, показватъ почти микрофелзитна структура; тѣзи кристали сж отъ части епидотизирани или въ кварцъ прѣобърнати. При такива прочее фелдспатни кристали, кристалографската система може да се познае само ако има по-спазена частъ, гдѣто може да се наблюдава многосложната или простата структура на кристала. При всичко туй, въ нашия сиенитъ се забѣлѣзватъ и доста спазени кристали, по които можемъ да се убѣдимъ че по-голъмата частъ на фелдспата е триклиненъ (олигокласъ). Освѣнъ другитѣ срасляци въ скалата сж чести и срасляцитѣ по албитъ-периклинъ. Фелдспатътъ на сиенита е твърдѣ богатъ на включения; въ него се виждатъ микролити отъ амфиболъ, апатитъ, магнетитъ и други аморфни и кристализирани минерали, които немогатъ да се опрѣдѣлятъ.

Амфиболътъ е ужълто-зеленикъвъ или ужълто-кафениянъ. Този минералъ може да се счита единъ отъ най-изобилнитѣ въ този сиенитъ. Кристалитѣ му биватъ по-вечето събрани въ други и по-рѣдко оса-

мотени. Противното се вижда въ микролитните кристали на амфибола, гдѣто всѣко кристалче бива отдѣлно за себе си и съ свършено правилна форма. Къмъ центъра на нѣкои отъ голѣмитѣ кристали, вижда се какъ прѣминава амфиболътъ въ слабо-зелена слюда, впоследствие на което се поражда въпросъ, да ли и другата магнезиева слюда не е станала отъ амфибола. Освѣнъ горний амфиболъ въ скалата се забѣлѣзва и единъ червеникѣво-ужълтъ лимонитенъ амфиболъ, който е боядисанъ отпослѣ отъ растрошения магнетитъ и хематитъ. На включения амфиболътъ е по-чистъ отъ фелдспата, защото затваря въ себе си само малки зрънца отъ магнетитъ и твърдѣ рѣдко хематитъ; лимонитътъ, като продуктъ на растрошението намира се въ малки мрѣжи.

Зелената слюда е въ малки количества, но и тя се показва довольно промѣнена, при всичко че е запазила още малко дихроитичното си свойство; сжщо и твърдѣ малко кварцъ се намира въ този сиенитъ.

Апатитътъ е по-вечето въ микролити, въ дългясти призматични кристалчета, но има го и въ най-голѣми кристали. Титановото желязо е тоже въ малки кристалчета, около които се образувалъ леукоксенъ. Магнетитътъ и хематитътъ равномерно сж разпрѣдѣлени въ скалата и тѣ се намиратъ по-вечето събрани въ амфибола и слюдата, отъ коелото въ фелдспата. Отъ тѣхното растрошение се е появилъ лимонитътъ.

Тъзи скала могла би да се нарече още гранитъ съ амфиболъ и диоритъ. Първото наименование не приххъ, защото кварцътъ е въ твърдѣ малки количества; но и диоритъ не го нарѣкохъ, защото съдържа по-вече олигоклазъ а по малко слюда и кварцъ. Въ такъвъ случай, най-добрѣ отговаря названието сиенитъ.

IV. Кварцъ-диоритъ.

Въ *Медетъ-дере* къмъ *Кулата* намѣрихъ този шаренъ едрозърнястъ кварцъ-диоритъ. Амфиболътъ е тъмно-зеленъ и въ голѣми призматически кристали, а фелдспатътъ синкѣво блѣ въ кристали едри зърна. Въ скалата има равновѣсие между тия два минерала и тѣ сж тѣй срастнали, щото съставляватъ една доста твърда скала. Освѣнъ тия два минерала, виждатъ се микроскопически групирани въ маси, желѣзенъ и мѣденъ пиритъ, които се разпознаватъ по боитѣ си. Подъ микроскопа констатирахъ още: малко кварцъ, апатитъ, магнетитъ и лимонитъ.

По-вечето фелдспатъ е мѣтенъ и изпълненъ съ нечистотии; намира се въ голѣми кристали и кристалини зърна. При всичко, че

този минералъ е промѣненъ, но пакъ многосложната структура на плагиокласа се още добръ познава при повечето кристали. Олиго-класътъ е въ по-голѣми количества отъ ортокласа. Най-обикновеннитѣ включения въ фелдспата сж пиритътъ и апатитнитѣ кристалчета, но и тѣ твърдѣ нарѣдко се срѣщатъ.

Въ сѣщия почти размѣръ съ фелдспата и тоже въ голѣми кристали се намира тука и амфиболътъ. Боята му е зелена, ужълто зелена или слабо-зелена; но, всичкитѣ тия нюанси на боитѣ никакъ не пречатъ на дихроитичното свойство на този минералъ.

Осамотени кристали отъ амфибола неவிждаме, по-вечето сж въ отдѣлни групи; всевъзможни кристални разрѣзи можемъ да наблюдаваме въ тънкитѣ препарати, па даже и вертикални на главната ось. Тукъ може смѣло да се каже, че амфиболътъ е служиѣ за центъръ на пиритнитѣ кристали, защото почти сичкия този минералъ се намира затворенъ въ него или около него; като включения виждатъ се още и фелдспатни кристалчета съ плагиокласна структура, послѣ неправилни късчета отъ лимонитъ и твърдѣ рѣдко по нѣкое магнетитно зрънце.

Кварцътъ е прозиренъ, чистъ и бистъръ, свободенъ отъ течни включения, но затова съдържа неопредѣлими твърди включения. Този минералъ се явява въ зърна, безъ опредѣлена форма, и не се знае да ли неща да бжде секундарно произведение. Кварцътъ се намира само тукъ-тамъ между фелдспатнитѣ кристали.

Изобиленъ е пиритътъ, който, както казахъ и по-горѣ, е събранъ почти въ амфибола. Този минералъ се намира по-вечето въ неправилни зрънца и по-нарѣдко въ прави кристали.

Магнетитътъ е въ малки количества, а червенквия лимонитъ е разпръснатъ само въ амфибола.

V. Диябазъ съ оливинъ или габбро съ лабрадоръ.

На сѣверо-истокъ, близо при *Копривница* излиза въ жилки една извънредно твърда пепеляво-зеленикѣва скала, която може да се назове диябазъ съ оливинъ или пъкъ габбро съ лабрадоръ. Съставнитѣ части на тази скала сж неясни; виждатъ се въ нея, наистина едни тъмно-зелени кристалчета, но съ просто око немогътъ да се разбератъ да ли сж авгитни или амфиболни; блѣдо-зелений фелдспатъ е въ малки зрънца и въ призматични кристалчета, а тукъ-тамъ въ скалата сѣти и по нѣкое ситно пиритно зрънце.

Подъ микроскопа цѣлата масса се вижда кристализирана. Най-главния минералъ е тука моноклинния пироксенъ или авгитътъ, който

се цѣпи подъ 93° . Този минералъ се отличава съ мораво-червеникава боя и твърдъ слабъ дихроизъмъ. Авгитътъ се намира както въ голѣми, така и въ малки кристали и въ първий случай повърхността му е съвършено испрѣмрѣжена съ неправилни пукнатини. Голѣма частъ отъ авгита се е промѣнила въ хлорита материя и това промѣнение се вижда особено хубаво по краищата на кристалитѣ, гдѣто зелената материя постепенно завладава кристала. Авгитътъ е чистъ отъ включения.

Послѣ авгита второто мѣсто завзема триклинния фелдспатъ, или лабрадорътъ. Той се намира най-повече въ дългясти кристали, малко-много промѣнени. Съ лабрадора иде и малко ортокласъ зеленикъвъ оливинъ въ типични форми, но растрошенъ се намира въ скалата. Сфенъ има доволно и около него леуоксенъ. Въ по-голѣми количества е пиритътъ отъ сфена, около който се намира лимонитъ. Хлоритна материя се забѣлзва най-вече около авгитнитѣ кристали.

VI. Порфирити и ортофирити.

а) Порфиритъ.

Между Лѣсичево и Дуванлии. Тази скала се показва на нѣколко мѣста въ гранитъ-гнайсния терренъ на сѣверъ отъ Лѣсичево, къмъ Дуванлии по политѣ на Сръдня-Гора. Тя се намира въ жълки, както и липаритътъ, и се отличава съ пепеливо-сива, слабо-зеленикава боя. Макарь и микрокристализиранъ, въ този порфиритъ се виждатъ тънки като иглички кристали отъ амфиболъ и по нѣкое мѣтчно-бѣло кристалче отъ фелдспатъ. Скалата е много твърда.

Въ тънки плочици и подъ микроскопа, тази скала въ обикновенната свѣтлина се вижда нечиста, въ която се намиратъ зелени кристали и кристалчета отъ амфиболъ, черни зрънца отъ магнетитъ, ужълтъ епидотъ и зеленъ хлоритъ. Само въ поларизираната свѣтлина се разпознаватъ фелдспатнитѣ лабрадорни кристали. Основата е микрокристализирана и съставена почти отъ фелдспатни кристалчета, отъ амфиболъ и магнетитъ. Лабрадорътъ е въ изобилие и то въ малки кристали па даже и въ микролити, а ортокласътъ въ по-голѣми кристали, но въ по-малки количества. Послѣдний фелдспатъ е промѣненъ и каолинизиранъ, и може само при нѣкои по спазени кристали да се разпознае.

Паралелно съ фелдспата намира се и амфиболъ. Този минералъ се явява въ едри дългясти кристали съ свѣтло-кафенияна или съ ужълто-сламена боя и въ микролити съ зелена като трѣва боя.

При голѣмитѣ кристали се виждатъ по нѣкога смѣсени и двѣтъ бои. При амфибола на тѣзи скала има случаи, гдѣто кафенияната боя прѣминава въ зелена, но азъ мисля, че всичкия зеленѣ амфиболъ не е прѣобърнатъ отъ кафениянъ, но че има и първобитно зеленѣ амфиболъ. Както при единътъ така и при другия амфиболъ, дихроизмъ е ясенъ но не и еднакъвъ; при ония кристали, при които хлоритизирането е напрѣдвало, дихроизмъ е съвсѣмъ слабъ или нѣмакъвъ. Когато разглеждаме съ просто око скалата, вижда се като да прѣобладаватъ голѣмитѣ кристали на амфибола надъ микролититѣ, но микроскопически показва се противното. Амфиболътъ е чистъ отъ чужди минерали и само рѣдко се вижда въ него по нѣкое и друго магнетитно зрънце или парче отъ лимонитъ. Срасляцитѣ сж рѣдки при този минералъ.

Магнетитътъ е тоже единъ отъ многочисленнитѣ минерали въ въ този порфиритъ; намира се въ кристални зърна и въ микролити, отъ колкото въ голѣми кристали; тукъ-тамъ се виждатъ и групи отъ магнетитъ.

Епидотътъ се намира въ два вида, въ кристални зърна съ цитроненъ жълтъ цвѣтъ и като епигенетиченъ минералъ въ амфибола; въ послѣдний случай той има съвсѣмъ слабо-ужълта боя или пѣкъ е безъ боя.

Като секундарни производѣния ще споменемъ още хлорита, хематита и лимонита; първий минералъ е станалъ отъ амфибола, а останалитѣ два отъ магнетитното желѣзо.

б) Андезитенъ-профиритъ.

1. При изворитѣ на Медетъ-дере се намира една порфирна прѣсна скала съ тъмно-сиво-пепеляна основа, която нарѣкохъ андезитенъ - порфиритъ. Фелдспатнитѣ кристали, които се бѣлѣхъ въ нея, се виждатъ още прѣсни, а магнезиевата слюда се свѣти въ хексагонални призми.

Подъ микроскопа по-вечето фелдспатъ е прѣсенъ и непромѣненъ, твърдѣ слаби растрошения се забѣлѣзватъ въ него. Чести сж срасляцитѣ по карлсбадскій законъ, а при плагиокласа и по албитъ-периклинъ. При ортокласнитѣ кристали се вижда и зонално граделение, а къмъ срѣдата кристалитѣ сж прѣобърнати въ калцитъ. Микролититѣ сж въ изобилие и най-вече олигокласнитѣ микролити.

Подиръ фелдспата трѣбва да споменемъ амфибола и магнезиевата слюда. Послѣдния минералъ се показва въ двѣ бои, въ жълта

и зелена. Последната е въ по-голъми количества, но и въ двата случая е запазено дихроничното имъ свойство. Амфиболътъ едвамъ може да се отлъчи отъ мусковита; има кафеяно-зеленикъва боя и довольно силенъ дихроизъмъ, отъ слюдата той може да се распознае само по цѣпивостъта си. И двата тѣзи минерали се явяватъ както въ голъми кристали, така сжщо и въ микролити.

Твърдѣ малко се забѣлѣзва магнетитъ въ този порфиритъ, и той е групиранъ по-вечето въ слюдата отъ колкото въ амфибола.

Въ кристалинната основа не малко се забѣлѣзва и кварцъ въ зърна, който по своето естество трѣбва да се причисли между секундарнитѣ произведения.

Хлоритътъ е тоже епигенетиченъ отъ амфибола и слюдата.

2. *Между Лѣсичево и Дуванлии.* Тѣзи скала излиза отъ гнайса въ жилка до 1 м. дебела и има пепеляно-зеленикъва, ситнозърняста структура. Разгледана съ просто око, тѣзи скала по-вече прилича на вулканически туфъ отколкото на порфиритъ. Подъ микроскопа виждаме, че скалата е прѣтърпѣла голъми растрошения въ всичкитѣ си минерали.

Основата е прѣпълнена съ бѣлизняви фелдспатни промѣнени микролити, а между олигокласа има и срастнали кристали. Сфенътъ е по-пече прѣобърнатъ въ леукоксенъ; епидотътъ е ужълтъ или бѣлизнявъ; основата е прѣпълнена съ хлоритъ. И въ този порфиритъ имаме секундаренъ кварцъ.

в) Ортофиритъ.

1. *На Лисецъ при бачията* се намира твърдѣ прѣсенъ и твърдѣ ортофиритъ. Той има порфирна структура и сиво-зеленикъва основа, въ която особено добръ се распознаватъ бѣлитѣ фелдспатни кристали и тъмнозеленитѣ хексагонални плочици на слюдата.

Подъ микроскопа основата се вижда полустъклена и въ нея се намиратъ освѣнъ фелдспатни кристали и слюда, но още: магнетитъ, апатитъ, лимонитъ и кварцъ. Фелдспатътъ е въ голъми кристали и въ микролити, отъ които първитѣ сж промѣнени и каолинизирани, а вторитѣ спазени. Фелдспатътъ е по-вечето ортотоменъ и по-малко се явява плагиокласенъ. Биотитътъ е зеленъ и види се да е промѣненъ много; той се намира освѣнъ въ кристали но и въ парцалчета, които исплъватъ основата. Черната слюда има слабъ дихроизъмъ и по-вечето е прѣобърната въ хлоритъ. Магнетитътъ е изобиленъ въ видъ на кристали, зърна, и въобще въ микролити; последнитѣ само съ уве-

личително стъкло могат да се видят въ тънките препарати. Магнетитът е групиранъ най-много около слюдата. Апатитът не е тоже отъ рѣдките минерали и се rozpoзнава по своята форма и бистрота. Не малко се забѣлѣзва въ основата и кварцъ, като секундарно произведение. Лимонитът е въ по-малки количества отъ кварца.

2. *На западъ отъ Панагюрище въ дола на Бѣлата прѣстъ.* Въ този локалитетъ скалата е пепеляво-сива и по външностъ твърдѣ растрошена; лъщятъ се въ нея малки пиритни кристалчета, които отъ оксидиранieto и хидратиранieto боядисватъ разпо скалата и ѝ раздробяватъ. Едвамъ въ пепелявата основа могатъ да се забѣлѣзватъ кристалитѣ на фелдспата, които сѫ почти каолинизирани.

Подъ микроскопа, въ тънките препарати не може много нѣщо да се види въ обикновенната свѣтлина. Най-ясни сѫ пиритните кристалчета и пиритните зрънца, които сѫ разсѣяни въ основата и особено въ слюдата и около нея; послѣ се забѣлѣзва блѣдо-зелената слюда, която е разкъсана, раздробена и отчасти промѣнена въ една зелена материя. Въ поларизираната свѣтлина, основата се показва микрофелзитна и изпълнена съ метаморфозирани вещества. Фелдспатът е ортокласенъ и твърдѣ промѣненъ; отъ кристалитѣ му е останала само една сѣнка. Освѣнъ въ голѣми кристали ортокласътъ се явява и въ малки кристали и микролити, които макаръ и малко сѫ распузани и каолинизирани. Въ основата се намиратъ още и кварцови малки зърна, които безъ съмнѣние сѫ секундарно произведение. Такова сѣщо произведение е и епидотътъ въ слюдата, който е добръ обѣлѣзанъ въ обикновенната свѣтлина съ ужѣлта боя, а въ поларизираната съ жълто-червена. Отъ пирита се е образувалъ и малко червенъ хематитъ.

3. *При изворитѣ на Медетъ-дере* намѣрихъ единъ раздробенъ, ситнозърнистъ пепеливо-сивъ ортофиритъ, който по-вече прилича на вулканически туфъ. Въ основата се виждатъ бѣли каолинизирани фелдспатни кристалчета и зелени едни петна, станали навѣрно отъ растрошението на черната слюда.

Подъ микроскопа много не може да се види въ тази скала. Въ фелзитната основа забѣлѣзва се най-първо ортокласни каолинизирани кристали и кристалчета, отъ които само контурата е останала. Зелениквата слюда, която е въ голѣми количества, тоже е въ расстрошение и непоказва никакъвъ дихроизъмъ; тя е прѣобърната по-вечето въ хлоритъ. Има и лимонитъ въ скалата, станалъ отъ биотита и магнетита.

VII. Скала съ тремолитъ.

Недалеко Лѣсичево излиза прѣзъ гнайса една тъмно-черна, почти набита, твърда скала, въ която съ просто око неможе много нѣщо да се види. Тъзи скала азъ нарѣкохъ тремолитна скала, защото съдържа извънредно много тремолитъ, по-най-вече въ игличасти кристали. Този минералъ нѣма никъква боя, и отличава се съ своя забѣлжителенъ релефъ. Въ поларизираната свѣтлина, по-големата частъ отъ тремолитнитѣ кристали показватъ твърдѣ живи бои. По-много отъ тремолита може да се каже, че е серпентинизиранъ, но въ скалата сжщъ серпентинъ не намираме. Освѣнъ тремолитъ забѣлзватъ се и пиритни зърна, по-вечето прѣобърнати въ лимонитъ.

Тъзи скала ще приброимъ между серпентина.

(Слѣдва).

Сегашното и недавното минало на градъ Велесъ.

Кратъкъ очеркъ отъ Н.

(Продължение отъ книжка XXXIX и слѣдущъ.)

II.

Черковно-училищнѣ прѣгледъ.

1. Велешкитѣ владици отъ 1800 до 1855 год.

Стари въспоминания. — Игнатий (1797—1842). — Неговото държание съ българскитѣ първенци. — Пѣние въ църквитѣ по славянски. — Истрѣбване на славянскитѣ стари книги. — Съграждане на двѣтъ Велешки църкви. — Почване да се чете на дѣсныя налогъ въ св. Пантелеймонъ по гръцки. Теоклитъ (1842—1847). — Неговото недобро минало. — Обносикъ му съ първенцитѣ. — Желанието му да служи по славянски. — Прѣмѣстване на Теоклита въ Беръ и по нататашния му животъ. — Авксентий 1847—1855). — Неговото богатство и сила. — Неговитѣ обноси по-черковно-училищнитѣ работи. — Диганието на Авксентия отъ Велесъ.

Твърдѣ слаби въспоменания сж останали отъ миналото столѣтие за черковнитѣ и общинскитѣ работи въ Велесъ. Знайтѣ само старитѣ Велешане, че тѣхната епархия е била частъ отъ Охридската Архиепископия и че, подиръ паданieto на тази Архиепископия, е прѣминала на право въ зависимостъ отъ Патриаршията. Нѣма никакви паметници, останали отъ старитѣ владици, нито се знае даже името на нѣкого отъ тѣхъ. Говори се, че до половината на миналото столѣтие Велешкия владика е живѣлъ въ стария градъ. Показватъ даже до днесъ мѣстото, дѣто е била старата митрополия. Вѣроятно е, че владицитѣ сж били Гърци. Обаче имаме вѣрни свѣдѣния, че въ църквитѣ се е пѣло на славянски. Иначе е било и невъзможно. Никой не е знайтѣ по онова врѣме въ Велесъ гръцки да чете и да пише. Бакто и да е, но славяно-българското учение не е угаснало тамъ и прѣзъ този най-тъменъ периодъ за нашия народъ. Х. Мише Кушевъ, дѣдо на сегашния Мишо Кушевъ се е родилъ около 1740 г. и е живѣлъ до 1855 год. Той е билъ единъ отъ християнскитѣ първенци въ градътъ и на младини се е училъ да чете и пише на славяно-български. Макарь че е билъ сѣкога единъ отъ първитѣ

човѣци около митрополията, но той гърцки не е зналъ нито да чете нито да говори. Тефтеритѣ си е държалъ на български. Види се, че той е жалилъ, дѣто немогълъ гърцки да говори и пише. Както ще видимъ по-послѣ, той е испровождалъ единъ отъ синоветѣ си въ Солунъ да учи гърцка книга, понеже никадѣ на друго мѣсто по Македония не се е учила тая книга. И други старци, които сѣ доживѣли отъ миналото столѣтие до нѣ-новитѣ врѣмена, си сѣ служили само съ славянскитѣ писмена. По-надолѣ ние ще се разпространимъ повечко за тогавашното учение.

Работитѣ отъ настоящето столѣтие сѣ по-добрѣ запазени въ паметъта на населението. Отъ начало на това столѣтие владика въ Велесъ е билъ *Игнатий*. Той билъ гъркъ отъ Лариса, и е стоялъ около 45 години владика въ Велесъ, дѣто е и умрѣлъ въ дълбока старостъ прѣзъ 1841 год. Той е билъ човѣкъ простъ, необразованъ и почти безграмотенъ. Да чете по гърцки е умѣлъ, но да пише не. Едвамъ е турѣлъ своя подписъ. Сячкото му старание е било да живѣе добрѣ съ народа и да се държи съ първенцитѣ градски, та да запази мѣстото си отъ патрнаршията, на която сѣкога е било по-изгодно да мѣнява често владицитѣ, защото е прѣдавала епархитѣ съ доста добри заплати. А българскитѣ първенци сѣ били силни въ тѣзи врѣмена, и противъ тѣхното желание не е могло никакво промѣнение да стане съ владицитѣ.

Въ него врѣме въ църквата се е пѣло по славянски, и той не е обърналъ на това никакво внимание. Самъ той е служилъ по гърцки, когато е присѣствувалъ въ църквата. Гърцко учение тоже не е имало още, и никой тукъ не е мислилъ да въведе такова.

Но, види се, отъ Цариградъ силно вече се наченали да настояватъ за истрѣблението на славянскитѣ паметници и за въвожданието на гърцкия езикъ въ църквитѣ и училищата по градоветѣ. И ако послѣднитѣ двѣ нѣща Игнатий не се е помжчилъ да ги изпълни, то е било само, защото считалъ това нѣщо невъзможно. Колкото за истрѣбление на старитѣ книги, той се е погрижилъ усърдно да услужи на своя върховенъ началникъ въ Фенеръ. Владиката е обиколилъ всичкитѣ мѣнастири въ епархията си и що е намѣрилъ стари книги, изгорилъ ги е. Нѣкои отъ по-разбраниитѣ граждани сѣ почнали да роптайтъ за тѣзи варварска постѣпка на владиката, но, види се, че първенцитѣ не сѣ обръщали сериозно внимание на това, понеже тѣ сѣ си мълчали. Живъ свидѣтель на това горѣние книги е сегашния старъ священникъ въ Велесъ попъ Георгий, който тогава още млада даскалъ, е придружавалъ владиката въ нѣкои отъ тѣзи варварски

изтешествия по старитѣ църкви. Священникътъ исповѣдва, че той тогазъ билъ убѣденъ, какъ тѣзи вехтари съдържатъ еретически поучения, които били достойни за огънѣтъ. Самъ той е изгорилъ единъ купъ книги въ една селска църква.

Въ Игнатиево врѣме сж направени и двѣтѣ сегашни църкви въ Велесъ. На Пърдорѣкъ до тогава е имало единъ малкъ параклисъ и една малка църквица въ Рилския метохъ. Въ 1837 год. Пърдорѣкитѣ първенци сж издѣйствували позволение за 2 мѣсеца да си изградятъ храмъ на южната частъ на градѣтъ, на мѣстото на старата църква. (Вѣроятно едноврѣмешенъ манастиръ). И наистина, съ чудна бързина гражданитѣ сж сполучили да въздигнатъ една прѣкрасна църква за онова врѣме. Работило е цѣлото население. И на дюлгеритѣ не е оставало нищо друго, освѣнъ съ голѣма бързина да градятъ. Камъни, дърва, варъ, всичко е било принасано, приготвено и подавано отъ населението. Църквата е освятена отъ Игнатия и наречена „св. Спасъ.“ Още отъ самото начало богослужението въ нея се наченало на славянски.

Спротивчани. (Жителитѣ на западния брѣгъ на Вардаръ) не сж могли да гледатъ безъ завистъ на хубавата църквица на *пърдорѣчани*, която деконошно стояла право прѣдъ очитѣ имъ, на високия брѣгъ на срѣщната страна. Още по-мѣчно имъ било, когато въ неделенъ или празниченъ день тѣ гледали отъ своитѣ къщи цѣли върволици християни, упжтени къмъ отстранената отъ градѣтъ църква. Тѣ се закалили да си направятъ църква, и не само да направятъ, но да я направятъ далечъ по-хубава отъ онѣзи на своитѣ отсрѣщни съсѣди. Тѣ имали сжщо тѣй малка църквица направо срѣщу пърдорѣчката.

На чело на движението се поставили двама отъ градскитѣ първенци: Х. Янко Кушевъ и Давче Богдановъ. Направата се почнала прѣзъ 1840 год., макаръ че тѣзи година била страшна сѣжкия (брашното се продавало 2 гр. овата). Работата била блѣстище свършена.

Въ роскошната долинка на южната страна на градѣтъ високо подъ Вардаръ била въздигната въ една година врѣме прѣкрасната църква „св. Пантелеймонъ.“ Тя е много по-голѣма отъ срѣщоположната ѣ св. Спасъ, че въ нея могатъ свободно да присѣдствуватъ 2000 души християни. Живописътъ сравнително е добъръ, но и тукъ нѣма нѣщо, което особено да привлича вниманието на посѣтителя. Дворѣтъ е заграденъ наоколо съ високъ дуваръ, който отъ горната и долната страна прѣгражда долината съ яки подкрѣпления. Дворѣтъ е

пъленъ съ грамадни дървета, които лѣтъ праватъ мѣстото едно отъ най-прохладнитѣ.

Игнатий въ послѣднѣо врѣме почналъ да настоява да се чете въ църквитѣ и по гърцки. Той сполучилъ това само въ западниа Велесъ, дѣто захванало да се чете отъ дѣсно по гърцки, отъ особень псалтъ, когото той самъ доставилъ.

Въ 1842 год. умрѣлъ владиката Игнатий и билъ погребень въ църквата св. Пантелеймонъ.

Теоклитъ (1842—1847). Подиръ Игнатия билъ проведенъ отъ Цариградъ за владика въ Велесъ единъ младъ гърцки калугеръ Теоклитъ. Той достигналъ този санъ съ много непрѣпорѣчителни сръдства. Билъ въ Патриаршията простъ калугеръ, но се отличавалъ съ голѣма хитрость. Въ това врѣме живѣлъ въ Цариградскитѣ царски дворецове нѣкой си гъркъ Кара Яни, който занимавалъ нѣкакви висока длъжность и ималъ голѣмо влияние въ Патриаршията. Този Кара Яни водилъ развратенъ животъ и Теоклитъ му служилъ, като сводникъ. За награда Кара Яни му издѣйствувалъ Велешката осиротѣла епархия, и той, едва 30-годишенъ, станалъ владика.

Посрѣщнали го въ Велесъ много студено, но по-сетитѣ гражданинѣ живѣли добръ съ него; тѣ нѣмали поводъ да се оплакватъ отъ постѣпкитѣ му. Въ това врѣме вече и двѣтѣ части на градътъ си имали български общински училища, и владиката никакъ не имъ се мѣшалъ въ работата. Прѣди него е имало вече гъркъ учитель въ митрополията, на когото е плащалъ Игнатий лично. Види се, той е билъ натоваренъ отъ патриаршията съ тая теготба. Въ Теоклитово врѣме пакъ е имало гърцки учитель, но не е билъ вече въ митрополията, и отъ нея не му се е плащало. Теоклитъ се е мѣчилъ да се научи да чете по славянски, и е пѣлъ по нѣкой пѣть нѣкои кратки нѣща на славянски. Отъ това по-развититѣ граждани трѣбва да сѫ били доволни, защото духътъ на възражданието е билъ вече проникналъ въ него врѣме. Ще видиме по-надолу, че единъ отъ развититѣ Велешани, Ангелко Палашовъ се е наричалъ: „Зритель и настоятель словено-болгарской училища пърцорѣчкогъ.“ Освѣтъ това Теоклитъ не е билъ грабителъ, не е притѣснявалъ народа за пари. Живѣлъ е твърдѣ распуснато, и едва му е стигало да се прѣхранява съ това, що е получвалъ. Вѣроятно, той не е проваждалъ нищо въ Цариградъ и тамъ на да ли сѫ били доволни отъ него, защото противъ волята му въ 1847 год. сѫ го прѣмѣстили въ Беръ (Верея). Когато да замине за новото си мѣсто, той е земалъ на заемъ пари отъ нѣкои

български първенци. И той, както и прѣдшественникътъ му, не е знаалъ български, и се е разговарялъ съ гражданитѣ по турски.

Въ Беръ Теоклитъ се е сѣтилъ да печели пари. Неизвѣстно ми е, колко е стоялъ тамъ, но отъ тамъ той е заминалъ за Свѣта Гора съ една доста порядочна суммица; тамъ си построилъ една хубавичка кжщица до единъ гърцки мѣнастирь, и живѣлъ като свободенъ и доста състоятеленъ калугеръ до смъртъта си.

Авксентий (1847 — 1855). Този е извѣстния Авксентий, който по-сетнѣ е земалъ дѣятелно участие въ църковния въпросъ. Той е завзелъ мѣстото на Теоклита въ Велесъ. Авксентий е билъ родомъ Българинъ отъ Самоковъ; получилъ е своето образование и въспитание въ рилския мѣнастирь; билъ е епископъ на кюстендилския митрополитъ, а по-подиръ е билъ назначенъ митрополитъ въ Мостаръ, отъ дѣто въ 1847 год. е прѣмѣстенъ въ Велесъ.

Авксентий е дошелъ отъ Херцеговина съ грамадно богатство. Той, щомъ се остановилъ въ Велесъ, наченалъ да води единъ таквъ раскопенъ животъ, какъвто до тогазъ не сж виждали въ Велесъ. Митрополията била украсена богато. Единъ цѣлъ купъ слуги и гавази имало около него. Правилъ скъпи пиршества. Държалъ най-хубави конѣ въ цѣлия градъ. Държалъ се е високо, строго и съ заповѣднически тонъ спрямо околнитѣ си. Прѣдъ Турцитѣ е билъ гордъ и упоритъ. Коего нѣщо скоро му е спечелило много неприятели между по-първитѣ бегове. Когато е минувалъ прѣзъ градътъ, винаги е ѣздилъ великолѣпенъ арабски конъ, и е билъ послѣдованъ отъ много слуги и гавази. Задавалъ тонъ на цѣлото общество. Той е давалъ пари на заемъ на всѣкого, който му е поискалъ, и обикновенно не е търсилъ никаквъ записъ. Но тежко на оня, който на уречения день не е внесалъ дългътъ си, владиката го е строго наказвала. Той е можалъ да арестува когото ще въ митрополията. Ималъ е голѣма властъ въ конака; каймакаминътъ нищо не е вършилъ, безъ да попита Авксентия; всичкитѣ чиновници му сж били длъжни, за това ги е ималъ всѣкога въ рѣцѣтъ си. Подиръ 2—3 години Авксентий е станалъ пълновластенъ заповѣдникъ въ градътъ. Не е имало кой да му противоречи, а напротивъ всичкитѣ сж се бояли отъ него. Той е назначавалъ казначея, който е събиралъ правителственнитѣ даждии. Тои чиновникъ е билъ Българинъ и тефтеритъ му сж стояли въ митрополията.

Когато излизалъ владиката по градътъ, прѣдъ него сж върѣли 6 души свѣщенници. А когато е излизалъ вѣнъ отъ градътъ, водили сж слугитѣ му 8 коня облѣчени въ чоха. Селянитѣ сж го посрѣщали,

като царь. Той силно е защищавал населението отъ турскитѣ произволи, за това именно е билъ любимъ на простия народъ. Но мнозина отъ по-виднитѣ граждани тайно сж били противъ него; едни сж негодували, защото не ги е допускалъ до общественитѣ работи, а самъ диктаторски се е распореждалъ съ всичко, а други сж го обвинявали въ сребролюбие. Той е зималъ за ръкополаганието на единъ священникъ 106 минца. Когато нѣкои първенци му направиле бѣлѣжка за това нѣщо, Авксентий гнѣвно имъ отговорилъ: *Отъ васъ за васъ*. И наистина той е пърскалъ много пари за сиромаситѣ.

Авксентий не се е бъркалъ въ училищнитѣ работи, а ги е оставилъ подгълно на църковнитѣ общини да се распореждатъ съ тѣхъ. Макаръ че борбата срѣщу гърцката книга бѣ вече отдавна повдигната и велешкитѣ търговци отъ самото начало ѝ съчувствували, владиката се е показвалъ много равнодушенъ по тоя въпросъ. Той оставилъ гърцкия учител на покой, и само когато нѣмало вече кой да му плаща, тоя учител исчезналъ, безъ да го гони нѣкой.

Но единъ пътъ владиката се намѣсилъ въ училищнитѣ работи, като искалъ да защити влашкото меншество. Намѣсата му, обаче, останала безъ послѣдствие, което рѣдко е бивало въ неговия животъ.

Власитѣ въ Велесъ искали да си отворятъ гърцко училище и поискали църквата св. Спасъ да имъ брой годишно 6 хиляди гроша за училището. Това било въ 1854 год. Владиката се съгласилъ, и издалъ заповѣдъ на църковнитѣ епитропи да броятъ по 6 хил. гроша годишно на гърцкото училище. Тая заповѣдъ срѣцнала силно противодѣйствиe. Велешкитѣ първенци заявили на владиката, че тоя въпросъ трѣбва да се разгледа отъ едно градско народно събрание. Владиката се съгласилъ. На събранието се явили и всичкитѣ Власи. *Зафиръ Ангеловъ*, единъ отъ най-първитѣ граждани, почналъ да говори. „Трѣбва най-първо, казалъ той, да видимъ колко пари сж потрошени, до дѣ се направи тая църква, и кой е потрошилъ тия пари, на тогава лесно ще се види, кой има право да търси приходитѣ на църквата. Х. Оце Коджабашията е потрошилъ 36 хиляди гроша, до дѣ извади ферманъ за църквата, а до дѣ се направи тая църква сж похарчени още повече отъ 100.000 гроша. Истина ли е това?“ „Истина“, отговорило събранието. „Тогавъ да видимъ, колко сж дали Власитѣ за църквата, рѣкълъ дѣдо Зафиръ. Най-богатия влахъ Никола Бога е далъ 2700!“ Постъ отъ тефтера било извадено всичко що сж дали Власитѣ, и излѣзла една сума около 8 хил. гроша. Тогавъ дѣдо Зафиръ попиталъ посраменитѣ Власи, колко приходъ имъ се пада отъ църквата. Тѣ се отказали отъ исканието си.

Владиката билъ сърдитъ нѣколко врѣме на дѣдо Зафиръ, не защото гърцкото училище се неотворило, а защото думата му се вагазала. По-сетнѣ, обаче, тѣ се помирили и биле до смъртъ най-добри приятели.

Въ черквата обикновенно Авксентия служилъ по гърцки, но много пѣти, било по свое желание или по просба отъ страна на българскитѣ първенци, той е служилъ по славянски, особено на нѣкои голѣми празници. По селата той е служилъ по славянски. Въ черквата св. Пантелеймонъ продължавалъ гърцкия псалтъ да пѣе отъ дѣсна страна по гърцки. Владиката не е искалъ да измѣни редътъ, когото е заварилъ. Въ св. Спасъ гърцкото пѣение не се лъвело. Пърпорѣчани останали твърди застапници на славянската литургия, и никога не позволили въ черквата имъ да се пѣе по гърцки.

Турскитѣ бѣгове силно негодували противъ Авксентия. Правителственитѣ власти макаръ че му се подчинявали подъ пълно, но роптанието растяло противъ владиката. Той рѣшавалъ прѣсѣди въ митрополията си отъ сѣкакво свойство, той освобождавалъ затворени човѣци, безъ да пита нѣкого. Много оплаквания биле испроводени до Цариградъ противъ владиката. Подиръ свършванието на Русско-Турската война (1853—54), великия Везиръ поискалъ отъ Патриарха диганието на Авксентия отъ Велесъ.

На 1855 год. е дошла заповѣдъ, и отъ Патриархътъ и отъ великия Везиръ, да се дигне Авксентия отъ Велесъ.

Нѣкои отъ по-старитѣ велешани расправятъ, че Авксентий е билъ принуденъ отъ турското население да си подаде оставката. Когато той на св. Никола билъ отишълъ въ ближния мѣнастиръ св. Архангелъ, нѣколко въоружени бегове отишли подиръ него въ мѣнастирътъ и му заявили, че той трѣбва непрѣменно да си подаде оставката. Въ противенъ случай, тѣ съ сила ще го принудятъ да напустне Велесъ. Авксентий се съгласилъ и подписалъ оставката си.

Обаче, като се земе прѣдъ видъ гордия и непрѣклонния характеръ на владиката, неговата сила въ Велесъ и пр., трѣбва да се приеме, че той е напустналъ епархията си по заповѣдъ отъ Цариградъ, а не по принуждение отъ велешкитѣ Турци. Твърдѣ е възможно, че тая заповѣдъ е дошла, когато Авксентий е билъ въ мѣнастирътъ и радостнитѣ Турци сж побързали да му я съобщатъ още сѣщия день, и прѣдъ неговитѣ очи да искажатъ удоволствието си за това нѣщо.

Отъ патриаршията назначили Авксентия за митрополитъ въ Дубрацо. Макаръ, че той се е държалъ много лоялно спрямо патриар-

шията, но, види се, че пакъ сж се бояли отъ него, като Българитъ и сж искали да го тикнатъ далечъ отъ родния му край. Авксентий не се съгласилъ на това прѣдложение, па е заминалъ за Рилския манастирь.

Народътъ тържественно испроводилъ своя любимъ владика. Авксентий плакалъ при раздѣлата си съ велешани. Тѣ не го забравятъ и до днесъ. Съ възхищение расправятъ старцитѣ, какъ се трѣперали Турцитѣ отъ тоя упоритъ богаташъ — владика.

И Авксентий не забравилъ Велесъ. Той е ималъ постоянна прѣписка съ велешкитѣ първенци въ всичкото врѣме, до дѣто е траялъ черковния въпросъ, дѣто той игра такъва видна и енергическа роль, щото името му остава тѣсно свързано съ тоя въпросъ.

Авксентий открито-е излѣзналъ срѣщу патриаршията, когато тя му е отказала Кюстендилската епархия, дѣто той дълго врѣме е билъ епископъ и дѣто народътъ го е искалъ.

Подиръ заминаването на Авксентия, дошълъ е за владика въ Велесъ *Антимъ*. Въ негово врѣме велешани отворихъ борба на патриаршията и съ неговото испъждане тури се край на фенерското владичество въ Велесъ. Прѣди да говоримъ за тая епоха, ще изложимъ ходътъ на училищното дѣло до тогазъ въ Велесъ, защото, както ни е извѣстно, училищнитѣ наши работи сж тѣсно свързани съ черковнитѣ.

2. Велешкитѣ училища до черковната борба.

Четение и писание на славяно-български въ миналото столѣтие. — Частнитѣ учители. — Тѣхното учение и вознаграждението имъ. — Попъ Наунъ. — Даскалъ Кице. — Даскалъ Митре (1810—1854). — Животътъ и учението на Даскалъ Митре. — Неговото ставане общински учителъ 1832 год. — Заслугитъ му. — Въвеждане безплатно учение въ западно-велешкото училище. — Даскалъ Спиридонъ. — Костадинъ Самоковлиата. — Другаритъ му. — Дамаскинъ (1849—1856). — Пълното въвеждане на Данкастерската метода въ Велешкитѣ училища. — Учители въ западното училище до 1850 год. — Нѣщо за Георги Трайковъ. — Будимировичъ 1850 до 1856 г. — Иорданъ Костадиновъ Джиню. — Неговото учение въ Велесъ. — Черти отъ животътъ му. — По-големитѣ успѣхи на пърцорѣчене въ училищно и черковно отношение. — Ангелко Палашовъ. — Черти отъ животътъ му и обществената му дѣятелность. — Уреждане на училищно настоятелство въ Пърцорѣкъ на 1843 год. — Училищния капиталъ. — Сметки на училищата въ Пърцорѣкъ. — Георги Икономовъ отъ 1856 до 1861 год. — Неговата дѣятелность въ училищнитѣ и черковни работи. — Подигането на западно-велешкото училище. — Първото празнуване на св. Кирилъ и Методия въ Велесъ. — Кратки бѣлѣжки за животътъ на Икономовъ възъ отъ Велесъ. — Нешковичъ, учителствуванието му въ Пърцорѣккото училище. — Георги Милетичъ. Учителствуванието му въ Велесъ. — Бѣлѣжки за животътъ му възъ отъ Велесъ.

Отъ незапаветни врѣмена е имало въ Велесъ частни учители, които сж учили дѣцата да четатъ по църковно-славянскитѣ книги и да пишатъ на българския езикъ. Ние видѣхме вече, че Х. Мишо

Бушевъ се е училъ около 1750 год. на славянобългарски книга въ Велесъ. И не само той, но и всичкитъ негови по-състоятелни връсници сж учили на сжщата книга. Х. Мишо е потвърдявалъ, че въ него-вата младостъ е имало стари учители, които тоже сж се учили въ Велесъ. Азъ съмъ твърдѣ убѣденъ, че подиръ първитѣ погроми при покоряването на страната отъ Турцитѣ, въ много мѣста на Македония а сжщо тѣй и въ Велесъ, останалитѣ живи грамотни мжжя сж почнали да учатъ на книга тѣхнитѣ млади съотечественници по домоветѣ си, защото не е било възможно общо училище да се отвори. Та не само по мѣнастиритѣ се е задържала славяно-българската писменность, ами и въ много градове, единъ отъ които е билъ и Велесъ. Друго потвърдяване на това сж Велешкитѣ попове. Отъ когато се помни, въ Велешкитѣ църкви се е служило на славянски, а въ Велесъ сѣкога е имало църки. До врѣмето на Игнатия въ църквитѣ сж чели по старитѣ книги. Подиръ тѣхното изгаряние, въведени сж биле въ църквитѣ само нови печатни книги.

Въ началото на настоящето столѣтие е имало и въ двѣтѣ части на Велесъ нѣколко частни учители. Тѣ сичкитѣ сж учили дѣцата въ своитѣ къщи, като се опрѣдѣляли за това по една по-широка стая отъ домътъ си. Учението се е наченвало съ аз-буке-то, подиръ него е слѣдовала наусницата, постѣ наредѣ псалтирьтъ, святчето, апосталътъ, и въ твърдѣ рѣдки случаи най-сетнѣ евангелието. Освѣнъ това, учили сж дѣцата да пишатъ съ гжше перо по книга, и сж ги учили още четиритѣ първи дѣйствия. Кога сж въведени арабскитѣ цифри, не е извѣстно. Знае се, че върсниците на Х. Мишо сж писали числата съ църковни букви.

Сѣко дѣте плащало въ недѣлята по веднжжъ за учението. Това плащание се наричало *Сѣбботница*, защото въ сѣббота се давало. Плащало се е различно, споредъ авторитетътъ на даскальтъ. Нѣкои сж зимали по 10 пари въ мѣсеца, други по 20 пари и 30 пари. А биле сж случаи, дѣто на нѣкои извѣстни даскали се е плащало по 1 грошъ и по 60 пари. Освѣнъ това, сѣко дѣте е давало въ недѣлята по една пара за чистение. Зимѣ носили дърва за отопление.

Когато нѣкое дѣте свършвало нѣкоя книга, то прѣди да начене слѣдующата, родителитѣ му сж давали обѣдъ, на който освѣнъ ближнитѣ роднини бивалъ е и даскальтъ и нѣкой отъ другаритѣ на дѣтето. Подиръ ѣдението, другаритѣ на честития ученикъ го поставяли на една дъска. зимали го, и съ пѣние „Достойно есть“ го занасяли на прагътъ и чукали главата му отъ горния прагъ на вратата съ викове: Достоенъ! Подиръ това учителътъ получава нѣкой даръ и се разнасяли.

Освѣнъ по домоветѣ на частнитѣ учители, въ метоха на Рилския мѣнастирь на Пърдорѣкъ, сѣвога е имало по единъ учитель, комуто се плащало по сѣщия горѣизложенъ начинъ.¹⁾

Най-стария учитель, когото помнятъ сега живущитѣ стари човѣци, е билъ *Попъ Наунъ*, родомъ отъ Велесъ. Къщата му е била на западната страна на градътъ. Училъ е дѣцата въ своята къща. Той е учителствувалъ дълги години, и е билъ прочутъ даскалъ на врѣмето си. По всѣка вѣроятностъ е почналъ да учителствува къдѣ краятъ на миналото столѣтие, и е учителствувалъ до къдѣ 1815—20 год. Когато той умрѣлъ, синътъ му *Даскалъ Кице* е завзелъ мѣстото му и той даскалувалъ до къдѣ 1835 г. Въ негово врѣме е имало още доста много учители, които сж биле ученици на баща му.

Малко по-късно отъ Попъ Наунъ въ Пърдорѣкъ почналъ да даскалува другъ единъ мжжъ, който е добилъ голѣма извѣстностъ. Това е билъ *Даскалъ Митра* (Митре). Той е билъ родомъ отъ с. Нагоричени (Кумановско). Почналъ е да учителствува въ Велесъ около 1810 год. Сѣдалището му било Рилския Метохъ. Тамъ той училъ дѣцата, тамъ и живѣлъ, ялъ и шилъ въ сѣщата стая, дѣто били ученицитѣ му. Учението се начедало сутрина рано и се свършвало вечеръ късно. На обѣдъ ученицитѣ яли въ училището, и подиръ това прѣзъ лѣтото лягали тамъ да си поспатъ единъ часъ, и послѣ пакъ се начедало учението. И Даскалъ Митра си спалъ заедно съ тѣхъ, подиръ обѣдниа часъ. Въ първо врѣме, той е събиралъ на недѣлята по 60 пари отъ своитѣ ученици. По-послѣ приходътъ му се е увеличилъ доста много; било е врѣме, когато той е събиралъ по 6—7 гроша въ недѣлята.

Точно неможе да се опрѣдѣли животътъ на Даскалъ Митра. По едно врѣме той отивалъ въ Скопие да учителствува, но скоро пакъ се повърналъ въ Велесъ, дѣто е ималъ вече доста почитатели. Ходилъ е облѣченъ, както другитѣ граждани, само на главата си

¹⁾ Азъ съмъ твърдо убѣденъ, че по къщата въ Велесъ ще се намератъ останали стари тефтери или други нѣкои книги, по които ще може по-добрѣ да се сѣди за грамотността на Велешани въ началото на настоящето и даже въ миналото столѣтие. Въ единъ черковенъ тефтеръ има записано отъ началото:

1829: Aprila 23:

Х: димо тѣри сирмина адукана горанѣ пари 1446.

Този тефтеръ е подаренъ, види се, на църквата по-послѣ, защото подиръ 2—3 бѣли страници на него се почватъ църковни смѣтки въ 1845 год.

Х. Димо, който е писалъ горнето, трѣбва да е ималъ поне 35 или 40 год. По-млади самостоятелни търговци рѣдко сж се срѣщали по онова врѣме. Х. Димо трѣбва да се е училъ къдѣ началото на настоящето столѣтие, когато вече цифритѣ сж били арабски.

дослѣ една висока шапка отъ черна агнешка кожа. Училъ е и момчета и момчета заедно. По едно врѣме почналъ въ сѣботата да преподава черковно пѣние. Даскалъ Митра е пѣалъ самъ много хубаво въ църква, заради това народътъ го обичалъ много.

Почнало да се говори изъ между градскитѣ първенци въ Пърдорѣкъ да се плаща на Даскалъ Митра една заплата отъ църковнитѣ приходи, той да учи дѣцата безъ пари. Това мнѣние намѣрило въ скоро врѣме много привърженици. Най-сетнѣ единъ день се събрали градскитѣ първенци и рѣшили едногласно да се плаща на Даскалъ Митра отъ църковния ковчегъ, тъй сѣщо и училището да се поправа и наглежда отъ църковнитѣ епитропи. Това е било около 1832 год. *Даскалъ Митра станалъ общински учителъ и въ Пърдорѣкъ учението станало бесплатно.*

За да се достигне въ онова врѣме до подобни резултати — до бесплатно учение, трѣбва твърдѣ много да сѣ спомогнали онѣзи велешки търговци, които се карали въ Австрия сахтиани, и сѣ видѣли тамъ общински училища.

Не е извѣстно, каква заплата е получавалъ даскалътъ въ началото. Въ послѣднитѣ врѣмена му сѣ е плащало до 1400—1500 гр. на годината.

Даскалъ Митра е доживѣлъ до стари години. Около 22 години той е билъ общинский учителъ. За послѣденъ пѣтъ неговото име се срѣща въ черковнитѣ тефтери прѣзъ 1854 год. Старостъта го е принудила да остави учителствуванието. Очитѣ му не сѣ можали вече да видятъ добръ, и скоро подиръ напушванието на училището, той е ослѣпѣлъ. Умрѣлъ е кѣдѣ 1857—58 година, като достигналъ дълбока старостъ, оставилъ подиръ себе си двама синове, които сѣ били псалтове въ черковата.

Този многозаслуживши даскалъ е принесѣлъ грамадно полза на Велесъ. По-голѣма частъ отъ грамотнитѣ стари хора сѣ негови ученици. Множество учители въ Велесъ и въ други градове на Македония сѣ получили образуванieto си при Даскалъ Митра.

Въ западниа Велесъ по-късно се е наченало бесплатното учение. Спротивчани отиватъ сѣ подиръ Пърдорѣкчани. Едва около 1840 г. и тамъ почнали черковнитѣ епитропи да плащатъ на учители отъ църковнитѣ приходи.

Двѣтѣ части на Велесъ работили независимо една отъ друга. Както църковнитѣ и училищнитѣ имъ дѣла, тъй сѣщо и всичкитѣ общински работи биле отдѣлно. Това се е протакало до най-новитѣ врѣмена.

Отъ другитѣ учители на Пърцорѣкъ по-извѣстни сѣ долу-изложенитѣ:

Даскалъ Спиридонъ. Той е билъ родомъ отъ Загори (Янинско), не е извѣстно, кѣдѣ се е училъ. Билъ е твърдѣ развитъ човѣкъ. Той е началъ да изоставя настрана наусницата и псалтирьтъ, прѣподаватъ е св. История, География и Грамматика. Обаче отъ глаголътъ нататъкъ не е отивалъ. Билъ е общински учителъ, но се занимавалъ сѣщеврѣменно и съ билиарство, въ което е ималъ много голѣмъ успѣхъ. Учителствувалъ е 1847—1852 год.

Въ това врѣме се събрали въ Пърцорѣчкото училище много ученици, така щото не е било възможно само на единъ или двама учители да ги учатъ, затова, освѣнъ Даскалъ Митра и Спиридонъ, ние срѣщаме въ това сѣщото врѣме въ Пърцорѣкъ още слѣдующитѣ общински учители:

Костадинъ Самаковлията, който е училъ грамматика и География; той е полудѣлъ въ Велесъ. *Георги Скотевъ,* велешанинъ ученикъ на Даскалъ Митра, получавалъ 800 гроша годишна заплата и *Димко Х. Давчевъ,* сѣщо той велешанинъ и ученикъ на Даскалъ Митра, получавалъ 500 гроша заплата.

Около 1849 год. билъ повиканъ отъ Рилскитъ мѣнастирь единъ младъ монахъ, *Дамаскинъ* за главенъ учителъ въ Пърцорѣкъ. Тоя монахъ въ скоро врѣме спечелилъ симпатията на населението. Онъ почналъ да казва рѣчи въ църквата, да обяснява значението на празниците и да показва длѣжноститѣ на гражданитѣ. Тия рѣчи сѣ правили силно впечатление на населението. Дамаскинъ е учителствувалъ до 1856 год. Той е въвелъ подпълно ланкастерската метода въ Пърцорѣчкото училище. Тогазъ вече въ училището е имало таблици и всичкитѣ уреди, които сѣ биле нужни за улесняване на прѣподаванието. Въ това врѣме се е образувало въ Пърцорѣкъ и особено училищно настоятелство, което се е занимавало исклучително съ училищнитѣ работи.

Дамаскинъ спечелилъ такава голѣма почеть между населението, щото кога велешани се избавихъ отъ хомѣта на Фенеръ, избраха него за свой владика.

Слѣдъ като въ западния Велесъ се въвело безплатното учение, и тамъ ученицитѣ се увеличили до толкова много, щото не е било възможно да се минува съ единъ учителъ. На 1850 година въ западния Велесъ срѣщаме четирма общински учители, именно: *Елисей Попъ Теофиловъ,* който е учителствувалъ отъ 1840—1860 година, той е билъ велешанецъ и въ Велесъ получилъ своето образо-

ване. Около 1845 год. е останалъ общински учителъ, а на 1860 г. се е запозилъ. Получавалъ е прѣзъ 1850 год. 2000 гроша годишна заплата.

Георги Трайковъ, сжщо велешанецъ. Той е единъ отъ добритѣ работници по образованието въ Велесъ. Почналъ е да учителствува въ 1840 год., получавалъ е заплата въ началото 1000 гроша годишно. Учителствувалъ е 16 години въ Велесъ. Съ своето трудолюбие и съ своятъ добъръ нравъ, той станалъ много обиченъ на населението. Въ 1856 год. се е запозилъ и священнодѣйствиува до днесъ въ Велесъ, дѣто отъ нѣколко години насамъ е прѣдсѣдателъ на българската община, и се отличава и до днесъ съ своето радѣние за учебното дѣло.

Другитѣ двама учители сж биле: *Янко Менкаджия* и *Андонъ Кирковъ*, които сж зимали по 900 гроша годишна заплата.

И тъй около 1850 година, църквата св. Пантелеймонъ е плащала 5000 гроша годишно за учители.

Отъ това врѣме на сетнѣ равноститѣ сж се увеличили, защото заплатитѣ на учителитѣ станали по-големѣ.

Ланкастерската метода е била подпълно въведена и въ училището на западния Велесъ. Одавна наусницата и псалтирьтъ били отстѣпили мѣсто, на новитѣ науки. Прѣподавало се е числителница, география, катехизисъ, священна история и псалтика, като редовни прѣдмети. Нѣкои учители сж прѣподавали и граматика и българска история. Имало е записки отъ тия прѣдмети, оставени отъ Дамаскина.

Много е вѣроятно, че новото учение въ западното училище е прѣминало отъ Пърцорѣвъ, дѣто го е организиралъ испърво Дамаскинъ. Той е прѣобразователтъ на велешкитѣ училища.

Около 1850 год. западното училище е имало главенъ учителъ единъ Сърбинъ, който се казвалъ *Будимировичъ*. Онъ е първия Сърбинъ, що е учителствувалъ въ Велесъ. Будимировичъ е избѣгалъ изъ Бѣлградския затворъ, дѣто е стоялъ поради нѣкакво си политическо прѣстѣпление. Дошълъ е въ Велесъ, дѣто гражданитѣ на радо сърдце го приели за учителъ. Той е учителствувалъ 6 години въ градътъ. Скоро е изучилъ мѣстния говоръ, оженилъ се е за велешанка и тъкмѣлъ да се установи окончателно въ тоя градъ. Авеантий го зель при себе си като секретаръ. Населението е било много доволно отъ него. Но нѣкои Турци го мразали. Когато нѣкой се Омеръ паша заминувалъ прѣзъ Велесъ съ войска за Шкодра, дѣто имало арнаутско въстание, то велешкитѣ Турци наклеветили Будимировичъ на пашата, че е лошъ човѣкъ. Българскитѣ първенци се

застъпили за него, но нe могли да му помогнатъ. Пашата го дигналъ съ себе си и го отвелъ до Призрѣнъ. Вслѣдствие на голѣмитѣ молиби и настоявания отъ страна на владиката Антимъ, Будимировичъ билъ освободенъ въ Призрѣнъ, но му било заповѣдано да не живѣе въ Велесъ. Онъ отишълъ въ Магарево до Битоля, дѣто и умрѣлъ. Будимировичъ е билъ извѣстенъ, и като добъръ винарь. Правиль е най-хубавото вино въ градътъ.

Прѣзъ 1856 год. въ западния Велесъ се е почнало да се прави новото училище. Прѣзъ 1857 год. то било готово. Тогазъ градскитѣ първенци се съгласили да намѣратъ за главенъ учителъ нѣкой отличенъ ученъ мажъ. За такъвъ имъ билъ прѣпораченъ *Георги Икономовъ* отъ Дупница.

Отъ това врѣме училищнитѣ и общинскитѣ работи и въ двѣти части на Велесъ встѣпватъ въ нова ера. Наченва се вече борбата съ гърцкия владика, и за тази борба ние ще говоримъ по-нататъкъ. Тукъ сме длъжни, прѣди всичко, да споменемъ нѣщо за още единъ работникъ въ полето на образованието на Велесъ, който е доживѣлъ до най-ново врѣме, той е *Йорданъ Костандиновъ Джино*, родомъ отъ г. Велесъ. Джино е получилъ образованието си въ Самоковъ, върналъ се е въ Велесъ, и почналъ да учи дѣца въ къщата си въ Пърцорѣкъ. Точно, кога е наченалъ да учителствува, не е извѣстно. Споредъ показанията на нѣкои по-стари велешани, това е било около 1845 година. Прѣподавалъ е по Ланкастерската метода, но турналъ единъ особенъ порядъкъ въ училището. Дѣцата раздѣлялъ на части. На 10 души наставилъ онѣбашия, който носили по една червена панделка на рамото си. Послѣ имали чауши съ по една жълта тенекийка на гърдитѣ си и юзѣбашия съ дървени сабли. Тия военни чиновници гордо се расхождали изъ градътъ съ своитѣ украшения. Тѣ пазили мирѣтъ въ училището и проваждали дѣцата до домоветѣ имъ. Прѣди наченованието на занятията, дѣцата наредени съ своитѣ началници отъ страни, произнасли високо молитви. Същото ставало и подиръ учението. Лѣтъ молитвата се правила на улицата. Въ врѣме на обѣдната молитва се събирало множество народъ да гледа на дисциплинираннитѣ ученици и на строгия имъ учителъ. Той сполучилъ да прибере множество ученици въ къщата си. Защо Джино не е ставалъ общински учителъ, не ми е извѣстно. Или той е искалъ да бѣде независимъ, или общинаритѣ не сж биле съгласни съ него, за да приематъ неговия редъ въ училището. Може би, боел сж се, да не би властитѣ да протестиратъ противъ войнишкия редъ, който въвелъ Джино. За Турцитѣ е било много неприятно да гледатъ

Джиновитѣ юсъбашии съ дървени дълги сабли да се расхождатъ по улицитѣ. И наистина по едно врѣме правителството запрѣтило да носятъ ученицитѣ сабитѣ и другитѣ вънкашни бѣлѣзи. Запрѣтено било още на улицата да се прави молитвата.

Джино не могълъ да се примири съ тѣзи запрѣтвания. Той напусналъ Велесъ, и отишълъ въ Скопие да търси поминака си. Тамъ е билъ около 5 години общински учителъ. За неговия животъ въ Скопие не ми е извѣстно нищо. Отъ Скопие заминалъ за Прилепъ, дѣто останалъ тоже учителъ нѣколко години, и напусналъ градътъ, защото, както, ще видимъ по-долу, спечелилъ си неприятелството на Битолския владика, който му направилъ голѣми пакости.

Джино билъ срѣдня ръстъ човѣкъ, сухъ и много лютъ. Не пилъ ни вино ни ракия; ялъ обикновенно само хлѣбъ, безъ всѣкъкви ястия. По-нататкъ ние ще се повърнемъ да поговоримъ още единъ пътъ за останалата частъ отъ живота на Джино, който е оставилъ голѣми въспоменания за себе си въ Велесъ.

Отъ всичкото казано до тука се вижда, че Пърпорѣчени вървели въ всичко по-напрѣдъ отъ своитѣ съседѣ на Западния брѣгъ. Тѣ по-напрѣдъ отворили общинско училище, по-напрѣдъ си направили църква, по-напрѣдъ се сдобили съ по-развити учители.

Освѣнъ това, тѣ не сж допущали никога въ църквата имъ да се пѣе по гърцки, нито сж търпѣли гърцки учители нѣкога, било частенъ, било общински. Западнитѣ Велешани ги испрѣварили само съ направата на новото си училище. Но Пърпорѣчени скоро ги послѣдвали и направили, както ще видимъ, много по-добро училище.

Този успѣхъ на источнитѣ Велешани менъ се струва, че се дължи главно на обстоятелствата, дѣто тѣ сж били много по-богати, защото тамъ била главната търговия, и дѣто тѣ сж били по-независими отъ владишкото влияние. Владичитѣ сж живѣли сѣкога на западната страна на Вардаръ, и тамъ сж могли да упряжняватъ едно извѣстно влияние, което никога не е било въ полза на българскитѣ училища. За похвала на Велешани, това влияние не е достигнало никога до тамъ, щото тѣ да изоставятъ своитѣ български училища и да повикатъ Гърци за учители, нито пакъ да се откажатъ отъ славянското богослужение. Владичитѣ сж служили по гърцки, но поповетѣ не сж ги послѣдвали. Въ послѣднитѣ години на Игнатиевото владичество се въвело отъ дѣсната страна въ църква да се пѣе по гърцки. Това е било най-голѣмия успѣхъ на гърцизмътъ въ Велесъ. Колкото за гърцкия учителъ, който въ Игнатиево врѣме билъ доведенъ въ митрополията да учи дѣца, той не

направилъ никакви успѣхи. Владиката успѣлъ да прѣговори нѣколко отъ първенцитѣ да си учатъ дѣцата при него, но населението си останало вѣрно на своитѣ български учители. А пакъ отъ какъ на българскитѣ учители почнало да се плаща отъ църквата, гърцкии учителъ загубилъ всѣко значение. Подиръ смрътта на Игнатия, той е напусналъ митрополията и останалъ като частенъ учителъ. Въ врѣмето на Авксентия тоя учителъ незабѣлжимо изчезналъ отъ сцената.

Единъ отъ най-дѣятелнитѣ граждани въ Пърцорѣкъ е билъ *Ангелко Палашовъ*. Нему твърдѣ много се дължи за нарежданieto на училищнитѣ работи. Той се е родилъ въ послѣдната четвъртъ на миналото столѣтие. Билъ е синъ на богати родители, които тргували съ Пеща, дѣто баща му каралъ сахтиани. Татко му искалъ да се научи синътъ му славянска книга и нѣмска, за да му е полѣсно да води трговията си съ нѣмскитѣ трговци. Той за това го е изпроводиленъ да се учи въ *Землинъ*. Старииятъ Палашовъ не е послѣдовалъ примѣрътъ на Х. Мице Купевъ, който е билъ също така единъ отъ първитѣ богаташи на западния Велесъ. И Х. Мице ималъ два сина и искалъ на едного да даде по-добро образование; но той вѣровалъ, че такова образование може да се получи на гърцки езикъ, затова проводилъ синътъ си въ Солунъ, а другиятъ му синъ Х. Янко си останалъ въ Велесъ и училъ на българска книга.

Ангелко Палашовъ се научилъ да чете и пише по нѣмски и сърбски, върналъ се въ Велесъ и захваналъ трговията на баща си, която дълги години твърдѣ успѣшно вървѣла. Би трѣбовало да се очѣква, че Палашовъ ще се появи въ Велесъ съ сърбски идеи, както е ставало много често съ ония Българи, които сж учили въ гърцки училища, и сж почнали да се наричатъ Гърци. Но тогавъ не е имало, кой да мисли даже за Сърби въ Македония и Палашовъ си останалъ Българинъ. Той е билъ надхванъ съ патриотизмъ и съ най-голѣмо старание се завзелъ да уреди една добра община въ Пърцорѣкъ, заедно съ училищно настоятелство. По всѣка вѣроятность, въ Пеща Палашовъ се е срѣщалъ съ нѣкои Българи трговци отъ сѣверна България и старателно е челъ всичко, що могълъ да намѣри писано на български. Той е ималъ печатъ съ левъ въ сръбата и корона надъ главата му, на когото значението е расправялъ подробно на своитѣ съотечественници и ги е каралъ да се въсхищаватъ отъ неговия левъ. Отъ тоя печатъ азъ намѣрихъ само единъ отпечатъкъ, отъ когото привождамъ копие.



Палашовъ се е трудилъ много за училищата въ Пърцорѣкъ. Той заедно съ другитѣ първенци сж наредили училищно настоятелство, което е почнало да дѣйствува прѣзъ 1843 година. Настоятелитѣ сж се наричали училищни епитропи. Тѣ сж условияли учителитѣ, плащали имъ сж заплатитѣ, нагледвали сж училището и сж го снабдявали съ нуждитѣ потрѣби. Прѣзъ 1845 год., това настоятелство се сдобило и съ печатъ, формата на когото се вижда тукъ изложената рисунка.

Печатътъ е отъ ония, които сж биле uvedeni въ българскитѣ училища по прѣдложение на В. Априлова изъ Одесса, и най-първо въ г. 1835 при отварянието на новобългарското училище въ Габрово, родното мѣсто на Априлова. Както се вижда отъ рисунката, петѣлтъ е зиналъ да кукурига, което напомнюва на Българитѣ,



че зората е настѣпила и е врѣме за събуждане. Задъ петѣлтъ стои отсѣчено дърво, отъ което, обаче, поникнала нова клонка съ единъ добъръ листъ. Това дърво, по всѣка вѣроятностъ, ни прѣдставлява онищожената отъ гърцкото духовенство българска писменностъ, която на ново покарала.

Кждѣ 1845—6 година търговията на Палашовъ не вървѣла добръ, но той безпрѣстанно се трудилъ за училищнитѣ работи, и прѣзъ 1847 година билъ избранъ за членъ въ училищното настоятелство, дѣто се завзелъ въ всичкитѣ си сили да уреди неговитѣ смѣтки.

Ние тукъ изваждаме отъ тефтерътъ, когото е държалъ Палашовъ слѣдующитѣ нѣколко редове, които прѣдшествуватъ неговитѣ смѣтки. Отъ това ще видятъ читателитѣ, колко много влиялъ сърбския езикъ на тогавашнитѣ Българи, които сж се учили въ сърбски училища и колко твърди привърженици сж оставили тѣ на своята българска народностъ.

Мѣца Яприль 23-а лѣто 1847-о

Іанко Христовъ и другары выстѣ 4 години эпитропы на училището Словено-Болгарско Перцорѣчкой сѣгаго Ёеоргия Самописца.

Ізрадиле капеталъ отъ нищо отъ № 1 до № 52.

Облигацій и броени гроша 34.749

Болны облигацій има отъ гроша 9.960

Овага дѣйствуе Іанково со дружината . . 44.709

Отъ тукъ се вижда, че Іонка Христовъ съ нѣкои другари е съставлявалъ първото училищно настоятелство въ Пърцорѣкъ, понеже

това настоятелство почнало да съставлява капиталътъ на училището отъ нищо. Сжщо се вижда, че населението доста много пожертвувало за своитѣ училища. По-нататкъ въ книгата сж изложени имената на сичкитѣ пожертвуватели и сж означени суммитѣ, които сѣки единъ е жертвувалъ въ налични пари или въ записи.

По-надолу сжщия пише:

Язъ грѣшный и рабъ Божій Янѣлько Палашовъ зрытель и настоитѣль словено-болгарской ѹчилиште прѣцерьечкогъ сѣго Георгіа Самописца начна водиты рачунъ со съ страхъ Божій и да бѹдетъ милость и благодать верху ма Божій бѹдїи аминъ.

мѣсѣцъ Яприль 23-ѡ лѣто 1847-ѡ

Белесъ городъ.

Тукъ виждаме, че Георгія е написано съ словено-българската буква Г. Това ни показва, че Палашовъ обичалъ, наистина, сѣрбското Ъ, което турилъ и въ печата си, но пакъ се побървевалъ и писалъ г, както писали тогава сичкитѣ негови сыграждани. Словото городъ и буквата Э, съ която е написана думата эпитропъ, ни показватъ, че Палашовъ трѣбва да е прочиталъ руски книги.

Подиръ това Палашовъ е написалъ още слѣдующето:

Божїа отца и сїна и сѣго Дѹха: Аминъ! Го милости Божїю мый же двама эпитропы ѹчилищный словено-болгарскогъ сѣго Георгіа Самописца за грѣшнїй Янѣлько Палашовъ и Х. Мишко Х. Стоановичъ влегохмѣ эпитропы да слѹжимо на нашего ѹчилище съ дѹшомъ и съ тѣломъ со съ тимъ ѹставотъ (заглавїетъ) на годинѹ рачунъ предавати со страхъ Божій потомже за во бѹдѹще дрѹгѹ годинѹ дрѹгїй эпитропи да се поставатъ со общинско избїранѣ да бѹдетъ то-есть да има щогодъ понатїе отъ наука ѹчилишна и тако далѣ! И отъ една година више эпитропъ да не бѹде! Ного како дойѣе годината да моли община ѹчилишна рачунъ да си предаде со страхъ Божій. Да покаже приходъ и зходъ

Белесъ ѹ 30-и Яприль

лѣто 1847-ѡ

Печ. Белеското
Българск: ѹчилиш.
1845.

Това послѣднето показва, че Палашовъ се е боялъ, да не би нѣкои отъ училищнитѣ надзиратели да злоупотрѣбjava пари и да не дава смѣтки, а да иска и за напрѣдъ да си остане въ настоятел-

ството. Още той е искалъ, щото тѣзи настоятели да отбиратъ щоголъ отъ наука, да не сж съвсѣмъ прости човѣци. Отъ това писмо се вижда още, че училищнитѣ епитропи сж били двама.

Палашовъ е турилъ въ редъ сичкитѣ смѣтки на училището. Приходитѣ сж се състояли отъ лихвитѣ на облигациитѣ и отъ църквата. Расходитѣ сж били заплатитѣ на учителитѣ. Той много често е посѣщавалъ училището и постоянно настоявалъ да се почне направата на ново училище, но общината още била слаба, за да почне направата на едно такова училище, каквото желаяли да иматъ.

Точни свѣдѣния за смъртъта на тоя добъръ работникъ не можахъ да съберж. Той е умрѣлъ, по всѣка вѣроятность, около 1850 год. и е ималъ 70 годишна възраст.

Прѣзъ 1848 год. Пърцорѣчката община е имала капиталъ въ облигации 43.912 гроша. Отъ лихвата на тѣзи облигации и отъ църковнитѣ приходи се е поддържало училището. Църквата, като е посрѣщала своитѣ разноски, давала е годишно на училището оеоло 13.000 гроша.

Подиръ Палашовъ сж се намѣрили добри негови прѣемници, които съ голѣмо старание сж ръководили общественитѣ и училищнитѣ работи въ Пърцорѣкъ.

Противчани такожде се завзели и си уредили общината по сжщия начинъ, както тѣхнитѣ съсѣди. Издали облигации. Сичкитѣ по-състоятелни човѣци зели всѣкой споредъ силитѣ си. Нѣкои сж плащали редовно лихва на 1000 и на 2000 гроша. Пб-бѣднитѣ на 400—500, а имало мнозина, които внашали по на 100 гроша лихвата.

И тѣй въ единъ кжсъ периодъ Велешкитѣ училища направили голѣми успѣхи, Велешани си наредили общински училища; основали училищни капитали, отъ приходитѣ на които е трѣбвало да се поддържатъ тия училища. Училищата отъ своя страна направили добъръ успѣхъ. Старата метода на прѣподаванието исчезнала и отстапила мѣсто на Ланкастерската метода, съ което нѣщо образованието се тикнало много напредъ. Прѣзъ този периодъ сж се приготвили добри граждани и смѣли борци въ Велесъ, които чавали само удобно врѣме да почнатъ борбата срѣщу Патриаршията, която тѣ блѣскаво свършихъ прѣзъ идущия периодъ.

Като се увела новата метода, училищата въ Велесъ въ скоро врѣме твърдѣ напреднали. Ученици отъ година на година се събирали повече и повече, и трѣбвало вече числото на ученицитѣ да

се увеличи. Ето една смѣтка за годинитѣ 1853 и 1854, извадена отъ школския тефтеръ на Пърцорѣкъ:

Епитропъ школски Коста Радевъ прѣдава хесапъ за двѣ години на общината.

1853	На Георгия Даскалотъ за 2 лѣта	5301
53	На Димитрия Даскалотъ за 3 мѣсеца плакямъ	170
54	За женското школе за две даскалицы	500
53	За 2 лѣта на Мица Козарска	510
54	На Андрея Даскалотъ за 9 мѣсеца	820
54	За 7 мѣсеца на Митра Милова	140
54	На Митра Даскалотъ	1060
55	За 6 мѣсеца на Дамаскинъ Даскалотъ	2540

Въ 1853 год. първъ пътъ се срѣщатъ учителки въ Велесъ и то двѣ. Вече въ Пърцорѣкъ имало женско школе. Кога е то отворено, остава неизвѣстно. На всѣкойслучай не е по-рано отъ 1850 година. И съ женското школе Пърцорѣкъ прѣварилъ западния Велесъ. Виждаме сжщо, че и заплатитѣ на учителитѣ почнали да се качатъ. Дамаскинъ вече получувалъ 5000 гроша годишно, която сума на онова врѣме е била една голѣма заплата.

Подиръ направата на новото училище въ 1857 год., гражданитѣ, както споменахме, потърсили нѣкой способенъ мжъ за главенъ учителъ. И наистина намѣрили способенъ човѣкъ въ лицето на *Георги Икономовъ*, родомъ отъ Дупница. Условенъ билъ за 10 хиляди гроша годишно. Той се завзелъ да нареди училището, както трѣбва. Подиръ свършването на таблицитѣ, ученицитѣ учили аритметика, грамматику, всеобща история, българска история и краткъ катехизисъ.

Икономовъ не се задоволилъ само съ училището. Той усилено работилъ измежду гражданитѣ. Проповѣдвалъ търсение на български владци и самостоятелна черкова. Още на 1858 година по инициативата на Икономова за първъ пътъ се отпразнувалъ Св. Кирилъ и Методия въ Велесъ. Подиръ водосвета учителъ държалъ пламенна рѣчь на Велешани, въ която имъ очерталъ живота на Св. Солунски братия, напомнилъ имъ, че Българитѣ сж имало славно минало, че тѣ сж имали своя самостоятелна църква. Тукъ билъ и владиката, който ислушалъ до край рѣчта и ненаправилъ никаква забѣжка на учителя.

Отъ тая година на сетнѣ празникътъ на Св. Кирилъ и Методия станалъ вече народенъ празникъ въ Велесъ, и редовно се празнувалъ съ тържество отъ гражданитѣ.

Икономовъ е слѣдилъ съ голѣмъ интересъ ходѣтъ на черковната борба въ Цариградъ и въ България. Но не само той, ами градскитѣ първенци и отъ двѣтѣ части на Велесъ сж се занимавали съ църковния въпросъ. Обаче, Икономовъ трѣбва да е далъ силенъ потискъ на работата. Всичкитѣ цариградски вѣстници сж имали достатъчно число абонати въ този градъ.

Икономовъ е учителствувалъ до началото на 1862 г. въ Велесъ. 4-годишното му стоение въ тоя градъ направило епоха въ обучението на дѣцата. Той ръководилъ не само ученицитѣ, ами и учителитѣ. Отличавалъ се съ хубавото си говорение и се стрѣмилъ съ кротостъ и съ съвѣти да поправа лошавитѣ ученици, а не съ тоягата, както обикновено се практикувалъ до негово врѣме. Билъ е голѣмъ неприятелъ на папагалското учение и постоянно е съвѣтовалъ другаритѣ си, да не принуждаватъ ученицитѣ мапинално да изучаватъ уроцитѣ си. Най-любими прѣдмети на Икономова сж били граматиката и историята. И двата е прѣподавалъ по записки. Прѣподавало се е и граматика и прѣди него на ученицитѣ, но по такъвъ начинъ, щото тѣ твърдѣ малко отбирали, а Икономовъ съ добрия си начинъ на прѣподаването успѣлъ да постави тоя прѣдметъ на приличното му мѣсто въ училището.

Съ своя добъръ характеръ Икономовъ се харесалъ на всичкитѣ граждани и до сега сж запазени най-добри въспоменания въ Велесъ за него. Онъ е вдъхналъ на Велешката младежъ оная енергия и на-роденъ духъ, съ който таа младежъ се е отличила въ борбата противъ гърцкия владика.

Считамъ за нужно да изложжъ тукъ нѣкои свѣдѣния за животъ и дѣятелността на Икономова и възъ отъ гр. Велесъ. Името на тоя мжжъ трѣбва да се постави между имената на най-добритѣ наши народни дѣатели, които се появихж въ началото на втората половина на настоящето столѣтие.¹⁾

Г. Икономовъ се е родилъ на 12-й Октомврий 1822 год. въ гр. Дупница. Първоначалното си образование е получилъ при забѣжителния български даскалъ Неофитъ Рилски. Още като дѣте, Икономовъ се отличилъ съ прилѣжанието си и способността си. Родителитѣ нежалили нищо само да даджтъ на своя синъ най-добро образование, за каквото могло тогава да се мисли. Тѣ проводили 18-годишенъ Георгия да се учи въ Пловдивъ. Въ Пловдивъ онъ стоялъ

¹⁾ Тия свѣдѣния ми достави г. В. Абаджиевъ, секретарътъ на градското общинско управление въ гр. Дупница, който ги е събралъ отъ роднини на покойния Икономовъ, най-вече отъ брата му Х. Михайлъ Икономовъ.

една година и съ позволение на баща си отишълъ въ Цариградъ и постъпилъ въ едно ново открито училище въ Арнаутъ-Кьой, дѣто между другото се прѣподавали турски, френски и гърцки езици. Въ 3 години Икономовъ свършилъ курсътъ на училището и се завърналъ въ родния си градъ. Това било прѣзъ 1844 год. Слѣдующитѣ 1845—46 учебни години той останалъ учителъ въ Дупница. Прѣзъ сѣщата година се оженилъ за една своя съгражданка. Икономовъ се е отличилъ още отъ първитѣ години като способенъ учителъ. Гражданитѣ искали да остане той и за напредъ въ Дупница, но Икономовъ не се съгласилъ и прѣминалъ въ г. Карлово, дѣто е останалъ учителъ 3 години наредъ, послѣ се прѣмѣстилъ въ Сопотъ, дѣто е даскалувалъ още три години.

До дѣто е стоялъ въ тия два града, Икономовъ е зималъ най-силно участие въ борбата по черковния въпросъ.

Прѣзъ 1851 год. той е напусналъ България и заминалъ за Букурещъ да поиде малко на свобода. Тукъ той е прѣкаралъ 5 години. Занимавалъ се е съ търговия и писателство едновременно. Търгувалъ е съ гайтани. Написалъ е въ Букурещъ една брошура съ заглавие „Оглѣдало на гърко-арнаутскитѣ Биляро-Бузаджий, шарлатани-хикими“, напечатана въ 1855 год. Съ тая брошура, която азъ не съмъ видѣлъ, Икономовъ е проповѣдвалъ противъ омразнитѣ Гърци, които душѣхъ тогава българския народъ, па още и до днесъ душатъ една голѣма частъ отъ него. На слѣдующата година е излѣлъ отъ печатъ: „*Краткій най-новій писмоуникъ*“ отъ *Георги Икономовъ Дупничанецъ*. И двѣтѣ книжки сѣ напечатани въ Букурещъ въ печатницата на Иосифъ Копайниковъ.

Види се, че търговията и свободния животъ сѣ омързнали на на Икономова, защото още прѣзъ 1856 год. той заминалъ за Самоковъ, дѣто останалъ една година учителъ и прѣзъ 1857 г. билъ повиканъ въ Велесъ отъ западно-велешката община.

За неговата четирегодишна дѣятелностъ въ тоя градъ казахъ вече нѣщо.

Прѣзъ 1861 год. Икономовъ се завърналъ въ дома си и двѣ години се занимавалъ съ домашни работи. Здравieto му въ Велесъ е било малко расклатено. Въ Дупница онъ се е много поправилъ и прѣзъ 1863 год. се условилъ учителъ въ Прилѣпъ.

Въ Прилѣпъ Икономовъ е учителствувалъ само една година, и тя е била най-злочестата прѣзъ цѣлото врѣме на учителствуванieto му. Той се завзелъ въ Прилѣпъ да прѣобразува училището, както бѣ направилъ по-прѣди въ Велесъ. Изначало това му спечелило

симпатитѣ на всичкитѣ граждани, особено на младежитѣ. Но по-послѣ се появила противъ него опозиция, която силно му огорчила животътъ. Една отъ по-богатитѣ прилѣпски фамилии имала родственникъ, който се училъ въ Атина и искалъ да го направи главенъ учителъ въ Прилѣпъ. За да се успѣе въ това нѣщо, трѣбовало да се подкопа авторитетътъ на Икономова между населението. Съ тая цѣль почнали нѣкои Прилѣпчани да говорятъ, че отъ новото учение на Икономова нѣма никаква полза, че е безползѣно да се учатъ грамматики и географии, че ученицитѣ неотбиратъ това що учатъ и пр.

Добрия учителъ се е много вълнувалъ отъ тия безсѣвъстни свои противници. Той на ново се е билъ вече разболѣлъ отъ охтика и станалъ много раздражителенъ. Когато дошло врѣме да прави испитъ, то противниците му задавали на дѣцата разни безсмисленни въпроси и съ това ги обърквали въ отговоритѣ имъ. Прѣзъ това врѣме болестта му се много усилила, и щомъ се свършили испититѣ, той напусналъ Прилѣпъ и се върналъ дома си, дѣто подиръ 4—5 мѣсечно болѣдуване умрѣлъ на 1865 год. на първия день на свѣтлата недѣля.

Прилѣпчани и до сега си спомнюватъ за способния учителъ, който съ тѣга на сърцето си напусна тѣхния градъ, благодарение на нѣколцина отъ по-богатитѣ имъ съграждане.

Икономовъ оставилъ едно момиченце подиръ смъртта си, което се е учило въ Цариградския Лицей, но и то скоро умрѣло отъ гърдна болѣстъ, която е била, вѣроятно, наслѣдство отъ татко му.

Такъвъ е въ по-вечето случаи печаленъ животътъ на по-вечето отъ нашитѣ стари учители и народни възпитатели!

До дѣто Икономовъ управлявалъ училищата въ западниа Велесъ, въ Пърдорѣкъ идатъ за главни учители единъ подиръ другъ двама Сърби. Въ онова врѣме, за което говоримъ, не съществуваше тая омраза между Сърбитѣ и Българетѣ, която въ ново врѣме за пакостъ и на двата народа се повдигна, за това българскитѣ общини много често сѣ давали приемъ въ училищата си и на Сърби, които тогазъ не сѣ дохождаде като пропагандисти на сърбизма, а просто като учители да търсатъ прѣхраната си.

Първия отъ тия двамина е билъ *Нешковичъ*, който е учителствувалъ въ Велесъ отъ 1856 до 1859 год.

Споредъ разказа на нѣкои велешани, Нешковичъ е побѣгналъ отъ Сърбия вслѣдствие на политически нѣкакви смутове, които станали въ столицата. Когато дошълъ въ Велесъ, гражданитѣ отъ Пърцорѣкъ търсили учителъ, защото въ сѣщото врѣме Дамаскинъ напустналъ училището. Като се пърснало слухъ, че единъ ученъ мажъ отъ Бѣлградъ дошълъ въ Велесъ, повикали го и го условили за учителъ. Герги Милетичъ, който дошълъ подиръ Нешковича въ Велесъ, казва, че нѣкои велешки търговци, върщайки се отъ Виена, спрѣли се въ Бѣлградъ и се отнесли къмъ Бѣлградския митрополитъ да имъ прѣпоръча нѣкой добъръ учителъ. И онъ имъ посочилъ Нешковича, когото и довели въ градътъ си.

Нешковичъ билъ свършилъ правото въ Пещенския университетъ. Той дошълъ заедно съ жена си, която тоже учителствувала. Двамата получавали 10 хил. гроша годишна заплата. Въ училището биле уведени за първъ пътъ сърбски книги отъ тогози Нешковича. Обаче въ първоначалното училище, дѣто прѣподавалъ Георги Свотевъ, се запазили таблицитѣ на Доброплодниъ. Нешковичъ, за да даде прѣдъчитѣ на гражданитѣ по-голѣмо значение на училището, нарѣкълъ го „Търговско училище.“ Тамъ се прѣподавало сръбска велика читанка, сръбско-славянска граматика, прва знања, кратакъ катехизисъ и кратка свещена история. Тия книги сж доставяли посредствомъ нѣкой си комисионеринъ Христодуловъ въ Нишъ. Вѣроятно никой не се е намѣрилъ да протестира противъ онова нововедение въ училището. То носило името българско, а се прѣподавало въ него сръбска книга. Каква добра почва е била тогatzъ за распространяване на сръбската книжнина по ближнитѣ до сръбското княжество български земи! Българитѣ сж отваряли училища, а не сж имали учители, тѣ сж биле принудени да търсятъ дѣто могатъ. Ето защо съ готовность тѣ се приемали всѣки Сърбинъ, който е пожелавалъ да учителствува въ България. Какъ той прѣподава, за хората е било повечето пжти отъ второ значение. За тѣхъ главното е било да се научатъ дѣцата да четатъ и пишатъ и да правятъ „есапъ.“ Това е сѣщото явление, както е било въ старо врѣме, кога български учители и попове сж ходили да учатъ Сърбитѣ и Русситѣ.

Нешковичъ е стоялъ въ най-добри отношения съ Икономова. Никаква вражда не е сѣществувала между тѣхъ, а напротивъ подпомагали си сж въ работата. Отъ всичко това излиза, че Нешковичъ не е ималъ никаква агитаторска задача. Въ противенъ случай, той не би можалъ да живѣе въ Велесъ въ приятелство съ Икономова, който е билъ горещъ български патриотъ.

Двѣ години Нешковичъ много добръ прѣминалъ въ Велесъ, и билъ условенъ на Гергевъ день 1858 год. третия пътъ за учителъ. Обаче скоро подиръ условиянето се повдигналъ нѣкакъвъ споръ между него и общината по поводъ на нередовното плащане на заплатата му.

Нешковичъ даже се отнелъ до съдебнитѣ власти по тоя поводъ, и вслѣдствие на това общината го дигнала отъ училището.

Скоро подиръ това онъ заминалъ за Бѣлградъ.

Дълго врѣме училището стояло безъ учителъ. Общината писала по всичкитѣ по-голѣми градове до познати лица да имъ намѣрятъ нѣкой добъръ учителъ. Такова писмо било писано и до прѣжня велешки владика Авксентий, който билъ вече въ Цариградъ.

Въ началото на 1859 год. Авксентий имъ испроводилъ отъ Цариградъ *Георги Милетичъ* за учителъ. Понеже тоя мъжъ е игралъ една доста видна роль, като български учителъ въ Македония, считаме за нужно да дадемъ нѣкои кратки свѣдения за животътъ му.¹⁾

Георги Милетичъ се е родилъ прѣзъ 1837 год. въ селото Мошоринъ, което се намѣрва въ Южна Унгария близо до градъ Тителъ. Първоначалното си образование е получилъ въ Тителъ, и послѣ това свършилъ реалното нѣмско училище въ Митровица. Като искалъ да се избави отъ военната служба, младия Милетичъ избѣгалъ изъ Австрия въ 1858 год. и дошълъ въ Босна, дѣто прѣстоялъ малко врѣме и съ единъ прѣдприемачъ отишълъ въ Африка, дѣто нѣколко врѣме работилъ при раскопването на Суезкия каналъ. Следъ това дошълъ въ Цариградъ и тамъ въ скоро врѣме се запозналъ съ Велешко-Кюстендилския Авксентия. Владиката много обикналъ Милетича и го убѣдилъ да отиде въ Велесъ за учителъ. Той се съгласилъ и прѣзъ февруарий 1859 год. се озовалъ въ тоя градъ, дѣто се условилъ съ Пърцорѣката община за главенъ учителъ до Гергевъ день за 700 гроша.

Училището било много растроено, защото дълго врѣме стояло безъ учителъ. При новия учителъ се събрали на първо врѣме 32 ученика отъ разна възраст и подготовка; повечето отъ тѣхъ биле бивши ученици на Нешковича. До края на годината Милетичъ прѣподавалъ по старитѣ сръбски учебници, едно защото тѣ за него биле по-сгодни, а друго защото ученицитѣ си ги имали готови. Но същеврѣменно онъ прѣподавалъ българска история по записки, като черпилъ материалъ изъ в. „България.“ Милетичъ изъ първо

¹⁾ За тия свѣдѣния има да се благодари на г. Л. Милетичъ, синъ Г. Милетичъ и прѣподавателъ въ Софийската Классическа Гимназия.

врѣме е говорилъ направо по сѣрбски на дѣцата, но тѣ като не можали добрѣ да го разбиратъ, онъ се завзелъ да научи мѣстния велешки говоръ, въ което нѣщо успѣлъ много скоро.

Подиръ испита, който станалъ на Гергьовъ день, общината условила Милетича за 6000 гроша за година врѣме. Тая година онъ намѣрилъ за нужно да уведе въ училището български учебници и то сѣщитѣ, които биле uvedени отъ Икономова въ западния Велесъ. За добъръ случай въ това врѣме миналъ прѣзъ Велесъ единъ книго-продавецъ отъ Дановата книжарница, и отъ него биле купени нужнитѣ книги. Нѣмало само грамматики и за това учителятъ се отнелъ въ гр. Дойранъ до единъ учитель, който му доставилъ Партениевата славяно-болгарска грамматика.

И така учението и учебницитѣ въ двѣтѣ части на Велесъ се изравнили. А това е било отъ голѣма полза за градътъ, дѣто много често ученици отъ едното училище отивали въ другото. На по-старитѣ ученици Милетичъ е прѣподавалъ нѣмски езикъ. Нѣмски езикъ е прѣподавалъ и предшественника му Нешвовичъ. Сѣщеврѣменно той съставилъ ученически пѣвчески хоръ, който пѣлъ по праздницитѣ по къщата. Паритѣ, събирани отъ пѣнието и отъ четение псалтиря, се употрѣбявали за купуване на учебници. Годината била свършена благополучно и отъ испититѣ гражданитѣ останали много доволни. Условили го и за идущата година пакъ за сѣщата заплата. Прѣзъ тая година (1860) той се оженилъ за велешанка Евка Х. Попъ-Даова, и тъкмѣлъ да се установи окончателно въ Велесъ. Рѣдко нашитѣ учители иматъ щастieto да се установатъ за дълго врѣме на едно мѣсто. Много причини има, които ги принуждаватъ да водятъ скитнически животъ. Прѣзъ 1861 г. Милетичъ напустналъ Велесъ, защото не могло да стане споразумѣние за заплата му. Нѣкои граждани налегали да се намали заплата му, онъ не склонявалъ и се прѣмѣстилъ въ Щипъ, дѣто го канили да учителствува.

Въ Щипското училище заварилъ български книги, на които прѣподавали прѣдшественницитѣ му. Той си наредилъ сѣщитѣ учебници, по които прѣподавалъ и въ Велесъ. Приетъ билъ много добрѣ отъ гражданитѣ и се задържалъ въ тамошното училище отъ есента 1861 год. до Августъ 1864 год. — цѣли три години. Въ Щипъ Милетичъ е оставилъ сѣщо, както и въ Велесъ добри въспоминания за себе си.

Слѣдующата година билъ условенъ за главенъ учитель въ Видинъ, дѣто тоже заварилъ доста уредено училище. Въ тоя градъ

Милетичъ неможать дълго врѣме да живѣе. Жестоко прѣслѣдованъ отъ владиката Паисия, онѣ се принудилъ прѣзъ 1865 год. по великденскитѣ празници да избѣга. По тоя поводъ станали въ Видинъ вълнения противъ владиката, и много граждани биле затворени въ градътъ или испроводени въ Рушукъ и Едрине. Илия Цановъ, който служилъ при Видинския тогавашенъ паша, много енергически се застъпилъ за гражданитъ и доста имъ помогналъ.

Като избѣгълъ отъ Видинъ, скитникътъ учитель отишълъ въ Цариградъ, и подиръ късо врѣме заминалъ за Кукушъ, дѣто останалъ учитель отъ 1865 до 1868 год. — до Гергьовъ-день. Тукъ ималъ за другаръ и тритѣ години г. Шапкаревъ.

Прѣзъ 1868 год. оставилъ Кукушъ и заминалъ за Струмица, дѣто стоялъ единъ мѣсецъ. Неизвѣстно ми е, да ли е учителствувалъ тамъ, или е стоялъ безъ работа. Сетнѣ се условилъ за учитель въ Ватоша. Тукъ му дошла до главата една голѣма неволя. Онѣ силно се мѣсилъ въ борбата срѣщу гърцкото духовенство, затова Струмишкия владика Иеротей го зель на очи, и търсилъ случай да го прѣмахне. Случаятъ му се падналъ, когато Солунския валия Акивъ Паша дошълъ въ Струмица по служебни работи. Владиката билъ на пашата приятель, и пашата останалъ на квартира при него. Фанариотинътъ оклеветилъ Милетича, че ималъ нѣкакви сношения съ бунтовнически чети, що минали Дунава. Безъ сѣко изслѣдование, била дадена заповѣдъ да се запрѣ Ватошкия учитель, като лице опасно за държавата. Тѣмъ на Ивановъ-день 1869 год. той билъ уловенъ отъ заптинитѣ, вързанъ и откаранъ въ Велесъ, послѣ въ Солунъ, дѣто стоялъ въ затвора до Гергьовъ-день. За него се застъпили нѣкои влиятелни Велешани, а най-вече *Паша Динко*. Сѣдилището го освободило съ условие, че неможе да живѣе на друго мѣсто освѣнъ въ Велесъ, и неможе да учителствува безъ особенно разрѣшение.

При все това, като нѣмало що да прави и отъ що да живѣе, онѣ тайно се условилъ за учитель въ Велесъ, дѣто стоялъ до Априлий 1870 год. Въ това врѣме дошълъ въ Велесъ Битолския мутесарифъ. Гражданитъ тържественно го посрѣщнали. Милетичъ се осмѣлилъ да му държи рѣчь, защото вѣроваль, че нѣма нищо да му стане, тъй като тоя паша много благосклонно се отнелъ въ Солунъ спрѣмо него. Но работата не изгѣзла тъй. Пашата обърналъ внимание на него, и подигналъ прѣдъ гражданитъ въпросъ, какъ се смѣяли они да го улавятъ, безъ знание и разрѣшение на правителството. Учителътъ билъ принуденъ да напустне длъжността си.

Тогава се почнало направата на желѣзната линия Солунъ-Скопие, и той успѣлъ да си намѣри работа при нея. Останалъ, като драгоманинъ на компанията и работилъ между Велесъ и Скопие до 1873 год. Сетнѣ заминалъ за София, дѣто служилъ при работението на линията София-Кюстендилъ до началото на Сърбско-Турската война.

Щомъ изгърмѣла пушка на полуострова, Милетичъ напустналъ работата си и бѣгалъ въ Ромѣния за бойното поле. Той е постъпилъ въ четата на Панайотъ Хитовъ, дѣто е изпълнявалъ службата на секретаръ. Съ тая чета онъ е билъ на Чипоровския балканъ. участвуваъ е въ стражението при Корито и пр. Подиръ отварянието на Русско-Турската война, прѣминалъ е въ редоветѣ на рускитѣ войски, дѣто служилъ въ Червения кръстъ до края на войната. Подиръ освобождението е занимавалъ разни длѣжности въ България. билъ е адвокатъ, а сега живѣе свободенъ отъ сѣко занаятие при синѣтъ си въ София.

И тъй тоя добъръ работникъ въ продължение на 12 години е изпълнявалъ трудната учителска длѣжностъ въ Македония, работилъ отъ сърдце и душа, трудилъ се да послужи на народа, който му о далъ приемъ и го приемалъ най-хубаво на всѣждѣ, дѣто се показалъ. Онъ се е отнелъ съ пълно уважение спрѣмо езика и националнитѣ чувства на македонскитѣ Българи. Нито на ума му не е дохождало да се съмнява върху националността на Македонцитѣ, и когато въ ново врѣме се появилихъ сърбскитѣ претенции за тая страна, той ги е посрѣщналъ испърво съ очудване, а сетнѣ съ негодуване.

3. Борбата съ гърцкия владика.

Владиката Антимъ (1856—1868). — Характерътъ на владиката. — Неговото държение спрямо гражданетѣ. — Голѣмото количество пари, шо събиралъ владиката. — Опрѣдѣляване отъ страна на Българитѣ особенна заплата на владиката. — Клеветение на българскитѣ първенци, като размирици. — Неполука и напущание на епархията отъ Антима. — Минуването на Мехмедъ паша Къбразлията прѣзъ Велесъ. — Наказване Джано отъ Венедикта, Битолския владика. — Затваряние на Джано и отпращането му въ заточение. — Освобождение и последния животъ на Джано. — Прѣговори между Битолския мутесаривъ и Велешани относительно владиската заплата. — Върщане на владиката въ Велесъ. — По-важнитѣ български първенци. — Нови клевети отъ владиката прѣдъ муширътъ Исмаилъ паша. — Изобличение на владиката. — Възбуждане на духоветѣ. — Събрание въ училището на 5-ий Декемврий 1868 год. — Отказване отъ патриаршията. — Испаждане владиката отъ митрополитата. — Доноси на владиката за бунтъ въ Велесъ. — Изслѣдованията на Ахмедъ паша. — Ужвото държение на Българетѣ. — Причисляване на Велешката епархия къмъ българската църква. — Испровожданието на Ахмедъ паша.

Прѣзъ Мартъ 1856 год. дошълъ въ Велесъ новия владика *Антимъ*. Той билъ Гъркъ и незналъ една българска дума. Ока-

заль се слабохарактеренъ и безъ всѣкаква енергия човѣкъ. Въ нищо не можаль да се сравни съ прѣдшественника си. Народътъ го приелъ още въ самото начало много студено. Антимъ видѣлъ, че положението му е много лошаво, и рѣшилъ да се държи добръ съ градскитѣ първенци. Почналь да учи български и въ църквата, когато служилъ, чель нѣкои кѣсички нѣща на славянски. Гърцкия псалтъ билъ вече изчезналь отъ дѣсния палогъ; Антимъ не обърналь на това никакво внимание. Владиката видѣлъ, какво голѣмо влияние има учителятъ Икономовъ въ градътъ, за това се държалъ много добръ съ него. Дохождало често пѣти рѣчь между владиката и гражданитѣ за църковния въпросъ, който на ново билъ подигналь подиръ войната, владиката се искаваль сѣкога въ полза на Българитѣ. Това накарало нѣкои Велешани да мислятъ, че съ тоя владика тѣ лесно можътъ да се опълчатъ срѣщу патриаршията, когато това стане нужно. А борбата, която избухна на сѣкждѣ по българскитѣ земн срѣщо гърцкитѣ владици, силно интересувала Велешани. Отъ самото начало тѣ имали прѣписка съ г. Д-ръ Чомакова и по-сетнѣ съ владиката Авксентия, когато той се обявилъ открито срѣщу патриаршията.

Не се минало много врѣме и отношенията между владиката и гражданитѣ почнали да истиватъ. Първитѣ недоразумѣния се появили вслѣдствие голѣмата ачностъ на владиката за пари. Хитрия Гъркъ, до дѣто отъ една страна се подлизваль на първенцитѣ, отъ друга страна скубѣлъ народа по най-откритъ начинъ. Той успѣваль да извади годишно отъ Велешката епархия, която сравнително съ другитѣ е много малка, повече отъ 3000 лири. По тоя поводъ се появило роптание срѣщу владиката; той дълго врѣме не обръщаль на това внимание, и продължаваль да скуби пари отъ народа, както и по-прѣди. Негодуванието противъ него постоянно растяло. Владиката искаль да затвори очитѣ на Българитѣ, като ги лъгалъ, че той е готовъ, щомъ дойде сгодно врѣме да се откаже заедно съ сѣкото си паство отъ Патриарха, и то всрѣдъ св. литургия на нѣкой голѣмъ празникъ. Види се, че гражданитѣ не сж му вѣрвали, защото на 1860 година единъ день се събрали по-виднитѣ граждани и рѣшили да прѣдложатъ на владиката 50 хиляди гроша годишна заплата. Това рѣшение било прѣдложено на Антима, но той го отхвърлилъ категорически. Това събитие е дало поводъ на откритата борба, която се поведе отъ Велешане срѣщу владиката.

Антимъ не стояль празденъ. Той се опиталь да си състави партия между нѣкои отъ гражданитѣ, но прѣтърпѣлъ пълна неспо-

лука, а негодуванието противъ него станало общо. Гражданитѣ му заявили, че ще зематъ мърки противъ събиранieto на владичнината. Владиката протестиралъ прѣдъ властитѣ, и на 22 Юлий си подадъ оставката.

Въ началото на Августъ по-голѣмата частъ отъ Велешкитѣ първенци биле на панаиръ въ гр. Прилѣпъ. Владиката, възползуванъ отъ това тѣхно отсъствие, поискалъ да ги оклевети прѣдъ властитѣ. Той се явилъ прѣдъ единъ отъ най-влиятелнитѣ Турци прѣзъ него врѣме въ градътъ — Хаджи Исмаила и му доложилъ, че въ градътъ между Българитѣ се готви бунтъ и главнитѣ виновници за това биле *Зафиръ Ангеловъ, Х. Георги Дзрндаръ, Мише Кушевъ, Икономовъ* и други нѣкои. Обаче съ тия си постѣпки владиката направилъ голѣма грѣшка. Хаджи Исмаилъ билъ единъ отъ старитѣ Турци съ рицарски благороденъ характеръ. Той много хубаво познавалъ Велешкитѣ първенци и отъ единъ пътъ разбралъ, че владиката ги клевети. Х. Исмаилъ, безъ да проговори дума на тая работа, поискалъ писмено заявление, което и получилъ. Тогава Турчинътъ явно изказалъ мнѣнието си на владиката. „Ти Десподъ Ефенди, му казалъ Х. Исмаилъ, лъжишъ и лъжишъ за това, защото Българитѣ не ти позволяватъ да обирашъ народътъ. Това азъ го знамъ много хубаво. Менъ ми е много жалъ, дѣто съмъ принуденъ да ти кажа въ очитѣ. Но друго е невъзможно. На мѣсто да правимъ такива интриги и да смразяваме народа съ царщината, стори добрината да оставишъ Велесъ и въ името на Вашия Богъ, азъ те моля да не правишъ такива работи другъ пътъ.“

На 10-ий Августъ владиката заминалъ за Цариградъ. На 15-ий тоя мѣсець градскитѣ първенци се върнали отъ панаира. Х. Исмаилъ ги повикалъ при себе си, разказалъ имъ това, що станало между него и владиката. Ужасно негодование се повдигнало въ градътъ противъ владиката. Турчинътъ посвѣтовалъ Българетѣ да бѣдѣтъ тихи и много прѣдпазливи при заминаването на везирѣтъ, който се очѣква въ градътъ.

Прѣзъ 1861 год. пристигналъ Великия Везиръ Мехмедъ Къб-разлията въ Велесъ. Както ни е извѣстно, онъ пътувалъ по държавата съ цѣлъ да изучи истинското положение на раята и главно оплакванията на Българитѣ противъ гърцкитѣ владци.

По него врѣме Битолския митрополитъ е билъ единъ способенъ и хитъръ Гъркъ, именуемъ Венедиктъ. Той дошълъ въ Велесъ да посрѣщне Везира, като приготвилъ единъ цѣлъ редъ оплаквания

противъ своето паство, а главно противъ Българскитѣ учители. Особенно той мразилъ Иорданъ К. Джино и Икономовъ.

Везирътъ билъ тържественно посрѣщнатъ отъ народа и се установилъ на нѣколко врѣме въ градътъ. Венедиктъ се явилъ при него и енергически защищавалъ гърцкия велешки владика. Той заявилъ на Везира, че едничкитѣ виновни, за всичкитѣ неприятности, станали въ Велесъ между Антима и гражданитѣ, сж учителитѣ Икономовъ и Джино. Тѣ сж подбудили народа да се вълнува. Икономовъ билъ оклеветенъ, като руски шпионинъ, който ималъ постоянни сношения съ Руссия, а Джино четялъ разни прѣстѣпни книги, и билъ сърбски агентъ въ Македония. Владиката е ималъ добри свѣдѣния за библиотеката на Джино. Той знаелъ, че въ дома му има горския патникъ отъ Раковски, Дунавски Лебедъ и пр., заради това най-много силѣтъ клевети противъ него. Особенно налѣгълъ на това, дѣто Джино училъ дѣцата на талимъ.

Джино билъ отчаянъ неприятель на Венедикта. Прѣслѣдовалъ го и съ слово и съ дѣло. Подиръ, като се върналъ отъ Скопие, той заминалъ за Прилѣпъ, дѣто билъ общински учителъ и не пушалъ случай да проповѣдва противъ гърцкитѣ владици изобщо и частно противъ Венедикта. Венедиктъ често е дохаждалъ въ Прилѣпъ и живѣлъ тамъ дълго врѣме. Джино и тука лице въ лице го прѣслѣдовалъ. Единъ пжтъ го изложилъ на смѣхъ на цѣлия градъ. Въ митрополията Венедиктъ смъралъ Джино, защо отивалъ по нужда въ владишкия нуждникъ. Джино жестоко си отмъстилъ, той заключилъ владиката въ сщия нуждникъ и, до дѣто прислугата чула отчаянитѣ викове на арестуванния владика, минали се четире-петъ часа. Цѣлия градъ съчувствувалъ на тая луда постѣпка на Джино, и владиката билъ осмѣянъ отъ Прилѣпчани.

Джино билъ принуденъ скоро да остави Прилѣпъ, и пакъ се установилъ въ Велесъ да учителствува.

Пашата заповѣдвалъ да се направи обискъ въ домоветѣ на двамата наклѣветени учители, и дѣйствително въ домътъ на Джино биле намѣрени съчиненията на Раковски. Той билъ на частъ за прѣвъ. Владиката възтържествувалъ, а гражданитѣ биле принудени да се потаяватъ. Разнело се слухъ, че щѣлъ да бѣде за прѣвъ и Икономовъ, макаръ че между книгитѣ му нѣмало нищо прѣстѣпно. Нѣкои отъ първенцитѣ сж отнели съ просба до г. Гавраилъ Кръстевичъ който билъ въ свитата на пашата да подѣйствува прѣдъ везира за да не пострада Икономовъ. Кръстевичъ ги увѣрилъ, че това нѣма да стане и ги успокоилъ доста много.

Къбразлията заминалъ за Битоля, и отъ тамъ се върналъ назадъ въ Цариградъ. Джино билъ заточенъ нѣде въ Мала Азия. Той билъ жестоко истезаванъ отъ заптиитѣ по пѣтя. Отъ ударѣтъ съ единъ камшикъ му било прѣснато едното око. Велешани постоянно се трудили да го освободятъ, и подиръ двѣ годишно заточение посредствомъ съдѣйствието на цариградскитѣ Българи, той билъ освободенъ. Прѣзъ 1863 год. той се върналъ назадъ и захваналъ стария си занаятъ, учителствуванieto. Събралъ си на ново една доста добра библиотека и много чель. Забѣлѣжило се, обаче, едно силно измѣнение въ характера му подиръ заточванието. Той съвсѣмъ се отстранилъ отъ обществото. Събиралъ се съ малцина човѣци, съ които разговарялъ по черковния въпросъ, но видно участие въ борбата не земалъ. Ограничилъ се съ писване въ вѣстницитѣ. Въ послѣднитѣ години се прѣдалъ на изучаване сърбската литература. Получавалъ сърбски списания, казватъ че писалъ въ сърбския гласникъ нѣкакви статии. Отъ какво свойство сж биле тѣзи статии, не ми е извѣстно. Милоевичъ се опиталъ да влѣзе въ по-близки сношение съ него. Той даже нѣколко пѣти го убѣждавалъ да прѣмине въ Сърбия и му обѣщавалъ сърбска пенсия. Джино, обаче, не билъ отъ тѣзи категория човѣци, каквито дирилъ Милоевичъ и си останалъ въ Велесъ. Казватъ нѣкои Велешани, че сърбската академия го е била избрала за свой почетенъ членъ, което му спечелило много неприятности въ градътъ.

Джино останалъ нежененъ до смрътъта си. Той умрѣлъ въ 1882 год. като почетенъ старецъ въ Велесъ.

Какво е станало съ неговата библиотека, не ми е извѣстно. Въ домътъ му сж останали нѣколко годишни течения отъ сърбския гласникъ и нищо повече. Нѣкои говорятъ, че въ врѣме на войната той уничтожилъ книгитѣ си, други говорятъ, че или той на стари години или нѣкои отъ ближнитѣ му продали по-важнитѣ му книги на нѣкой си Сърбинъ, който нарочно за това дошълъ въ Велесъ. Желателно е повече и по-точни свѣдѣния да се събератъ за тоя доста замѣчателенъ Велешанинъ.

Сѣбитията въ Велесъ по врѣме на дохожданието на Къбразлията трѣбва много да се насърдили велешкия владика. Той се върналъ въ епархията си прѣзъ 1862 год. Но не му е провървѣло добръ, защото прѣзъ 1863 год. го виждаме пакъ да напуца Велесъ и да отива въ Цариградъ. Велешани отказали плащане на владичнината. Въ сѣщото врѣме отъ страна на първенцитѣ заминалъ за Цариградъ Зафиръ Ангеловъ да види хубаво, какъ отиватъ тамъ

българскитѣ работи и да земе точни инструкции за по-нататашни дѣйствиа.

Между това Патриаршията се опитала съ помощта на Битолския мютесарифъ да изравни въпросътъ между Велешани и владиката.

Вѣроятно къмъ тая мѣрка е налѣгалъ най-много Битолския манастихъ, който трѣбва да е билъ въ добри отношения съ пашата.

Понеже Велесъ тогава административно е зависелъ отъ Битолския мютесарифъ, то той на 1864 год. дошълъ въ Велесъ да уреди манастишкия въпросъ. Събралъ първенцитѣ и имъ казалъ, че тѣ сж длъжни да се подчиняватъ на своя владика. Тѣ му отговориле, че владиката признаватъ, само немогжтъ да ту плащатъ толкова много пари. Тѣ изложили на пашата, че владиката зима толкова много пари отъ народа, колкото ни единъ царски чиновникъ не зима, и че този обиръ не се прѣдвижда отъ царскитѣ закони. Освѣнъ това, тѣ притуриле, че владиката интригува противъ народа, че не знае български езикъ и въобще е човѣкъ нежжджренъ. Пашата изслушалъ всичко това много хладнокрѣвно, послѣ заявилъ на първенцитѣ много строго, че законитѣ ги задължаватъ да почитатъ своитѣ духовни началници, които се ползватъ отъ най-пълното царско довѣрие, въ противенъ случай пашата ще ги счита, като недобри човѣци. Българитѣ омѣкнали твърдѣ много, но подъ никакъвъ начинъ не се съгласявали владиката да събира владичнина, както било по-прѣди. Доплю се до съгласие. Тѣ обѣщали на пашата да му плащатъ 24 хи. гроша годишно, а пашата имъ обѣщалъ, че нѣма да слуша никакви манастишки интриги. Вслѣдствие на това обѣщание прѣзъ 1865 год. владиката на ново дошълъ въ градътъ. Народътъ го приелъ много студено. Никой не отишълъ да го посрѣщне, и той останалъ съвсѣмъ студень спрямо Българитѣ. Живѣлъ като чуждъ човѣкъ въ градътъ.

Българетѣ най-внимателно слѣдили за ходътъ на работата по цѣлия полуостровъ. Въ градътъ имало голѣмо число развити мжжъ, които напълно разбирали положението на работитѣ, кореспондирали постоянно съ цариградскитѣ дѣйци и съ околнитѣ македонски общини. Издаванитѣ въ Цариградъ вѣстници се чели съ голѣма охота. Духоветѣ отъ день на день ставали по-възбудени. Велешани нѣмали нужда да се борятъ за своитѣ църкви и училища — и еднитѣ и другитѣ биле подпълно въ тѣхни ржцѣ и на тѣхно расположение. Селата биле съвсѣмъ солидарни съ градътъ. Тиквешъ, който спада въ Велешката епархия, тоже билъ подпълно свободенъ отъ сѣкакво грцко влияние. За Велешани е била важна борбата въ Цариградъ.

Тѣ били готови всѣкой часъ да испадятъ Антима, щомъ получатъ за това инструкции отъ тамъ. Но отъ столицата нѣмаше нищо положително да се знае. Борбата кипѣше тамъ, както и по-напрѣдъ Събирахъ се събори въ Патриаршията, правѣхъ разни проекти, и до никакви положителни резултати не се дохождаше.

По едно врѣме Антимъ пакъ почналъ да любезничи съ нѣкои Българи. Говорилъ, че желае да се държи едно съ народа и че дѣт народътъ пожелае да върви, тамъ и онъ ще го послѣдва. Велешани като знаели по опити, какъ и по-напрѣдъ ги лѣгалъ владиката, и се подавали. Неговата цѣль е била да се увеличи съ нѣщо заплатата, а освѣнъ това, може би, владиката се е съмнѣвалъ за изхода на борбата, а нему не се е щѣло да загуби епархията си въ случай че Българетѣ сполучатъ. Наистина, нѣкои първенци се приближили до владиката, но довѣрие къмъ него нѣмали. Единъжъ му прѣдложили че ако онъ на единъ голѣмъ празникъ се откаже отъ Патриаршията то Велешани никога нѣма да го оставятъ. Владиката отговорилъ уклончиво. Въ Велесъ живѣлъ единъ Влахъ отъ Сачища, *Захо*, за когото споменахме по-вече, кога говорихме за спяхнитѣ. Той се уплашилъ, да не би наистина владиката да се присѣдини къмъ Българетѣ и писалъ за всичко, що научилъ, на патриаршията.

Види се, че отъ Цариградъ се зели сериозни мѣрки противъ владиката, защото той скоро подиръ тия нѣща се обърналъ къмъ *Захо*, който отпослѣ станалъ неговъ най-главенъ съвѣтникъ. Къмъ двамата се присѣдинилъ единъ отъ влашкитѣ първенци въ градътъ, *Ташула*. До това врѣме всичкитѣ Власи се държали съ Българитѣ. Ташула успѣлъ да отцѣпи до 30 къщи, които съставиле владиката партия.

Поведението на владиката, тоя пѣтъ ни най-малко не смутили Българетѣ. Велешкитѣ първенци стоели въ много добри отношения съ най-първитѣ и най-влиятелнитѣ турски къщи. Съ първенцитѣ билъ народътъ. Една добра интелегенция стояла подиръ тѣхъ, готова на сѣкоя минута да дѣйствува. Младитѣ въ градътъ горѣли отъ нетърпѣние да испаднатъ владиката. Тѣхъ ги съдържали старцитѣ, които искали безъ шумъ да се свърши работата.

На чело на общественнитѣ работи въ западния Велесъ стояли: *Янко Весовъ, Х. Янко Кушевъ, Михаилъ Кушевъ, Георги Богдановъ, Зафиръ Х. Ангеловъ, Х. Георги Дзридаръ, Петъръ Свакяровъ, Арео Караборовъ и Х. Давче Дзридаръ*; подиръ тѣхъ идѣли още мнозина отъ по-младитѣ на тогавашно врѣме, каквито сѣ били, Петрушъ Бояджиевъ, Паунъ Пешовъ, Костаки Х. Ангеловъ, Андрей

Весовъ и пр. Всичкиѣ тия мѣжя биле добри търговци, които виждали по нѣколко пѣти Пеща и Виена, и располагали съ прѣвѣсходни вѣпетали. Зафиръ Х. Ангеловъ се бройлъ, като водителъ на движението.

И Пърдорѣчани не биле оскѣдни отъ видни човѣци. Тамъ на чело на общественитѣ работи стоели: *Андрей Мискиновъ, Димко Х. Каменцовъ, Петруиц Шулевъ, Неде Х. Димитриевъ, Косте Кусевъ, Георги и Петруиц Х. Стоянови, Георги Х. Димовъ, Х. Пензо Навичевъ, Коста Машевъ* (Влахъ) и *Михалъ Чежердековъ* (Влахъ). Семействата на Шулевци стояла на чело на движението.

Прѣзъ 1867 год. заминува *Муширъ Исмаилъ паша* за Босна съ войска. Той се спрѣлъ въ Велесъ нѣколко деня, до като да изпроводи всичката войска на къмъ Скопие. Съ него билъ извѣстния въ него врѣме Битолския първенецъ *Димко Радевъ*, който билъ таинджия на войската.

Владиката посѣтилъ пашата и между другото му съобщилъ, че той твърдѣ много се съмнѣва за вѣрноподанността на нѣкои отъ първенцитѣ Българи. Тѣ иматъ сношение, казалъ владиката на пашата, съ Московцитѣ и съ Сърбитѣ, трѣбва царското правителство добръ да внимава, да не стане неочаквано нѣщо въ Велесъ.

Пашата съобщилъ всичко това на своя таинджия. Радевъ побързалъ да го увѣри, че тукъ се крие проста гърцка клевета, като се помжчилъ да му разясни неприятелскитѣ отношения между владиката и народа.

Тогавъ Исмаилъ паша повикалъ Михаилъ Кушевъ и му обяснилъ, че до него сѣ дошли свѣдѣния, които много злѣ прѣпорѣчатъ българскитѣ първенци въ Велесъ. Кушевъ не се завзелъ да защитава Българетѣ, той просто помолилъ пашата да събере турскитѣ първенци при себе си, и да поиска отъ тѣхъ свѣдѣния за поведението на Българетѣ въ градътъ.

И това станало. Въ стаята на царския Муширъ се събрали сичкиѣ Турски първенци. Пашата имъ разказалъ, защо ги е повикалъ и въ името на пророкътъ поискалъ да узнае отъ тѣхъ, нѣма ли нѣкаква опасностъ за царството отъ Българетѣ въ Велесъ. Забѣлѣжило се силно роптание отъ агитѣ срѣщу владиката. Исмаилъ Бей, единъ отъ най-първитѣ Турци въ градътъ, горещо защитилъ Българетѣ и нарекълъ владиката интригантинъ и клеветникъ. Това направило силно впечатление на пашата. Той на часътъ повикалъ владиката и прѣдъ цѣлото турско събрание, като го укорилъ за лъжливитѣ му доноси, казалъ му да стои мирно и тихо въ градътъ, да слуша

българскитѣ чорбаджии, които се върни на царя, „инакъ тѣ иматъ пълно право да те прогонятъ, казалъ папата, защото те хранятъ и обличатъ и ти даватъ богатство, а ти си се завзелъ да ги клеветишъ!“

Тая постъпка на Антима е страшно възбудила гражданитѣ противъ него. Цѣлия градъ се развълнувалъ и всички едногласно искали неговото изгонване. Владиката, обаче, немислилъ да остави своето паство тъй лесно. Него трѣбвало да го исхвърлятъ изъ градътъ, както стана съ всичкитѣ почти гърцки владци по Българско.

Извѣстно ни е, че прѣзъ 1868 год. въ цариградскитѣ правителствени сфери се осѣти нуждата да се тури край на църковната распря между Българитѣ и фенерската Патриаршия. Когато Али Паша видѣ, че сами двѣтѣ воюющи страни нѣма да се помиратъ, завзе се самъ лично да уреди тоя въпросъ. Въ министерския съвѣтъ бѣхъ изработени два проекта, които прѣзъ Октомврий се подадохъ на Патриаршията и на Българитѣ да се съгласятъ върху единтъ. Патриаршията отхвърли и двата, а Българитѣ приѣхъ първия, който твърдѣ много удовлетворяваше народнитѣ стрѣмления.

Водителитѣ на борбата въ Цариградъ съобщихъ на всѣкъждѣ по Българско радостната вѣстъ, че най-сетнѣ правителството се съгласява да се удовлетвори Българитѣ. На всѣкъждѣ станахъ народни тържества по тоя случай.

На 2-ий Декемврий пристигнало и въ Велесъ съобщение за тая работа. Отведнѣжъ по градътъ гърмнали думитѣ: българската църква се отдѣля и става самостоятелна!

Градскитѣ първенци незабавно отиватъ въ правителствения домъ, явяватъ своята благодарностъ на правителството и съобщаватъ, че ще има молебствие за здравето на Султанътъ. Хукуматътъ радостно посрѣщналъ първенцитѣ и заявилъ, че ще се поднесе на Султана вѣрноподадническитѣ чувства на народа.

Подиръ това, на 5-ий Декемврий станало събрание въ училището, въ което едногласно се приело рѣшението, че Велешката епархия се отказва отъ Патриаршията. Тукъ била избрана една 6-членна депутация, състояща отъ *Д. Карамфиловъ, К. Шулевъ, Т. Х. Митовъ, Д. Сважаровъ, П. Урумовъ* и *П. Дзридаръ*. Тая депутация трѣбваше да отиде при владиката, да му съобщи народното рѣшение и да го покани да священнодѣйствува на 6-ий Декемврий (Св. Никола), като спомене въ Богослужението на мѣсто името на Патриарха, Светия Български Синодъ.

Депутацията се явила прѣдъ Антима и му съобщила горѣизложеното. Владиката отказалъ да служи въ църква. Казаха му, че ще исхвърлятъ и неговото име. — Както искате сторѣте, — имъ казалъ владиката.

Вий сте длъжни да послушате народа! — рекълъ единъ отъ присъствающитѣ.

Владиката много се уплашилъ. Той видѣлъ, че депутацията е съставена отъ най-буйнитѣ младежи на градътъ, и си помислилъ да не би да му направятъ нѣкаква пакостъ, обърналъ се къмъ тѣхъ и имъ казалъ:

На мира ме оставѣте! — Правѣте що знаете.

На другия день всичкото българско население се събрало въ църката Св. Пантелеймонъ, дѣто станала тържественна служба отъ градскитѣ свещенници и за пръвъ пѣтъ се исхвърлило Патриаршеското име изъ Богослужението. Подиръ това станало водосветъ въ училището и цѣлия день народътъ се веселилъ изъ улицитѣ.

Същеврѣменно на каймакамина било заявено, че народътъ се отказва веднѣжъ за винаги отъ гърцкия Патриархъ.

На 7-ий Декемврий станало 2-ро събрание въ училището. Рѣшено било безъ много разсѣждения избраната отъ миналото събрание депутация да отиде при владиката, да му съобщи, че народътъ го вече непризнава за свой духовенъ началникъ и да вземе отъ него свидѣтелствата за вѣнчавание и тефтеритѣ на митрополията.

Още сѣщия день депутацията се явила прѣдъ владиката и му прѣдала желанието на народа. Той изначало поискалъ да се държи гордо и равнодушно приелъ извѣстието, което вече отѣквалъ. Не му се искало, обаче, да прѣдаде книжята, но като се размѣнили нѣкои и други остри думи между него и Българитѣ, уплашилъ се и прѣдалъ всичко, що му искаше.

Въсхищението въ градътъ растѣло. Сѣкаква частна работа била оставена на страна. На 9-ий Декемврий станало 3-то събрание, дѣто се зело рѣшение да се испѣди владиката отъ митрополията. Сѣшитѣ прѣдставители се отправили при владиката и го поканили въ единъ срокъ отъ 7 дня да испраздни митрополията. Владиката казалъ, че ще направи това нѣщо съ пълна готовность и наистина още сѣщия день се прѣвнелъ отъ митрополията въ една частна къща. На другия день владиката подалъ такриръ на каймакамина, съ който му се оплаква противъ шестътѣхъ граждани, съставляващи депутацията, че тѣ съ сила го нападнали въ митрополията и искали да го прогонятъ отъ тамъ.

На 12-ий Декемврий каймакаминътъ повикалъ шестимата въ Мезлиша. Тамъ присѣдствували, като членове на Мезлиша двама отъ градскитѣ първенци, именно Х. Давче Дърндаръ и Х. Пано Кушевъ.

— Какъ смѣете да нападате владиката? — Попиталъ каймакаминътъ, — когато онъ е царски човѣкъ, има царски ферманъ и съ царско позволение служи тукъ?

На мѣсто младитѣ Ончо Дърндаръ се исправилъ прѣдъ каймакамина и му казалъ:

— Тия сж наши дѣца. Тѣхъ не питай, а насъ. Азъ отговарямъ за тѣхъ. — Питамъ, какъ се смѣяли тѣ да вѣстанатъ противъ владиката? — Цѣлия народъ възстана и го не иска. Казващъ, че е царски човѣкъ, а азъ казвамъ, че е неприятелъ на царьтъ. Народътъ го покани да служи въ църквата за здравieto на Султана, а той високомѣрно се отказа. Ние двама господари не можемъ да имаме. Освѣнъ Султана никого непризнаваме. Тия дѣца народа ги испрати при владиката, и тѣ сторихъ само това, що имъ бѣ заповѣдано.

— Не трѣбваше да пращате младитѣ, — рекълъ каймакаминътъ омѣкнато, — тѣ сж буйни и сж могле нѣкоя пакостъ да сторятъ.

Подиръ това депутацията била отпусната, а въ градътъ тържеството за побѣдата се продължавало.

Владиката употребилъ послѣдното срдѣство, присжщо на фенерскитѣ служители. Той съобщилъ въ Патриаршията телеграфически, че противъ него се подигнали нѣкои отъ развратнитѣ млади Българи, които биле напоени съ бунтовнически духъ. Тѣ нападнали на домътъ му, но народътъ поискалъ да запази владиката. Станахъ сериозни смущения и сбивания. Пролѣло се крѣвъ. Мѣстнитѣ власти не сж въ състояние да одържатъ порядкътъ, затова положението въ градътъ е много критическо. Това лъжливо донесение имаю своитѣ послѣдствия.

Патриархътъ на часътъ съобщилъ съдържанието на телеграммата на правителството. Великия Везиръ заповѣдалъ на Солунския валия да вземе най-бързи мѣрки, да умири възненieto въ Велесъ. Понеже Велесъ спадалъ подъ Битолския санджакъ, то солунския валия, Акивъ паша, прѣдалъ везирската заповѣдъ на тогавашния Битолски мутесарифъ, Ахмедъ паша.

Тоя паша тръгналъ за Велесъ на 4-ий Януарий, на 1-ий день на байрама, съ едно отдѣление войници. Битолскитѣ български първенци узнали работата и, прѣди пашата още да трѣгне, тѣ проводили човѣкъ въ Велесъ, който съобщилъ на Велешани за всичката

та работа, и имъ казалъ да се стягатъ добръ, че пашата билъ твърдъ много разгнѣвенъ на Велешани.

Велешани зели мърки. Тѣ поканили турскитѣ първенци на едно събрание, и имъ разказали за клеветитѣ на владиката, като ги помолили да засвидѣтелствуватъ прѣдъ сърдития паша самата истина. Турцитѣ едногласно зели страната на Българитѣ и обѣщали да имъ помогнатъ.

Кязимъ Бей, единъ отъ най-виднитѣ Турци, ималъ чифликъ въ селото Изворъ, прѣзъ което щѣлъ да мине пашата. Той се отпра-вилъ на своя чифлитъ ужъ по частна работа. Когато пашата приближилъ до Изворъ, баятъ излѣзълъ да го посрѣдне съ всичкитѣ си придворни и, слѣдъ обикновеннитѣ поздравления, помолилъ пашата да се отбие на чифлика му да испие едно кафе. Но пашата бързалъ, понеже въ неговото въображение постоянно се прѣставлявали бунтовницитѣ Българи и кървавитѣ сѣѣни въ Велесъ.

— Кажи ми, кога си излѣзълъ отъ Велесъ? — Попиталъ пашата.

— Прѣди два часа. — Отговорилъ баятъ.

— А що има тамъ а, вишитѣ Българи бунтъ направиле?

— Какъ паша ефенди! — Казалъ зачудено баятъ. — На царския животъ всичко мирно и тихо въ нашия градъ.

— Всичко мирно! Може ли да бжде?

— Съвсѣмъ мирно. Нашитѣ Българи сж добра и мирна рая; еликога въ нашия градъ не е имало бунтове.

— Въ името на пророкътъ, кажи ми, нищо ли нѣма въ градътъ?

— Моята глава отъ влакно е по-тънка прѣдъ царската сабя! Ако лъжж, нѣка бждж наказанъ. — Отговорилъ съ гордъ и увѣренъ тонъ баятъ.

Пашата се поуспокоилъ и се отбилъ да пие кафе на чифликътъ.

— Има ли, — попиталъ онъ, — разбрани човѣци въ градътъ.

— Какъ не! — рекълъ Кязимъ. — Въ нашия градъ между христианитѣ има първенци, които сѣка година отиватъ въ Виена и Пеща, а има и такива, що се излизали и прѣдъ царьтъ.

Баятъ употребилъ всичкото си искусство да го прѣдума да остане и да прѣспи на чифликътъ му. Врѣмето било много студено и пашата подиръ малко колебание склонилъ, и съ войницитѣ се отбилъ въ селото.

До дѣто баятъ разказвалъ на пашата едно и друго за Велесъ, за добрата рая, за лошакия владика, до дѣто го нагостилъ и на-поилъ, единъ неговъ пратеникъ отишалъ въ Велесъ, съобщилъ

всичката работа на Българитѣ, успокоилъ ги и имъ казалъ, че на другия день прѣдъ обѣдъ Ахмедъ паша ще бѣде въ Велесъ, и че гражданитѣ трѣбва да го посрѣщнатъ, както трѣбва.

Българетѣ приготвили тържественно посрѣщание на Ахмедъ паша. Цѣлия градъ излѣзълъ на вѣтъ заедно съ священниците, учителитѣ и ученицитѣ. Пашата билъ трогнатъ. Учителтъ Босиковъ му казалъ прѣвѣсходна рѣчь, пълна съ комплименти на турски езикъ. Ученицитѣ испѣли турски пѣсни.

— Защо, чорбаджиларъ, на този студъ сте си правиле безпокойствие и сте излѣзли заедно съ дѣцата? Казалъ пашата.

— Когато твоего свѣтло лице, паша ефенди, отива толкова голѣмъ пѣтъ да се безпокои само за нашето спокойствие, — казалъ единъ отъ гражданитѣ, — то що остава за насъ?

Щомъ мутесарифтъ пристигналъ въ градътъ, повикалъ каймакмина, кадията, мезлиша и нѣколко по-първи Турци, расправилъ имъ, защо е дошълъ, каква телеграмма има отъ владиката и поискалъ отъ тѣхъ, като вѣрни синове на царството, да му расправятъ, защо Българетѣ дигатъ глава противъ своя владика.

Турцитѣ му отговориле едногласно, че никакви смущения не сж станали въ градътъ и че Българетѣ тукъ сж най-вѣрни подданици на Султана.

Сичкитѣ работи тукъ излизатъ отъ владиката, — казалъ единъ бей. Той е човѣкъ лошавъ и музафирентъ. И лани наклевети Българетѣ прѣдъ Исмаилъ паша, и сега ги е клеветилъ. Тѣ го не искатъ въ църквата си и въ митрополията си. И какъ ще го искатъ, когато онъ ги клевети, като бунтовници на царщината!

Тѣ сж исхвърлили неговото име отъ молитвитѣ си и поменувать Султана, — казалъ кадията.

Ние ставаме поржчители за Българитѣ тукъ, — казалъ другъ, но за владиката не. Той е лошавъ човѣкъ.

Сичко това било достаточено да убѣди пашата, че Велешкитѣ Българи не сж виновни въ нищо.

Той повикалъ на другия день българскитѣ първенци и пърния въпросъ, който имъ задалъ билъ:

— Вие живѣете ли добръ съ Турцитѣ въ градътъ?

— Ние сме готови сичкото си имане и главитѣ си да заложимъ за тѣхъ!

— Ами съ владиката какъ сте?

— Не го искаме! казали въ единъ гласъ Българетѣ.

Той ги попиталъ, защо не го искатъ. Расправили му, че не е добъръ човѣкъ, че е грабителъ, че ги клевети прѣдъ царщината, не иска да пѣе въ църквата по български да го разбира народа, а пѣе на гърци, и други подобни.

На пашата било заповѣдано да умири Българитѣ и да ги принуди да се покорятъ на владиката. Той дълго ги убѣждавалъ за това нѣщо, заплашвалъ ги, че ще пострадатъ, тѣ останали на своето си: не щемъ го, та нещемъ.

Пашата распустналъ множеството, а оставилъ при себе си само Зафиръ Ангеловъ, Х. Георги Дърндаръ, Мише Кушевъ и Ан. Х. Мишевъ.

— Погрѣшка сте сториле, — рекълъ имъ мѣко пашата. — По другъ пакъ трѣбваше да вървите.

— Нѣмаше другъ пакъ, паша ефенди! — рекалъ единъ отъ присѣтствующитѣ.

— До като онъ ви е владика съ царски ферманъ, неможете да възставате противъ него, защото възставате противъ законитѣ.

— Ние сме готови да прѣтеглимъ наказанието, що ни се пада за нарушението на законитѣ, — казалъ другъ, — но владиката пакъ го не искаме.

— Послушайте ме! — Рекълъ имъ пашата. — Вие сте стари човѣци и умни глави. Ако искате, вие можете да се оплачите отъ владиката и на сѣдъ даже да го теглите, но неможете да го испждите, до като въ неговитѣ рѣцѣ е ферманътъ. Утрѣ имате празникъ; азъ искамъ да поканите владиката да служи въ църквата.

— Много и прѣмногo сме ви благодарни, паша ефенди, за бащинскитѣ съвѣти, що ни давате!

— Отговорилъ дѣдо Зафиръ. Ние сме готови да те послушаме, но нѣма ви е извѣстно още отъ сега, че щомъ стѣпи владиката въ църква, ни единъ християнинъ нѣма да отиде тамъ. Владиката има царски ферманъ, но царя не почита; отказва да служи за неговото здравие, когато цѣлия народъ искаше това. Какъ можемъ ние съ него заедно въ църква да стоимъ?

Пашата билъ покъртенъ отъ тия думи.

— Много е лошаво! — отговорилъ. — За единъ калугеръ да не иде всичкия народъ въ църква не бива. И сега Европа вика, че ние сме диви, а подиръ такива случан, що ще стане! Подобрѣ народътъ да иде въ църква, а калугера да не ходи!

Послѣ той се обърналъ къмъ гражданитѣ и имъ притурилъ:

Ходѣте си свободно. Бждѣте благоразумни! Утрѣ искамъ да светите вода на Вардаръ.

Подиръ това билъ повиканъ владиката при пашата. Слѣдъ обикновеннитѣ поздравления, пашата поискалъ отъ владиката да му расправи по-подробно за бунтътъ и за кървопролитieto, което станало въ градътъ. Владиката се объркалъ. Той заявилъ, че кръвъ не е паднало, но бунтъ е станалъ противъ него. Дѣто той съобщилъ въ Цариградъ, че имало кървопролитие, то било само, защото той вѣровалъ, че такова нѣщо може да стане, и искалъ да се зематъ мѣрки да се прѣдвари злото. — Най послѣ, — рекълъ владиката — малко ли е това, дѣто на сила ме испадихъ отъ митрополията!

— Въ таквъ случай, — отговорилъ му пашата, ти трѣбваше да се обърнешъ за помощъ къмъ хукюмата. Защо дигашъ тоя шумъ? Българитѣ сж обидени и дигатъ давия противъ тебе, дѣто ги наричатъ бунтовници; Турцитѣ сж порячителы за тѣхъ. Всички въ градътъ сж противъ тебе.

— На-ли тѣ ме нещатъ и азъ ги не искамъ! — Казалъ владиката.

— Много хубаво, тогава дай си оставката.

И владиката си подписалъ оставката въ присѣтствието на пашата.

Ощо въ сѣщия день Ахмедъ паша подалъ една дълга телеграмма на Великия Везиръ въ Цариградъ. Тая телеграмма е имала горѣдолу слѣдующето съдържание:

Дойдохъ въ Велесъ. Намѣрихъ сичко мирно и тихо. Никакъвъ бунтъ, нито кървопролития, нито сбивания сж станали. Сичкитѣ християни сж Българи, вѣрни поданници на империята. Турското население порячителствува за тѣхъ. Владиката е упоритъ човѣкъ и интригантъ. Българитѣ го молиле да служи на 6-ий Декемврий въ църквата за здравието на Султана, той отказалъ. Противъ него се повдигнало вълнение. Цѣлото християнско и мухамеданско население е противъ владиката. Той си подаде днесъ оставката. Християнитѣ ме молятъ да Ви явя, че тѣ нежелаятъ да признаватъ гърцката църква. Чѣкамъ заповѣдитѣ Ви.

На слѣдующия день билъ празникътъ Богоявление. Въ църквата станало тържественна служба. Цѣлия народъ подиръ службата се стекълъ на пърцорѣчкото училище, оттамъ отишълъ на Вардаръ, дѣто станалъ водосвета по таквъ начинъ, както никой път до тогава не ставалъ. Пашата се въсхищавалъ на роскошното зрѣлище отъ своя чердакъ, който стоялъ на противния брѣгъ на Вардаръ.

Денътъ се миналъ много весело. Моавининътъ на пашата отъ негова страна върналъ визитъ на градскитѣ първенци и на всѣкъдѣ имъ говорилъ да бждѣтъ мирни и тихи, и сичко ще се свърши въ тѣхна полза.

На 7-ий Януарий пашата заповѣдалъ да повикатъ въ конакътъ му всичкитѣ по-първи човѣци отъ християнитѣ. Подиръ единъ часъ време около 250 души граждани биле събрани на опрѣдѣленното мѣсто, които съ голѣмо нетърпѣние очѣквали да видятъ, защо сж повикани. Скоро се появилъ Ахмедъ паша веселъ и съ цигара въ устата. Извадилъ една телеграмма отъ Великия Везиръ и я прочелъ на народътъ.

Съдържанието ѝ било приблизително слѣдующето:

Повикай Велешкитѣ българи и имъ кажи, че грѣшкитѣ, които сж направили напоследѣтъ, имъ се прощаватъ отъ милостивиятъ нашъ Господаръ, Султана. Тѣ трѣбва отъ сега нататѣкъ да бждѣтъ мирни граждани. Владика отъ гърцката Патриаршия нѣма да имъ се праща. Записани сж вече въ паството на Българската църква. Нѣка бждѣтъ спокойни, до когато се уреди Българската църква, и тогава ще получатъ българска владика.

Събрания народъ съ неописуемъ ентузиазмъ посрѣщналъ това неочаквано най-благоприятно за него извѣстие. Почнали се викове. Да живѣе Султана! Да живѣе Ахмедъ паша! На часътъ събранитѣ сж прѣснали по градътъ по сичкитѣ улици и викали, кой колко пласъ ималъ: *Избавихме се отъ гърцкитѣ владика!*

Извѣстието като гърмъ се разнесло по цѣлия градъ. Сѣки напушалъ работата си и се прѣдавалъ на ликуване. Приятелитѣ се цалували по улицитѣ и се поздравлявали съ побѣдата. Първенцитѣ благодариле на пашата и сжщеврѣменно поднесли телеграфически благодарността си и на Великия Везиръ.

На другия день Ахмедъ Паша билъ испроводенъ отъ градътъ по най-гържественъ начинъ. Чаршията била затворена, и всичкитѣ граждани отишле на испровожданието. Съ това градътъ искалъ да искаже още веднѣжъ благодарността си на умния и справедливия паша.

На испроважданието учителката Мария, която била Сърбкиня, държала рѣчь. Тя казала на пашата, че Българската история нѣма да забрави услугата, която той съ своята справедливостъ направилъ на българския народъ, а Велешани денонощно ще молятъ Бога за неговото здравие. Пашата въ отговора си се извинилъ, че му не останало време да посѣти заведението, дѣто се образовать бждѣщитѣ

майки на народа, и помолилъ учителката да възпитава добръ юношеството, като го поучава на любовъ и прѣданность къмъ законитѣ.

Слѣдъ това и учителътъ Босилковъ казалъ рѣчь на пашата на турски езикъ. Той съ най-пишни фрази благодарилъ на пашата отъ страна на народа за добрината, която онѣ сторилъ на градътъ.

— Азъ, — отговорилъ пашата, — идѣхъ въ Велесъ много разлютенъ на Българетѣ, но като видѣхъ, че тѣ сж прави, постапихъ, както диктуватъ интереситѣ и законитѣ на империята. На Васъ, учителю, прѣдстои голѣма длъжность да възпитавате юношеството, да служи вѣрно на царя и на отечеството си!

Тоя отговоръ се посрѣщналъ съ неописуема радостъ отъ множеството.

Власитѣ стоѣли отдѣлно отъ Българитѣ. Пашата като миналъ покрай тѣхъ, посвѣтвалъ ги, да се не дѣлятъ отъ събратията си християни, защото сж много малко и сами отдѣлно нищо не могатъ да сторятъ.

И тъй, благодарение на извънредната прѣдпазливостъ и тактичность отъ страна на Велешкитѣ първенци; благодарение на училищата, които подготвихъ свѣстна и енергическа младежъ; благодарение на народътъ, който единодушно се държѣше за своитѣ първенци, владишкия въпросъ въ Велесъ се рѣшилъ въ пълна полза на Българитѣ.

Безъ явната помощъ на турскитѣ голѣмци, Българитѣ не биха могли да излѣзатъ тъй честито отъ борбата. Знаино е, какви голѣми бѣди наносвахъ клеветитѣ на фанариотитѣ върху българското население. И въ Велесъ владиката нѣколко пати употребилъ това старо оръжие, но не му се удаде, защото Българитѣ се държѣха яко и майсторски.

4. Българскитѣ владии въ Велесъ.

Генадий (1870—1872). — Неполука въ изборѣтъ. — Характерътъ на владиката. — Неговото отстранение. — Дамаскинъ (1872—1875). — Неговото избирание. — Тържественното му посрѣщане. — Приготовления за отиване на владиката въ Струмица. — Пълната несполука на прѣдприятието. — Лошавитѣ послѣдствия отъ това нѣщо. — Исканието на Власитѣ една отъ българскитѣ църквѣ и частъ отъ гробищата. — Енергическото държение на Българитѣ по тоя въпросъ. — Смущения въ градътъ. — Убианието на единъ Българинъ. — Неполука на Власитѣ. — Изписуване на енергия въ българския владика. — Охлаждане на народа къмъ него. — Отстраиваннето му. — Понъ Тодоръ, като владишки намѣстникъ (1875—1878). — Послѣднитѣ омитѣ на грцкия владика противъ Българетѣ. — Енергическото държение на Понъ Тодора. — Неговото затваряние. — Надѣждитѣ на Велешани подиръ св. Стефанския трактатъ и осуетяването имъ.

До 1870 год., когато се образува Българската Екзархия, Велешката епархия останала безъ владика. Българската община управля-

вала епархията, безъ да срѣщне какво-годѣ прѣпятствие, било отъ страна на народа, или отъ страна на властитѣ.

Гърцкия владика останалъ въ Велесъ, но никой не обръщалъ на него внимание. Той си живѣлъ въ една влашка къща, и не се показвалъ даже на улицата.

Между епархиитѣ, които се отстъпвахъ съ султански ферманъ на Българската Екзархия, бѣше както ни е извѣстно, и Велешката епархия.

Велешани трѣбваше да си избератъ владика. На онова врѣме това нѣщо не бѣше лесна работа, понеже нѣмаше достатъчно число владыци. Отъ Екзархията билъ прѣпоръчанъ за владика бившия Дебърски владика *Генадий* (1870—1872). Тоя Генадий билъ по народностъ Влахъ, родомъ отъ Битоля. Вслѣдствие на нѣкои спорове, които възникнали между него и Патриархътъ, онъ се отказалъ отъ Патриаршията, и миналъ подъ вѣдомството на Екзархията.

Велешани избрали Генадия за владика, но скоро видѣли, че не сж сполучили въ изборътъ си. Той билъ човѣкъ старъ, ималъ повече отъ 65 години. Нѣмалъ никакво образование, незнаелъ даже да служи хубаво по славянски. Ръководилъ го единъ неговъ синъ, който се училъ въ Атина, и билъ много добъръ момъкъ. Първата година владыката добръ поминалъ въ Велесъ, но втората не била така благополучна. Владиката билъ човѣкъ кроткъ и добродушенъ, но на старини, както съ много човѣци става, онъ станалъ сребролюбецъ. Ръкополагалъ свещенници по на 20 къщи, безъ да знае да ли сж они грамотни или не. Немалъ сила прѣдъ правителственнитѣ власти, немалъ нужната енергия да ръководи епархията.

Всичко това накарало Велешани да искатъ оставката на владыката. Той не се забавилъ да напустне Велесъ. Това било прѣзъ началото на 1872 год. Скоро подиръ оставката си Генадий умрѣлъ.

Велешката епархия останала пакъ безъ владика. Тоя пакъ гражданинѣ рѣшили да бждѣтъ много внимателни при изборътъ си.

Избиранieto станало прѣзъ м. Септемврий. На Велешани биле прѣдложени нѣколко кандидати, между които се намиралъ *Архимандритъ Дамаскинъ*, оня сжшия калугеръ, който прѣзъ 1849 г. станалъ учитель въ Пърдорѣкъ и въвелъ подгълно Ланкастерската метода въ Велешкитѣ училища. Той оставилъ много добри въспоминания въ градътъ, за това сега Велешани единодушно го избрали за свой священноначалникъ.

Дамаскинъ (1872—1875). Щомъ било съобщено въ Цариградъ за избора на Дамаскина, онъ билъ ръкоположенъ тамъ за

Велешко-Струмски митрополитъ. Още Генадия Велешанитъ наричали Велешко-Струмски. Съ това имали намѣрение да присѣдинятъ и Струмица на епархията си.

До като да се подпише ферманътъ на новия владика, минало се доста врѣме, и той тръгналъ прѣзъ 1873 год. за великенскитѣ празници да бѣде въ Велесъ. Гражданитѣ му приготвили най-тържественно посрѣщаніе. Всички отѣквали съ нетѣрпѣние новия владика.

Въ това врѣме валия въ Солунъ билъ Митхадъ паша, извѣстниятъ турски реформаторъ.

Въ Солунъ той билъ противъ гърцкитѣ владици, като желаялъ по какъвто и да е начинъ да се убие тѣхната голѣма сила, съ която разполагале. Това било извѣстно на Велешани и тѣ писали прѣдварително на своя владика, щомъ дойде въ Солунъ, и направи визита на пашата, да отвори съ него разговоръ за Струмица и да му загатне за желанието си да отиде и въ тоя градъ, понеже населението му искало да се присѣдини къмъ Велешката епархия.

И наистина Дамаскинъ, щомъ пристигналъ въ Солунъ, отишълъ при Митхадъ паша, придруженъ отъ секретаря си Малѣевъ, който билъ много способенъ момъкъ и отлично владѣялъ турския езикъ. Въ разговорътъ си Дамаскинъ загатналъ на пашата за Струмица, Малѣевъ подхвѣлъ въпроса и майсторски го прѣдставилъ. Валията не се исказалъ ясно, но далъ да се разбере, че, ако народътъ поиска владиката, властитѣ нѣма да прѣпятствуватъ.

Въ Солунъ пристигнали и нѣколко първенци отъ Велесъ да придружатъ владиката въ пѣтуванието му. На станцията въ Криволакъ го посрѣщнало множество народъ отъ Тиквешъ. Той влѣзналъ тържественно въ *Неготинъ*, главното мѣсто на Тиквешъ и подиръ два дена тръгналъ прѣзъ селото за Чичевския мѣнастирь, св. Архангелъ. На всѣкъждѣ се трупали цѣли хиляди селяни да цалуватъ ръка на първия български и Българинъ владика, който стѣпва въ земята имъ подиръ толкова години. На св. Архангелъ се събрало таково множество селяни, щото цѣли полѣни около мѣнастиря биле усѣяни съ народа.

Отъ мѣнастирьтъ владиката, придруженъ отъ тѣла селяни, пѣшаци и коняци, се отправилъ за Велесъ. Цѣлия градъ излѣзълъ при мѣнастирьтъ св. Димитрия на посрѣщаніе. Учителътъ Василъ Поповичъ държалъ една прѣкрасна рѣчь на владиката. Мнозина плакали отъ радостъ. Митрополитътъ съ сичкото множество се отправилъ въ църквата св. Пантелеймонъ, дѣто се извършилъ молебень.

Подиръ молебенъ народътъ се събралъ въ училищния дворъ, дѣто се веселилъ до срѣдъ нощъ.

Кой не знае, съ какъвъ ентузіязмъ българския народъ посрѣщаше своитѣ народни владиици! Петѣковния робъ усѣти сила въ себе си. Той се бори мѣжкѣ, бори се съ една голѣма сила, бори се съ Гърцката Патриаршия, която бѣше втория владѣтель на Полуострова подиръ Султанското правителство. А кой ще откаже, че Патриаршията не напъна всичката си енергия, не употреби най-дѣтелскитѣ мѣрки, не си послужи съ най-нискитѣ срѣдства, да одуши въстаналия Българинъ?

Инстинктивно Българинътъ съзнаваше, че първата му крачка бѣ извънредно сполучлива, ето защо цѣлия народъ се прѣдаде на неимовѣрно ликувание.

Ако безъ владиици, безъ официални народни водители, толкови много се спечели, то какво блѣскаво бѣдѣще трѣбваше да си прѣд-рича народътъ, когато виждаше вече тѣзи водители прѣдъ очитѣ си!

Естествено бѣше разочорованието, което скоро послѣдва на много мѣста изъ нашето отечество, подиръ дожажданието на българскитѣ владиици. По-вечето отъ тия владиици не отговаряхъ на ратоборния духъ, който бѣ се развилъ въ мирскитѣ водители на народа.

Великденскитѣ празници минали много весело въ Велесъ. Подиръ празникитѣ се избралъ епархиаленъ съвѣтъ.

Дѣйтѣ Велешки общини се съединили въ една и гражданитѣ се завзели съ енергия да турятъ редъ, както въ общинитѣ тѣй и въ училищнитѣ работи.

Между това и планътъ за прѣвзиманieto на Струмица билъ окончателно уреденъ. Въ Струмица и въ селата било подготвено населението да посрѣщне владиката и да го признае за свой духовенъ началникъ, щомъ онъ стѣпи въ тѣхнитѣ мѣста. Най-енергически работилъ по тоя въпросъ Костадинъ Шулевъ, който билъ отъ душа и сърце прѣдаденъ на дѣлото, но и въ самата Струмица имало распалени сторонници на българския владика.

Прѣди да стане това нѣщо, Велешани рѣшили още веднѣжъ да сондиратъ Митхадъ паша по тоя въпросъ. За тая цѣль отишле 6 души отъ Велешката община при пашата. Онъ ги приеъ много добръ и явно имъ съобщилъ, че народътъ отъ Струмица иска владиката, той може свободно да иде, но не имъ далъ никакво официално съглашение за това нѣщо.

Пратеницитѣ се върнали и владиката се отправилъ за Струмица, придруженъ отъ Костадинъ Шулевъ. Минали безъ сѣко прѣпаствие въ Струмишката епархия. Селянитѣ отъ сѣкждѣ се стекли да посрѣщатъ владиката. При селото Давидово го посрѣщнала една депутация отъ градътъ Струмица. Въ депутацията биле *Захо Маханджи, Наче Ковачъ, К. Русевъ и Костидинъ Пѣевъ*¹⁾. Въ селото Василево ги посрѣщнали много селяни отъ ближнитѣ до градътъ села. Но тукъ се явилъ и особенъ пратеникъ отъ каймакамина, който явилъ на владиката, че не трѣбва да дохажда въ Струмица, понеже е опасно да не станатъ смущения въ градътъ.

Владиката се уплашилъ отъ това съобщение и явилъ на Шулева, че ще се върне. Това довело до отчаяние, както Шулева, тъй и Струмишката депутация. Напразно говорили на владиката, че никаква опасностъ нѣма, че това е хитростъ, скроена отъ грѣцки Струмишки владика, че никой нѣма да изгѣзе противъ тѣхъ, и пр. и пр. Дамаскинъ останалъ непоколебимъ и се върналъ назадъ.

Тая слабохарактерна постѣпка имала въ всѣко отношение много лошава резултати за Българитѣ.

Струмишкитѣ патриоти се върнали назадъ, посрамени и отчаянни. Народътъ въ Струмица се обезкуражилъ, като си съставилъ съвсѣмъ долно понятие за силата на българския владика. Гъркоманитѣ съ грѣцкия владика се окуражили още по-вече, и българското дѣло въ тоя градъ е толкова останало назадъ, щото и до днесъ въ Струмица нѣма нито българско училище, нито община.

Въ Велесъ тая случка направила много лошава впечатление. Сичкитѣ граждани осѣдили постѣпката на владиката; тѣ неотѣкваи такъва слабостъ отъ единъ владика, който въ Турция има голѣмо значение, който знае, че народътъ е съ него и най-послѣ знае още, че ако и тайно, но валията съчувствувалъ на постѣпката.

Тѣй отъ самото начало работата на Дамаскина не трѣгнала добръ. Секретарьтъ му, който много хубаво работилъ и си спечелилъ голѣма симпатия, скоро си подаль оставката, и владиката загубилъ въ неговото лице единъ способенъ другаръ и вѣренъ помощникъ.

Прѣдъ 1874 год. се появи на сѣбната на ново грѣцкия владика, Антимъ. Той отъ страна на влашката община, която броила 40 къщи, се обърналъ къмъ правителственнитѣ власти и поискалъ да се от-

¹⁾ Захо Маханджи е умрѣлъ; Наче Ковачъ се е прѣселилъ въ България, Костадинъ Русевъ е билъ единъ отъ тия Струмишки патриоти, щото пожертвоваъ дѣлото си състояние въ борбата съ грѣцкия владика, а неговия братъ е билъ утровеъ отъ Воденския владика. К. Пѣевъ е сега гъркоманъ и църковенъ епархонъ въ Струмица.

пусне на тая община една отъ градскитѣ църкви, именно св. Спасъ, и да имъ се даде мѣсто отъ градскитѣ гробища. Въ владичкия табиръ било изложено, че въ Велесъ има 4 църкви. Отъ Патриаршията силно настояли да се удовлетвори това искание на владиката, и нанстина отъ Солунъ дошла заповѣдъ, щото Българитѣ да дадатъ св. Спасъ и часть отъ гробищата на Власитѣ.

Това нѣщо било съобщено официално на владиката. Гражданинѣ силно възнегодували и заявили на Дамаскина, че тѣ неприематъ нито едното нито другото отъ исканията на Власитѣ. Между това Българската община подъ прѣдсѣдателството на владиката отговорила на правителството, че свѣдѣнията, които то има относително църквитѣ въ Велесъ, сж криви. Въ градътъ, гласѣлъ отговорътъ, нѣма 4 градски църкви, а само двѣ, именно Св. Панталеймонъ за западната часть на градътъ и Св. Спасъ за источната. Освѣнъ тия църкви въ Пърцорѣкъ има единъ Параклисъ въ Рилския метохъ, но той е частно притежание на Рилския манастиръ. Св. Димитрий не е градска черква а манастиръ вѣнъ отъ градътъ. На това основание Българитѣ не можѣтъ да даджѣ на Власитѣ св. Спасъ, а сж готови да имъ направятъ една черковичка, колкото се пада на 40 къщи население, което се дѣли отъ българската община.

Тоя отговоръ на българитѣ отишѣлъ въ Цариградъ. До дѣто да се даде отъ тамъ окончателно разрѣшение на въпросътъ, въ Велесъ станало едно смущение относително гробищата. Битолския вилаетски мезлишъ настоялъ да се отстапи една отдѣлна часть отъ гробищата на Власитѣ. Велешани заявили на правителството, че не приематъ това рѣшение.

Въ това сѣщето врѣме умрѣла една Влахинка и Власитѣ поискали да се опѣе въ църквата св. Спасъ. Българитѣ заявили, че това е възможно, но опѣванието да стане съ български попове. Покойницата била отнесена въ черковния дворъ. Събрало се около църквата голѣмо множество народъ. Въ това врѣме Велешкия мезлишъ съ българския владика се появили въ гробищата да отдѣлятъ мѣсто за Власитѣ. Народътъ страшно вознегодувалъ противъ своя владика. Начедало се открито роптание. Мезлишѣтъ билъ принуденъ да се върне назадъ, безъ да направи нѣщо. Вопрѣки най-енергическитѣ мѣрки, що зели българскитѣ първенци да не стане нѣкой скандалъ, прозвѣзнало сблъскване между Власитѣ и нѣкои Българи. Власитѣ били принудени да бѣгатъ, но въ мѣтежътъ единъ Българинъ билъ промушенъ съ ножъ. Станало страшно смущение между народа. Страститѣ се распалили и Власитѣ, що не могле да избѣгатъ, били

изложени на голѣма опасностъ отъ страна на тълпата. Благодарение на по-първитѣ и по-влиятелнитѣ Българи и на полицията, повече кръвъ не се проляло.

Станало народно събрание, въ което владиката билъ уворенъ за мѣкошевината си. Българитѣ заявили по най-енергически начинъ, че не даватъ нито църква, нито отдѣлни гробища на Власитѣ.

Правителството било принудено да направи отстъпка на Българитѣ, като се бояло отъ по-нататашни смущения. И църквитѣ и училищата останали на Българитѣ.

Особенна коммисия била отредена да испита кой е повдигналъ смущението въ градътъ и кой е убийцата на Българина. Оказалъ се, като убийца нѣкой си Тоиде Бого, който билъ арестуванъ въ Солунъ. Но, когато настѣпи 1875 год. и за Българитѣ въ Македония повѣя другъ вѣтъръ, Тоиде Бого бѣше освободенъ и сщцесвѣрженно арестуванъ единъ Българинъ, като лъжесвидѣтель. Тоя Българинъ си истѣглилъ твърдѣ много. Лежалъ затворенъ до въскачванието на прѣстола на Султанъ Хамидъ.

Дамаскинъ постепенно, постепенно изгубилъ сѣекакво влияние въ Велесъ. Той станалъ съвсѣмъ бездѣтеленъ и подиръ нѣколко оплаквания отъ страна на велешанитѣ до Екзархията, онъ билъ повиканъ прѣзъ Септемврий 1875 год. въ Цариградъ, дѣто останалъ, като членъ въ синода. Една година по-послѣ Дамаскинъ умрѣлъ въ единъ манастиръ около Пловдивъ.

Попъ Тодоръ. (1875—1878). Слѣдъ отстраняването на Дамаскина, билъ проведенъ отъ Цариградъ Попъ Тодоръ Митовъ за владшки намѣстникъ. Изборътъ тоя пѣтъ билъ сполучливъ. Попъ Тодоръ се държалъ много добръ, както съ народа, така и съ властитѣ. А като земемъ прѣдъ видъ, че той е управлявалъ епархията въ най-мѣтното врѣме и то като простъ попъ, трѣбва да му отдадемъ справедливата похвала за енергията му и безстрашието му въ онова врѣме, когато много лесно се хвъргаше вѣжето на вратѣтъ.

Гърцкия владика Антимъ не стоялъ празденъ въ Велесъ. Той намѣрилъ случай да си отмъсти на нѣкои свои върли противници отъ Българитѣ. Въ Велесъ дошълъ за каймакаминъ единъ червезинъ, който билъ чистъ разбойникъ. Владиката го подкупилъ да направи пакостъ на Мише Кушевъ. Чифликътъ на Кушевъ въ с. Чичево билъ изгоренъ съ всичката прибрана храна отъ полето. Самъ Мише едва се избавилъ съ бѣгство отъ разбойническитѣ куршуми. Скоро подиръ това къщата на Кушевъ била западена отъ къмъ пѣтътъ. Стекли се човѣци да гасятъ, но като отишле въ конаба за тулум-

битѣ, намѣрили ги разглобени на части. Станало явно на всичкото население, че каймакаминътъ съ владиката си сж турнали за цѣль да съсипятъ тая кѣща. Направили се много оплаквания отъ народътъ противъ каймакамина.

Даже и нѣкои Турци възстанали противъ неговитѣ явни злочинства. Тогава една депутация отъ граждани Турци и Българи се явила прѣдъ Солунския валия, и поискали смѣняването на каймакамина. Валията арестувалъ депутацията и я върналъ подъ конвой въ Велесъ. Но оплакванията пакъ се подновили и черкезина билъ прѣмѣстенъ отъ Велесъ.

Скоро подиръ него и Антимъ трѣбвало да напустне градътъ. Онъ билъ назначенъ за Сараевски митрополитъ, която длъжностъ запазилъ до окупиранieto на Босна и Херцеговина отъ Австрийцитѣ. Сетѣ билъ пенсиониранъ и умрѣлъ въ Виена.

Попъ Тодоръ редовно засѣдавалъ въ мезлиша и гласътъ му тамъ, поддържванъ отъ двама ази християни, ималъ вѣсъ. Год. 1876 зѣ се отразила на българскитѣ работи въ Македония. За велешани тя прѣминала безъ особенни потрясения. Но прѣзъ 1877 год. Българитѣ почнали да се прѣслѣдватъ. Попъ Тодоръ билъ арестуванъ въ Солунъ, дѣто стоялъ до подписанието на св. Стефанския договоръ. Тогава онъ билъ освободенъ и отишълъ въ Велесъ пакъ като прѣдсѣдател на общината. Това било за Великъ-денъ прѣзъ 1878 година.

Велешани почнали да се готвятъ за посрѣщанieto на Руситѣ съвсѣмъ явно. Направили байраци, украсили училището, ученицитѣ приготвили пѣсни за посрѣщанieto, а гражданитѣ — вино; но писано било другоаче да излѣзе работата! Европейския ареопачъ остави Македония на Турция, и напусто бѣхж протеститѣ на Македонцитѣ. Попъ Тодоръ заедно съ нѣколко първенци замина за Цариградъ да протестиратъ прѣдъ чуждитѣ прѣдставители за строгата присѣда въ Берлинъ, но рѣшението не се върна и протестирующитѣ намѣрихж за по добрѣ намѣсто въ Велесъ да отидатъ въ освободена България, дѣто имъ се усмиваше новия животъ.

5. Велешкитѣ училища до русско-турската война.

Отецъ Алексий отъ 1861 до 1868 г. — Кратки бѣлѣжки за неговото учителствуване во Македония. — Костадинъ Босилковъ отъ 1868 до 1872 г. — Направата на новото училище въ Пърпорѣкъ. — Василь Поповичъ отъ 1869 до 1873 год. — Уреждане на училището. — Дѣятелността на Поповича. — Раздори между гражданитѣ и отстраняването на учителя. — Кратки бѣлѣжки за училището до войната — Първото прѣставление въ Велесъ.

Прѣзъ врѣмето, до дѣто траеше борбата съ владиката, училищата въ Велесъ сж направили много добри успѣхи. Особенно се е

въздигнало училището въ западния градъ съ своя учителъ Икономовъ. Тогава то е било едно отъ най-добрѣ уреденитѣ училища въ Македония. Така сѣщо и Пърдорѣчкото училище съ Милетича е било поставено много добрѣ.

Подиръ тия двама учители, които почти едновременно напустили Велесъ, училищата въ западния градъ зели прѣднината. За главенъ учителъ тамъ билъ условенъ *Отецъ Алексий*, Зографски монахъ. Тоя калугеръ е посветилъ цѣлия си животъ на учителското поприще въ Македония. Въ 1856 г. нѣколко чорбаджии отъ Поленинъ, като биле на поклонение въ Св. Гора, условили младия калугеръ Алексия за учителъ. Той билъ родомъ отъ Галичникъ, получилъ образованието и въспитанието си въ Зографски мѣнастирь, дѣто билъ и подстриганъ. Първъ пѣтъ той почналъ да учителствува въ Поленинъ на български езикъ, но сѣщеврѣменно прѣподавалъ и на гърцки. Отъ неговото учителствование се почва възражданието въ тоя градецъ, който имѣ по-сетнѣ да се бори съ единъ отъ най-отчаянитѣ и най-деморализиранитѣ фанариотски владци, какъвто бѣше Милетия, наричанъ отъ населението Дели Милетия. Въ Поленинъ той е стоялъ 1 или 2 години, и билъ принуденъ да напустне градътъ.

Кждѣ е билъ Отецъ Алексий до 1861 год., не ми е извѣстно. Знаино е, че въ тая година той е билъ условенъ учителъ вмѣсто Георгия Икономова, и благодарение на кроткия си нравъ, на угѣннието си да се държи добрѣ съ първенцитѣ, онъ е можалъ да стои въ Велесъ, до 1868 год. Редътъ, който е билъ заведенъ отъ Икономова, се поддържалъ въ училището прѣзъ всичкото негово учителствование.

Въ по-послѣднето врѣме нѣкои отъ гражданитѣ, особено буйнитѣ младежи, не биле доволни отъ учительтъ. Тѣ искали щото българския учителъ да бѣде най-ревностния гонителъ на гърцкия владика, а Отецъ Алексий, макаръ че билъ отъ душа прѣдаденъ на българското дѣло, държалъ се доста лоялно спрѣмо владиката. Това, може би, е причината, дѣто той е оставилъ Велесъ прѣзъ 1868 година, когато борбата дойде въ най-жаркия си периодъ.

Отъ Велесъ Зографския монахъ е отишълъ въ Тиквешъ, дѣто е учителствувалъ въ Кавадарци и Ватоша, билъ е въ Призрѣнъ и въ други мѣста по Македония. Въ най-ново врѣме подиръ Русско-Турската война той въспитваше юношеството въ Дебърско, дѣто доста много е прѣтеглилъ. Отъ 1—2 години е напустналъ учителствуванието, и се е отеглилъ въ София да прѣкара старинитѣ си.

Желателно е Отецъ Алексий да напишеше нѣщо по-вечко за учителствуванието си по Македония и въобще за епохата, прѣзъ която той е работилъ по разни краища на тая страна.

Мѣстото на Отца Алексѣя е завзелъ *Костадинъ Босилковъ*, който е учителствувалъ отъ края на 1868 год. до срѣдата на 1872 год. Прѣди да бѣде учителъ, той е билъ книжаръ въ Велесъ. Отличавалъ се е съ добра воля. Гледалъ си е много хубаво училищната работа. Прѣзъ негово врѣме ученицитѣ биле раздѣлени на класове. Зималъ е много живо участие въ борбата срѣщо владиката, затова се е ползувалъ отъ голѣмъ почетъ между гражданитѣ. Онъ е владѣлъ много хубаво турския езикъ и рѣчитѣ, които е държалъ, както при посрѣщанието, тѣй и при испроважданието на Ахмедъ паша, правили силно впечатление на слушателитѣ. Босилковъ заедно съ учителствуванието се е занимавалъ и съ книгопродаване.

Около 1869 год. Пърцорѣччани пристѣпили къмъ направата на ново училище, нѣщо, което отдавна желаяло населението. Главенъ начинателъ въ работата билъ единъ отъ градскитѣ първенци, именно *Чокалъ Димко*, който самъ вложилъ 60 хил. гроша доброволно пожертвование за новото училище. Скоро се намѣрили и други негови послѣдователи, и се събрала една доста голѣма сума за училището. Прѣзъ 1870 год. се почнала работата.

Въ кѣсо врѣме се издигнало едно прѣкрасно здание, недалеко отъ лѣвия брѣгъ на Вардаръ. Зданието е дълго 20 метра, широко 15 метра и 9½ метра високо. Направено е на два ката. Посрѣдата сѣ направени широки салони, а отъ странитѣ сѣ направени хубави свѣтли и просторни стаи за ученицитѣ.

Въ края на 1869 год. или началото на 1870 год. билъ условенъ за главенъ учителъ въ Велесъ *Василь Поповичъ*, доскорошенъ преподавателъ въ Софійското Военно Училище. Поповичъ е стоялъ 3 години въ Велесъ. Получавалъ е заплата около 12.000 гроша. Велешкитѣ училища при него достигнали върхътъ на своето развитие. Тоя учителъ развилъ чудна енергия въ градътъ. Взаимнитѣ училища биле уредени, намѣсто таблицитѣ била въведена звучната метода. Класното училище получило пълна организация.

При Поповича се съединили двѣтѣ общини въ една; съединили сѣ и градскитѣ училища. Горния катъ на новото Пърцорѣчче училище останалъ за классовѣтѣ. Въ долния катъ на училището се помѣстило първоначалното мъжко и женско училище въ Пърцорѣчъ.

Главното западно училище станало за помѣщение на мъжкото първоначално училище, а женското първоначално се помѣстило въ друго здание.

Класното училище имало 3 класса. Момичета, които свършвали отдѣленията, влизали въ классовѣтъ заедно съ момчетата.

Поповичъ си спечелилъ всеобща симпатия между населението, а Велешкото училище се прославило по цѣла Македония.

Прѣзъ 1873 год. се появили раздори между Велешани, които имали за слѣдствие отстраняването на способния учителъ отъ градътъ имъ. Тия раздори биле прѣнесени въ училищнитѣ работи. Едни отъ гражданитѣ вѣстанали противъ Поповича и искали да дадатъ на негово мѣсто Иосифъ Ковачевъ. На чело на противниците на Поповича стояли старитѣ Велешки първенци. Партизанитѣ на Поповича възнегодували противъ своитѣ съграждани и се почнала една недостойна за Велешани борба. Владиката стоялъ съвършено неутраленъ, и съ това още по-вече ожесточилъ и еднитѣ и другитѣ противъ себе си.

Противниците на Поповича повикале Ковачева въ Велесъ, условили го за 12.000 гроша. Намѣрили и двама негови помощници съ по 6000 гроша заплата, и рѣшили да отворятъ отдѣлно училище. Съ доброволно пожертвование биле събрани сичекитѣ нужни сумми за това училище.

Ожесточението дошло до тамъ, щото турското правителство намѣрило за нужно да се намѣси въ борбата. Резултатътъ билъ, че по заповѣдъ на правителството сж отстранили и двамата учители отъ Велесъ.

Прѣзъ слѣдующата учебна година биле условени за учители въ главното училище *Никола Живковъ*, *Симидовъ* и *Дргндаровъ*. Хубавата наредба се запазила, що оставилъ Поповичъ, но никой отъ наследниците му не можалъ да си спечели такъва слава, каквато спечели онъ. Прѣзъ зимата за първъ пѣтъ се дало прѣдставление въ Велесъ отъ учителитѣ по инициативата на Живковъ. Била прѣдставена драмата.

Прѣдставлението имало голѣмъ успѣхъ въ градътъ, както между гражданитѣ, така и между турскитѣ чиновници. Учителитѣ не жалели ни трудъ ни врѣме, за да угодятъ на населението.

Тоя учителски съставъ е траялъ до 1876 год.

Голѣми неволи нанесохъ тритѣ размирни години на българ. население въ Македония. Кървавитѣ произшествия въ България, сърбско-турската и руско-турската войни гибелно се отразихъ на

българщината въ Македония, която току що бѣ се исправила на собственитѣ си нозѣ.

Велесъ е единъ отъ ония малко градове, що най-слабо почувствувахъ тригодишното землетресение на полуострова. Освѣтъ затварянieto на прѣдсѣдателя на общината, никакви затваряния, нито убийства не сж станали въ тоя градъ.

Разбира се, че тежкитѣ даноци, постоянни ангарии и глоби отъ всевъзможенъ родъ и свършенното спирание на търговията, ужасно злѣ се отразихъ на икономическото състояние на народа.

Училищата прѣзъ това врѣме едвамъ сж се крѣпили. Главенъ учителъ до 1878 год. е билъ Тончо Мариновъ. Неговия тихъ и смиренъ характеръ е билъ повече отъ пригоденъ на онова врѣме за учителското звание, което най-жестокое се прѣслѣдваше отъ властитѣ

6. Женското образование.

Занемарване на женскитѣ училища. — Липсуване свѣдѣния за първитѣ учителки. — Баба Недѣля. — Мария Сърбинката. — Сава Дудакова. — Зумбуля Петрова.

Женското образование е останало много назадъ сравнително съ мъжкото въ Велесъ. Па не само тамъ, това е било на всѣкъдѣ по насъ. Отъ една страна нѣмаше учителки, а отъ друга — нашитѣ старци не виждахъ никаква практическа полза отъ обучението на момичетата, за това не се интересувахъ толкова за женскитѣ училища. Съвсѣмъ малко свѣдѣния можахъ да добиѣ за нѣкои учителки въ Велесъ, които излагамъ тукъ, само и само да не остане съвсѣмъ куцо изложението ни за училищата отъ къмъ тая страна.

Още когато учителитѣ сж учили дѣцата въ частнитѣ къщи, биле сж случаи, дѣто нѣкои граждани отъ Велесъ сж проваждали и момичетата си да учатъ книга. Така напр. Знае се, че при даскалъ Митра сѣкога е имало и по 4—5 дѣвойчета. Вѣроятно и по-сетнѣ сж отивали нѣкои момичета, заедно съ момчетата въ общинското училище да се учатъ.

По-послѣ се е появила нужда за особенни учителки, които да учатъ момичетата. Коя е била първата учителка въ Велесъ, не е извѣстно. Отъ тефтеритѣ на Пърцорѣчкото училище виждаме, че тамъ въ 1854 год. е имало особено женско школъѣ съ двѣ даскалицы. Имената имъ не сж запазени, така сжщо никакви въспоминания за тѣхъ не сж останали.

Прѣзъ 1864 год. виждаме, че има женско училище и въ двѣтъ части на Велесъ. Въ Пърцорѣкъ сж учителствували *баба Недѣля Петкова* и дъщеря ѝ *Станислава*. Тѣ сж учителствували нѣщо

4 години. Баба Недѣля е една отъ най-старитѣ учителки въ Македония, тя е обиколила съ дъщеря си всичкитѣ по-главни градове въ Македония, била е въ Солунъ, въ Прилѣпъ, въ Охридъ и пр. Желателно е да се събератъ нѣкои по-точни свѣдѣния за тая учителка. Азъ не можахъ нищо положително за нея да узнамъ. Въ Велесъ казватъ, че тя оставила добри въспоменания подиръ себе си. Нѣкои Прилѣпчани пакъ съвсѣмъ не добръ се отнасятъ за нея.

Въ това сѣщето врѣме въ западния Велесъ учителка е била една сърбкиня Мария; тя е учителствувала отъ 1864 до 1869 год. Била е доведена отначало, като частна учителка за нѣкои къщи, послѣ станала общинска. Прѣподавала е на сръбски езикъ. Прѣзъ послѣднитѣ двѣ години нѣколко пѣти общинаритѣ ѝ говорили да въведе български учебници въ училището, тя не се съгласявала и за това била отстранена вждѣ началото на 1869 год. отъ училището.

На мѣстото на Мария прѣзъ 1870 год. била условена за учителка *Сава Дудикова*, която е учителствувала 3 год. въ Велесъ. Тя е била много способна и прилежателна мома. Подъ ръководството на Поповича наредила много хубаво женското училище, така щото то неотстъпвало на мъжкото първоначално училище.

Тя се омѣжила за Поповича прѣзъ 1873 год. и напустнала училището.

Въ Пърцорѣкъ главна учителка е била *Зумбуля Петрова* отъ Стара Загора. Тя е учителствувала отъ 1869 до 1873 год. и въ нищо не падала по-долу отъ другарката си Сава.

Тия двѣ учителки сж спечелили голѣма симпатия въ Велесъ и сж оставили добра паметъ подиръ себе си.

Велесъ подиръ тѣхъ немогълъ дълго врѣме да се сдобие вече съ способни учителки.

7. Общинско-училищнитѣ работи подиръ войната.

Изселяване на интеллигенцията. — Упадѣкъ на училищата. — Подобрѣнието имъ послѣдѣкъ. — Приходи и расходи на общината. — Училищна статистика.

Подиръ войната общественитѣ дѣла въ Велесъ прѣтърпѣхъ тежѣкъ кризисъ. Отъ една страна голѣмото осиромашване на народа, а отъ друга изселванието на интеллигенцията доведе градътъ до упадѣкъ.

Въ кжсо врѣме едно голѣмо количество Велешани отъ най-добрата класса на градътъ се изселили въ България.

Когато първитѣ пришелци въ София намѣрили добра работа, то потекле нови, и въ 2 години отгорѣ Велесъ запустѣ. Всѣмъ

е извѣстно, че въ София има цѣла Велешка колония, че рѣдко ще намѣришъ градъ въ България, дѣто нѣма Велешанинъ.

Азъ не се завземамъ да осждамъ тия граждани, които така лесно напустнахъ бащинитѣ си огнища, само и само да подишатъ на свобода, но тежко е загубата за страната; освободена България запусти Македония, като извлече отъ нея най-добритѣ сили и простия народъ въ Македония, оголѣлъ, осиромашалъ, остана самъ да се бори съ толкова неприязнености. Трѣбва да съжаляваме още единъ фактъ, а той е, $\frac{9}{10}$ отъ изселенитѣ Македонци много лесно забравихъ своето отечество, и не се обръщатъ вече къмъ него. Тѣ забравихъ тия училища, благодарение на които тѣ достигнахъ до голѣмитѣ постове въ България. Ние имахме и имаме Велешани, Прилѣпчани и пр. на най-високи постове въ Княжеството, имаме богати търговци отъ тия мѣста и покажете ми, колцина се сѣтихъ да изпроводятъ помощъ на училищата въ своето отечество. Менъ ми е извѣстенъ само единъ Македонецъ, живущъ въ Плевенъ, който редовно испроважда по 2000 лева годишно на училището, което го е въспитало. Това е много неприятна истина! Я да погледнемъ на гърцкитѣ търговци въ чужбина. Отъ цѣлия свѣтъ тѣ испроваждатъ своята лепта на силогоситѣ въ Македония. Ето защо сѣрския гърчки силогосъ располага съ 2000 лири редовенъ годишенъ приходъ.

И тъй за Велесъ настанахъ тежки врѣмена. Отъ прѣжната търговия остана само сѣнка, а отъ интелигенцията — ни сѣнка. Най-напрѣдъ училищата усѣтихъ кризата. Общината осиромаша и нѣмаше отъ дѣ да плаща на учителитѣ. Църквитѣ не можахъ вече да събиратъ пари. Общината се обърна къмъ нѣкои мѣнастири, но и тѣ бѣхъ вече съвсѣмъ западнали. Трѣбваше да се хвърга училищенъ данѣкъ на гражданитѣ, а тѣ бѣхъ съвсѣмъ сиромаси. Единъ два опита се оказахъ твърдѣ несполучливи. Лицата, които стоѣхъ на чело на работитѣ, сѣ мжчѣхъ и не знаяхъ що да направатъ съ своитѣ училища. Нѣкои прѣдлагахъ да се затворятъ классоветѣ и да останатъ само отдѣленията, но мнозина въстанахъ противъ това нѣщо и классоветѣ не се затворихъ, но за това заплатитѣ на учителитѣ се намалихъ до минимумъ. Главния учитель трѣбваше да получава не повече отъ 35 лири годишно, а заплатата на нѣкои учители отъ отдѣленията не надминиваше 6—8 лири.

Таково било положението на училището въ Велесъ до 1888 г. Числото на ученицитѣ бѣ се твърдѣ намалило. Нѣмаше половината ученици отъ колкото имаше до войната. Родителитѣ търсѣхъ на дѣцата си каква-годѣ работа, за да искарватъ поминака си. Отъ

1888 год. работитѣ на градътъ почнахъ постепенно да се поправятъ. Съ успѣшното обработване на афиона, населението малко се по-свѣзе. Това се отрази много добръ и на общинскитѣ работи. Община-ната на чело съ достойния си прѣдсѣдатель, священника Георги Трайковъ, постоянно се грижеше да намѣри по-добри по-сгодни за училищата. Прѣзъ 1889 год. бѣхъ сж събрали гражданитѣ въ училищното помѣщение, и слѣдъ като говорихъ нѣколко за лошавото положение на училището, рѣшихъ да събератъ волни помощи по между си. И наистина за първъ пътъ се събрахъ около 50 лири. Прѣзъ 1890 год. нѣкои отъ Велешанитѣ повдигнахъ въпросъ да се поискатъ помощи и отъ ония тѣхни съграждани, които за сега не живѣятъ въ градътъ имъ, но друго едно по-голѣмо събрание отъ населението отхвърли това прѣдложение, съ мотивировка, че ако изселенитѣ тѣхни съграждани ги болѣше сърдцето за училищата, които имъ се дали първоначалното образование, то тѣ сами щѣхъ да принесатъ до сега лептата си прѣдъ олтаря на образованието. Между гражданитѣ се събра една двойна по-голѣма помощъ отъ колкото е събрала въ по-прѣдната година.

Въ настояще врѣме Велешката община се състои отъ 12 души членове, които сѣка година се избиратъ отъ народа. Тукъ му е мѣстото да кажемъ нѣколко думи за достойния прѣдсѣдатель на тая община. Попъ Георги Трайковъ е прѣдсѣдатель на общината отъ 1878 год. на самъ. Той е единъ дѣятеленъ старецъ, който има около 65 години възраст. Отъ 1840 до 1856 год. е билъ учителъ въ Велесъ, а отъ тогава до днесъ — 35 години, — той е священникъ въ градътъ, и си е спечелилъ всеобща симпатия между населението. За жалость, дѣто такива работници рѣдко се срѣщатъ по насъ. Отъ двѣ години насамъ общината при сичкитѣ си оскъдни срѣдства отпуска на прѣдсѣдателя си по 8 лири годишна заплата.

При общината има училищна комиссия, състояща отъ 6 души, която се грижи за училищата въ селата. Тая комиссия е успѣла прѣзъ настоящата година да отвори 6—7 нови селски училища. Сжщо тъй има училищно настоятелство, което се грижи за градскитѣ училища. То заедно съ прѣдсѣдателя на общината, условия учителитѣ, грижи се за помѣщенията и за всичко, що се касае до училищата.

Общината има подъ своя надзоръ освѣнъ двѣтѣ градски църкви още 4 мѣнастира, които се намиратъ въ епархията. За тия мѣнастири общината назначава сѣка година по единъ настоятелъ, който държи редовни смѣтки за приходитѣ и расходитѣ. Една малка частъ

отъ мѣнастирскитѣ приходи зима Велешката община за градското трикласно училище. Освѣнъ тѣзи грижи общината разглежда всичкитѣ спорове отъ духовно естество между Българитѣ. Нейнитѣ рѣшения се уважаватъ отъ населението. Спрямо правителственнитѣ власти въ послѣднитѣ години общината е успѣла да се постави много добрѣ. Наистина, тя неможе да завземе онова положение, което е имала цѣли 50 години почти до 1875 год., но сравнително тя е успѣла много. И това прави честь на Велешанитѣ.

Приходите на общината се състоятъ:

1) *Отъ вули.* За сѣкое позволение за свадба се зима.
2) *Отъ мѣнастиритѣ.* 4-тѣ мѣнастири даватъ около 10 хил. гроша на общината. Тѣ сж много западнали, защото и населението около тѣхъ е осиромашѣло, и неможе да жертвува тѣй, както това е било едно врѣме.

3) *Отъ завѣщания.* Въ Велесъ се е освѣтилъ единъ прѣкрасенъ обичай да завѣщава сѣки Българинъ прѣди смъртта си по нѣщо за училищата. Изначало само по-богатитѣ сж правили подобни завѣщания, но отъ 4—5 год. насамъ този обичай е станалъ всеобщъ. Най-голѣмата сиротица въ Велесъ има приготвена поне една бѣла меджидия, която стои вързана въ единъ възелъ на дъното на сандѣкътъ. Когато попътъ отиде да даде святитѣ тайнства на болната, тя ако неможе да говори, ще му посочи, сандѣкътъ и дѣдо попъ и роднинитѣ знажтъ, че тамъ има нѣкоя жълтичка, спестена за да се поднесе въ прѣдсмъртния часъ на олтаря на науката. Тѣ търсятъ и намиратъ подарока.

Въ една особенна книга, която попътъ носи съ себе си при причистяването на болния, се записва името на подарителя и количеството на подарока. Въ една особенна недѣла се прави литургия за успокоение душицѣ на всички, които сж подарили нѣщо на училищата и се споменуватъ имената имъ.

4) *Училищенъ данъкъ.* Въ видъ на волни помощи сѣки възрастенъ велешанинъ е задълженъ да внесе по нѣкоя пара за училището. Този данъкъ е отъ $\frac{1}{2}$ бѣла меджидия до 2 лири на богатата къща. 5—6 къщи плащатъ отъ 5 до 10 лири годишно.

5) *Приходъ отъ българскитѣ църкви.* Този приходъ, обаче, никакъ не влиза въ касата на общината. Той си има особено назначение. Двѣтѣ градски църкви даватъ мѣсечно по 320 оки брашно и по 200 гроша на бѣднитѣ отъ тѣхнитѣ енории. Освѣнъ

това епитропитѣ имъ се грижатъ за поправкитѣ на училищата и за отоплението имъ.

Всичкитѣ общински приходи съ мъжа достигатъ цифрата 500 л. т. Това ни показва, че при най-добрата воля на Българитѣ въ Велесъ, като сиромашията е много голѣма, не могатъ да се събератъ достатъчно количество пари, за да се посрѣщатъ както трѣбва общинскитѣ нужди. Едно врѣме приходитѣ на тая община сж надминували 1500 лири, достигали сж и до 2000 лири.

Отъ тия пари 400 лири отиватъ само за заплатата на градскитѣ учителки и учители, 44 лири се плащатъ на 4 слуги, които служатъ въ училището, 8 лири на прѣдсѣдателя на общината, 30 лири — на секретаря въ общината, а съ останлитѣ се посрѣщатъ разни градски нужди. Ако въ края на годината се окаже недоимѣкъ, което често се случва, мъчатъ се гражданитѣ да го покрижтъ съ волни помощи.

Прѣзъ настоящата 1890/91 учебна година училищата въ Велесъ сж поставени доста добрѣ, сравнително съ другитѣ македонски общински училища.

Въ двѣтѣ части на градътъ има по едно първоначално училище. Въ Пърдорѣкъ мъжкото и женско първоначални училища сж смѣсени и се помѣщаватъ въ долния катъ на новото голѣмо здание, за което вече споменахме. Училището е посвятиено на св. Георгия. Въ западния Велесъ мъжкото първоначално училище е отдѣлено отъ женското, то е посвятиено на св. Кирилъ и Методия. Трикласното училище се помѣщава въ горния катъ на Пърдорѣкското училищно здание. Момичетата и момчетата сж смѣсени.

Слѣдующата таблица нагледно ни показва числото и разпрѣдѣлението на ученицитѣ въ гр. Велесъ.

Първоначално училище.

Името на училището	Ученици					Ученички					Всичко ученици	Всичко ученички	Ученици и ученички
	Забавачница	I отдѣл.	II отдѣл.	III отдѣл.	IV отдѣл.	Забавачница	I отдѣл.	II отдѣл.	III отдѣл.	IV отдѣл.			
Св. Георгий	100	51	43	28	30	20	16	9	6	5	252	56	308
Св. Кирилъ и Методий . .	130	60	62	53	28	—	—	—	—	10	333	10	343
Женско училище	—	45	25	24	—	70	47	25	19	—	94	161	255
Всичко . .	230	156	130	105	58	90	63	34	25	15	679	227	906

Трикласно училище.

	I класъ	II класъ	III класъ	Всичко
Момчета	43	22	10	75
Момчета	15	8	1	24
Всичко . .	58	30	11	99

И тъй ученици и ученички въ Велесъ има 1005. Като се земе прѣдъ видъ общото число на Българитѣ въ Велесъ, което възлиза на 10,450, ние виждаме, че приблизително на 10 души население имаме единъ ученикъ. Това е една доста добра пропорция.

Въ велешкитѣ училища прѣподаватъ 13 души учители и 6 учители. Между учителитѣ единъ се назначава отъ общината за директоръ на всичкитѣ училища. Директорътъ само може да прави бѣлѣжки на учителитѣ, той имъ е правия надзирателъ. Ако има нѣкои настоятелъ или гражданинъ да прави нѣкаква бѣлѣжка за каквото и да било, що се касае до училището, то трѣбва тая бѣлѣжка да се съобщава на директора.

Директорската длъжностъ изпълнява отъ 6 год. насамъ Господинъ Н. Мискиновъ, който е свършилъ гимназиалното си образование въ Русия, и е билъ двѣ години въ Женевския университетъ, дѣто е училъ естественнитѣ прѣдмети. Този господинъ е единъ отъ най-трудолюбивитѣ, най-способнитѣ и най-скромнитѣ македонски учители — труженници, които азъ до сега познавамъ. Между учителитѣ той си е спечелилъ уважение, а между гражданитѣ — почетъ. Той се задоволява съ една скромна заплата отъ 70 турски лири.

Отъ другитѣ учители двама сж свършили Солунската мъжка гимназия; трима — 6-ий класъ при сжщата гимназия; 3-ма — 4-ий класъ въ Скопската Прогимназия; трима — само 3-ий класъ.

Отъ учителкитѣ, една е свършила Шуменското педагогическо училище, една — Солунската Гимназия, една 3-ий класъ въ Битоля . и 3 само — 1-ий класъ.

За да бжде по-нагледенъ напрѣдъкътъ, който сж направили училищата въ най-ново врѣме, ние излагаме тукъ една сравнителна таблица за числото на учащитѣ се прѣзъ послѣднитѣ четири учебни години.

Учебна година	Забавач- ници		Първоначални училища								Класове								Всичко		
	Ученици	Ученички	I отд.		II отд.		III отд.		IV отд.		I кл.		II кл.		III кл.		IV кл.		Ученици	Ученички	Общото число на ученицитѣ
			Ученици	Ученички	Ученици	Ученички	Ученици	Ученички	Ученици	Ученички	Ученици	Ученички	Ученици	Ученички	Ученици	Ученички	Ученици	Ученички			
1887/88	176	55	157	28	103	23	97	21	48	6	49	5	26	3	7	—	7	—	670	146	816
1888/89	212	57	132	37	99	27	96	22	54	20	40	14	11	2	10	2	—	—	651	181	835
1889/90	218	61	149	41	143	23	86	24	52	17	41	13	16	3	—	—	—	—	705	182	887
1890/91	230	90	156	63	130	34	105	25	58	15	43	15	22	8	10	1	—	—	754	251	1005

Макаръ, че числото на ученицитѣ въ нѣкои отдѣления не върви все напредъ, а въ нѣкои години се е намалявало, но ние видимъ, че общото количество на учащитѣ се постоянно повишава и въ 4 години има едно уголѣмяване съ 25%. Особенно се е увеличило числото на ученицитѣ прѣзъ настоящата година.

Сравнително числото на ученичкитѣ се уголѣмява много по-силно отъ онова на ученицитѣ.

До дѣто прѣзъ 1887/88 учебна година ученичкитѣ съставляваха едва 18% отъ числото на учащитѣ се, то прѣзъ послѣдната 1890/91 учебна година тѣ достигатъ 25%. Това ни показва, че се вече съзнава нуждата отъ женското образование.

МАКЕДОНИЯ ВЪ МИНАЛОТО И.¹⁾

Стари области съ стари градове.

— *Архαια Γεωγραφία τῆς Μακεδονίας συνταχθεῖσα κατὰ τὰς πηγὰς καὶ τὰ βοηθήματα ὑπὸ Μαργάρτου Γ. Δημητῶτα, καθηγητοῦ. Μέρος Πρῶτον: Χωρογραφία. Ἀθήνησι, 1870. — Μακεδονικά Μέρος δεύτερον, Τοπογραφία, οὗ προτέτακται ἐν εἰδει προλόγου καὶ εἰσαγωγῆς πραγματεία ἱστορικὴ τε καὶ φιλολογικὴ. Ἀθήνησι. 1874.*

(— Стара География, съставена по источниците и спомагателните книги, отъ Маргарита Г. Димица, профессоръ. Часть първа: *Хорография*. Атина, 1870. г. — Македонски езика Часть втора: *Топография*, съ Историческа и литературна студия въ видъ на Прѣдсловіе и Въведение. Атина, 1874. г.).

Отъ Димитриева.

VII.

Кои и какви сж били земитѣ, отъ които постепенно се образувало голѣмото, знаменитото старо македонско господарство? На този въпросъ отговаря до нѣидѣ втората часть на г. Димицовия трудъ, която има за прѣдмѣтъ, главно, *Топографията* на Македония въ указанитѣ вече по-прѣди граници.²⁾ Въпрѣки брой разногласия по най-прежното раздѣление на тази страна, г. Димица приема и изброява *двадесетъ* отдѣлни земи или области, *епархии*, както ги нарича той, които, всички съ пълнѣтъ почти самостоятеленъ най-напрѣдъ политически битъ, били отъ врѣме на врѣме, и подъ разни прѣдлози, завоювани една подиръ друга отъ владѣтелитѣ на първоначалното, малкото господарство *Иматия*, и били присъединени къмъ това македонско господарство. Така то достигнало, най-вече при Филипа (360—337. п. Х.), при сина му Александра великаго (336—323. п. Х.), Филипа III 220—179. п. Х.), непримиримия врагъ на Римлянетѣ и, за врѣме, съюзникъ даже съ Анибала

¹⁾ Виж. Пер. Сл. Ср. XXXVII—XXXVIII.

²⁾ За името *Македония*, между много други производства, по-много или по-малко произволни, Siekier казва, че, вѣроятно, то се образувало отъ Финикийската дума *Македе*, която значила като нѣщо *чѣрно*, *благородно*, както и на арабски подобно една дума значила *благородна, почтенна страна*. До колко е вѣрно и това производство, то е въпросъ. — Въ Библията *Македония* се нарича *Хетимъ* (Макеав.: А. 1), а македонца *Китимъ*, който билъ и синъ на *Иванъ* (Генес.: 1. 4. Исаи: Б Г. 1; Мак.: К. 5).

(215. п. X.) срѣщу тѣхъ, достигнало до една пространна и могущественна държава въ Старо-планинския полуостровъ. Невъзможни сж тукъ, само отъ себе се разумѣва, подробности по описанието на всички тия области, както и на всички споменувани въ тѣхъ, по-много или по-малко извѣстни, градове. Доволно ще бжде, ни се чини, да се обозначатъ до нѣйдѣ тия области, па при тѣхъ да се спомене по нѣщо си и за нѣкои само отъ тия градове. Картината нѣма така да бжде пълна, но, изобщо, тя ще прѣдстави едно достатъчно очертание за добро разбиране труда, съ който се занимаваме. Бѣлѣжимъ при това мимоходомъ, че освѣтъ тия раздѣления на разни области, едни по-голѣми, други по-малки, Македония, въ старо врѣме, а най-вече при Филипа (359—337. п. X.) и при сина му Александра великаго, се раздѣляла главно на двѣ неравни части, т. е. на горня и на долня Македония (ἡ ἄνω καὶ ἡ κάτω Μακεδονία); отъ тѣхъ първата обѣмала всички крайбрѣжни до Егейското море страни отъ устието на р. Места до онова на р. Саламврия, а втората — всички други срѣдиземни и сѣверо-западни области. Това раздѣление, природно по само себе, е било и първото, па, въпрѣки всичкитѣ други, и по-прѣжни и по-послѣпни раздѣления на области и окрѣзи, то си е останало до самото растуранье на македонското господарство отъ Римлянетѣ, т. е. до 168. г. п. X., а има и списатели, които говорятъ за долня и горня Македония даже и подиръ тази рокова за Македония година. Както и да е, думата е сега тукъ за по-частнитѣ раздѣления.

VIII.

Двадесетѣтъ области сж слѣдующитѣ:

* * *

1) *Иматия* (Ἰμαθία), която се нахождала между двѣтъ рѣки *Бистрица* (Ἀλιάκμων) и тѣй наричания сега *Карамлакъ* или *Мавронери* (Λουδίας), а се простирала къмъ истокъ до самото крайморие между устията на тия двѣ рѣки. Тази областъ е била първоначалното ядро, първото огнище на макед. господарство, област планинска и водоизобилна, плодородна и обработвана както въ старо, така и въ сегашно врѣме. Столица на господарството най-напрѣдъ е билъ гр. Едесса или Еге (Ἐδεσσα и Αἰγύαι), думи, които означавали изобилие отъ вода, каквато мисль исказва и днесъ още по-новото име на тоя градъ *Воденъ*, съ което билъ прѣкрѣстенъ въ по-късно врѣме отъ Българетѣ. Основанъ още прѣвъ IX-й вѣкъ

п. Х., гр. Едесса останалъ столица на малкото македонско господарство до въспаряването на Архелая (413—399. п. Х.), който избралъ за таквазъ столица гр. Пелла, за който ще стане дума по-долу. Но, ако и прѣстаналъ да е столица отъ онова врѣме, гр. Едесса не изгубилъ за това съвършено и своето първо значение. Той останалъ като единъ видъ свещенъ градъ въ Македония, както едно врѣме е билъ Персеполъ въ Персія, както въ сегашно врѣме Москва въ Россия, и пр.; той билъ почитанъ като първоначалното срѣдище и свещенното огнище на растящото господарство, мозолей за царетѣ, некрополъ за страната; при това той билъ и единъ отъ най-хубавитѣ градове въ това господарство. Римския историкъ Титъ Лвий го нарича въ своето врѣме (59. п. Х. — 19. сл. Хр.) градъ отличенъ, знаменитъ (*nobilis urbs*), а Римлянетѣ, кога завладѣли Македония окончателно, държѣли тамъ гарнизонъ, какъвто, впрочемъ, билъ оставилъ тамъ за врѣме и извѣстия Ипирски царь Пирръ (*Πύρρος*), когато нахлулъ той въ Горня Македония за да накаже царя ѝ Антигона (274. п. Х.), по причина, че този послѣдния му обрекълъ помощъ при похода му срѣщу Римлянетѣ въ Италия, а послѣ не устоялъ на думата си. Прѣзъ срѣдния вѣкъ, както много други македонски градове, така и гр. Едесса, ако и укрѣпенъ и почти непристъпенъ, пострадалъ всѣчески отъ нашествията на разни народи, каквито, както е извѣстно, бѣхъ нахлули почти на всѣкъдѣ по Европа, най-вече въ юго-источна Европа. Отъ тие народи обаче само Българетѣ успѣли, прѣзъ IX-й вѣкъ, да се установятъ тамъ трайно като население, защото, политически, подиръ паданъето на първото българско царство, гр. Едесса, ако и прѣкръстенъ вече Воденъ и вече български градъ, подпалналъ обаче отново подъ Византия, послѣ пъкъ подъ Сърбитѣ прѣзъ XIV стол.; отъ Сърбитѣ градътъ билъ разграбенъ и изгоренъ, а и жителитѣ му се распръснали; но, подиръ оттегляването на оние кратковрѣменни владѣтели, мнозина отъ распръснатитѣ жители пакъ се завърнали въ тоя градъ и го сградили отново, така щото въ него и до днесъ се съхраняватъ много стари развалини и паметници, свидѣлствуващи за древността и знаменитостта на първата македонска столица. Отъ името на македонския гр. Едесса билъ нареченъ послѣ съ сѣщото име и другъ единъ градъ Едесса въ Сирия подиръ Александровия походъ. Чърковно гр. Воденъ е влизалъ въ Охридската архиепископия. Както въ старо врѣме, така и въ сегашно Едесса или Воденъ се описва като единъ отъ най-красивитѣ, отъ най-щедро надаренитѣ отъ природата и отъ

византийски, както и една стѣнна ограда, отъ врѣмето, може би, на сѣрбското тамъ владѣние. — За трети забѣлжителенъ градъ въ Иматия се споменува Китионъ (Κίτιον, вѣроятно при сегашний Νέγους, бѣлг.: Негушъ). — *Науса* или *Негуиз* има и своя съврѣмenna история. По увѣщанията и подъ прѣводителството на своитѣ граждани: Зафираки, Караташо, Ганчо, този градъ възстана презъ 1822 г. при разгара на грѣцкото възстание въ оно врѣме. Юнашки се борили прѣзъ цѣли мѣсеци жителитѣ му съ оние отъ околността срѣщу Турцитѣ. Принудени обаче да се оттеглятъ въ укрѣпения градъ, тѣ и така героически се противили на Абдуль-Абутъ Паша и, както казватъ, тѣ избили до 8,000 души неприятели; но намалени и сами истощени всячески, тѣ рѣшили да излѣзатъ изъ града съ оръжия, и да си пробиятъ пътъ низъ неприятелската войска. Въоръженитѣ излѣзли наистина и отчасти успѣли; но самия градъ билъ веднага прѣданъ на огънь и преобърнатъ на развалини отъ напѣлия въ него неприятель; безоръжното население, отъ всѣка възраст и отъ всѣкъ полъ, било немилостиво исклано; пощадени били само по-красивитѣ моми и жени, отведени послѣ въ робство. Числото на искланитѣ възлизало, казватъ, на 6.000. Разказватъ още за една сцена, наистина трогателна, наистина трагическа. Когато въ града всички се убѣдили, че не може вече да се противостои на неприятеля и че опасността била належаща, много моми, на още и жени съ малки дѣчица на ръка, рѣшили единодушно да се принесатъ жѣртва на отечеството, да прѣдпочетятъ смъртта прѣдъ неминуемото заробяване. И тѣ се хванѣли всички на хоро покрай близката рѣка *Карашмак* и, като играли, се хвърляли една слѣдъ друга въ дълбочинитѣ на буйната вода. По тозъ начинъ тѣ загинѣли всички до послѣдната. Съврѣмennата история на мъченическия нашъ истокъ разказва и за други подобни сцени, извършени героически отъ моми и майки съ дѣца подъ мишница по сжжитѣ съображения да си запазятъ по-скоро честта и свободата чрезъ самоволна смъртъ, отъ колкото да спасятъ живота си за позоръ послѣ и робство.¹⁾ — Областта Иматия била населена отъ Целасги.

¹⁾ Тази съврѣмenna история за така пострадалия г. Негушъ срѣгнахме послѣдне и въ книжката на г. Колостипи за Македония. *Македонία ήτοι Μελέτη οικονομολογική, γεωγραφική, ιστορική και ethnολογική της Μακεδονίας υπό Γεωάννου Ν. Καλοστέπη, εν Αθήναις, 1886*, книжка, която носи отпечатъка на греко-македонски патриотизмъ, но която, въ много отношения, не е безъ стойность. Авторътъ описва въ цвѣтущи слогъ хубостта на Македония, нарича ѝ първа стража и крѣпость на Еллинизма и дава слѣдущата статистика за нейното население. Гърци Македонци 957,000; Мусулмани 467,000; Българи 182,500; Евреи 69,500; Власи, Ромѣни, Сърбе 12,500. Всичко 1,688,500. Той дава доста интересни свѣдѣния и за българското учебно дѣло въ Македония, но натяква на Екзархията и на Българетѣ, че се опитвали да усвоятъ цѣла Македония

* * *

2) Пиерия (Πιερία). Тя се нахождала къмъ юго-истокъ отъ Иматия, простирала се тоже до морето между устията на р. Бистрица и р. Саламврия и стигала до многоверхния Олимпъ, жилището на боговетъ и на Музитъ, отъ гдѣто тѣ се наричатъ и *Пиериди* (Πιερίδες μοῦσαι); тази областъ е извѣстна като първоначална люлка на грѣцката поезия, а е била присъединена къмъ малкото макед. господарство отъ Пердика I (700—652. п. Х.). Въ нейнитѣ приблизително прѣдѣли се нахождатъ сегашнитѣ гр.: Елевтерохори (стар.: Μεθώνη), Китросъ (стар.: Πύδνα), Платамона, Катерина и п. ч. По случай на гр. Китросъ или старата приблизително Пидна, трѣба да се забѣлѣжи тукъ, че послѣдния македонски царь Персей (Περσεύς), прѣдъ побѣдоносното римско орѣжие билъ прибѣгналъ най-сетнѣ въ този укрѣпенъ градъ заедно съ златнитѣ Юпитерови статуи и съ всички други съкровища и драгоценности; но, разбитъ и тука отъ Римския военачалникъ Емилия Павла (168. п. Х.), именно въ полето между двѣтъ рѣки Есона и Левка (Αἰσων, сега Мавронери, Λεβών, сега Пеликасъ), малко къмъ сѣверъ отъ сегашното с. Катерина, той съ жена си, съ двамата си синове, съ дъщеря си и съ около 250 македонски началници, билъ отведенъ плѣнникъ въ Римъ, гдѣто, подиръ като украсилъ триумфа на побѣдителя, свършилъ живота си въ черна тъмница, отъ гладъ, споредъ едни, отъ налагано безсѣние, споредъ други. Тѣй, въ тази мѣстность, въ единъ жгълъ отъ старославната Пиерия, жилището на еллинскитѣ богове и Музи, се е турилъ по тоя начинъ край на македонското царство въ Европа. — Жителитѣ на Пиерия, Пиери или Пиероти, били тракийско плѣме.

3) *Елимия* (Ἠλιμία, Ἠλιμιώτις). Страна планинска, тази областъ имала за граници, отъ къмъ югъ Камвунскитѣ гори (Καμβούνια ὄρη, Волуца), които сж и раздѣляли отъ Тессалия; къмъ истокъ, Пиерия и Олимпъ, къмъ сѣверъ Иматия и другата областъ Еордея, която иде тукъ пета на редъ по-долу, а отъ къмъ западъ, план. Граммось (Верхетѣсион) и областа Орестиди, която ще доде тукъ четвърта на редъ. Въ прѣдѣлитѣ на Елимия, населена съ туземни Македонци или прѣселени Ипироти, се нахождали приблизително сегашнитѣ градове Сервия (Селфиче), Кожанъ, Сисанъ, Селица, Гревена, Сятища и пр. Забѣлѣжителенъ е града Сервия, расположенъ всрѣдъ тѣсно-дългата долина между р. Бистрица и Пиерийскитѣ гори, както и по-новия градецъ *Велвендосъ*. Основанъ прѣвъ VI-й вѣкъ сл. Хр. г. Сервия получилъ първоначалното си

наименование отъ Сърбитѣ, на които императоръ Ираклий (610—641) отстапилъ тази мѣстность за живѣянье. Турското пакъ име *Селвиче*, което значи *слизи*, получилъ той отъ тамошното изобилие *слизи*, голѣмъ износъ отъ каквито ставалъ и до днесъ не само за по другитѣ части въ Македония, но още за Тессалия, Ипиръ и пр. Съ естественни укрѣпления гр. Сървия е билъ заграденъ прѣзъ срѣдния вѣкъ и съ яки стѣни, даже три наредъ, споредъ описанието, което даватъ Византийцитѣ. Сърбитѣ не стоѣли много врѣме въ тоя градъ; той си останалъ пакъ подъ Византия; но прѣзъ X-ия вѣкъ той подпадналъ подъ властѣта на Българетѣ, послѣ пакъ подъ Византия, сетнѣ, отново, подъ Сърбитѣ, отъ които най-послѣ го прѣвзели Турцитѣ, които въ оно врѣме прѣкратавали така много спорове между Византийци, Сърби и Българе.

* * *

4) *Орестидѣ* (Ὠρεστίς и Ὠρεστιάς и Ὠρεστία). Въ границитѣ на тая область попадатъ сега Костурското езеро и гр. Костуръ (Καστορία, стар.: Κέλετρον), Грамиста, Анаселица, Маврово, Клисура. Костуръ е градъ отъ най-старитѣ, укрѣпенъ отъ самата природа съ планини и води, подпадналъ и той прѣзъ X-й вѣкъ подъ властѣта на Българетѣ, обстоятелство, за което нѣмало никакво съмнѣние, казва г. Димица; но той отново билъ прѣвзетъ отъ Византия, отъ която пѣкъ го взелъ по договоръ сърбския краль прѣзъ XIV-то столѣтие (1350), а послѣ пакъ миналъ подъ Византия, до като дошли най-сетнѣ Турцитѣ та турили и туъ край на всички други прищѣвки за него. Тѣй пѣкъ се разрѣшавали неразрѣшими, инакъ прения за нѣкои земи и градове въ този жгълъ отъ юго-источна Европа. Костуръ е билъ и първия митрополитски тронъ отъ Охридската Архиепископия. — Старитѣ жители на областа Орестида били тоже Пеласги по происхождение.

* * *

5) *Еордеѣ* (Ἐορδαία). Тя е почти посрѣдъ Македония по указанитѣ граници; населена тоже отъ Пеласги най-напрѣдъ, тази область е обѣмала сегашнитѣ гр. Острово, Катраница, Калири и пр., както и тритѣ езера, т. е. *Сарагольското* (Βεγορρίτις λίμνη), *Островското* (Κέλλαγ или Κέλλαи) и *Петричкото* кѣмъ западъ, тѣй сѣщо и рѣката *Потава* (Ἐορδαϊκὸς ποταμὸς). Тази область е била просичана отъ знаменития Игнатиевъ пѣтъ (Via Egnatia). Главния неинъ градъ се наричалъ съ сѣщото име *Еордеѣ* и се нахождалъ юго-источно отъ езерото Острово при сегашното с. Катраница на

рѣката Потава. Този градъ, запазенъ до X-й вѣкъ сл. Хр., билъ разрушенъ отъ Българетъ прѣзъ сѣщото столѣтие. Отъ него има днесъ само нѣкои развалини при Катраница. Отъ Българетъ по това врѣме билъ разрушенъ и другъ единъ градъ въ тази област, именно *Арниса* (*Ἀρνισα*), при сегашното село Албанкой.

* * *

6) *Линкосъ* и *Линкистисъ* (*Λύκος* и *Λυκιστής*). Тя е област тоже просичана отъ *Via Egnatia*, както и сега отъ шосето. Подъ тия двѣ имена се разумѣвала оная страна, която, заселена отъ Линкиститѣ, плѣме туземно, обѣмала приблизително сегашнитѣ Прѣспенско, южната частъ отъ планинитѣ Перистери и Неречка, частъ отъ Битолското поле и всичкото Флоринско окръжие до Горничево и Баница. Знаменитъ градъ въ тази област е билъ едно врѣме Ираклия (*Ἰράκλεια*), нареченъ още и Пелагония (*Πελαγονία*) отъ името на близката област, за която ще бѣде дума по-долу. Дълги сж прѣвѣната за дѣйствиелното мѣстоположение на този изчезналъ градъ; но, споредъ г. Димица, той се нахождалъ не далеко отъ сегашний гр. Битоля, къмъ юго-западъ отъ него, възъ послѣдния край на единъ продълговатъ хълмъ, издиганъ при подножията на западната страна отъ пл. Перистери и простиранъ на дълъгъ отъ сѣверъ къмъ югъ, до сегашното село Буково; всичко това се доказвало отъ станалитѣ тамъ нѣкои раскопи, отъ намѣрени монети и пр. Основанъ прѣзъ 359. г. п. X. градъ Ираклия билъ първостепененъ по тази мѣстность, а подиръ разрушението на македонското царство отъ Римлянетъ прѣзъ 168. п. X. и раздѣленieto отъ тѣхъ Македония на 4 главни части, той билъ главния градъ на четвѣртата частъ; въ него даже се събиралъ съвѣта отъ прѣдставителитѣ на другитѣ области и тамъ тѣ избирали годишнитѣ управители наричани *Политархи*. Цвѣтущъ и прѣзъ 5-тѣхъ пѣрви столѣтия отъ християнската ера, гр. Ираклия пострадалъ веднѣждъ ужасно отъ Готитѣ прѣзъ 479 г., билъ послѣ съвършено разрушенъ отъ Българетъ при тѣхното по тия мѣста нахлуване прѣзъ IX-й вѣкъ, а намѣсто него билъ издигнатъ по-къмъ сѣверъ другъ градъ, нареченъ най-напрѣдъ не Ираклия, но *Пелагония*, отъ името пакъ и той на поменатата област Пелагония, къмъ което име обаче Българетъ при тѣхното тамъ владичество, прибавили и второ: *Вуте-лионъ*, споредъ Византийцитѣ, *Битоля* отпослѣ, думи означающи и едната и другата обителъ, *мѣнастирь*, било отъ нѣкой мѣстенъ тамъ сѣществовавшъ нѣкога мѣнастирь, било отъ други такавъ при

близкото село Буково; погръчено, това име станало *мънастиръ* (μοναστήριον), отъ гдѣто и Турцитѣ го наричатъ и до днесъ *Манастиръ*.¹⁾ Освѣнъ разрушенията отъ страна на Българетѣ, гр. Битоля и цѣлата му околностъ потърпѣли послѣ какви не други бѣди, било при заминаванетоъ отъ тамъ на Кръстоносцитѣ, безчинията и разоренията на които сж били въобще твърдѣ далеко отъ да съотвѣтствуватъ на приписванитѣ имъ рицарски чувства и на священната имъ миссия, било при сръбскитѣ нашествия за усвояване страната, било, по-послѣ, при военнитѣ прѣдприятия на Ипиротскитѣ деспоти. Гр. Битоля чърковно подпадатъ тоже подъ вѣдомство на Охридската Архиепископия до 1767. г. — Други второстепенни градове имало въ тази областъ, като Мелитонъ (Μελιττών), Веви (Βεύη), Вригнасъ (Βρυγιάς) и пр.

* * *

7) Пелагония (Πελαγονία); подъ това име се разумѣвала сръд-
ната частъ отъ басейна, образуванъ отъ р. Еригона (Черна) къмъ
сѣверъ отъ Битоля и съ граници, отъ западъ, Илирийскитѣ гори
наричани отъ Византийцитѣ Пиринси, отъ югъ — областитѣ Лин-
кстида и Еордея, отъ истокъ — р. Вардаръ, отъ сѣверъ — округа
Девриопъ (Δεσφύριος, Прилѣпско поле), който образува южната
частъ на Пеония къмъ сѣверъ отъ басейна на рѣката Еригона.
Както се каза по-горѣ, името на областъта Пелагония се давало

¹⁾ Думата Βουτάλιον се срѣща на грѣцки у Кедрина, живѣлъ прѣвъ XIV-то ст., както и на латински Butella у Gulielmus Tyr. Колкото за самото производство на името *Вутелионъ*, *Битоля* и *Мънастиръ* съществуватъ, казва г. Димица, двѣ мнѣния у по-новитѣ списатели. Отъ тѣхъ едни производятъ това име отъ български, което е и истината, казва той, а други пъкъ отъ арнутския езикъ, което е, казва, погрѣшно и рожба на фантазията. На това второ мнѣние билъ и Hahn (Albanen: Strad: p. 272. № 224) който, казва г. Димица, като иска всичко да албанизира, прави слѣдующето заключение: „Днешния главенъ градъ на Пелагония, *Битоля* или *Витоля* произхожда вѣроятно отъ албанското bitolja (бироя), което значи глѣбъ, и юго-источно отъ него се издига съвършено негрѣцка мѣстность планината Перистери; думата Перистери обаче е ново-грѣцката форма за *сжлѣбъ*.“ Hahn, ако и да посѣтилъ града Битоля, не знае обаче, бѣлжи г. Димица, положението на пл. Перистери (стар. Βαρύβος), и така той лесно прѣмѣсти тази планина отъ западъ на града къмъ юго-истокъ. Ami Boué пъкъ — слѣдва г. Димица — ако и да твърди най-напрѣдъ, че името е словѣнско, относѣ обаче се съгласиwa съ мнѣнието на Hahn-а и казва: „Toli-Monastir est appelé en Slave Bitoglia . . . il prouvent provenir du mot albanais de Wittoja qui signifie un pigeon, parceque les Schkipetares ont habité ce pays avant les Slaves (което се види да е взето отъ въздуха, казва въ скоби г. Димица). Ainsi s'expliquerait ainsi fort le nom Grec de Peristeri, pigeon, donné par les Grecs et les Zinzares à la haute pyramide, qui domine cette ville“. — За българското происхождение на *Битоля* се произнася и Tafel. Но и Hahn, види се, измѣнилъ послѣ мнѣние въ своето извѣстно Reise von Belgat nach Salonik. p. 186. Тукъ и той казва, че тази дума, по всѣка вѣроятность, произхождала отъ словѣнското *обитавати* и че Мънастиръ било просто прѣведено отъ *обителъ*. Той прибавя да каже, че за това происхождение на тази дума билъ длъженъ на Французския въ Битоля вице-консулъ г. Grimbault.

и на градоветѣ, по-напрѣдъ, Ираклия, а по-послѣ Битоля, при всичко, че тие градове не сж били въ нея, а въ близо-сѣдната Линкистида, съ която сж я и смѣсвали често. Отъ градоветѣ въ Пелагония нѣма слѣди, а първоначалнитѣ ѝ жители били едно плѣме, наричано Пелагони.

* * *

8) Пеония (Παιονία), една отъ най-големитѣ области въ Македония; тя се полага въ сѣверната частъ отъ басейна на Еригона и се простира къмъ истокъ до р. Струма и Родопитѣ, а къмъ югъ до устието на р. Вардаръ. Тя обѣмала въ прѣдѣлитѣ си сегашнитѣ Кърчово, Прилѣпъ, Тетово (Калканделе), Велесъ, Струмица, Радовицъ, Кюстендилъ, Сѣрѣ, Драма, и тя се е раздѣляла на три Пеонии: *западна*, къмъ сѣверната частъ отъ Вардара и Еригона, която мѣстность се наричала и Деврионъ (Δεὺρρίωνος), име давано и на единъ тезоимененъ градъ; Пеония *Амфакситида* (Αμφαξιτις) къмъ другата останала частъ отъ Вардара, и Пеония *Парорвилия*, около Орвилоса, отъ гдѣто и името ѝ. Разни сж били така нареченитѣ Пеонски плѣмена; но за происхождението на Пеонитѣ въобще, дошли отъ Азия въ Европа и заселени въ Македония къмъ сѣверната частъ отъ Вардара, има твърдѣ голѣми разногласия. — Стари градове въ първата Пеония се бѣлѣжатъ Деврионъ (Δεὺρρίωνος), лежащъ къмъ западната частъ на Прилѣпското поле възъ единъ хълмъ при дѣсния брѣгъ на р. Черна,¹⁾ Стимвара (Στύμβαρα и Στύβεῖρρα) вѣроятно къмъ сѣверъ отъ Девриона между Прилѣпъ и Крушово. Самии Прилѣпъ се нахожда ако не на сѣщата мѣстность, гдѣто се е издигалъ едно врѣме градъ *Алкомене* (Ἀλκομεναί), то безъ друго близо до него, и той още прѣзъ X-й вѣкъ, е билъ сграденъ тамъ отъ Българетѣ. Но разрушенъ по-късно отъ Турцитѣ при прѣвземанъето му, Прилѣпъ останалъ само съ единъ кварталъ при политъ на пл.: Ба(в)уна, тукъ Тръскавецъ, кварталъ наричанъ *Варошъ*. По-новия Прилѣпъ, сграденъ къмъ югъ отъ стария, запазилъ сръдновековното си и, по всѣка вѣроятность, казва г. Димица, българско име, елинизирано отъ Византийцитѣ въ Прилапосъ (Πρίλαπος). Прилѣпъ, поради високото, укрѣпеното и твърдѣ сгодното си положение, служилъ като едно прибѣжище и една удобна позиция на византийскитѣ императори сръщу Сърбитѣ прѣзъ XIII и XIV столѣтия. Въ *Амфакситида* пъкъ нари-

¹⁾ За сѣществуването на тоя градъ Деврионъ свидѣтельствува единъ твърдѣ старъ надписъ намѣренъ въ близкото тамъ село Чепихово, на една плоча запазена яка и безъ никаква поврѣда на надписа.

чана *Пеония* се намѣрвали отъ дѣсния брѣгъ на Вардара, Вилазора (Βυλάζωρα, Велесъ), главенъ градъ на тази Пеония; Стови (Στόβσι), до сливането на Черна съ Вардара, градъ отъ най-старитѣ, разрушенъ прѣзъ IV-то столѣтие сл. Х., издигнатъ отново, но пакъ разрушенъ отпослѣ; Авидонъ или Амидонъ, Антигония, Стене (Στεναί), сегашния Демиръ-Капу. Отъ лѣвия пѣкъ брѣгъ на Вардара били: Естреонъ (Αἰστραῖον) сег. Струмица, наречена прѣзъ сръдния вѣкъ и Тивериуполъ (Τιβεριούπολις), *Довирозъ* (Δόβηρος), малко югъ отъ сегашния Дориянъ и отъ тезоименното езеро, градъ разрушенъ и той отъ Българетѣ въ врѣме на нашествията имъ по ония мѣста; Астивонъ (Ἀστιβον) сег. Щипъ, като една отъ станциитѣ по *via Egnatia*. *Парорвилската Пеония* обема пѣкъ сегашнитѣ Кратово, Кюстендилъ, Дупница и Малешево (Μαλαίσιον).

* * *

9) Дардания (Δαρδανία). Дарданитѣ, живѣяли отколѣ въ южната частъ отъ горня Мизия (сегашна Сърбия) и распространени до Скарда (Шаръ-Планина); когато по-послѣ, при послѣднитѣ Македонски царѣ, взели връхъ надъ Пеонитѣ, които държали сѣверната страна отъ югъ р. Вардара, тѣ отблъснали тие Пеони югъ отъ Скарда и план. Орвилоса и отъ тогива тази сѣверна страна отъ югъ Вардара се нарекла Дардания и Дардания (Δαρδανική), отъ името на новитѣ завоеватели, име, което прѣбодолѣло послѣ прѣзъ всичкото римско владичество и прѣзъ цѣлия сръденъ вѣкъ. Дарданитѣ, произходящи отъ Троянскитѣ Дардани, се прѣдставляватъ отъ старитѣ списатели като съвършено диви и необдѣлани, живущи въ пещери и по купина (ἐν κοπρίαις), при всичко, че, отъ друга страна, тѣ били похвалявани отъ сжщитѣ за любовта имъ югъ музиката. Като воинственни людие, тѣ често нападали на сѣверозападна Македония и станали така най-опасни врази на македонското господарство. Но, най-послѣ, Филипъ III (220—179. п. х.), като прѣвзелъ столицата на Пеонитѣ, Вилазора (Βυλάζωρα, Велесъ), положението на която било твърдъ сгодно за отблъсване Дарданскитѣ нашествия, прогонилъ Дарданитѣ югъ сѣверъ, а съ прѣвземането столицата имъ Скупи (Σκοῦπσι, Скопия), той обезпечилъ отъ югъ сѣверъ границитѣ на господарството до самитѣ пл. Скарда и Орвилоса. При всичко това, тази сѣвероисточна частъ отъ Македония запазила и въ послѣдующе името на Дарданитѣ, ако и да съставила частъ отъ Македонското господарство. Както и да е, тукъ е думата за Дардания югъ югъ отъ веригата на тия планини, която Дардания

е обхемала Скопската окръжност, простирана към юг до гр. Велесъ, към истокъ до гр. Куманово (Κομάνοβο), а, към сѣверъ, до линията на Скарда и Орвилоса, гдѣто сж били македонскитѣ проходи къмъ сѣверъ. Тази Дардания наричана южна и македонска, въ различие отъ Дардания къмъ сѣверъ отъ Скарда и Орвилоса, принадлежаща къмъ горня Мизия (сегашна Сърбия), е съставяла по-напрѣдъ сѣверната частъ отъ Пеония. Подиръ разрушението на македонското господарство отъ Римлянетѣ, собствена Дардания била присъединена къмъ другата, сѣверната, а по-послѣ при раздѣлението на Империята въ врѣмето на Константина великаго Дардания образувала особена областъ подведена подъ Илирийския Ексархатъ и си останала така прѣзъ цѣлото Византийско врѣме. Главенъ градъ на Дардания билъ Скопия, съграденъ, неизвѣстно кога, но вѣроятно, отъ Дарданитѣ, които замѣстили тамъ Пеонитѣ. Расположенъ при Вардара, той е билъ въ сщщото врѣме и на пътя отъ Илирия и горня Мизия чрѣзъ Скарда за въ Македония, и обратно, и е служилъ като ключъ срѣщу разнитѣ нашествия отъ Илирия и Мизия въ Македония, та за това македонскитѣ царѣ сж гледали да го завладѣятъ, както и Виласора (Велесъ), по сщщитѣ причини. Ако и да има нѣкои разногласия, но види се, че гр. Скопия е издигнатъ на мѣстото на единъ другъ градъ, наричанъ Синтия (Σιντία). Въ врѣмето на Византийцитѣ, г. Скопия прѣвзели Сърбитѣ и той станалъ за врѣме сѣдалище на сърбскитѣ царѣ, но послѣ той билъ отново прѣвзетъ отъ Византийцитѣ, отъ които пъкъ го зематъ по-сетнѣ Турцитѣ, цѣненъ отъ всички за единъ пригоденъ и укрѣпенъ градъ. За Скопия има мнѣние, че билъ отечество на Императора Юстиниана и че, слѣдователно, този градъ билъ и сѣдалището на Илирийския Архиепископъ, сѣдалище наречено Първа Юстиниана (Πρωτὴ Ἰουστινιανή). Таквозъ мнѣние изказватъ Mannert, Forbiger, и Hahn, основаючи се на единъ, както се види, тъменъ и неопредѣленъ пассажъ у Прокопия. Но г. Димица оборва това мнѣние като противно на всички официални документи и на всички други византийски списатели, които изрично казватъ, че Първа Юстиниана е Охридъ, а не другъ градъ. Колкото за мѣсторождението на императора Юстиниана, то може, казва, да се трѣси всѣкадѣ другадѣ, но не и въ г. Скопия, при всичко, че наистинна това мѣсто до сега не е точно опрѣдѣлено.

* * *

10) Алмопия (Αλμωπία); тя е приблизително днешне *Могленско*, наречено отъ Византийцитѣ Могленъ (Μογλενᾶ), а отъ Турцитѣ

Караджобаши. Споредъ г. Димица, въ тази малка областъ имало днесъ 46 села, на които жителитѣ били Българи и Турци, но живѣли животъ злосчастенъ и окаянъ, както и първоначалнитѣ ѝ още жители, Армапи, Пеласги, Македонци. Градове въ тази областъ се споменуватъ Орма (Орма), сегашното с. Трезино; Апсалось (Ἀψαλός), сегашното сел. Драгоманци, гдѣто и до днесъ се намирали стари останки; Европось (Εὐρωπός), замѣстенъ отъ сегашното Палеокастронъ (Παλιόκαστρον), при стичането на два притока, т. е. Черна-Рѣка и Врлица, гдѣто тоже се бѣлѣжатъ остатки нѣкои отъ византийско врѣме.

* * *

11) Ботиея (Βοττιαία, Βοττιαίς и Βοττία); заселена най-напрѣдъ отъ Пеони и Пеласги, а по-послѣ отъ Ботийейци дошли отъ Крета, тази областъ обѣемала мѣстността къмъ югъ на днешния градъ Яница до крайморието и съставлявала срѣдната частъ отъ полето, което се простира отъ Воденъ до Солунъ. Тази окрѣдностъ обѣемала сега около 20 села съ градеца Яница и тя е, къмъ югъ, между устията на р. р. Бистрица и Вардара, пѣсчлива, а въ срѣдата, бла-тиста, къмъ сѣверъ пѣкъ доста плодородна. Тя би могла, казва г. Димица, да стане още по-плодородна, както Иматия, ако би била по-гъсто населена и по-добрѣ обработена, както другочъ. Но днесъ е тамъ пустиня. Както и да е, между нѣколко градове въ тази областъ изчезнали отколтѣ, знаменитъ и забѣлѣжителенъ билъ гр. Пелла (наричанъ по-напрѣдъ и Βούρμος), при днешното с. Агии Апостоли (Ἅγιοι Ἀπόστολοι), старата, както споменахме, столица на старото македонско царство отъ врѣмето на Архелая (413 — 399 п. х.); градъ богато украсенъ, отечество на Александра великаго, мѣстопрѣбивание на не по-малко великия му учитель Аристотеля, главенъ градъ, при римското владичество, на третата отъ четеритѣ части, на които била раздѣлена Македония тогисъ, разсипанъ по-послѣ, неизвѣстно кога, но оставилъ развалини, забѣлѣжни и до днешенъ день. — Имало въ тази областъ и други още нѣкои градове, но съ неизвѣстни днесъ мѣстоположения.

* * *

12) Мигдония (Μυγδονία и Μυγδονίς), заселена отъ Мигдони, Тракийско плѣме, а послѣ отъ Идони (Ἰδωνοί), тракийско тоже плѣме, обѣемала всичката страна къмъ сѣверъ отъ Термейския Заливъ и Халкидийскій полуостровъ съ пространство, въ което влизатъ приблизително сегашнитѣ Кулака, Авратъ-Хисаръ, Езерото

Лангада и. п. ч. Въ нея имало доста градове, но безъ особено значение, освѣнъ главния и знаменитъ градъ Солунъ, който заслужва отдѣлно изучаване отъ всѣа страна.

* * *

13) Халкидийскій Полуостровъ (Χαλκιδική Χερσόνησος), така нареченъ, едно, отъ прѣселенците въ него изъ Халкида въ о. Евбѣя (Негрепонтъ), друго, отъ изобилието въ драгоцѣнни метали, особенно мѣдъ (Χαλκός). Той се наричалъ още и тракийски полуостровъ, защото първоначално той билъ заселенъ съ Тракийци и принадлежалъ на Тракия, а билъ присъединенъ къмъ Македония по-послѣ. Въ тази областъ, пълна съ исторически въспоминания, сж се нахождали, между други, и историческите градове Олинтъ (Ὀλύνθος, днесъ Агиомамась), Потидея (Ποτίδαια), Кассандрия, Стагиръ (Στάγειρος, сега, Липсасда), отечеството на Аристотеля, който за това е и извѣстенъ особенно подъ названieto *Стагиритъ* (Σταγειρίτης, Стагиритски философъ). Въ тази областъ се издига знаменития и историческия, и въ старо и въ ново врѣме, *Атосъ* (Ἄθως, Света Гора). Халкидийския полуостровъ се раздѣля на двѣ неравни части, западна и источна, а южната му частъ образува три малки полуострова съ особенни имена.

Единъ отъ тие три малки полуострова е и така наречения въ старо врѣме *Акти* или, поменѣтия вече *Атосъ*, въ по-послѣдне врѣме, (Ἄκτι, Ἄθως) отъ тождеименната гора, която просича тоя полуостровъ на дълъж и която стига, юго-источно, до една отъ най-големите височини. Атосъ, не безъ историческа извѣстность и въ старо врѣме, придобилъ е особенно значение прѣзъ срѣдния вѣкъ и до днесъ подъ новото си име Агионъ Оросъ (Ἅγιον Ὄρος, Света Гора) за издигнатите тамъ общеизвѣстни монашески обители. Подиръ като говори за нѣкои стари градове въ този полуостровъ, въ Атоса, градове съ мѣстоположения малко или много извѣстни, като Сани, Тиссосъ, Клеоне и. п. ч. (Σάνη, Θύσος, Κλεωνάι), но всички отъ рано още изчезнали, почти безъ слѣди днесъ за днесъ, г. Димица посветява нѣколко страници особенно за Света-Гора, за нейното, още отъ първите врѣмена на християнството, заселение съ разпрѣснати по нея отшелници и пустиняци, а по-послѣ, именно отъ IX-й вѣкъ и постепенно по-нататъкъ, за направата и издигането на сегашните атонски мѣнастири, за тѣхното устройство, за тѣхните библиотеки и за съхраняваните въ тѣхъ гръцки и словѣнски ръкописи, 2800 гръцки и 445 словенски; като говори за тия ръкописи г. Димица

се оплаква, че светитѣ отци отъ Света-Гора всѣкога съ тържественностъ посрѣщали чужденцитѣ и съ готовностъ имъ услужвали въ всичко, а къмъ туземнитѣ людие отъ Истокъ тѣ се отнасяли студено и не рачили да имъ покажатъ каквото трѣба въ интереса на науката; тъй щото той, ако и самъ да ходилъ въ Света-Гора, за нея се научилъ много повече отъ книгитѣ на тие чужденци, нежели отъ светитѣ отци. При всичко това, нѣщо ново пакъ, било по атонската история въобще, било по-известнитѣ 21 мѣнастиря въ Атоса, нѣма у него. Забѣлѣжителни сж само съвѣтитѣ, които авторътъ отпраща къмъ отцитѣ отъ староуважаемия и до небеса възвишающия се Атосъ, да разбератъ, че врѣмето, въ което живѣемъ, не е врѣме на тъмнина и на невѣжество и на застой, но врѣме на движение, на духовно възобновяване и възраждане, та ги кани да си отворятъ и тѣ очитѣ и да видятъ съврѣмненното чърковно вълнение, да видятъ до каква низостъ е стигналъ римския Понтификсъ чрѣзъ своето поп *rossumus* (не можемъ), чрезъ съблазнителния догматъ за непогрѣшимостта, чрезъ ненависта къмъ просвѣщението и на науката. „Вижте, имъ казва, до какъ сж дошли нашитѣ чърковни работи!“ И той ги съвѣтва да упражняватъ наистина богочестието, но да пригърнатъ въ сжщото врѣме и просвѣщението, да издигнатъ, при Божиитѣ храмове, и храмове на Музитѣ.

* *

14) Крестония (Κρηστωνία и Κρηστωνική); тя се простирала къмъ сѣверъ отъ Мигдония и обѣмала басейна на р. Лахана, лѣвъ притокъ на р. Галико (стар. Ἐχέδωρος) сѣверо-источно отъ Авратъ-Хисаръ и Килкиджи. Градове стари съ по-забѣлѣжително значение въ тази областъ се споменуватъ, освѣнъ Крестона, и други като Антигония, Ксилополи, Терпилъ, Каравия (Ἀντιγόνηα, Εὐλόπολις, Τέρπυλλος, Καράβια). Въ Крестония имало и една силна крѣпостъ, страдена по заповѣдъ на византийския императоръ Андроника младшаго при рѣката *Галлико*, гдѣто е сега Авратъ-Хисаръ. Тази крѣпостъ била наречена *Гинекокастронъ* или *женска крѣпостъ*, защото тя била тъй непристъпна щото пазенето ѝ могло, казватъ, да се повѣри и на жени. *Авратъ-Хисаръ* пъкъ се нарича по турски отъ една жена *Марулия*, която прѣзъ 1774. г. юнашки противостояла отъ тази крѣпостъ срѣщу Турцитѣ. — Старитѣ ѝ жители били тракийски Пеласги.

* *

15) Висалтия (Βισαλτία), къмъ истокъ отъ Крестония и къмъ сѣверъ отъ источната частъ на Мигдония; заселена съ Тракийци,

тя се простирала отъ пл. Вертиска (Ченгелъ-долъ) до р. Струма и ез. Кервенитида (Κερκενίτις, Πρασιὰς, Тахино) и обѣмала страната, която днесъ образува окръжността на г. Нигрита и с. Сохо. Отъ градоветъ ѝ по-многого изчезнали твърдѣ рано. Таквизъ сѣ били Осса (Ὀσσα), вѣроятно до сегашното село Сохо, гдѣто имало и развалини, Аргилъ (Ἀργίλος) по всѣка вѣроятностъ до сегашното село Кючукъ-Оршова, Кердилионъ (Κεεδύλιον) тѣй сѣщо, по всѣка вѣроятностъ, около сегашното с. Буюкъ-Оршова; Екалитере и Ореския (Αἱ Καλλιτέραι καὶ Ὀρεσκία), на които мѣстоположението трѣбало, казва г. Димица, да се трѣси между сегашния г. Нигрита и с. Сохо, и най-послѣ, Евпория (Ευπορία) на юго-западния брѣгъ на ез. Керкенидида при излизанъето отъ това езеро на р. Струма, и г. Верга (Βέργα) на сѣщия брѣгъ около сегашното с. Тахино.

* * *

16) Синтика (Σιντική); често смѣсвана съ по-горнята област, тя е обѣмала по край Струма, къмъ сѣверъ на Висалтия, пространството отъ сегашния гр. Нигрита до Петричъ и р. Понта (Струмица), единъ отъ притоцитъ на Струма. Забѣлжителенъ въ нея градъ билъ тѣй наречения *Ираклия Синтика* (Ἰράκλεια Σιντική), сегашното с. *Зервохери*, при всичко, че за това мѣстоположение има разногласия. Тази Ираклия не трѣба да се смѣсва съ историческата Ираклия до Битоля, за която говорихме по-горѣ. — Жителитъ ѝ били Синти, тракийско или пеласгийско плѣме.

* * *

17) *Медика* (Μαιδική), областъ доста пространна и ограничавана, къмъ югъ, отъ Синтика, къмъ западъ, отъ Пеония и Дардания отчасти, къмъ истокъ, отъ Орвилоса (Пирин-планина), а пъкъ, отъ къмъ сѣверъ, отъ Скомонъ (Рила и Витоша). Тя обѣмала страната, която днесъ се простира къмъ истокъ отъ Кратово, Радовичъ, Струмица до Мелникъ и отъ къмъ сѣверъ на тоя градъ пространство покрай р. Струма. Отъ градоветъ ѝ по-важенъ билъ Петра (Πέτρα, който е запазилъ и до днесъ почти името си *Петричъ*; *Десудавъ*, (Δεσούδαβα), въ околността на сегашния манастиръ Ливоскица и не далечъ отъ Куманово; Иамфорина (Ἰαμφορίνα), главния градъ на областъта, съ мѣстоположение мъчно да се опредѣли, но, вѣроятно, до сегашното с. Ямпорана. — Медицитъ били тоже тракийско плѣме.

* * *

18) *Идонисъ* (Ἰδωνίς); заселена отъ Идони, тоже тракийско плѣме, тя обѣмала южната частъ отъ сегашнитъ Зихна, Алистрата

и Драма, и има, къмъ сѣверъ, р. Анжиста, а къмъ югъ пл. Пирнари (Παργαῖον ὄρος). Въ нея сж били градоветъ Амфиполи (Ἀμφίπολις, сега Неохори или Еникьой), Филипи (Филипечикъ), около който на 42 г. п. Х. е станала прочутата битка между Октавия, отъ една страна, и Брута и Кассия, отъ друга, и гдѣто прѣзъ 53 г. сл. Х. е проповѣдвалъ Апостолъ Павелъ, който послѣ отправилъ къмъ жителитъ на тоя градъ и извѣстното свое прѣкрасно послание къмъ Филипийци. Отъ Филипи се съхраняватъ и до днесъ доста развалини. Тукъ се нахождалъ и гр. Галипсось, за който стана дума по-горѣ, (Стр. 6—7) близо до сегашното с. *Пиргосъ*. Тукъ е и гр. Кавала (Χριστούπολις) въ сщия заливъ, но на друга страна, на който заливъ, въ старо врѣме, се нахождалъ и гр. Датось (Δάτος и Δάτων), гдѣто сега е Елевтеруполи (Ἐλευθερούπολις), и гдѣто, по-послѣ, близу до него билъ издигнатъ гр. Неаполи (Νεάπολις), който замѣстилъ г. Датось. Богато пъкъ, прѣзъ VI—VII-я вѣкъ, по всѣка вѣроятность, билъ разрушенъ и гр. Неаполи, види се, че жителитъ му прибѣгнали на мѣстността, гдѣто сега е гр. Кавала, и новото тамъ заселение на Неаполититъ се нарекло Христуполисъ (Χριστούπολις), подъ което име и често се споменува отъ писателитъ подиръ IX-о столѣтие. Новия този градъ, издигнатъ сѣверо-источно отъ Неаполи възъ стрѣмна, скала привлечена къмъ морето и укрѣпена, служи като вратня и ключъ на Македония и на Тракия. Той билъ укрѣпенъ отъ Андроника старшаго съ дълга стѣна, простирана отъ морето до край тамошната гора. Хубавото мѣстоположение на този градъ обърнало вниманието на Генуезитъ, които го и обевили за търговско срѣдище на источна Македония, и отъ които той получилъ новото си име Кавала, за происхождението на което има разни мнѣния, но, по-вѣроятно е, че то произхожда отъ самото природно положение на мѣстността. Кавала, като такавъ градъ, е привлѣкълъ тоже вниманието и на Турцитъ, на които се отдава и направата, къмъ сѣверо-истокъ отъ града, на единъ водопроводникъ, отъ който сега се съхраняватъ само развалини, при всичко, че той е билъ поправянъ отъ Ибраимъ Паша и въ наше врѣме. Както и да е, този срѣдновековенъ градъ, съхраненъ почти въ цѣлостта си, служи за пристанище на источна Македония и западна Тракия и чрезъ него става, отъ една страна, износа на необработенитъ произведения, отъ друга, вноса на всички нужни потребности.

* * *

19) Одомантика (Ὀδομαντική и Ὀδομαντική). Тя се простираше къмъ югъ отъ гр. Сѣръ до езерото Керкинитиди (Тахиносъ), къмъ

сѣверъ, до Мелникъ, къмъ истокъ, до градоветѣ Драма, Неврокопъ и р. Места. Тукъ е Сѣрското поле, 14 часа на дължъ отъ западъ къмъ истокъ, именно отъ Бутково до Чаязъ, а на ширина 10 часа разстояние: поле плодовито съ разни произведения, а най-повече памукъ, отъ който става доста износъ за въ Австрия, Албания, Босна и други още мѣста, но наводнявано зимно врѣме, въ голѣма часть, отъ прѣливанието на рѣката Струма. Тази хубава област Одомантика населявали въ старо врѣме двѣ Пеонски плѣмена, наричани Сиропеони (*Σιροπαῖονες*) и Пеопли (*Παιόπλαι*), които имали за столиченъ градъ Сѣръ. По тоя случай, ето какво разказва Иродотъ за тѣхни двама началници Пигрита (*Πίγρις*) и Мантия (*Μαντύης*). Понеже тѣ и двамата искали да господствуватъ надъ тия двѣ пеонски племена, то за постиганье тази си цѣль, тѣ заминали и двамата за гр. Сарда въ М. Азия да трѣсятъ тамъ помощъ и поддръжка отъ Персийския монархъ; но тѣ не отишли сами; съ себе си тѣ зели и хубавата си сестра, мома трудолюбива; тя носила на главата си ссждъ, пѣленъ съ вода, водила съ ржката си единъ конь, а въ сщщото врѣме прѣла ленъ и вървѣла; когато минавала така при персийския монархъ Дария, той останалъ очуденъ както отъ хубостта, така и отъ трудолюбието на дѣвицата, която въ едно и сщщо врѣме вършила три работи; като распиталъ монархътъ и се научилъ, че всички Пеонски жени сж така трудолюбиви, той веднага зановѣдалъ на военачалника си Мегаваза да прѣвезе въ Азия всички Сиропеони и Пеопли, това, което било и наскоро извършено, вопрѣки съпротивлението на тие двѣ Пеонски плѣмена. Така испразнена тази областъ отъ тѣхъ, дохаждатъ та ѝ зематъ и населяватъ живущитѣ по-напрѣдъ малко къмъ югъ Одоманти, пеонско и тѣ плѣме, споредъ Иродота, (V. 16) или тракийско, споредъ Тукидида (II. 101), отъ името на които се нарекла и самата областъ. Самостоятелна въ начало, както и всички други македонски области, тя била прѣвзета въ врѣмето на Филипа и Александра и останала часть отъ македонското господарство до покоряването му отъ Римлянитѣ (168. г. п. х.), при които тя влизала въ първата часть отъ раздѣлението Македония на четири части, която първа часть е имала за главенъ градъ Амфиполи. Подиръ 16 години обаче, прѣзъ 152. п. х. Одомантика става чистъ римски окржгъ; но тогисъ нѣкой си Адрискосъ, който се свилъ като синъ на Персея и се нареклъ лъжовно Филипъ (*Ψευδοφίλιππος*), успѣлъ та отнелъ отъ Римлянитѣ голѣма часть отъ Македония, като побѣдилъ около Пидна (приблизително сегашния Китросъ) чрѣзъ прѣвѣсходна конница римския военачалникъ Метелла; разбитъ обаче и самъ по-

послѣ въ Одомантското (сега Сърско) поле, той загубилъ тамъ 25 хиляди челоувѣци по край Струма и билъ прѣдаденъ на Римлянетѣ отъ свой хора. Когато пъкъ, прѣвъ 395. сл. X. Империята се раздѣлила на двѣ части, источна и западна, а Македония, влѣзла въ источната часть, се подраздѣля и тя на двѣ голѣми области, Одомантика, заедно съ всичката страна къмъ истокъ отъ Солунъ и съ доста голѣма часть отъ къмъ западъ, се вчислява въ първата отъ тия двѣ области, която обѣмала 31 градове, отъ които само 3—4 сж се запазили до днесъ. Но главния, първостепенния градъ въ областа Одомантика билъ, още отъ старо врѣме, града Съръ разнообразно писанъ и споменуванъ на грѣцки (*Σίρις, Σέρραι, Σίρρα, Σίραι, Σερραίων πόλις, Σάρρα* и *Фераи*). Кога е основанъ този градъ, точно не се знае, но безъ друго той е сжществувалъ прѣди V-я още вѣкъ п. х., защото Иродотъ го споменува съ първото му име *Σίρις*, като разказва, че часть отъ побѣденната въ Грѣция Ксерксова войска, на завръщанието си за Азия, пострадала отъ разни бѣди и болѣсти, та била оставена въ нѣкои македонски градове, между които и *Σίρις*, Съръ. Нѣма съмнѣние, че името Съръ, *Σίρις* има сродство съ името на живущитѣ по-напрѣдъ въ Одомантика Сиропеони, за които споменахме по-горѣ, и съвсѣмъ произволно е производството му отъ *Seres*, по името ужъ на едно индийско племе *Sêres*, споредъ англичанина Clarke у Tafel-a, de via militari Bomaororum Ignatia, стр. LXV, съ което производство самъ Tafel се подиграва. Не обаче, при всичко това, отъ твърдѣ голѣма извѣстность въ старо врѣме, гр. Съръ, съ значение немаловажно презъ срѣдния вѣкъ, станалъ особено знаменитъ и завиденъ прѣвъ четеритѣ послѣдни столѣтия отъ срѣдния вѣкъ при непрежснатитѣ почти и кръвопролитни борби на Византийскитѣ императори срѣщу Българетѣ и Сърбитѣ, когато той е билъ най-значителния и най-укрѣпения отъ всички градове, находящи се между Струма и Места. Описванъ отъ византийскитѣ списатели като градъ силно укрѣпенъ, великъ, богатъ, хубавъ, митрополъ, прѣвсходенъ отъ всѣка една страна, гр. Съръ за всички тия преимущества се прѣдстави отъ тѣхъ и като абѣлка прѣния между Българетѣ и Сърбитѣ, отъ една страна, и византийскитѣ императори, отъ друга. Между друго, Българетѣ прѣвзели тоя градъ прѣвъ 1206 г., срутили стѣнитѣ му и го разграбили; но като не могли да зематъ и крѣпкия му къмъ сѣверъ варошъ, тѣ останали господари само на града 39 години, подиръ което врѣме, прѣвъ 1245 г. императоръ Иоанъ Дува го отнелъ отъ тѣхъ; по-послѣ обаче сърбския кралъ Стефанъ Душанъ прѣвзима отъ Византийцитѣ сжщия тоя градъ и

въ него той се коронясва прѣзъ 1345 г. царь отъ мѣстния тамъ епископъ Макария, па, като се и оженилъ за Елена, дъщеря на императора Андроника, той станалъ съюзникъ на Византия; но послѣ, при нови сблъсквания, три пѣти прѣвзиманъ и всячески пострадалъ, гр. Сѣръ билъ възобновенъ отъ Сърбитѣ и заграденъ съ стѣна, развалини отъ която се съхраняватъ и до днесъ, а въ вароша има още и останки отъ укрѣпленията и отъ кулитѣ, надъ по-го-лѣмата отъ които стои и надписъ керамиденъ на словѣнски: „Еленина Кула.“ — Други градове въ тази областъ се споменуватъ Скотуса (Σκοτούσα), къмъ сѣверъ отъ Сѣръ по via Egnatia между горѣпо-менатата Сантѣа Праклия, Дрависка (Δραβησκος, сег. Драма) и Филиппи; той служилъ като станция по казанія пѣтъ и съответствующъ, за положението си, на сегашния *Демиръ-Иссаръ*; на мѣстото на сегашния Мелникъ или приблизително тамъ сѣществувалъ, по крайней мѣрѣ, споредъ г. Димица, града Гарискосъ (Γαρησκός) при подно-жиата на Орвилоса (Ширинъ-Планина), а не на Неврокопъ, както полагалъ Lsaе.

* * *

20) *Гръцка или македонска Иллирия* (Ελληνική ἢ Μακεδονική Ἰλλυρία). Иллирия, казва тукъ г. Димица, която въобще обѣемала срѣдната частъ отъ западната страна на Старо-планинския полу-островъ, се раздѣляла въ старо врѣме на двѣ части, отъ които сѣ-верната се наричала варварска или римска Иллирия, а онази частъ, която се простира къмъ югъ отъ нея, отъ устието на р. Дрина (Δρεῖλων) до пл. Акрокеравни, и която е къмъ западъ на пл. Скарда (Шаръ-планина), който я раздѣля отъ собствена Македония, се нарича просто *Иллирисъ* и *Иллирия* по името на заселившето се въ нея старо плѣме, *македонска* пъкъ за прѣвземанието ѝ отъ Ма-кедонцитѣ, а *еллинска* поради многобройнитѣ въ нея стари еллински колонии. Сжщата тази частъ отъ общата Иллирия се нарѣкла прѣзъ IV-то столѣтие сл. хр. и Новъ Ипиръ (Νέα Ἰπαιρος) въ различие отъ стария Ипиръ. Еллинската или македонската Иллирия, имуща за граници къмъ сѣверъ р. Дрина, къмъ югъ пл. Акрокеравнитѣ (Акро-κεράυνια ὄρη), къмъ истокъ Скарда (Шаръ-планина) и къмъ западъ Адриатическото море, обѣема южната частъ на сегашна горня Ал-бания и сѣверната частъ отъ сегашна долня Албания, отъ града Лиссосъ до гр. Иерихо (ст. Ὀρικός). Тази тѣй опрѣдѣлена Иллирия била завоевана отъ Македония отчасти при Филипа и Александра, съвършено пакъ послѣ при прѣдпослѣдния македонски царь Фи-

лѣтъ III (220—179), за което се нарекла и македонска, каквато и дѣйствително останала до дожажданието на Римлянетѣ.

Тя сж, накратко, 20-тѣ области, на които се е раздѣляла въ старо врѣме Македония, по мнѣнието поне, което е приелъ и което поддържа г. Димица. Всички тѣ иматъ своето историческо и географическо значение. Но едно по-дълъжо спиране тукъ върху послѣдната Область отъ старото македонско царство, *Иллирия*, види ни се да не е безъ нѣкой интересъ.

IX.

Какво плѣме сж били Иллирийцитѣ? По тоя въпросъ разногласили още старитѣ писатели и географи, разногласятъ още и днесъ по-новитѣ. Едни считатъ Иллирийцитѣ за прадѣди на населяющитѣ сега тази страна Албанци, други пъкъ ги държатъ за прадѣди на Словѣнетѣ, но положително не се знае нищо, казва г. Димица. Той мисли само, че Албанцитѣ иматъ за прадѣди древнитѣ Пеласги, а Иллирийцитѣ, плѣме самостоятелно, клонили, още отъ начало, по-късно къмъ заселившитѣ се по Иллирийското крайбрежие Гърци и, най-послѣ, завоювано отъ Македонцитѣ, това плѣме било и погребено отчасти, та взело така да говори двѣ нарѣчия, едно иллирийско, друго гърцко, както за това свидѣтелствували запазенитѣ и до днесъ рѣзки надписи въ срѣдня Иллирия.

Отъ Иллирийскитѣ плѣмена по-извѣстни сж били *Дассарититѣ* (*Δασαρίται*), които живѣли къмъ источната частъ отъ Македонската или Еллинската Иллирия, частъ наречена *Дассарития*, въ Охридския мейнъ до р. Дрина и Дебърско къмъ сѣверъ, а къмъ югъ, до гадъ сегашния гр. Корица. Отъ най-напрѣдъ Дассарититѣ били най-опаснитѣ врази на Македонцитѣ, до толкова опасни, щото при асаритския царъ Вардилиса (*Βάρδουλις*), който основалъ голѣмо и мно Дассаритско господарство (385. п. х.), насмалко Македония, се подъ данъ, да стане и съвършено иллирийска областъ, ако да би се качилъ на македонския прѣстолъ Филипъ (359. п. х.), што не само накаралъ, подиръ разни походи, Иллирийцитѣ да стѣпятъ всички македонски земи, но разширилъ още македонското господарство до Охридското езеро заедно съ Дассаритската столица, гашиния Охридъ. Едно противомакедонско движение по-послѣ отъ нѣта (*Κλεῖτος*), сина на Вардилиса подпомагвано отъ нѣкои съседни самостоятелни владѣтели, било скоро потушено отъ самага Александра великаго прѣди похода му въ Азия. Подиръ разни опитвания, успѣвши, ту злополучни, за господственна самостоятелность,

Дассарития, при поевяванието по-послѣ на Римлянетѣ, присъединяюща се, по волята на своитѣ мѣстни по име само — владѣтели, ту къмъ тѣхъ, ту къмъ Македонцитѣ, които най-послѣ и зели тамъ връхъ окончателно и распространили господарството си къмъ западъ до Адриатика, Дассарития, заедно послѣ съ цѣла Иллирия и цѣлото македонско господарство пада и тя подъ Римлянетѣ, както и всички други близосѣдни страни, едни по-рано, други по-късно. При раздѣлението отъ Римлянетѣ Македония на 4 части, гърцката или македонска Иллирия, въ която влизала Дассарития, се прибавя къмъ четвъртата отъ тия части, до като при новото пъкъ раздѣление на римската империя отъ Константина великаго, тази гърцка или македонска Иллирия съставлява частъ отъ тѣй наречения Иллирикъ съ главенъ градъ, най-напрѣвъ Сирмионъ, послѣ Солунъ, по-послѣ Първа Юстиниана, а отъ Теодосия великаго тя получва името Новъ Ипиръ съ главенъ градъ Дурацо (Δυρράχιον, стар. Ἐπίδαμνος), като образувала така тринадесетата отъ 64-тѣхъ области на византийската империя, въ която пъкъ по-послѣ тя съставлява съ сѣщия главенъ градъ деветата *тема* (θέμα, земно административно раздѣление) съ Дация, съ стария Ипиръ, Дардания и Пеония. — При Дассарититѣ, къмъ сѣверъ особенно, въ горно сега Дебърско живѣло и едно друго племе, тѣй нареченитѣ *Ширусты* (Πειρυσταί), безъ особена нѣкоя извѣстность.

Въ Дассаиртия имало нѣколко градове, отъ които извѣстенъ и забѣлѣжителенъ още отъ старо врѣме билъ сегашний Охридъ, издигнатъ покрай сѣверния брѣгъ отъ Охридското езеро единъ отъ най-първитѣ. Той е извѣстенъ въ историята съ три имена: първо (*Ликнидосъ*, Λυκνιδός), отъ най-старо врѣме, второ *Първа Юстиниана* (Πρώτη Ἰουστινιανή) отъ VI-ий вѣкъ сл. х., третьо Охридъ (Ἀχρίς, или Ὀχρίς), отъ X-ий вѣкъ и до днесъ. Не се знае тоже какъ е отъ най-напрѣдъ сграденъ този градъ, нѣма обаче съмнѣние, че той е единъ отъ най-старитѣ и че той е сѣществвалъ прѣдъ IV-ий още вѣкъ п. х. Отъ гдѣ произхожда старото му име *Ликнидосъ*, съ което, впрочемъ, се нарича и самото езеро? При многото прѣдположения между които и това, че то произхождало ужъ отъ финикийската дума *ликнотъ* (licnoth), която значила *трѣстъ*, *басъ*, каквито ги имало при езерото, най-вѣроятното и най-сѣответственното съ самата природа види се да е, че името *Ликнидосъ* за града, *Ликнитисъ* за езерото иде отъ еллинскитѣ думи *ликносъ* (λύκος, свѣтлинникъ), *ликнитисъ* (λυχνίς, свѣтликавъ, па и камъкъ свѣтълъ, прозраченъ) поради свѣтлостъ, бистротата, прозрачността на водитѣ отъ езерото;

ие, прочее, което е най-вѣрно изражение на природната хубостъ въ този случай.¹⁾ Главенъ градъ на Дассарития и послѣ на Иллирия, Лихнидосъ, подиръ покоряването, отъ Римлянетѣ, на Македония, останалъ въ Римската империя до IV-то столѣтие, когато той се присъединилъ къмъ источната, византийската империя, въ която се и славилъ като единъ градъ богатъ съ древности, щастливъ и многолюденъ. Това му щастие, види се, да е обърнало кадѣ края на V-й вѣкъ (479. сл. X.) вниманието на Готитѣ къмъ него, и за това тѣ се и опитали да го прѣвзематъ, но били тамъ храбро отблъснати, та го оставили, и се отправили къмъ западъ до Епидамна (Дурацо), който и прѣвзели. Ако и пострадалъ послѣ отъ землетресение, Лихнидосъ обаче не изчезнува отъ историята. Той ималъ таквовъ значение, щото билъ нареченъ Митрополъ на новия Ипиръ. Но прѣзъ VI-то столѣтие той замѣнява първоначалното си име съ друго, съ второто: *Първа Юстиниана*, отъ името на императора Юстиниана. Въ Лихнидосъ ли или тамъ близу нѣкадѣ е билъ роженъ императоръ Юстинианъ (словѣнския *Упрауда*), това е въпросъ. Но безспорно е, че Лихнидосъ е упражнилъ правата на извѣстната въ историята автокефална Архиепископия, подъ името *Първа Юстиниана* било отъ тъй наистина прѣименувания самия Лихнидосъ, било отъ тамъ нѣкадѣ близу находящото се и послѣ разсипано Юстинианово мѣсторождение. Както и да е, подиръ четири столѣтия изчезва и името *Първа Юстиниана*, а има съмнѣние за изчезнуването и на самия даже градъ. Той се издигналъ обаче отново на сѣщото мѣсто. Но, така или иначе, той се явява съ друго име, когато Българетѣ, разпространявани къмъ юго-западъ на Старо-планинския полуостровъ, прѣвзели и тия мѣста. Това трето име е запазеното и до днесъ Охридъ (*Охридъ*), подъ което се захваща нова ера за този градъ и новъ списъкъ на архиепископи отъ него. Прѣвзетъ отъ Българетѣ, Охридъ билъ за врѣме, както е извѣстно, и столица на българското царство. Разногласия има и за произхождението на гумата Охридъ; но, съгласно съ други писатели, па съгласно, ако не се лъжемъ, и съ мѣстното прѣдание по тоя прѣдмѣтъ, г. Димитца казва, че по-право и по-положително му се види производ-

¹⁾ Тѣй се отзивава за това и Ami Boué въ единъ откъсъ, привожданъ по бѣжка и отъ г. Димитца. „Le bassin d'Ochrida, казва, ou jadis Achrida, située à 2,015 p: et le lac le plus beau et le plus élevé de la Turquie D'un autre côté, Ochrida fait au bout du lac environ l'effet de Genève sur celui de Leman. Cette comparaison paraît d'autant plus naturelle que les eaux bleues du lac d'Ochrida l'emportent eut-être en transparence sur celles du Rhonc à sa sortie du lac Suisse. La dénomination e Lychndos, du Lychis, translucide, lui était bien due, puisqu'on aperçoit les poissons u fond de l'eau depuis 50 a 60 p. de hauteur.“

ството на думата отъ *Ах! рѣтъ* (ἀχ-ρῆδ), като бѣлѣжи, че първото значило *хубаво, прѣвзходно*, а второто — *хълмъ, рѣтъ*. *Ах*, или *Ох* не знаемъ да ли значи *хубаво, прѣвзходно*, но, като се приеме прѣдположението, че Българетѣ при прѣкрасния видъ на Охридското мѣстоположение, извикали ужъ съ удивление *Ох! или Ах! рѣтъ!* (отъ гдѣто Ох-ридъ или Ах-ридъ), нѣма съмнѣние, че съ това си удивително вѣсклицание тѣ сж искали да искажатъ хубостта, прѣлеста на мѣстото. Но кой рѣчателствува за всичко това? Въ всѣкий случай, *σι ποη* е *vero*, е *bene trovato*, може да се каже, като се земе прѣдъ видъ рѣдкото, живописното мѣстоположение на Охридъ и на Охридското езеро.

Както е извѣстно, Охридската Ахриепископия, прѣзъ този трети периодъ на гр. Лихнидосъ, и при нейното распространено вѣдомство се наричала и всея Болгаріи (πάσης Βουλγαρίας), подъ която титла, казва тукъ г. Димица, служили 40 архиепископи всички родомъ Гръци до самото ѣ уничтожение прѣзъ 1767 г. Но, чудно наистина и нечакано тукъ срѣщанье по тоя случай! Ние Българетѣ не сме още свѣршили, па много далечъ сме още отъ да свѣршимъ, както се види, съ оплакванията си, оплаквания всѣкога люти и горчиви, срѣщу цариградската Патриаршия за гдѣто прѣзъ поменѣтата 1767 г. тя уничтожила Охридската Архиепископия. Но за сѣщото уничтожение на сѣщата тази Архиепископия, — кой би повѣрвалъ? — люто и горчиво се оплаква срѣщу сѣщата Патриаршия и еллинския учень патриотъ, македонца г. Димица.¹⁾ „Уничтожението, казва той, на тази Архиепископия, прѣдизвикано отъ ненаситната алчностъ и доксомания, славомания на онази епоха, отъ една страна докѣра упадѣва на цвѣтуция до онова врѣме по ония мѣста еллинизмъ, а отъ друга, пъкъ, страна, то породѣ постѣ проклѣтия български въпросъ, този уродъ на безмисленността и на безумието на управляющитѣ нашитѣ чърковни работи!“ (Том. II стр. 627—628). Причинитѣ на тѣя оплаквания не сж еднакви, — за това нѣма съмнѣние, — но не ли тѣ иматъ единъ и сѣщѣй источникъ, уничтожението на една Архиепископия, отъ която и едни и други сж очаквали всевъзможни блага, всевъзможни чудеса за народното щастие. Ахъ! Колко честита, колко благополучна имала да бѣде възъ земното кѣло Българщината, колко легко щѣло да бѣде за нея и самото турско ѣго, ако на тази Охридска Архиепископия не би се прѣкращавалъ самостоятелния животъ прѣзъ 1767! Не виждате ли, не знаете ли

¹⁾ Г. Димица е издалъ врѣди години и особевна книжка за Охридската Архиепископия: Περὶ τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀχρίδοι и пр.

отъ историята? До тази рокова епоха 1767 г. Българщината въ Турско, Българщината въ Македония особено не ли добруваше, не ли процъвтваше всячески като на земски рай? Ахъ! отъ друга страна, какъ свѣтло щѣлъ да свѣтне, какъ чудно щѣлъ да блѣсне и да цѣфне въ Турско, въ турска особено Македония и около нея, какви славни сѣдбини щѣлъ да има Еллинизма, ако тази пакъ сѣщата Охридска Архиепископия би слѣдвала да живѣе автокефално при политическото турско владичество! Нищо, види се, друго не побървало ни на еллинизма, ни на Българщината да бѣдѣтъ честити, да постигнатъ уврѣме блѣскави сѣдбини, а само богопроклѣтото унищожение на тази клѣта Архиепископия, ако и самата нейна история прѣзъ цѣли 12 столѣтия да дава поводъ на безбройни и въпиющи разногласия за нейното основание и за нейната участъ въобще прѣзъ този дълъгъ врѣмененъ периодъ! Тѣй се самообълщаватъ често народитѣ, тѣй тълкуватъ тѣ миналитѣ си бѣди и злощастия, тѣй се явяватъ тѣ по нѣкогаждъ за едно приключение, обмислено или случайно или прѣдизвикано може би отъ врѣмето, за да оправдажтъ, тѣ извѣстно врѣме, своето незавидно положение, своитѣ измами въ чатни, но неосѣщественни надѣжди. Па съ такива историйки и съ такива исторически заключения, като г. Димицовитѣ въ данния случай, се хранятъ цѣли поколѣния! Подобни противорѣчия въ желанията и оплакванията на народитѣ не сѣ рѣдкость въ историята. Уви! Тѣй се утѣшаватъ тѣ за едно минало съ горчиви въспоминания, а тѣй се и насърдчватъ, види се, за постиганье по-добро бѣдѣще. А чудното е, че, колкото повече имъ се говори по тоя случай за словото Божие, за черкови, за Архиепископии и за Архиепископи, толкова повече вѣрата имъ отъ всѣка друга страна ослабва и се расклаща до дѣно, толкова повече словото Божие вѣхне и мре, а вѣрата имъ, напротивъ, въ такива историйки и въ таквизъ исторически заключения става по-жива, по-твърда и по-непоколебима.

„Тѣй, прочее, казва г. Димица, троеименния този еллински градъ [ихнидосъ, бивша столица на Дассарития, митрополъ на новия Ипиръ, автокефална Архиепископия, и приврѣменна столица на основаното амъ нѣкогаждъ българско господарство, се съхранява и до днесъ а сѣщото положение и пази стари гърцки паметници, като надписи брцки и римски, разни статуи, подземни гробници и здания, прѣбърнати отъ християнството въ църкви, числото на които възлѣзло, азватъ, до 360. Отъ тѣхъ по-знаменити били три, църквата на в. Климента, ученика на Кирилла и Методия, прѣобърнатъ послѣ въ камя и днесъ почти разрушена до самитѣ основания; църквата

на света София, съградена прѣзъ X-о столѣтие по името на Цариградската св. София, прѣобърната и тя послѣ въ джамии и запазена и до днеска; и, най-послѣ, църквата на св. Богородица, издигната прѣзъ 1055 отъ архиепископа Теодула, която се съхранява и до днесъ, наричана митрополитска.“

Освѣтъ Охридъ, въ стара Дассарития имало и други нѣкои градове, като Антипатрия, Хрисондионъ и Гертусъ (Αντιπάτρία, Χρυσονδιων, Γερτους) наречени и третѣ съ едно име Фиватиди (Φοιβάτιδες), но срутени и изчезнали, та днесъ не се знае даже точно и мѣстоположението имъ. Други стари градове, като Енхелане, Кераксъ, Сатионъ, Вии, (Ευχέλαναι, Κέραξ, Σατίων, Βοιοί), се споменуватъ още отъ старитѣ, но мѣстоположението имъ е тоже мѣчно да се опрѣдѣли. Г. Димица обаче заключава, че вѣроятно първия отъ тия градове, Енхелане, наименованъ така отъ изобилието и хубостта на рибитѣ *Енхели* (Ягули, Змиорки, Иланъ-Балжъ, стар. гр. Ευχέλεις) се нахождалъ близу до сегашния гр. Струга, при исхода на р. Дрина отъ езерото, гдѣто и до днесъ изобилувалъ този родъ риба; а втория гр. Кераксъ — въ края на западния брѣгъ на езерото при сегашния градецъ Поградешъ; третия пъкъ, Сатионъ — въ югоисточния брѣгъ на езерото, не далеко отъ прѣдидущия, на сегашното село Любаница, гдѣто погрѣшно нѣкои си отъ поновитѣ списатели поставили самия *Лихнидосъ*; тѣй сѣщо и гр. Вии се нахождалъ въ западния брѣгъ на езерото при политѣ на Кандавскитѣ (Волуца, Амарвисъ) гори. Между пъкъ тия два прѣдпослѣдни града издига се въ езерото голѣма и висока скала съ изгледъ отъ най-живописнитѣ, а на върха на тази скала стърчи сградена знаменитата по своето положение обитель на прѣподобнаго Наума, одного отъ учителитѣ на великаго Кирилла, казва г. Димица, въ която мѣстность едно врѣме просвѣщавалъ варварскитѣ народи този Наумъ, който и издигналъ тази обитель, гдѣто послѣ и починалъ. На 2-ий юний всѣка година се води тамъ въ негова паметъ голѣмъ празникъ, на който се стичатъ отъ разни мѣстности хиляди поклонници. Мѣстоположението на тази обитель е тѣй прѣлестно, щото, споредъ Hahn-а, придружающия го по пътуванието му тука D-g Srekely, въ своя вѣсторгъ при тоя изгледъ извикалъ: „Тукъ да си направимъ по една колибка, добро е тукъ да се живѣе“, по евангелското: *добрѣ ѣсть нѣмъ здѣ быти; и сотворимъ здѣ три сѣни* (Дук. Θ! 28). — Забѣлжителенъ градъ въ Дассарития е билъ тоже и Пилионъ (Πύλιον), сѣвероисточно отъ сегашния гр. Корица или, въ всѣки случай, до него близу, ако не и на сѣщото негово мѣсто,

градъ, въ който ходилъ и самъ Александъръ великии и побѣдилъ въстаналитѣ тамъ Иллирийци подъ прѣдводителството на горѣпоменатия царь Клитъ (Κλεῖτος).

Като трето Иллирийско плѣме подиръ Дасарититѣ и Пируситѣ, се бѣлѣжатъ *Пенеститѣ* (Πενέσται), живущи въ сѣверната часть отъ долината на черния Дринъ до южната часть отъ Призрѣнско. Страната имъ се наричала *Пенестия* (Πενεσία) и съответствувала приблизително съ сегашно *Дебърско*, наречена съ това име прѣзъ срѣдния вѣкъ (Δέβρη и Δίβρα), и раздѣлена въ долина, Dibra inferior, която е равна и плодородна, и въ горня, Dibra Superior, планинска и почти безплодна. За главенъ градъ Пенестия е имала тъй наречения *Искана* (Ἰσχάνα) а за второстепененъ Инионъ (Οἰναῖον), разрушени и двата въ войнитѣ на Македония срѣщу Римлянетѣ (180 г. — 168 п. х.) — Друго, *четвърто* плѣме въ казанната *Гръцка* или *Македонска* Иллирия били *Еордеитѣ*, различни отъ жителитѣ на поменатата по-горѣ Еордея (.....) въ срѣдня Македония. Тази Иллирийска Еордея, поставяна приблизително въ мѣстността на сегашнитѣ гр. *Елбасинъ* и *Тирана* съ рѣката *Скумби* (стар. Γενοῦσος) посрѣдъ неж, имала и тя своя самостоятелность до покоряването ѝ отъ Македонцитѣ най-напрѣдъ, отъ Римлянетѣ по-послѣ заедно съ цѣла Македония. Отъ тритѣ по-забѣлѣжителни въ неж градове Дивома и Давлия (Δύβομα ἢ Δαυλία) и Скамба (Σκαμπτεῖς), двата първи отъ рано още били разрушени, а третия, расположенъ по известната via Egnatia покрай р. Генуса, и вѣроятно на самата мѣстность, гдѣто е сега гр. Елбасанъ, билъ столния градъ на Еордея, но той билъ разрушенъ при нашествието на варварскитѣ народи по ония мѣста прѣзъ X и XI-ий вѣка, а, по всѣка вѣроятность, отъ Българетѣ, когато тѣ основали столицата си въ Охридъ, по мнѣнието поне на Tafelъ въ своето съчинение de via militari Romonorum Egnatia (стр. 24). — Като *пето* плѣме въ казанната Иллирия се споменуватъ *Албанцитѣ*, къмъ сѣверъ на токо — що поменатитѣ Еордеи и къмъ западъ на Панеститѣ, а къмъ югъ до окръжieto на сегашния гр. Кроия, сграденъ презъ XIII-то столѣтие, намѣсто разсипания по-старъ градъ Алванополи (Ἀλβανόπολις), находящи се тамъ близу нѣкъдѣ.

Албанцитѣ сж едно отъ най-старитѣ плѣмена въ сѣвoro-западната часть на Старо-планинския полуостровъ, сжщински Иллирийци или потомци на Пеласгитѣ, при всичко, че послѣдне нѣкои поискахъ да ги произведжтъ и прѣселятъ въ Иллирия едва ли не прѣзъ VII и VIII-ий вѣкъ сл. хр. отъ Кавкаска Албания: мнѣние, срѣщу което възстана съ

наученъ авторитетъ известния Fallmerayer, който изрично казва по тоя въпросъ слѣдующето. „Опитванието да се обори туземството на Илирийскитѣ Албанци и да се свали тѣхното въ сегашна Албания заселяване дору до VIII-то столѣтие подиръ Христа, сж опитвания, които трѣба да се отхвърлятъ отъ критиката като исторически безосновни, погрѣшени и безнаучни.“¹⁾ Както се знае, езикътъ на Албанцитѣ е клонъ отъ индогерманското езиковословно стебло и тѣхното сродство съ старитѣ Еллини и Римляне е безспорно; не е вѣрно обаче мнѣнието у нѣкои по-нови Албанци, че ужъ Албания се наричала Иматия и че, слѣдователно, Александръ великий билъ роденъ въ тѣхното отечество. Това заблуждение происхождало отъ мѣстнитѣ имена *Матисъ*, мѣстность, и *Матисъ* тезоименна рѣка, които, полантинчени отъ нѣкои си писатели, станали *Ематия*, *Ематусъ*, и така послѣ били взети отъ нѣкои си за И(е)матия, първоначалната македонска областъ. Тѣй обесня ватъ това заблуждение и други, но най-вече Fallmerayer въ горѣпоменатото му съчинение за Албанцитѣ. Г. Димица, инакъ твърдѣ благосклоненъ къмъ Албанцитѣ, казва, по тоя случай, че нѣкои си отъ младитѣ Албанци прибѣгвали къмъ таквизъ срѣдства и пригравали таквизъ измислици за да си създадатъ едно не само по-старо, но и по-славено народно минало, отъ каквото били лишени, поне прѣзъ столѣтия и прѣди Христа. Както и да е, Албанцитѣ, отдалечени отъ знаменития римски пътъ Egnatia и заселени въ мѣста планински, живѣли осамотени до почти XI-то столѣтие сл. хр., когато се сеяватъ било като съюзници, било като наемни войници, било като помощници на византийскитѣ или на други по-послѣ, Франскитѣ, управители, до 1260 г. Отъ това врѣме насамъ, прѣзъ едно разстояние отъ 70 почти години, тѣ се отцѣпватъ отъ Илирския Деспотатъ, обещаватъ се независими, прѣвзиматъ Дурацо отъ Неаполитанцитѣ и много други крѣпости държани тамъ отъ Византийцитѣ и отъ Сърбитѣ. При византийския императоръ обаче Андроника III (1336.) тѣ биватъ отново покорени; но, както и да е, това врѣме и послѣдующето до 1477, съставлява героическия периодъ на албанското плѣме. Прѣзъ този периодъ, при военнитѣ прѣдприятия, значителни части отъ Албанцитѣ се прѣселватъ въ Еллада, гдѣто и оставатъ.

¹⁾ Das Versuchen das Autochthonenthum der illyrischen Albanier . . . wergzudemonstriren und ihre einwanderung auf das achte Sæculum nach Christus herabzudrücken, sind demnach als geschichtlich unbegründet, irrig, unwissenschaftlich und kritisch zurückzuweisen. Ph. Fallmerayer, Das albanesische element in Griechenland. (Abtheil. p. 1). — Забѣлжително е, че мнѣнието за иноплеменството на Албанцитѣ било поддържано и отъ единъ грѣкъ, Николжиса (Νικόλῆς), срѣщу когото, казва г. Димица, съ люгостъ, съ ирония и съ нѣмка дълбока ученость възстаналъ сѣщия Fallmerayer.

Както другитѣ страни, така и Албания обаче пада прѣдъ побѣдо-
 носното оръжие на Османцитѣ; но велики, славни, геройски и
 общезвѣстни сж подвизитѣ, които извършиха тѣ срѣщу тѣхъ прѣзъ
 това врѣме, най-вече подъ началството на прочутия Скендербега,
 станалъ почти баснословенъ чрѣзъ храброста и смѣлоста, които е про-
 тивопоставялъ успѣшно, по-вече отъ четвъртъ столѣтие, на безбройни
 полчища Турска войска, когато всичко друго около отечеството му било
 вече пропаднало, Сърбия, България, сама Византия, Гърция и. п. ч.
 Обсадата отъ турцитѣ на албанската столица Кроия (1450—1472)
 и защитата на тоя градъ отъ Скендербега сж една голѣма, страшна,
 кървава борба, като послѣденъ отчаянъ, но славенъ подвигъ за
 рѣшението сѣдбата на Старо-планинския полуостровъ прѣзъ цѣли
 столѣтия, сѣдба рѣшена, най-послѣ, но рѣшена въ полза на полу-
 хседа. „Ако обаче, бѣлѣжи тукъ Fallmeayer, ако Албанцитѣ и да
 сж търтени така долу, ако и да лежатъ поразени отъ 400 години на-
 самъ като снаги исполински, обсипани съ тежъкъ товаръ планини,
 тѣ не сж умрѣли; и днесъ още Илирийската земя трепере и се
 разклаща, когато Скипитарьтъ размърда своитѣ вързани, обковани
 ченове.“ — Името *Албанци* се распространило по-послѣ за цѣла
 Илирия, южна и сѣверна, която и до днесъ се означава съ това
 име. — Други още плѣмена, като *Партини* (Παρθίνοι), *Тавлантини*
 (Ταυλάντιοι), *Вулини* (Βούλῖνοι), *Аванти* (Ἀβαντες) сж населявали
 македонска Илирия въ старо врѣме, плѣмена всички, отъ най-
 напрѣдъ самостоятелни и съ собственни владѣтели, но отпослѣ подчи-
 нени на Македония, а, по-късно, на Римлянетѣ. Повече нѣщо за
 тѣхъ не му е тука мѣстото.

X.

Забѣлѣжителни сж обаче слѣдующитѣ градове изобщо въ ма-
 кедонска Илирия: 1. *Лиссосъ* (Λισσός), градъ основанъ отъ Сира-
 кузския тиранинъ Дионисия старшаго прѣзъ 385. г. п. X. при лѣвия
 брѣгъ на р. Дрина, не далеко отъ морето, съ цѣль, като съюзникъ
 на Илирийцитѣ, да владѣе той тази частъ отъ Адриатика, та да може
 отъ тамъ да замине къмъ Ипиръ, па и по-нататакъ. Издигнатъ на
 една висока мѣстность непристъпна, градътъ билъ укрѣпенъ, украсенъ
 разнообразно и снабденъ съ пристанище, което прибирало до двѣстѣ
 кораби. Слѣдъ смъртта на основателя му той останалъ на Или-
 рийцитѣ, до като дошло врѣме, около 200 г. пр. х., да стане и той
 градъ македонски, а по-послѣ римски. При всички нашествия отъ
 страна на варварскитѣ народи, той устоялъ прѣзъ цѣлия срѣденъ

вѣкъ, а прѣзъ 1386. г. той биль превзетъ отъ Венецианцитѣ, подѣ които и останалъ до 1467. год., когато тамъ умрѣлъ и албанския герой (Скендербегъ); а послѣ го взели Турцитѣ, отъ които подиръ 2 години миналъ пакъ у Венецианитѣ и, най-сетнѣ, повторно и окончателно пакъ у Турцитѣ чрезъ договоръ отъ 1506. гдо. За по-нататъшната съдба на тоя градъ г. Димица не знае нищо положително.

2. *Епидамнъ* (Ἐπίδαμνος, Δυρράχιον, Дурацо). Той е отъ всички градове на македонската Илирия най-стария, най-знаменития, най-историческия и най-пригодния, по хубавото си мѣстоположение, за търговия, каквато е и водилъ; градъ издигнатъ на юго-западната частъ отъ провлечения малкъ полуостровъ къмъ югъ отъ Лиссосъ. Той биль една отъ старитѣ еллински колонии, заселена още отъ 627. пр. х., укрѣпенъ и почти непристъпенъ, щастливъ и многолюденъ, съ свои собственни учреждения, единъ видъ свободна и честита гръцка република при адриатическото море. Но въ него се развиватъ отъ рано междуособици. По-заможнитѣ граждани, аристократитѣ, се изгонватъ отъ демократитѣ. Изгоненитѣ обаче прибѣгватъ къмъ близки варварски народи, като Тавлантийцитѣ (Ταυλαντιοί) и, съединени съ тѣхъ, ходятъ та безпокоятъ и обиратъ града и отъ сухо и отъ море, като въ сѣщото врѣме опустошаватъ всичко по околността. Демократитѣ, тѣй обсадени, тѣй притѣснявани испращатъ най-напрѣдъ посолство въ Корфу (Κέρκυρα), като тѣхенъ митрополъ, за помощъ, но отблъснати тамъ, тѣ се отнасятъ до Коринтъ, самъ митрополъ на Керкира. и Коринтианетѣ приематъ да помогнатъ на притѣсненитѣ въ Епидамна демократи. Отъ тукъ сблъскване между Керкира и Коринтъ и прѣдставяне най-послѣ распрята прѣдъ народното събрание въ Атина. Както е извѣстно, тия събития, за Епидамна при Адриатика, ставатъ една отъ главнитѣ причини за избухване подиръ малко извѣстната пелопонеска война между Атина, която поддържала Керкирейцитѣ, и Спарта, която бѣ се заловила съ защитата на Коринтианетѣ. Както и да е, по-послѣ Епидамнъ минува ту подѣ мѣстнитѣ илирийски царѣ, ту подѣ македонскитѣ, ту подѣ Римлянетѣ за врѣме, ту пакъ подѣ Македонцитѣ (215 п. х.); но, най-послѣ, и той става окончателно римско владѣние, получава нови укрѣпления и се прѣименува отъ Епидамнъ въ Дирахионъ (Dyrrhachium), при всичко, че има въпросъ, да ли Дирахионъ е съвършено единъ и сѣщи градъ съ стария Епидамнъ. Дирахионъ станалъ сега първата стѣпа на Римлянетѣ, исходната за тѣхъ точка за всички имъ военни прѣдприятія срѣщу Илирия и Македония. Отъ Дирахионъ е захващалъ прочутия воененъ римски пѣтъ *via Egnatia*, който прѣзъ Илирия,

Македония и Тракия е стигалъ до Едлсипонта. Въ Дирахионъ е прѣ-
 каралъ шестнадесетмѣсечно заточение римския държавенъ мъжъ и
 ораторъ Цицеронъ, който и съ благодарностъ говори за него; въ
 Дирахионъ прибѣгалъ и Помпей и около Дирахионъ сѣ се дали
 двѣ знаменити битви между двамата римски съперници въ онова
 врѣме. При империята, Дирахионъ се обявява за римска колония
 и поради голѣмата си търговия той се нарича *Тържище при Ад-*
риатика (Taberna Adriæ); при Константина же великаго той се
 подвежда въ византийската империя и се укрѣпва отново. Пострадалъ
 послѣ разнообразно, прѣвзетъ даже за врѣме отъ Готитѣ, той два
 пати билъ разрушенъ отъ землетресение (345 и 520), но отново
 издигнатъ отъ Юстиниана, а украсенъ и укрѣпенъ отъ императора
 Анастасия Дикора (491.—518), родомъ отъ сѣщия градъ. Ако и
 цѣлтъщъ въобще до X-й вѣкъ, той ималъ прѣзъ това врѣме да по-
 срѣщне не една бѣда вслѣдствие на разни нашествия; прѣзъ XI-й
 вѣкъ той пада въ рацѣтѣ на Българетѣ, но въ 1042 него го зема
 отново Византия, до като най-послѣ на 15 Февруарий 1082 год.,
 той се прѣдава на обсадившитѣ го кръстоносци, но подиръ три го-
 дини той се освободилъ и миналъ пакъ подъ Византия, на която
 и останалъ вѣренъ до прѣвземанъето Цариграда отъ Латинитѣ
 (1204. г.). Отстапенъ на 1206. г. Теодору Ангелу Комнину, кръсто-
 носцитѣ, по-послѣ, го завоеваватъ отново и го държатъ до 1370, прѣзъ
 което разстояние той се почти разсипва съвършено отъ едно ужасно
 землетресение, станало на 1270. г. Прѣвзетъ послѣ отъ Венециан-
 цитѣ, тѣ го държатъ до 1501. г. когато дохождатъ та го завладѣ-
 ватъ Турцитѣ, подъ които се намира и до днесъ. — Чърковно, гр. Епи-
 дамъ или Дирахионъ съставлялъ единъ видъ автономия още отъ
 старо врѣме; казватъ даже, че основателъ на първата чъркова билъ
 самъ Апостолъ Павелъ, но това е въпросъ, а вѣроятното е, че тамъ
 е имало основана чъркова още отъ 1-я вѣкъ. Дирахийскитѣ чер-
 ковни началници се наричали най-напрѣдъ епископи, но отъ X-й
 вѣкъ тѣ се зоватъ архиепископи и митрополити. Дирахийската чър-
 кова е била прѣдставлявана въ всичкитѣ почти чърковни събори чрезъ
 своитѣ по-стари началници, а подъ своето вѣдомство отъ X-то сто-
 лѣтие тя брояла 15 епископии на длъжъ по крайморieto отъ
 гр. Антивари до пл. Акрокеравни. Неизвѣстно е, кога е била уни-
 тожена тази Дирахийска чърковна власть, но безъ друго това трѣба
 да е станало прѣди 13-то столѣтие, защото въ изложението на
 ператора Андроника Палеолога (1282—1320) за подвѣдомственъ
 на цариградския Патриархъ Митрополи споменува се въ това чин

и Дирахийската като петдесета на редъ. — „Дирахионъ съществува и днесъ още, казва г. Димица, малък и скроменъ сега градецъ въ сравнение съ миналата му слава, но все живичъкъ и цвѣтущъ като оазисъ посрѣдъ господствующата пустота и варварщина по онова крайморие, на което пословичното плодородие и пригодното за търговия мѣстоположение обърнали въ старо врѣме вниманието на Гърцитѣ, та основали тамъ колонии. Сега въ тоя градецъ, на което, казва, ученолюбивата община поддържа цвѣтущи разни еллински училища и за двата пола, нищо друго отъ старата му слава и блистателностъ не е останало, а само една крѣпостъ и една стѣна, поправени въ разни врѣмена съ развалинитѣ на разсипанитѣ паметници, храмове, статуи и. п. ч. отъ които останки нѣкои се бѣлѣжатъ още тукъ-тамъ, както и разни надписи, гръцки и римски.“

3) Знаменитъ градъ въ Илирия билъ и тѣй наречения най-напрѣдъ *Антипатрия*, съграденъ отъ Кассандръ Антипатровъ въ началото на IV-то столѣтие пр. х., къмъ юго-истокъ отъ Епидамна, по лѣвия брѣгъ на рѣката *Апсосъ* (Ἀψος, сега Ергентъ, Варатиносъ), градъ и природно и искусственно укрѣпенъ, но при прѣвземането му отъ Римлянетѣ прѣзъ г. 200 п. х. разсипанъ и растуренъ, до като жителитѣ му едни били избити, други распродадени като роби. Той билъ отново издигнатъ едва подиръ шестъ столѣтия отъ сестрата на императора Теодосия младшаго (453) Пулхерия, отъ която се и нарекълъ *Пулхериуполисъ*, подъ което име и се споменува до IX вѣкъ, като значителенъ градъ въ Новия Иширъ. Когато пъкъ Българетѣ завладѣли Илирия, тѣ го прѣименували въ *Бѣлз-градъ*, както прѣименували и на много други градове имена гръцки или латински. *Бѣлградъ*, хубавъ градъ, било прѣводъ на думата Пулхериуполисъ, която наистина значи хубавъ градъ, отъ латинското pulcher, хубавъ, и гръцкото πόλις, градъ;¹⁾ но Бѣлградъ Византийцитѣ прѣправили послѣ на Веллеграда или Веллаграда (Βελλέγραδα, Βελλάγραδα). По-послѣ този градъ се нарекълъ просто и се нарича и до днесъ *Верати* или Арнаутъ-Бѣлиградъ, въ различие отъ сърбския Бѣлиградъ. Както толковозъ други, така и този градъ е билъ аблъка прѣния между Македонци, Илирийци, Римляне, Българе, Византийци, а по-послѣ и Италиянци, обстоятелство, което показва

¹⁾ Pulcheria vero a pulchro nomen habebat. Ideo Bulgari qui diu in nostra Illyride praevaluerunt, et pluribus locis mutatis graecis vel latinis nominibus, Bulgarica nomina indiderunt, ejus urben nomen, significato retento. Bulgarica dialecto Belgradum dixerunt, quod lingua Slovonica, qua Bulgari utebantur, pulchram urbem vel pulchrae significabat; nam grad urbem significat et bel in omnibus septentrionibus populis, pulchrum valet: ex Pulcheriopolis igitur Belgradum dicta fuit ea civitas, quae nunc Belgrado dicitur. Palmerii, graeciae antiquae descriptio. p. 219 (разумѣва се, споредъ привода отъ г. Димица).

неговото пригодно мѣстоположение и неговото значение прѣзъ срѣдния вѣкъ. Но Турцитѣ дошли та турили и за него край на всички прѣния, като го прѣвзела прѣзъ 1440 г. — Чърковно Пулхериуполисѣ е билъ най-напрѣдъ подъ вѣдомството на Диррахийската архиепископия до IX—X вѣкъ, а по-послѣ, отъ врѣмето на българското владичество по ония мѣста той билъ присоединенъ къмъ Охридската архиепископия подъ новото си име *Бѣлградъ*. Днесъ тази Бѣлградска митрополия образува шестедесетия тронъ отъ подвѣдомственитѣ на Цариградската Патриаршия. 4) Четверти, знаменитъ и исторически градъ въ тази пространна областъ билъ стария г. *Аполлония* (Ἀπολλωνία), издигнатъ тоже къмъ юго-истокъ отъ Епидамна, още въ най-старо врѣме, прославенъ послѣ като центръ, въ ония мѣста, на наука и свѣтлина, а затритъ за всѣкога изъ книгата на живитѣ прѣзъ шестия още вѣкъ. Колония грѣцка съ мѣстна автономия, този градъ, подиръ много перипетии, влѣзълъ въ състава тоже на македонското царство, както и другитѣ близки до него градове. Въ него сж прибѣгали по-послѣ Помпей, Цезарь, Антоний, Брутъ при междусобнитѣ прѣзъ тѣхното врѣме римски войни. Като центръ на еллинското образование, което сж трѣсили прѣзъ онова врѣме Римлянетѣ, въ него билъ испратенъ отъ Цезара и племеника му Октавий, на 18-годишна възраст, за да довърши тамъ въспитанието си; но подиръ едва ли шестмѣсечно прѣбивание въ тоя градъ, Октавий получава печалната новина за убийството на Цезара и трѣгва веднага за Римъ, гдѣто, както е извѣстно, той поема върховното управление на свѣта. Много надписи и много съхранени монети свидѣлствуватъ за миналата слава на тоя градъ, който е тоже билъ главенъ пунктъ на *Via Egnatia*. На мѣстото на този знаменитъ градъ Аполлония, тамъ близу, днесъ се издига единъ скромнъ мѣнастирь на света Богородица, гдѣто, извѣстенъ подъ името *Полина* (Πολίνα), намѣсто шумъ отъ народнитѣ събрания, казва *Pouqueuille*, и на акламациитѣ въ театра, като еднички гласове се издаватъ и възвисяватъ изъ подъ развалинитѣ на изчезналия градъ религиозни пѣснопѣяния къмъ небето въ славословие на неизмѣняемаго Бога. Юго-источно отъ Аполлония, прѣди стичането на р. *Суница* (стар. Πολυάνθης) съ *Воюса* (стар. Ἀῶς), отъ лѣвия ѝ брѣгъ имало единъ видъ свещенна мѣстность, наричана *Нимфей* (Νυμφαῖον) и прочута въ старо врѣме за своитѣ природни качества. Тамъ, казватъ, горѣлъ огнь, който излизалъ изъ единъ камѣкъ и се наричалъ безсмъртенъ (πῦρ ἀθάνατον), защото той никога не изгасвалъ и постоянно се издавалъ надъ земната върхнина. Въ разстояние около

четери аршина отъ огнеизригвателния камъкъ росли зелена дубрава и присноцвѣтущи дървеса, които обаче огънътъ никога въ нищо не поврѣжда. Подъ камъка имало извори, които издавали катранъ и смола (Πισσα καὶ ἄσφαλτος), по-нататъкъ хълмъ съ рудница отъ катранъ, а близу тамъ, най-послѣ, и едно гадалище (μαντεῖον). Тукъ запитвачътъ можилъ да се допитва за всичко що желаялъ, освѣнитъ за смъртъ и за женидба. Запитвачътъ, подиръ зададения въпросъ и обикновенната молитва, хвърлялъ тамянъ въ огъня, който го приемалъ, ако желанията на запитвача е имало да се сбъднатъ, но го отблъсвалъ въ издаванитѣ пламаци, ако желанията му сж били неосществими. За всичко това пише не единъ отъ старитѣ писатели. За тоя слухъ споменува и самъ Аристотель. Но по-новитѣ, при тия свѣдѣния, като испитали работата отблизу, намѣрили и мѣстността и расказанитѣ въ нея явления за близки до истината, само, че тѣ всичко истълкували по обикновенитѣ природни закони. Мѣстността днесъ се нарича *Селеница*, расположена въ жѣла на трижѣлника, който се образува отъ рѣката Воюса и отъ стичащата се съ нея Сусица, а изригваното количество отъ катранъ и смола било толкозъ голѣмо, щото казватъ, цѣла Европа би могла да се снабдява съ катранъ отъ тази руда безъ страхъ за намаляване; около тази пъкъ рудница отъ катранъ намѣрва се почти на всѣкадѣ селитра (тяфъ), смѣсена съ разни елементи (οὐρεῖα) още неанализирани. Тамъ селянетѣ твърдятъ, че тѣ всѣка почти нощъ виждатъ синикави пламъци, лѣтящи надъ земната повърхность. Колкото за катрана, той билъ и анализиранъ и съставнитѣ му части днесъ сж извѣстни. — Къмъ юго-истокъ тоже отъ Аполония билъ и града Виллисъ (Βύλλις, Βυλλιακή), днешното българско *Градище*.

5) Други по-извѣстни градове, къмъ западната частъ на Иллирия при Адриатика, сж днешнитѣ *Авлона* (Ἀβλὼν), отъ грѣцкото ἀβλὼν = тѣсенъ проходъ, защото наистинна такъвъ е тамъ образувания морски каналъ: градъ съграденъ вѣроятно прѣзъ първото столѣтие сл. Х. и станалъ постепенно твърдѣ значителенъ, особенно при кръстоноснитѣ походи, понеже той служилъ като главна скеля за приходящитѣ отъ сръбсна Италия. Градъ византийски, Авлона прѣзъ 1082 билъ прѣвзетъ отъ Норманитѣ, а слѣдъ тѣхното по-послѣ оттегляване той подпадналъ въ власта на прочутото иллирийско семейство Балса, единъ отъ началницитѣ на което обаче, побѣденъ отъ визира Июсифъ, отстѣпилъ града на Венецианитѣ, но и тѣ, притиснати по-послѣ отъ Турцитѣ, хвърлили на въздуха прѣзъ 1691 г. крѣпостта и се оттеглили. — Чърковно гр. Авлона билъ подъ

вѣдомството на Дирахийската Архиепископия, а не подъ автокефалната Охридска Архиепископия, както казва Иеросалимский Доситей. Това поне мнѣние поддържа г. Димица. Къмъ юго-источната част на Авлонския заливъ се намираль града *Иерихо* (*Ἰεριχός*), тоже градъ отъ най-старитѣ, прѣвзетъ отъ Македония прѣзъ 214 п. Х., а отъ Римлянетѣ прѣзъ 168 г. п. Х. На този градъ избѣзъ Цезарь като прѣслѣдвалъ Помпея. Развалинитѣ отъ разрушения старъ градъ сж незначителни. Между Иерихо и Авлона, по крайбрѣжието, споменуватъ се още и гр. *Канини* и *Главиница*, както и *Антигония* по-навнатрѣ при границитѣ на Иллирида и Илиръ. Канина е билъ абѣлка прѣния между Византийцитѣ, Францитѣ, Българетѣ, които го владѣли за нѣкое врѣме и въ който, казватъ, князувалъ Крали Марко; владѣли го послѣ и Албанцитѣ и Турцитѣ, които го прѣвзели окончателно при Баязита. Главиница се е нахождала, по всѣка вѣроятность, на сегашното село Игуменица по крайморието и нѣма съмнѣние, казва г. Димица, че този градъ е българска направа, защото Българетѣ владѣли по тия мѣста прѣзъ IX-й и X-й вѣкъ; българското пъкъ име *Главиница* не значи, казва, друго освѣнъ каквото и гръцката дума *Κεφαλλήνιχ*, отъ гдѣто се види, че той билъ издигнатъ на високо и укрѣпено мѣсто. Колкото за *Антигония* има голѣмъ споръ за нейното мѣстоположение, но и той билъ тадѣва нѣкъдѣ, основанъ отъ Антигона, наричанъ Гоната (283—240. п. Х.), отъ името, впрочемъ, на когото има нѣколко градове Антигонии, както въ Халкидийския полуостровъ, въ Кресония, въ Пеония и п. ч.

XI.

Съ болка на сърдцето съкращавахме, речи хвърчешкомъ, и сега пираме тукъ географическитѣ, топографически и исторически свѣѣния за тази областъ Иллирия, останала почти неизвѣстна на-стинна, поне за мнозина отъ насъ, но пълна съ интересъ както о положението си, така и за нейното минало, па не по-малко интересна и за насъ Българетѣ особено, гдѣто не веднаждъ и заждъ и не на едно мѣсто ни прѣнася отечественната история, што е забѣлѣжилъ читателътъ по-горѣ. Съ земя баснословно пло-вита, съ исторически еллински колонии, цвѣтущи като оазиси юрѣдъ неопитомени още и примитивни жители, съ брой малки самостоятелни господарства, почти въ постоянни помежду си недо-изумѣния, тя влиза полка-лека въ състава на македонското цар-во. При Римлянетѣ тя става не само исходна точка за по-ната-пни походи, но още и театръ на войни и военно поле, въ което

се срѣщатъ и сбиватъ гигантски най-знаменититѣ римски главатари и пълководци, воюючи за първенство въ Римъ, за господството надъ свѣта. Тукъ, между друго, по рѣката Апсось (Афѣс, Ергентъ, Вератиносъ) до Адриатика Цезаръ прибѣгналъ до смѣлостъ отъ най-необикновеннитѣ за да избѣгне недалеко отъ неговото становище отстоящия лагеръ на Помпеия. Прѣблеченъ като простъ смъртенъ и посрѣдъ тъмна нощъ, той се качва съ нѣкои свои вѣрни служители на една ладия, непознатъ ни на управителя ѝ, ни на гребцитѣ, съ цѣлъ да заминѣ на срѣща, въ Италия, въ сегашния градъ Бриндизи, та отъ тамъ да земе и по-скоро да прѣкара отъ къмъ отсамкащия брѣгъ очакваната отъ толеозъ врѣме, по неявяваната войска. И тѣ, по рѣката, слизатъ така до морето посрѣдъ голѣми мжнотии. Но тукъ вълни свирѣпи и вѣтъръ буенъ тласкатъ на дирѣ ладията и управителятъ ѝ се отчайва. Тогасъ Цезаръ се открива, хваща за рѣка очудения управитель и му отправя слѣдующитѣ достопаветни думи: „Върви напрѣдъ, юначе! дързай, и не се бой отъ нищо. Цезара возишъ ти и Цезаровата сѣдба, които плува заедно съ него.“ Управителятъ и гребцитѣ удвояватъ усилия и ладията излиза изъ рѣката и се впуска въ морето. Но вѣтърътъ и вълнитѣ ѝ тласкатъ отново надирѣ къмъ брѣговетѣ и насмалко да потъне. Цезаръ вижда невъзможността и заповѣда връщането назадъ, което се и извършило, безъ да се сѣти за нищо близкия тамъ неприятель. Тѣй тукъ се е разигравала сѣдбата на Римъ, сѣдбата на свѣта. — Прѣзъ срѣдния вѣкъ Иллирия е частъ отъ Византийската империя, но какви не други народи не нахлухъ тамъ и не владѣхъ, кои по-дълго кои по-кжсо врѣме! И днесъ тя живѣе подъ сѣнката на полумѣсеца. Какъвъ материалъ за подробни раскази и описания! Всѣка почти педа земя къмъ иллирийскитѣ крайбрѣжия има историческо значение. Но тукъ ние не пишемъ история, ни кратка, ни пространна нито на Иллирия, нито на Македония изобщо, на която първата е била нейното продължение къмъ западъ.

XII.

Криво е на македонецъ г. Димица да слуша, че въ тази страна, въ Македония, която той е тѣй добръ изучилъ въ нейното минало, днесъ имало Словѣне, имало особено Българе, и то съ особенни народни стрѣмления, съ особенни народни притавания! Разбира се душевното, въ такъвъ случай, настроение на единъ ученъ мжжъ, у когото се е, токо-речи, вплотило отдавнашното минало на една страна, къмъ която го привързватъ още свещенни връзки по кръвъ

и по сродство, и за която, отъ всичко се види, че той милѣе отъ сърдце. Но, ако не се лажемъ, историята не се учи само за удовлетворение едно ефимерно любопитство или просто за блѣскаво, но безполезно обогатяване наметта съ разни знания отъ миналото, а, чини ми се, тя се учи и за поучение, за ръководство, па още, въ много случаи, и за утѣшение не само на частни лица, но и на народи и на цѣли плѣмена. Миналото може да послужи за утѣшение и въ настоящето, било като насърдчване въ налаганата отъ самата природа борба за животъ, било като примѣръ за волно или неволно подчинение на създаванитѣ отъ историята закони. По стотини, речи, се броятъ народитѣ и плѣмената, които сж живѣли или сж минали въ нашия прѣстаръ Старо-планински полуостровъ въобще, въ Македония особено. Гдѣ сж днесъ тие стари народи и плѣмена, по-многого отъ които сж имали до нейдѣ и особенна история? Гдѣ сж Дасарититѣ, гдѣ Пеонитѣ, гдѣ Дарданитѣ, гдѣ Пируститѣ, Пенеститѣ, Паргинитѣ, Авантитѣ и други още и други, по-вече или по-малко извѣстни, съ които е прѣиспълнена старата македонска история? Уви! На нѣкои отъ тѣхъ сж досущъ заличени дору и слѣдитѣ. Всепоядѣщото врѣме всичко погълна, както баснословния Кроносъ (Сатурнъ), олицетворението на това врѣме, е поглѣщалъ собственитѣ си дѣца. Свѣтътъ върви, расте, се развива старѣе — прѣзъ купъ, за зла честь, развалини и катастрофи, частни, държавни, плѣжени. Изчезнахъ, загинахъ, затрихъ се тие народи и плѣмена, потънали, по единѣ или по другъ начинъ, по една или по друга причина, въ бездѣнната, въ ненаситната яма, гдѣто всичко, ако не гине, се прѣтопява, се видоизмѣнява; земята обаче на която сж живѣли, радѣли, борили тие народи и плѣмена, не носи ли, не храни ли и днешенъ день други народи, други плѣмена, други поне по име за сега, по възпитание, по вѣрвания, по прѣдания, по нрави, по обичаи, по езикъ и п. ч.? Какъ Словѣнетѣ, какъ Българетѣ особено сж замѣстили въ по-голѣмата частъ отъ Македония бивши нѣкои народи и плѣмена, отъ каквото происхождение и да сж били тѣ? Отговорътъ на тоя въпросъ, поне по извѣстни нѣкои данни отъ историята, може би да не е отъ най-мѣжнитѣ; но главното е тукъ, че въ тази частъ отъ тази страна други плѣмена и народи отстъпили, както и да е, едно извѣстно врѣме, прѣдъ безспорно по-нови найстина, но самонатрапени нейни госте, които успѣли да взематъ мѣстото на по-първитѣ ступани, и които, както е види, нѣматъ на умъ да отстапятъ доброволно на други сегашната и обстановка или пъкъ да измѣнятъ за тѣхъ своя народенъ и

плѣмененъ битъ. Какво да се прави? Таквизъ сж били всѣкого, таквизъ, види се, ще бждатъ и за напредъ законитѣ на историята. Гърци ли или други нѣкои народи е измѣстилъ едно врѣме Българинътъ изъ ония поне мѣста отъ Македония, гдѣто е заселенъ сега той, фактъ очевиденъ е, че днесъ въ тази страна живѣе едно плѣме, което само се нарича българско, — най-силното и най-необоримото доказателство за неговата народностъ. Кой знае какво бждще готви, какви сѣдбини прѣдпазва Орисницата и на Гърци и на Българе и на Сърби, па и на всички други плѣмена въ нашия старъ полуостровъ, видѣль и патилъ какво не прѣзъ толкозъ столѣтия? Но за сега факта си е фактъ; и ако има нѣкой, който да не би трѣбало никога ни да се чуди, ни да се стрѣска при таквизъ исторически измѣненія, този нѣкой не ли би трѣбало да бжде историкътъ, за когото настоящето не е освѣнъ едва ли замѣтна една точка въ безграничния океанъ на вѣковното пространство, надъ който той се прѣдполага, че плава свободно, наблюдава отъ високо, записва свѣтовнитѣ вълнения кога по-тихи, кога по-бурни, и привиква така самъ къмъ всички измѣненія въ историята на чловѣчеството, които му се прѣдставятъ тъй като обикновенни явления въ природата? Г. Димица не е да не разбира тоя исторически законъ. Самата история на Македония, съ която е той тъй добръ и тъй подробно запознатъ, може да бжде отъ най-поучителнитѣ уроци въ тоя случай. Защо този исторически законъ да не му обясни и всички происшедши въ Македония плѣменни, народни, па, ако ще, и политически и чърковни прѣврати? Защо този законъ да не го направи по-скептикъ, по-философъ, по-хладнокрѣвенъ и по-безпристрастенъ сѣдия, та да уталожва той самъ скърбта си при срѣщанитѣ промѣненія, да укротява побивающитѣ го трѣпки при нѣкои нечаяни, но естествени събития въ историята, да поддържа и да утѣшава духа си при каквито и да сж исторически явления, а най-много вече да го научи, че съ историята просто на миналото мжно май би било да се разрѣшатъ практически и окончателно нѣкои свърѣмненни народни въпроси? Длъжностъ е наистина патриотизмътъ у всѣки гражданинъ и длъжности налага всѣки искрененъ потриотизмъ. Между друго, той има и право да трѣси насърдчвания, да трѣси срѣдства за самозащита въ въспоминания отъ миналото. Подобни примѣри не само не сж рѣдкостъ, но сж, рѣчи, и общо правило у всички народи. Но, въ всѣки случай, намѣсто оплаквания, по-много или по-малко горчиви, за гдѣто настоящето се евява различно отъ миналото, намѣсто сърдни за това и намѣсто виходки далечъ отъ исторически

разумъ, не ли е тоже длъжностъ — длъжностъ философска въ сж-
щото време и пакъ патриотическа, — да се изучи по-добрѣ, да
се разбере по-гълно и да се оцѣни по практически сегашното по-
ложение, каквото го е създала историята, на върху тази основа да
е тръси съ взаимна патриотическа грижа единъ справедливъ *modus*
vivendi . . . до ново поне распоредание отъ сжщата история,
ю нова поне заповѣдь на сждбата? . . .

БЪЛГАРСКИ НАРОДНИ УМОТВОРЕНИЯ

(Народни пѣсни, събрани отъ *Гстаеичовъ*).

1.

- Имала-й ма́ма, имала-й
Идниго̀ сина Стуя́на,
Ни за син ни за дъщеря́,
И не́гу ма́ма уже́ни.
- 5 Стуя́н са ска́ра с ма́йка си,
И на ма́йка си ду́маши:
„Ма́йно-ле, да ми утде́лиш:
Ут кѣща, ут пукѣщнина,
Ут нѣва и ут лива́да.“
- 10 Ма́ма Стуя́ну ду́маши:
„Ут куго̀ да та утде́лѣ?
Да ли ут бра́та по-ста́ра?
Или ут систра́ по-мла́да?“
Стуя́н са жа́лба нажа́ли,
- 15 Чи си вѣ́йка изле́зи
На ширѣ́ки, ра́вни двуро́ви,
На дво́ра има бя́л ка́мѣк,
Стуя́н на не́гу пусе́дна.
Ут Бо́га кни́шка па́днала
- 20 На не́гувуту куля́ну.
Стуя́н си кни́шка расче́ти,
На кни́шката си пи́шало:
„Да ъди Стуя́н, да ъди,
Кѣде ще Стуя́н да ъди,
- 25 Ут ма́йчина си сми́рт ши́ мре;
Ма́йка му шж гу уби́и,
Ма́йка му шж гу затри́и“
Стуя́н си в кѣщи пувле́за
И на Гу́нка си ду́маши:
- 30 „Гу́нке-ле, бу́лка, уба́ва.
Сби́рай ми, Гу́нке, стѣга́й ми,
На дѣ́лга пѣ́тъж шж ѣ́да.“
Кат' рѣ́чи Стуя́н, зами́на,
Бу́лка пуд бу́ду уста́ви.

- 35 О́дил ѝ малку, ни мно́гу,
 О́дил ѝ де́виет гудѝни,
 Спичѣлил де́вят ѝляди;
 На ум му дудѣ за Гѹ́нка,
 Шо ѝж под бѹ́ду уста́ви.
- 40 Чѹ́ди са Стуя́н, ма́и се,
 Как да си но́си па́рити.
 Чи си, той ста́ду наку́пи,
 Ду три́ста си́ви гувѣ́да.
 Гувидѣ́ри си приста́ви,
- 45 На гувидѣ́ри дѹ́маши:
 „Кара́йти ле́ка-пуле́ка,
 Ази щѣ́ж на́прѣд да ѝда,
 Тѣс ве́чер куна́к да пи́ша.“
 Чи са кра́й тях при́минали.
- 50 Гѹ́нка пу двѹ́ри о́дяши
 И си гувѣ́да дуѣ́ши
 И на гувѣ́да дѹ́маши:
 „Пу́сти ва ва́зи гувѣ́да,
 Тринки ва Стоя́н уста́ви,
- 55 Пѣ́к триста́ шѣ́ж ва зава́ри“
 Стуя́н в пѣ́тя си вѣ́рвѣши
 И на Гѹ́нка си дѹ́маши:
 „Гѹ́нке-ле, бу́лка у́бава,
 Има ли куна́к за ме́ни?
- 60 За ме́ни и за ко́ня ми?“
 Гѹ́нка Стуя́ну дѹ́маши:
 „Ас ѝмам ста́ра свикѣ́рва,
 Не́ж шѣ́ж ѝда, да пи́там.“
 Оди́ла-ѝ Гѹ́нка, пи́тала-ѝ
- 65 И сѣ́ж на Гѹ́нка ка́зали:
 „И наш ѝ Стуя́н тѣ́й о́дил,
 Тѣ́й о́дил за куна́к, тѣ́й пи́тал“
 Пусна́ла-ѝ Гѹ́нка Стуя́на.
 Де́ту си ко́ня вѣ́ржеши,
- 70 И там си гу пак вѣ́рза,
 Де́ту си пу́шка качѣ́ши
 И там пак си ѝж за́качи.
 Стуя́н на Гѹ́нка дѹ́маши:
 „Гѹ́нке-ле, бу́лка у́бава,
- 75 Пусти́лай, Гѹ́нке, пу́слагай,
 Колку́ту два́ма да ле́гнѣ́т.“
 Гѹ́нка пѣ́тнику дѹ́маши:
 „Пѣ́тниче, ка́лно-дру́мниче,
 Ас ѝмам ста́ра свикѣ́рва,
- 80 Не́ж шѣ́ж ѝда да пи́там.“
 Гѹ́нка свикѣ́рва си пи́та
 И свикѣ́рва ѝ дѹ́маши:

- „Ти иди, лигнѣ въз негу,
 Чи той ѝ пѣтник-тѣргѣвиц,
 85 Чи негу ний шж заколим,
 Че парѣте му шж зѣмим.“
 Чи сж двѣмата лѣгнали,
 Тугас са-ѣ Стуян исказал
 И сж си слѣдку заспѣли.
 90 Чи майка му гу издѣбна
 И му главѣта утряза
 И на Гѣнка си повѣка:
 „Я стѣни, Гѣнке, пустанѣ
 Крѣвиту да си пучѣстим,
 95 Тѣргѣвчи да си зарѣвим.“
 Тугас си Гѣнка заплака,
 На свикѣрва си дѣмаши:
 „Що заклѣ, мамо, синѣ си?!
 Този ѝ, мамо, наш Стуян!“¹⁾

(Слушана отъ Цана Кичюкина въ Трѣвна).

Обща бѣлѣжка къмъ горнята пѣсень. Събитието, което се съдържа въ горѣизложенната пѣсень, е едно отъ най-грознитѣ злодѣяния на хора, които отъ безкрайно лакомство за имотъ надминаватъ и най-лютитѣ звѣрове съ кръвнишкия си нравъ. За жалостъ и срамъ на човѣшкия родъ, такива злодѣяния сж ставали и у насъ въ България, каквото показва тѣй нагледно горнята пѣсень. А още по-нагледенъ примѣръ за такова сжщо злодѣяние, намѣрваме изложенъ въ „Български Книжици“ (Цариградъ, часть III. 1860 Октомврий, кн. II. стр. 141—148) подъ насловъ: „*синъ убитъ отъ майка си.*“ Привличаме вниманието на читателитѣ да прочетжтъ това изложение, въ което доста обстоятелно се описва злодѣянieto, за да видятъ какъ една майка погубва сина си по сжщия начинъ, по сжщия побуждения и при обстоятелства почти еднакви, каквито сж въ поменжтата пѣсень. Това злодѣяние, което покѣртва човѣку душата, се е извършило въ едно малко селце близо при гр. Нишъ въ г. 1860 прѣвъ пролѣтта. А прѣвъ м. Августъ сжщата година била е наказана злодѣйката съ бѣсилка по рѣшението на сжда, който е билъ съставенъ отъ турци и христиеве, по заповѣдъ на великий везиръ Кѣбрѣзлията, който прѣвъ неж година пѣтува изъ България да изучи положението на Българетѣ спрѣмо българския черковенъ въпросъ. З. р.

2.

Ут как са сѣлу засѣли,
 Айдути ни сж вливѣли,

¹⁾ Разказвачката каза, че Стояновата майка станала *мишманъ*, като заклѣ сина си. Кагато я понитахъ: да не би пѣсеньта да слѣдва още, тя ми отговори, че до тука се била свършвала.

- Сигá са кáнижтъ да влязът;
 Кáнили сж са и влѣвли.
- 5 Сред сѣлу урó играи,
 Сред сѣлу, на сред мигдáня,
 Сред урó байряк зибѣхж
 И пуд байряка седнахж,
 На ред мумити гледахж,
- 10 Идин дръги си думáхж:
 „Кой мóжи пузнá Нидѣля,
 Баш-топчийската дъщеря?
 Койту Нидѣля пузнаи,
 Въз нѣж да са улувѣ.“
- 15 Ни ж и пузнáл ни идин,
 Най ж и пузнáл млад Стуя́н
 Млад Стуя́н, млади войвóда,
 Чи въз Нидѣля утиди
 И ж за рѣка улувѣ,
- 20 И ж ут урó утдели
 И на Нидѣля думáши:
 „Помниш ли, Нидельо, знаиш ли.
 Кугá бях у вас рáтайчи,
 Рáтайчи и измикѣрчи.
- 25 Ази са бóлтн разбулях,
 И ти пуисках вудѣца,
 Пѣк ти ми вудá ни дáди,
 Ами хляб бѣши мѣсила,
 И дѣту си рѣцѣти умѣла,
- 30 Нѣж ми вудá пудáди.
 Ази ти лѣбиц пуисках,
 Пѣк ти ми лѣбиц ни дáди,
 Ами бѣши лѣба упѣкла,
 Упѣкла и устѣргала,
- 35 И ми курѣчки пудáди.
 Как кáжиш сигá, Нидѣльо,
 Как кáжиш сигá, как думáш?“
 Нидѣля Стуя́ну думáши:
 „Пуснѣ ма, бáйно, Стуѣне,
- 40 Ази съм бѣла глúпава;
 Пумѣйка са пие за главá,
 Курѣчки се ядът за сѣрци.“
 Стуя́н Нидѣля пувѣди,
 В планинáта ж завѣди,
- 45 На Башá и абѣр прувóди:
 Да дáва башá и, наддáва,
 Да дáва тувáр имáни.
 Нидѣля да си искúпи.
 Башá и тувáр прувóди,
- 50 Стуя́н имáни стувари,

Ниделина главá натува̀ри
На бацá ѝ ѝ прувóди.

(Слушана отъ Неда Алачкина въ Тръвна).

3.

- Сѣднѣли са сидимдисѣт мина
Да яджт, пият и са веселят.
Залива им Деница-кralица,
Деница-кralица, мумá бушнакѣня.
5 Кат залива, ча̀ша ни дулива,
Дулива ѝ с нѣйни бѣстри сѣлви;
На кумѹ си ча̀ша как пудáди,
Сѣки си ѝ за рѣ́ка улувѣ.
Утгува̀ря Деница-кralи́ла,
10 Деница-кralица, мумá бушнакѣня:
„Чи акѹ сѣм на сѣкигу слѹга,
Та нѣ сѣм ас на сѣкигу жинá;
На сѣкиму ча̀ша как пудáдох,
Сѣки си ма за рѣ́ка улувѣ.
15 Счѹпихти ми мѡйти тѣ́нки прѣ́сти,
И на прѣ́сти бисцѣ́нни прѣ́стени,
На прѣ́стени — бисцѣ́нни кáмѣ́ни.“

(Слушана отъ Баба Петрув'ца Скоргувата, Тръвна).

4.

- Я изгрѣй, изгрѣй, меси́цо,
Гѡри в гурáта зилѣ́на;
В гурáта ѣма мѣ́настѣ́рь,
В мѣ́настѣ́ря — кѣ́лиѣ́ж.
5 Там, ли́жѣ́и Свѣ́та́ Марѣ́я;
Нидѣ́ля ни е ѣзлѣ́звала.
Сигá-ѣ́и Марѣ́йка ѣзлѣ́зла,
Сѣ́с злат са рѣ́жѣ́н путѣ́ра,
Сѣ́с злат са качѹ́л качѹ́ли,
10 Атлáс-пи́линѣ́и перѣ́ши,
Чи ги Марѣ́йка прустѣ́ра
На ма́ла злáтна вѣ́рлѣ́на.
Кугá са на зад пувѣ́рна —
Чи то ѣ́и нѡ́ма дѣ́титѹ,
15 Дѣ́титѹ златоѹ́стутѹ,
Дѣ́титѹ златопрѣ́стутѹ.
Вѣ́кна ма́рийка да плáчи:
„Бѡ́жни-ле, вѣ́шнѣ́и Гѡ́споди,
Чи кой ли бѣ́ши душмáнин,
20 Дѣ́титѹ да ми уткрáдня,
Дѣ́титѹ златоѹ́стутѹ

- Дѣтитѹ алатопрѣстуту?!“
 Самси са Господ убѣди:
 „Мълчи, Марийо, ни плачи!
 25 Дѣтитѹ ти ѿ при мѣни,
 На златен ѡдър стуеши,
 С злата ябълка играи.“

(Слушана отъ Попъ-Алексувица въ Тръвна).

5.

- Ой фтичко, фтичко,
 Пѣстра славейко,
 Що рану раниш?
 Що в зори пѣиш,
 5 Що в зори пѣиш,
 Горѣ люлеиш?
 Що с крилцѣ триптиш
 Вършито кърпиш?
 Що с крачка рѡниш
 10 Стени грѣмѣдни?
 — Кугѣ ма питаш,
 Праву да кажа:
 Снощи минахъ
 Трѣма търговци.,
 15 Най-напрѣд върви
 Коямжи Гьѡрги.
 Чи ми уткрадна
 До три фтиченца,
 До три фтиченца,
 20 Пѣстри славейки,
 Чи ги занѣси
 В царскити двѡри,
 Чи им направѣ
 Златѣ кафѣзи.
 25 За'ар ѣдѣхъ,
 Вѣну пияхъ,
 Вѣну пияхъ,
 Сълзи рѡнѣхъ.

(Слушана отъ Неда Генчова въ Тръвна).

6.

- Пѣйти, мумѣ, пѣйти си,
 И свирѣти, момци,
 На наш'ти сидѣнки,
 Залис да са стѡри,
 5 Да са ни усѣти
 Драганува майка,
 Чи ѿ паднѣл Драган

- Ут висóка илá,
 Чи са-й набíл Драгáн
 10 На илóву чéпи —
 На двáта си нóжа
 На чи-тé пищóви.
 Пак са-й усéтила
 Драгáнува мáйка;
 15 Пу равни двóри óди,
 Жáлно, мýльно плáчи
 Илá лóто кълнè:
 „Илйце, кръвнийце,
 Драгáнув душмáне,
 20 Щó ти стóри Драгáн,
 Стóри и направи?! „
 Илá утгувáря:
 „Сам да пóмни Драгáн,
 Как шж са той качи
 25 На висóка илá
 Да вáди чéрни óрли.“

(Слушана отъ Баби Иван'ца въ Бичкийията; Габровско).

7.

- Урál дяду на мугýлка,
 В сéлу му са стýтен чулу,
 Стýтен чулу, гáйда свýри,
 Гáйда свýри, тýпън бii.
 5 Чи натири двáта вóла,
 Двáта вóла в двáта дóла,
 „Ешти, вълци, двáта вóла,
 Двáта вóла в двáта дóла!“
 Чи утиди на бирбéря
 10 И убрýсна бяла брадá.
 Чи утиди на урóту
 И са фáна ду мумíти,
 Ду мумíти най-дубрíти.
 И мумíти си пíташи:
 15 „Убав ли сýм, дядувата?“
 Утгувáрятъ му мумíти:
 „Убав си, дядо, и не твърди,
 Кату прáси упърлáчи,
 Кату éри путстригáчи.“

(Слушана отъ Неда Генчова въ Тръвна).

8.

- Испии́ ма, Димо Димчо,
 На пúшката,
 На пúшката Димо, Димчо,
 На къвáла

- 5 Куга мѣриш, Дѣмо, Дѣмчо,
 Да ма глѣдаш,
 Да ма глѣдаш, Дѣмо Дѣмчо
 И да ми са радваш.
 — Испипи ма, Нѣнко, Нѣнке,
 10 На ўрката,
 На ўрката, Нѣно, Нѣнке,
 На кѣжъла;
 Куга придѣш, Нѣно, Нѣнке,
 Да ма глѣдаш,
 15 Да ма глѣдаш, Нѣно, Нѣнке,
 И да ми са радваш.
- (Слушана отъ Тодорица Недина въ Тръвна).

9.

- 1 Кѣлкуту сѣ, мамо, дѣня в гудѣната,
 Тѣлкузи съм, мамо, града убикулѣл,
 Чи нѣйди ма, мамо, бѣлѣс ни намѣри,
 Ни бѣлѣс намѣри, нити черна чѣма.
 5 Сигѣ тѣка дѣйдух, тук ма бѣлѣс нѣйди.
 Тук ма бѣлѣс нѣйди, бѣлѣс черна чѣма.
 Ас щѣ да си умрѣ, умрѣ да загинѣ.
 Чи ни ми е мѣлу нѣйди за нѣкугу,
 Нѣй-мнѣгу ми-й мѣлу за рѣнена кѣня,
 10 За рѣнена кѣня и за пѣрву лѣби.
 Чи ѣзи си нѣмам нѣкъди нѣгугу,
 Кѣй щѣ да гу глѣда, кѣй щѣ му са рѣдва:
 ѣзи си ѣмам идѣн стар бащѣца,
 Идѣн стар бащѣца, и той си загѣна,
 15 Чи ѣзи си ѣмам идѣна стѣра маѣка,
 Идѣна стѣра, маѣка и тя си ни мѣжи,
 И ѣзи си ѣмам идѣно млѣду бѣлчи,
 Кѣй щѣ да гу глѣда, кѣй щѣ му са рѣдва
 И да му са рѣдва, ала за дрѣгугу.
 20 Мамо, катѣ умрѣ, умрѣ да загинѣ
 Да ма зарѣвити на пѣтъ, на крѣстѣпѣтъ
 На главѣ ми, мамо, чушма направѣти.
 На сѣрцѣ ми, мамо, градинка уградѣти,
 На крака ми, мамо, луза пусадѣти.
 25 Кѣйту мѣмѣкъ минѣ, кѣнѣ си да напуѣ,
 Кѣя мумѣ мѣни, цвѣти да утѣксни,
 Цвѣти да наѣти, мѣни да пуменѣ.
 Кѣйту в пѣтъ мѣни, грѣзди да си хѣпни
 И да си пуменѣ: „Бог да прѣстѣ юнак.“
- (Слушана отъ Неда Алачкина въ Тръвна).

(Слѣдующитѣ двѣ пѣсни сѣ събрали отъ Ив. Бакаловъ).

1.

- 1 Тодорка платно тъчѣши
 Съ чѣтери брани¹⁾ кинѣря.²⁾
 Мама ѝ нѣтра³⁾ отбѣра.⁴⁾
 Тодорка жално плачаши,
 5 Съзѣи до земѣ роняши,
 Платното люто кълнеши:
 „Пусти устѣло туй платно!
 „Когѣ го тъкъ без мирѣк,
 „Без мирѣк, мамо, без сѣвда!
 10 Мама Тодорки дѣмашѣ:
 „Тодорке, мѣла мамѣна!
 „Що тъчѣш платно и плачиш?
 „Оснѣва ли тѣй кѣслива,⁵⁾
 „Бърдото ли ти замѣча,⁶⁾
 15 „Нищелки ти ли нескѣчѣт?“
 Тодорка дѣмѣ мамѣ си:
 „Мѣно ле, старѣ мѣно ле!
 „Не ми — ѝ оснѣва кѣслива,
 „Ни ми бърдото замѣча,
 20 „Нищелкѣтѣ ми се скѣчѣт:
 „Най плачѣ, най са кахарѣ —
 „Лѣби ми нѣма тѣкана!
 „Лѣбито, мамо, първото,
 „Първото лѣби Тодорчо!
 25 „Тѣй е салдѣтин отишѣл
 „Въ пѣстѣта Плѣвен касѣба!
 „Кѣйто ѝ въ Плѣвен отишѣл,
 „Вѣче са назѣд невѣрѣж!
 „Се си вѣв Плѣвен загѣна!
 30 Тѣку туй дѣмѣ Тодорка,
 Когѣ надѣлу поглѣдна,
 Отдѣлу кѣм Орявица,
 Отдѣлу ѣдѣт салдѣти:
 Чѣтирма мѣди капрѣли,

¹⁾ Набърчени, начупени, нерамни.²⁾ По двѣтѣ страни на основѣта за платното турѣтъ по нѣколко жици или по-дебѣла или по-тънка прежда, отъ оная на основѣта, та когато платното е истѣмѣно, тѣзи жици отъ основѣта заедно съ вѣтъка прѣдѣставляватъ отличителни брѣзѣи по-всѣчката дължина на платното, но само въ краищата.³⁾ Преждѣта отъ основѣта за платното, колато се прѣстира отъ нищелкѣтѣ до долното крусиѣ на стѣна.⁴⁾ Распѣравѣнето жицѣтѣ на нѣтрѣта, когато се заплетени, се нарича отбѣранѣ.⁵⁾ Колато се кѣсѣ.⁶⁾ Когато жбѣитѣ на бърдото сѣ поврѣдени, то се разнищѣтъ влакнѣта отъ жбѣитѣ на основѣта и образувѣтъ гърчѣли на жбѣитѣ. Тогава бърдото мѣчно може да се мѣрѣда.

- 35 Съ чѣтири бѣли катани,
 Съ чѣтири остри маждряка,
 Съ Чѣтери бѣли байряка!
 Катѣ ги видѣ Тодѣрка,
 Кѣлкото тѣчѣ, пѣ-тѣчѣ,
 40 Кѣлкото бѣрза, пѣ-бѣрза!
 Нѣйното лѣби въ тѣхъ бѣши,
 Нѣйното лѣби Тодѣрчо!
 Като из пѣтя вѣрвѣхъ,
 У Тодѣркини вѣздохъ,
 45 Чи на вратѣта хлѣпахъ
 И на Тодѣрка дѣмахъ:
 „Слѣзѣни, Тодѣрке, отвори!
 „Отвори, та ни отключи!
 И Тодѣрка ѣ стѣнала,
 50 Стѣнала и отворила.
 Тѣдор Тодѣрки дѣмаши:
 „Тодѣрке, лѣбе Тодѣрке!
 „Тодѣро, ожѣни ли са?
 „Горкѣ! Задѣми ли са?“ . . .
 (Слушана въ Дрѣново, Тѣрновско).

2.

- 1 Запѣли ми са, мѣйно лѣ!
 Дѣв мѣлки момѣ,
 Въ горѣ зелѣна, мѣйно лѣ,
 Подъ мѣнастѣря,
 5 Подъ мѣнастѣря, мѣйно лѣ,
 Подъ лѣсковския,
 Като запѣхъ, мѣйно лѣ,
 Слѣнцето спрѣхъ.
 Отъ гдѣ ги зачѣ, мѣйно лѣ,
 10 Млѣдо дѣконче,
 Чи им говорѣ, мѣйно лѣ,
 Млѣдо дѣконче:
 „Ой ви ва вѣзи, мѣйно лѣ,
 „Дѣв мѣлки момѣ,
 15 „Дѣв мѣлки момѣ, мѣйно лѣ,
 „Като дѣв звѣзди,
 „Щѣ ни запѣхти, мѣйно лѣ,
 „Онѣвъ годѣна,
 „Онѣвъ годѣна, мѣйно лѣ,
 20 „Прѣдѣ Вѣлѣк-дѣнь?
 „Дѣдѣ ни бѣхъ си, мѣйно лѣ,
 „Кѣпа налѣжил,
 „Кѣпа налѣжил, мѣйно лѣ,
 „Чѣрно облѣкал?!“ . . .

(Слушана отъ Вѣлика Гѣкува въ с. Бѣтошово, Сѣвѣсно).

(Народни пѣсни изъ Горно Джумайско въ Малехонна).

Записалъ А. П. Стоиловъ.

1.

Рождение и женидба на дѣте Михаилчо съ Янгелина Кралъ-Митрева.

- Снóпшти ми се мáшко детé родí
 Оцúтра¹⁾ íе дума продумáло:
 „Викаí, мáле, тройца пóпове,
 И си викаí двамина кúмове,
 5 Дáти кърстат детé у пелени
 Та пá стáни, мáле, úглавиме²⁾
 Úглавиме Крал-Митрéва штérка
 Крал-Митрéва штрéка Íангелина.“
 Мáкья се íе чúдо зачудíла:
 10 „Бре какъбó íе товá чúдо чúдо!“
 Вика мáкья тройца пóпове
 И си вика двамина кúмове.
 Покърстí си товá мáшко детé
 Покърстí го детé Мí'аилчо.
 15 Па си станá мáкья, углавí го,
 Углавí му Крал-Митрéва штérка,
 Крал-Митрéва штрéка, Íангелина.
 Па Думá'а вели за сфáдбата:
 Накани'а китени сфáтове,
 20 Накани'а о три бéли градá
 Ку'а билó у света недéла,
 Доíде замáн³⁾ да си крénат:⁴⁾
 Си⁵⁾ сфáтове на кóнье íа'на'а,⁶⁾
 Млáдожена мáкья го повíва,
 25 Повíла го ф' сфíлни пелени
 И го повí с' ибришим повóи,
 Та го турí ф' шарíна лъúлчица,
 Па íспрати млáда млáдожена.
 Па оíдо'а на Крáлови двóри.
 30 Си сфáтове од кóнье слезнá'а,
 Слезнá'а на тръпéза седнá'а,
 Млáдожена од лъúлкья сфалиа
 Зе го кумó у дéсната рáка,
 Тагó държéи на чéсна тръпéза.
 35 Ка⁷⁾ го видé Крало, чéсти Крало,
 И он си íе на чúдо настанáл:
 „Бре, какъбá íе млáда, млáдожена.“
 Íзвéдо'а штérка Íангелина,
 Íзвéдо'а íа по тръпéзата,
 40 Да целíва на кумóте рáка,

¹⁾ оцúтра=отсутра. ²⁾ углавиме=згодиме. ³⁾ замáн=врéме. ⁴⁾ кренат=гърнат.
⁵⁾ си=всички. ⁶⁾ íа'на'а=ляляха. ⁷⁾ ка=когато.

- На кумо́те и на старекоте
И се́ редом по кѣтни сѣ́атове.
Ка го видѣ ште́рка Іангели́на,
И она́ се чу́дом зачу́дила:
- 45 „Бре, како́б пу́сто дете́ кѣ зе́ма!“
Доидѣ зе́ман да се ве́нчава́а.
Расплака́ се мла́да младо́жена.
Си¹⁾ теши́а, не се у́тешува.
Прогово́ри ште́рка Іангели́на:
- 50 „Прѡсти ме́не, кѹме, госпо́дине!
Іа да́йте ми мла́да младо́жена,
Ега²⁾ би го іа́зе утеші́ла.“
Одгово́ри кумо́, госпо́дино:
- „Прѡсто да іе пре́мла́да куми́це,
55 И од ме́не прѡсто, и од Бо́га!“
Па си зе́ма мла́да младо́жена.
Теші́, теші́, не може́ да у́теши,
А ту ма́на с де́сната ра́ка,
Уда́ри го ме́гѹ двете́ ве́жди.
- 60 Од пѣ́рстен му бе́лѣк оста́нало,
Да го носи дете́ до живо́та.
На башта́ си ве́лі и гово́ри:
„А оі, та́тко, а оі, мили та́тко!
Іа кѣ іа́да на сѣ́кро́ви двѡ́ри,
- 65 Та кѣ но́са ру́ба не́вѣстинска,
И кѣ но́са та́нката пре́кро́вка³⁾
Ти да чу́ваш мла́да младо́жена,
Да го чу́ваш до де́вет го́дини
Дури зе́ме сам ко́на да іа́а
- 70 Дури́ зе́ме сам пу́шка да но́си,
Дури́ зе́ме сам джи́лит⁴⁾ да і́гра,
Тогаі пра́ти мла́да младо́жена.“
Па ста́наа сѣ́атове, кренáа,
По́ведоа́ мла́да Іангели́на,
- 75 О́дведоа́ іа на сѣ́атови двѡ́ри,
Оста́виа́ мла́да, мла́да младо́жена,
Оста́виа́ мла́да, на ба́штини двѡ́ри.
Носі́ла іе ру́ба не́вѣстинска;
Не іа носі́ до де́вет го́дини,
- 80 Но іа носі́ до де́вет ме́сеци.
Па расна́ло дете́, порасна́ло.
Зела́ало іе сам ко́на да іа́а,
Зела́ало іе сам пу́шка да фръ́ла,
Зела́ало іе сам джи́лит да і́гра.
- 85 Не го чу́ва до де́вет го́дини

¹⁾ си=всички. ²⁾ ега=дано. ³⁾ прекро́вка=прѣвезъ (онзи платъ съ който се прѣ-
платъ булките). ⁴⁾ джилит=надпрѣлусканіе.

- Но го чу́ва до де́вет ме́сеци.
 Пушті́ ца́ро дете́ Ми'алчо,
 Пушті́ го до́ма да си оті́де.
 Па си ста́на дете́ та си кренá,
 90 Та припушті́ нис поле ширóко;
 Ні́ го сі́лен ветѣ́р додúвiаше,
 Ні́ го iасно сýнце догрéваше.
 Ангелі́на сто́й на чердáци,
 Та си глéда с' шiмшир óгледало,
 95 А тú вели́, вели́ и говóри:
 „Оi-ле, мáле, оi ле бре, сфeктýрво!
 А кáчи се гóре на чардáци,
 Да пóгледнеш нис пóле ширóко,
 Какфó добрó нис полéто iазди;
 100 Кóна iа'а, кон катó плани́на.
 Седлó нóси с' златó поли́сно,
 Уздá нóси с' златó поли́сно,
 Та сí игра джилі́т на висóко,
 Iи си фрýла пúшки на далéко!“
 105 Покачí се нéйната сфeкрýва:
 Тúку гóре мáлку погледáла,
 А ту вели́, вели́ и говóри:
 „Бре благáтка мáкья с' тове сíна!“
 Дофтасáло товá лúдо млáдо,
 110 Дофтасáло на нéгови двóри,
 Проговóри нéговата мáкья:
 „А оi, лúдо, лúдо, тапá млáдо!
 Од дéка си, лúдо, од кадé си?“
 Проговóри дете́ Ми'алчо:
 „А оi, мáле, а оi, мíла мáле!
 115 Iазе не сам товá лúдо млáдо,
 Тукú сам ти сíно Ми'аило!“

(Слушана въ с. Кърджово отъ Ната Гошева).

2.

Мома Іова и двѣ невѣсти самовили.

- Марі́ Іóво, мóме Іóво!
 Не наі́де ле нéйде вóда,
 Не Наі́де вóда какфá да iе,
 Да омиеш бéло лицé,
 5 Бéло лицé од прá'ове,
 Црýни óчи од сýзове!
 Тукú оíде, мóме Іóве,
 Тукú оíде тáмо гóре,
 Тáмо гóре ф' планинáта,
 10 На самовилско éзеро?
 Тáмо наі́де две невéсти,

- Две невесты самовили,
 Де бана'а машки деца,
 Де бана'а, де лъула'а,
 15 Та на Іова говоре'а:
 „Морі Іово, моѐ Іово!
 Аїде Іово, с'нас да їдем,
 Да нї носиш лаковето
 Лаковето и стрелите:
 20 Данї лъулаш машки деца
 Да ги лъулаш, да ги банаш!“
 Іова им се мїлно моли:
 „Две невесты самовили!
 Ногу сте ме почекали,
 25 Ошт' ме малу почекайте:
 Да проїграм Лазарица,
 Лазарица и Велиден
 И убави ден Гьургьофден:
 Та доїдете на Спасофден,
 30 На Спасофден на соборе,
 Од далеко се задайте,
 Моми перва потрашете,
 Вїшо ми Іова извишете
 Вїшом небо пред облаци,
 35 Да не вїди моїа маља
 Да не вїди кой друми,
 Кой друми ќе ударим!“
 Оштє малуї почека'а.
 Преиграа Лазарица,
 40 Лазарица и Велиден,
 И убави ден Гьургьофден;
 Та доїдо'а на Спасофден,
 На Спасофден на соборе.
 Од далеко се зададо'а,
 45 Запрашна, замахлиа,
 Моми перва боломїа,
 Вїшо ми Іово извишиа.
 Вїшом небо пред облаци.
 Не видєла неїна маља,
 50 Кой друми ударили.

(Слушана въ с. Лешко отъ прѣзвитера Цвѣта Мазнеова).

I. РЕЦЕНЗИИ.

1. *Dr. Antoni Kalina. Studyja nad historyja jeryka bulgarskiego.* Kraków, 1891 (Двѣ части, стр. 385+205). Отъ М. Дриновъ.

Новиятъ трудъ на познатия профессоръ отъ лвовския университетъ А. Калина, издаденъ отъ краковската академия на наукитѣ, се явява като първи опитъ за по-пълно изложение историята на българския езикъ, собственно на звуковетѣ и формитѣ му. Г. Калина се е снабдилъ съ доста обилни и разнообразни материяли за това свое съчинение, прѣдприето най-вече съ цѣль да изясни отношенията на българския езикъ къмъ стария църковно-словѣнския. Той направилъ едно дълговрѣменно пътувание низъ българскитѣ области не само въ княжеството и въ бившата источна Румелия, но и въ Тракия и Македония. Освѣнъ непосредственното запознаване съ разнитѣ български говори и опознаване съ това, което е било направено въ българската литература по изучаване диялектологията и историята на езика, това пътуване му е дало възможность да изучи и доста голѣмо количество малкоизвѣстни ржкописни паметници, запазени въ библиотекитѣ: Софийска (до 50), на Книжовното дружество (19) и Пловдивска (до 35). Авторътъ се е възползувалъ и отъ много български ржкописи, които се намиратъ вънъ България, споредъ изданията или пъкъ споредъ описанията на Востоковъ, Срезневскя, Ламански, еп. Амфилохий, Миклошичъ, Ягичъ, Новаковичъ, Шолвинъ и Поливка. Отъ неговото внимание, за жалость, сж избѣгнали тука нѣкои издания, които съдържатъ тѣй сжщо любопитенъ материялъ за историята на българския езикъ, каквито сж: описанията на ржкописнитѣ събрания на Императорската (русска) Публична Библиотека и на Хлудова, българскитѣ грамоти, издадени отъ Шафарика и Срезневски, а тѣй сжщо и влахобългарскитѣ грамоти на Венелина. Подирнитѣ бихж могли до нѣидѣ да допълнятъ забѣлженитѣ отъ самия авторъ праздини въ неговитѣ источници за XV. вѣкъ. За този вѣкъ г. Калина би могълъ, струва ни се, много лесно да се възползува и отъ българския Прологъ, който се намира въ библиотеката на лвовския университетъ и който е твърдѣ интересенъ по езика, ако сждимъ споредъ нѣкои бѣлѣжки за него, напечатани въ Науковия Сборникъ отъ Петрушевичъ. Не можемъ да не съжаляваме тѣй сжщо, че на автора сж останали неизвѣстни и наблюденията на Прѣйса върху нѣкои малко познати български паметници и че

и твърдѣ малко, па и то само отъ втора рѣка, е могълъ да се дзува отъ издирванията на Биларски за срѣднебългарския вокализъмъ по патриаршеския списѣкъ отъ Манасиевата хроника.

Съ по-голѣма сравнително пълнота сж събрани отъ г. Калина воритѣ и помагалата по съврѣмненната българска диялектология. зумѣва се, той не е могълъ да си послужи съ излѣзлитѣ на свѣтъ послѣднитѣ петъ-шестъ години въ голѣмо количество диялектогически материяли, издадени въ сборницитѣ на Любеновъ, Илиевъ, пистерството на Народното Просвѣщение, Д. Мариновъ, Шапкаревъ въ Солунскитѣ книжици; не е могълъ тѣй сжщо да се ползува въ нѣкои по-нови издирвания отъ българскитѣ филолози: Теоювъ, Милетичъ, Матовъ, Цоневъ и др. Ала отъ това, което е било дадоно по тази частъ по-рано, той е извлѣкълъ, може се каза, зоречи всичко сжщественно, и го е извлѣкълъ съ познаване на отата. Намиратъ се, наистина, въ книгата му невѣрно разбрани и и форми, напримѣръ: думата *млодзина*, диялектични варианти *млодзина* или *мнозина* (отъ *мнози*, *многы*), взета като произведена *младъ* (I, 129—130); турско-персийската *дувар* или *довар* е взета *дверъ*; прилагателната *сетни* (сравни старославянск. *сѣтънѣ*), е га като числителна отъ сѣто (I, 193); звукъ *о* въ думата *смота* (ха) се приема като диялектична замѣна на звукъ *а*, и др. т. Ъкнжли сж се тукъ и по нѣкои съмнителни или и просто нетѣкмо дадени звукови явления, отговорността за които пада обаче не автора, а на издателятѣ на нѣкои отъ неговитѣ източници. Впротъ такива несѣглеждания сравнително не сж много въ разгледваната насъ книга.

Споредъ посоченитѣ диялектологични и исторически материяли, ъалпна е могълъ да наблюдава и издирва историческото развитие българскитѣ звукове и форми въ продължение на осемъ вѣка съ в. включено. За по-старитѣ врѣмена, отъ които не сж останжли ъва паметници, той се ползува съ словѣнскитѣ елементи, които рѣщатъ въ езицитѣ грѣцки и румѣнски, и сж влѣзли въ тѣхъ ечето чрѣзъ българскитѣ словѣни.

Възъ основа на сжщо такъвзи материялъ, който се е упазилъ ъаджарския езикъ и въ разнитѣ латински източници отъ XI—XII ъ и който се досѣга до историята и топографията на южно-ѣнскитѣ земи, а тѣй сжщо възъ основа на познатитѣ остатѣци езика на седмиградскитѣ бѣлгари, авторътъ е гледалъ да изясни шенията на българския езикъ къмъ другитѣ южнословѣнски въ старитѣ врѣмена, па се е опитвалъ да проникне въ тайната на ждението на всичкитѣ тѣзи езици. По тѣзи въпроси, на които ъосветени пѣрвитѣ сто страници отъ разгледваната книга, г. Ка- ъ, който се ползувалъ тукъ и отъ издирванията на нѣкои исто- ъ, е дошелъ до слѣднитѣ заключения.

Южнитѣ словѣни около началото на VI. вѣкъ потеглили отъ ъннитѣ при Днѣпъръ къмъ долния и срѣденъ Дунавъ, отдѣто соро захванжли да се прѣселяватъ и на дѣсния брѣгъ на тази

рѣка, като сж потеглили една частъ къмъ Цариградъ и Гърция, а друга частъ къмъ Адриатическото море и Хорутанскитѣ Алпи. Въ VI—VII вѣкъ тѣ вече завземали всичкитѣ земи, които се простиратъ отъ устията на Дунавъ до изворитѣ на Сава, отъ Пелопонесъ до западна Хорутания, и въ етнографическо отношение съставляли едно цѣло, което малко се различавало въ своитѣ части. Ала отсѣгнѣ въ тази едничка по езика си словѣнска вѣтка взели да се обособяватъ отдѣлни нарѣчия; въ IX вѣкъ тѣ вече сж били раздѣпени на три групи: *българска*, въ источнитѣ и срѣдни части отъ Балканския полуостровъ до Пелопонесъ и рѣка Морава, а тѣй сжщо и въ частитѣ отъ стара Дакия, *сърбохорватска* и *панонскословенска* (I, 22, 43, 48, 81 и 101). Въ езика на панонскитѣ словѣни, къмъ които тука е обърнато особно внимание (74—91), още въ IX. вѣкъ сж били вече обозначени доста ясно онѣзи черти, съ които се характеризова сегашната кайковщина: юсоветѣ сж били замѣнени по-вечето съ *о* и *с*; *ѣ* се е произнасялъ като *е*, съчетанието *тѣ* прѣминжало въ *шч* или въ *ч*. Съ тѣзи и нѣкои други черти езикътъ на панонскитѣ словѣни още въ врѣмето на словѣнскитѣ първоучители се е отличавалъ отъ онзи езикъ, който намираме въ езика на Зографското евангелие и въ еднороднитѣ съ него паметници, съясъмъ неосновно наречени панонски. На последния въпросъ г. Калина се спира и въ другитѣ части отъ книгата си, дѣто се досѣга до него и отъ други страни; и всѣки пѣтъ все по-вече и по-вече се укрѣпва въ исказаното тука за него заключение.

Не може се каза, че всичкитѣ изложени тука положення сж потвърдени отъ автора съ таквизи доводи, които да ги направятъ яки и твърди. Нѣкои отъ тѣхъ сж основани върху лингвистиченъ материялъ, малко разработенъ, дору лошо разпрѣдѣленъ по категории на пространството и врѣмето, и се прѣдставятъ твърдѣ смѣли, толкози по-вече, че и изслѣдванията на историкитѣ, съ които се е мѣчилъ авторътъ да ги подкрѣпи, не се отличаватъ съ непогрѣшимостъ. Безъ да гледаме това, ние сме много благодарни на г. Калина за рѣшенieto му да се спре върху досѣгнатитѣ въ неговото въвеждане твърдѣ важни и мѣчни въпроси, нѣкои отъ странитѣ на които сж добрѣ изслѣдвани. Освѣнъ това натрупаниятъ тукъ отъ него лингвистиченъ материялъ, взетъ не само изъ познатитѣ статии на Миклошича, но и изъ нѣкои други съчинения, а тѣй сжщо изъ първоначалнитѣ источники отъ IX—XII вѣкъ, значително правятъ по-малко заплетено издирванетоъ генезиса на южнословѣнскитѣ нарѣчия и тѣхнитѣ взаимни отношения въ най-старитѣ прѣдисторически врѣмена.

Минуваме къмъ главното съдържание на разгледваната книга, т. е. къмъ наблюденията на автора върху историческото развитие на звуковетѣ и формитѣ на българския езикъ, дѣто това се намира въ несравнено по-добри условия относително источницитѣ. Като събира и туря въ редъ грижливо звуковитѣ и морфологичнитѣ черти на разнитѣ говори отъ сегашния български езикъ, и като отбѣлѣжава сходствата имъ съ стария църковно-словѣнски и отличията имъ отъ него, г. Калина особно подробно се спира върху явленията отъ последния

едъ, и по пѣтя на едно послѣдователно слизанье отъ горѣ на долу, тѣ наше врѣме къмъ дълбоката старина, слѣди постепенното развитие на тѣзи явления до самия моментъ на зачеваньето имъ.

Не е мѣсто тука да се впускаме въ подробна опѣнка на дребните изслѣдвания по езика, които напълнятъ до 500 страници. Ние се ограничимъ само съ най-общи бѣлѣжки върху тѣхъ.

Заключенията, до които е стигналъ авторътъ по главния прѣдметъ на своето издирване, въ общи черти сж такива:

Свървменниятъ български езикъ излиза прѣмъ потомъкъ отъ стария църковно-словѣнски езикъ; той е продуктъ отъ вѣковно развитие и отъ естествени прѣобразования на послѣдния въ самото ъе си. Тѣзи прѣобразования, захванкти въ областъта на вокализма, сближение на физиологически сродни, ако и отъ най-напрѣдъ доста ясно отличаваани единъ отъ други звукове, неизбежно трѣбвало да издизвикатъ съотвѣтна нивелировка и въ областъта на морфологията, особно въ склонението. По такива чисто звукови процеси е изпощена постепенно значителната частъ отъ падежнитѣ окончания; другата частъ отъ тѣхъ, както и нѣкои глаголни форми, сж затрити въ други фактори, именно отъ граматическа аналогия. Дѣятелстътъ на тѣзи два фактора се е захванжла още прѣди XI-ия вѣкъ, както свѣдожатъ тѣй нареченитѣ панонски паметници, още тогава билъ опрѣдѣленъ нейниятъ характеръ и пѣтъ, по който тя е върла въ по-нататъшнитѣ вѣкове. Нѣкои звукови черти, свойствени стария църковно-словѣнски езикъ, и само нему, както и много при форми, сж уцѣлѣли отъ съсипителното дѣйствие на казанитѣ два фактора, и сж се упазили тукъ-тамъ и до тосъ часъ въ разнитѣ съвременни говори, като живи свидѣтели за тържеството на старобългарския езикъ съ езика на Зографското евангелие и нему подобни при паметници.

До подобни заключения сж дохождали и други изслѣдователи, и отъ никого до сега тѣ не сж били изнесени съ толкози много ктове, както е направено въ разгледваната книга. Въ источницитѣ г. Калина, както се посочи по-горѣ, се намиратъ празнини, но имаме юва да мислимъ, че тѣхното запълняне ще може само да уякчи юженитѣ тукъ заключения. За да потвърдимъ това, което ей сега имаме, ще си позволимъ да приведемъ нѣкои примѣри.

Като доказва, че е възможно да сществува въ български езикъ жива форми за повелително наклонение, както сж *бияте, пишате* (155, 190), които Миклошичъ е броелъ за свойственни само на изполагани панонски, г. Калина потвърждава тѣзи свои съображения о съ немного примѣри, взети при това отъ такива български паметници, въ които послѣдователитѣ на Миклошича могатъ да заподозрятъ юнското влияние. Имаме право да мислимъ, струва ни се, че за жива подозрѣния не би останжло мѣсто, ако авторътъ би подкрѣпѣлъ своитѣ доводи и съ примѣри отъ народния български езикъ, които и наистина се срѣщатъ въ нѣкои говори отъ послѣдния, между

другитѣ и въ плѣвненския, дѣто азъ чухъ отъ устата на жителитѣ въ историческото село Бѣхотъ: *пийте, берйте, недѣйте*¹⁾ и пр.

Неопредѣленното наклонение съ окончание *тъ*, което твърдѣ често дохожда въ много български ръкописи на редъ съ окончанието *ти* и въ което авторътъ вижда остатъкъ отъ супинъ (II, 170), и до сега си го има въ нѣкои търновски говори, дѣто неведнѣжъ ми се е случвало да чуъ тая форма; тя е вече и отбѣлѣжена въ граматикитѣ на Момчиловъ, Радоловъ²⁾ и др.

Формата на сложното склонение отъ мъжки родъ единствено число на *ой*, която доста често се срѣща въ таквизи стари паметници, каквито сж Марійнското евангелие и Синайския псалтирь, авторътъ могълъ да намѣри само въ Парамейника на Григоровича и въ българската Александреида отъ XVI в. (II, 67, 183), когато тя се срѣща и въ други паметници, напр. въ една твърдѣ любопитна грамота отъ XIII в.: *Вильской клады, сьлатой Георгии, Ксактой дльгъ* и проч. Тази форма и до сега живѣе въ нѣкои югозападни говори: доброй, дебелой, богарской и т. н.³⁾ Ще посочъ още къмъ твърдѣ распространено въ западнитѣ говори мѣстоимение *овой*.

На г. Калина ще бѣде приятно, мислимъ, да се научи, какво и въ минжлото врѣме отъ дѣйствителното причастие (II, 174) сж уцѣлѣли и до сега по нѣкои остатъци, напр. *скришемъ* и *скришомъ* (*скришима* и *скришима*) (вижъ Рѣчника на Дювернуа), въ които има творителенъ падежъ единствено и двойствено число отъ *съкрымъ*, *скръкша* (колкото за паданъето на *в* сравни *стори* отъ створи и др. т.).

Отъ склонението на съгласнитѣ основи, освѣнъ посоченитѣ отъ автора форми, сж се упазили още *дъци*, *дъце* (Дювернуа); *дванадесте*, *тринадесте*, *петнадесте* (мѣстний един. число на *е*); *мислеще*, *стояще*, *служаяче* (им. множ.). Па и отъ други именни склонения има упазено много по-вече отъ това, което е приведено въ разгледваната книга (вижъ статията на г. Милетича въ кн. II отъ Мин. Сборникъ, 1890 г.). Сѣщето може да се каже и за мѣстоименията, както и за сложното склонение, отъ които сж се упазили и таквизи форми, както *светети*, или *свстей* (дат. един. число); *светие*, *небесние* (въ охридския говоръ — *небески*).⁴⁾ Къмъ това ще прибавимъ още, че исказаннитѣ отъ автора

¹⁾ Тѣй сѣщо въ Шуменско и въ Провадийско, особено по тамкашитѣ села народътъ си казва: *тодѣте, кѣлнѣте, скокнѣте, удръте, пишѣте, свѣлѣте, тарколѣте*, и пр. и пр.

Б. ред.

²⁾ Подобно и въ Котленско (въ самия Котелъ, Жеравна, Градецъ, Медвенъ, Нчера, Катуница и пр.) спазилъ се е и до сега остатъкъ на формата отъ неопредѣлтелно наклонение, н. пр. при такива случаи: *не е поизѣтъ, ще-ли бѣде лубавъ врѣмето и утрѣ*; *на двору не е видѣтъ* (въ Жеравна, а въ Котелъ *ви-ѣтъ*) *кой иде, чи е мръчина като рог*.

Б. ред.

³⁾ Подъ тази иста категория спадатъ и сѣществителнитѣ собствени имена отъ мъжки родъ, които сж собственно прилагателни имена, употрѣблявани за сѣществителни, н. пр. *Радѣй*, *Благѣй*, *Драгѣй* и пр.: *Драгѣй* въ Шуменско се казва и *Драгѣй*.

Б. ред.

⁴⁾ Думата *другъ* въ Шуменско един. ч. за м. р. е: *дручи*, ж. р. *друча*, ср. р. *друго*; мн. ч. за всички родове има двѣ форми, едната за означение на непознати прѣдмети, която гласи: *дручи* и *дручие*, а втората форма за извѣстни прѣдмети, които

II, 87) недоумѣния относително мѣстоименната форма *ними* излизатъ еумѣстни, понеже споредъ думитъ на г. Матовъ, родомъ изъ Македония, тази форма ѝ има въ охридския говоръ (Отчетъ на Солунската гимназия за 1889, стр. 5).

Въ заключенията на г. Калина, които ни тука занимаватъ, има и единъ пунктъ, който изисква нѣкое ограничение: разбираме върждението на автора, че историческото развитие на българския языкъ е вървѣло досущъ по естественъ пътъ, станжло подъ исключителното влияние на процеси, които сж произлѣзали вътрѣ въ този языкъ. Това положение се доказва въ много мѣста отъ разгледваната игра, най-вече въ първитъ страници отъ втората часть, посветени на разбора на Миклошичева възгледъ върху растройство на българското склонение. Знаменитиятъ славистъ въ 1871 г., въ прѣдвора къмъ издадената отъ него тогава българска повѣсть за Трояната война (Starine, III) приписва това дѣло исключительно на вжѣшни фонетични процеси и при това рѣдко се искава срѣщу ижашнитъ влияния, особно срѣщу влиянията на албанцитъ. Малко късно, въ второто издание на своята Морфология (1876 год.), той изава досущъ съ другъ възгледъ, като казва, че българскиятъ языкъ ѝмѣсь отъ словѣнски языкъ съ овика на сроднитъ съ албанцитъ ико-иллирийци. Срѣщу този възгледъ, който, трѣба да кажемъ, илюшничъ е поддържалъ до края на живота си, се бори г. Калина; го намира за съвѣсъмъ неосновенъ, въ което ние напълно сме съ го съгласни, толкови повече, че при неговитъ заключения можемъ прибавимъ още по нѣщо. Ала струва ни се, че авторътъ нѣма до го право, като отрича и всѣкакви други въжашни влияния върху българския языкъ. Не можемъ да се съмнѣваме, че когато българитъ словѣни сж се прѣселявали на Балканския полуостровъ, пониятъ е билъ силно романизиранъ и че романско население въ рдѣ значително количество е живѣло тамъ заедно съ българитъ XI—XII вѣкъ. Въ синтаксиса на българския языкъ, както и въ гава на думитъ му, намираме доста значителни романски елементи, го донѣидѣ сж познати и на г. Калина. Позволително е да се ти, че тази романска стихия е могла да причини нѣкое влияние сжщо и върху склонението. По-нататкъ, безъ да говоримъ за китъ и за нѣкои други старонѣмски колонисти въ покрайбалкантѣ области, ние що посочимъ върху етнографическитъ разбърква станали въ българскитъ области въ XI—XII вѣкъ, въ врѣме византийското господство, когато тѣзи области сж били силно иизувани, и освѣтъ това сж били длѣжни да приемжтъ грамадно

: *Другитъ, н. пр. едниъ свѣтъ, други (и другие) сидѣтъ; момчѣтата, дѣту ж ут Прѣславъ сж се отбур юнци, ж.ж. ут тѣхъ пѣльната сж сиромашки и, а другитъ булѣрски, или книжовно: момчѣтата, що дойдохъ отъ Прѣславъ, отборъ юнци, на половината отъ тѣхъ сж сиромашки синове, а другитъ и.*

Въ Жеранна и до днесъ се е запазилъ остаткъ отъ формата на сложното ние за женскій родъ един. число, им. и зв. п. на пр. при такъвъ случай: *Бѣже, Бугурѣдице мѣлая, избавѣ ж.ж. ут лѣти душмѣни.*

Б. ред.

количество печенѣжски и половски колонисти. Въ това врѣме, споредъ свидѣтелството на съврѣменнитѣ историци (Кинама и др.) тука сж били прѣселени отъ византийското правителство голѣми брой жители отъ покрайсава и сѣверна Паннония (по всѣка вѣроятност словѣни), а тѣй сжщо и много сѣрби отъ раската и сѣсѣднитѣ сѣнеж области. Сѣрби сж били прѣселявани въ разни бѣлгарски области и по-рано: да си спомнимъ думитѣ на Багрянородни върху това, че неговиятъ съврѣменникъ, бѣлгарския царь Симеонъ, като завзелъ една извѣстна сръбска област, прѣселилъ всичкитѣ нейни жители отъ мало до голѣмо въ Бѣлгария. Сжщиятъ писателъ посочва, че подиръ сгромолясанъето на велико-моравската държава отъ маджаритѣ, много моравани сж се изселили въ Бѣлгария. Да се спремъ за сега на тѣзи свидѣтелства. Върху тѣхъ до днесъ твърдѣ малко сж обръщали внимание онѣзи, както сж издирвали сждбинитѣ на бѣлгарския езикъ; не се досѣга до тѣхъ и г. Калина, ако и, споредъ нашето мнѣние, тѣ бихж могли да хвърлятъ свѣтлина върху нѣкои странни явления въ бѣлгарската диялектология и въ писменнитѣ паметници, явления, които оставатъ загадъчни и подиръ изслѣдванията на нашия авторъ.

Подтвърждение на своето мнѣние, което ни тукъ занимава, г. Калина търси и въ познатитѣ паметници отъ езика на исчезналитѣ неотдавна седмиградски словѣни, които той брой за потомци на старитѣ дакийски бѣлгари. Като посочва къмъ поразителното сходство на езика въ тѣзи паметници (записани въ началото на този вѣкъ) съ най-новия езикъ на отвѣддунавскитѣ бѣлгари, авторътъ вижда въ този фактъ важно доказателство за това, че езикътъ както на дакийскитѣ, тѣй и на отвѣддунавскитѣ бѣлгари, безъ да се гледа различната историческа сждбина на еднитѣ и другитѣ, се е подчинявалъ на едни и сжщи видоизмѣнения, които сж зависѣли слѣдователно не отъ нѣкакви си вънкашни влияния, но отъ едни и сжщи вътрѣшни причини (II, 194—197). Ние сме досущъ съгласни съ г. Калина въ това, че седмиградскитѣ паметници сж писани на бѣлгарски езикъ. При неговитѣ доводи по този въпросъ ще си позволимъ да прибавимъ, че и думата *юме* вмѣсто *име*, която се срѣща въ тѣзи паметници и надъ която сж се тѣй замисляли нѣкои учени, се употрѣбъ тѣкмо въ този видъ въ нѣкои покрайбалкански говори. (Вижъ въ рѣчника на Дювернуа; въ 3-ия отчетъ на профес. Кочубински, стр. 52; въ разгледваната книга I, 174). Да прибавимъ още, че грѣцизмитѣ, които се срѣщатъ въ седмиградскитѣ паметници, сжществуватъ и въ езикъ на отвѣддунавскитѣ бѣлгари. Ала тѣкмо това поразително сходство на сравняванитѣ тука езици ни прѣчи да приемаме седмиградскитѣ бѣлгари за прѣми потомци отъ дакийскитѣ, и ни кара да мислимъ, че тѣ сж се изселили въ седмиградско отъ Балканския полуостровъ въ XII-ия, или пѣкъ въ XIII-ия вѣкъ. (Вижъ статията на профес. Пича въ извѣстията на чеш. науч. друж. за 1888: Die Dacischen Slaven und Csergeder Bulgaren).

Като намираме за неумѣстно да се спираме тука върху други, не съвсѣмъ правилни, споредъ нашето мнѣние, възгледи и тълкувания

на г. Калина, ще забѣлѣжимъ само, че тѣ се отнасятъ до частни въпроси или разни дребни факти, и не сѣмъ отъ такова свойство, дѣто да могатъ да подкопачтъ научното значение на разгледваната книга. Тази книга, поради богатството на събрания въ нея материялъ, до-сейдѣ съвсѣмъ новъ, както и поради сполученото освѣтление на много страни отъ историческото развитие на българския езикъ, безъ съмнѣ-не ще заеме приличното си мѣсто въ реда на капиталнитѣ трудове о словѣнското езикознание.

Харковъ, 21 Мартъ 1892 г.

(Отъ русски прѣведе: Д-ръ А. Боруйски).

2. *Н. Тиховъ*, Очеркъ грамматики западно-българскаго нарѣчїа въ сборнику болгарскихъ пѣсенъ В. В. Качановскаго. Казань. Типо-фія императорскаго университета. 1891 год. 8° VIII+278 с. цѣна р. 25 к.

Наскоро излѣзе отъ печатъ кандидатското съчинение на Н. Ти-ва, бивши студентъ по филологията въ казанския университетъ, дѣ горния надсловъ. Казаното съчинение испърво е било напеча-но въ „Ученїя Записки императорскаго казанскаго университета“, сетнѣ и въ отдѣленъ отпечатъкъ. Отъ самия надсловъ на съчине-ето се вижда, че г. Тиховъ при характеризираніето западнитѣ лгарски говори се ползувалъ исклучително отъ сборника на г. В. чановски. Въ прѣдговора си авторътъ обяснява, че това му нала-на темата, зададена нему отъ Казанския историко-филологически култетъ, като е била формулирована: „Характеристика западно-лгарскаго нарѣчїа по сборнику пѣсенъ В. В. Качановскаго.“ Споредъ и тема авторътъ изработилъ съчинението си въ 1888 г., но сетнѣ, то професоръ В. А. Богородицки забѣлѣжилъ (въ „годинный ѣ въ императорскомъ казанскомъ университетѣ за 1888 год.“ . 102), че темата „была формулирована не особенно удачно“, той зработилъ съчинението си съгласно съ указанията на професора ородицки. Прѣработката се състояла въ това, че авторътъ взелъ основа старо-българския езикъ и, като излиза отъ него, указва юбеноститѣ на западно-българското нарѣчїе“ все по сборника на иановски. Колко е било мѣчно на автора да прѣдстави особено-гъ на „западно-българското“ нарѣчїе при тия условия, лесно се бира, особенно като се вземе въ внимание това, що казва авторътъ юдготовката си, потрѣбна за такава работа: „Я не могъ полагаться иѣ на записанныя формы, не имѣлъ возможности слышать жи-) болгарскаго языка и работалъ надъ изслѣдуемымъ нарѣчїемъ ѣ будто надъ такой древностью, отъ которой остались только не- ительныя несовершенныя написи. Затѣмъ — я не имѣлъ въ виду акой работы по языковѣдѣнію, писанной только на основаніи пѣ- ѣ или другихъ памятниковъ, вслѣдствіе чего я долженъ былъ ѣ изобрѣтать систему и подводить подъ нее имѣющуюся въ рукахъ

массу фактовъ изъ языка. Немудрено по этому, что у меня встрѣтятся *неточности и непослѣдовательности*“ (V—VI) Да нѣмашъ понятие за единъ езикъ изобщо, а още по-малко за неговитѣ нарѣчия, и да съднешъ та да съчинишъ едно нарѣчие по единъ сборникъ отъ всѣкакви и всѣкакъ записани пѣсни, ето това е задача, която изпълнилъ г. Тиховъ. Той незнае, въ какво се състоѣтъ обще-българскитѣ свойства на това нарѣчие, за това неможе да има понятие за неговитѣ особености; той незнае особеноститѣ на другитѣ български нарѣчия, за това той неможе да каже, кое е и до гдѣ се простира западно-българското нарѣчие; той незнае общитѣ западно-български свойства и за това неможе да каже, въ какво отношение се намиратъ разнитѣ мѣстни говори по широка Западна България. Ето поради това той не е наложилъ никакви особености, а просто извадилъ всичкитѣ отдѣлни думи отъ сборника и ги групиралъ въ първата си часть, която той счита за „фонетика“, въ групи, споредъ каквото намѣрилъ еднакво въ тѣхъ отъ кѣмъ звуковетѣ, сравнително съ старобългарския езикъ. Наприм. Качановски написалъ вмѣсто стб. рѣ (дрѣко) на 20 мѣста *ры*, на други 20 *ир*, на трети *ре* и пр., а г. Тиховъ всичко приема за чиста монета и изрежда, че „древнеславянскому звуку *ѣ*“ съответствували въ „западно-болгарскомъ нарѣчїи“ 1) *ы*, 2) *и*, 3) *е* и пр., като потвърждава всичко това съ *всичкитѣ* съответни примѣри, които има у Качановски. Сѣщо така постѣпва и съ думитѣ въ II часть — морфологията. При тази слаба теоретическа подготовка и голѣмата наивностъ, които показва авторътъ, не е била възможнона по-нещастна тема, отъ темата, която факултетътъ му е далъ.

Слѣдъ толкова други материяли, обнародвани въ България отъ добри познавачи на езика, трѣбваше вече да се знае, че сборникътъ на Качановски за чисто езикови студии нищо не чини. Снисходителното одобрене, което изрече г. Дриновъ за този сборникъ, зѣ се е разбрало и твърдѣ прѣцѣнило. Правописанието на Качановски е „кривописание“, защото той не се е придържалъ о фонетическия принципъ, а тѣй смѣсвалъ и фонетика и етимология каквото му дошло на умъ — щото да се чудишъ, особено като се вземе въ внимание, че записвачътъ се е заелъ за тая работа вече като свършенъ специалистъ-славистъ. Въ прѣдговора на стр. II. г. Качановски казва: „правописаніе, принятое собирателемъ въ изданїи этого сборника болгарскихъ пѣсенъ, отличающееся отъ принятаго въ новоболгарской литературѣ, не можетъ быть осуждаемо, какъ нововведеніе: филологическое изданіе народныхъ памятниковъ требуетъ *стрной* передачи всѣхъ отгѣнковъ говора, чему неудовлетворять современное новоболгарское правописание.“ Като четемъ вжрѣвъ въ сборника, утвъряваме се въ печалната истина, че г. Качановски е писалъ прѣдговора прѣди да запише пѣснитѣ. Каква фонетика въ слѣдующитѣ записани думи: четвертый (213), оды (348), айды (ibid), майтя (351) *вм.* майк'а, върле, (133), дутянь (227) *вм.* дук'ан, кыща (122), тюрчїя (227) *вм.* к'урчїа, свѣщы (227); мѣсецы (ibid), платьемъ (292) *вм.* плачем, въеднага (ibid), *вм.* войск'а, дердана (326) *вм.* г'ердана, пыть (332) и др. Каква роль изпълняватъ буквитѣ: ъ, ѣ, ь, ы?! Явно е, че руското етимологическо

равописание е взело голѣмо участие при „вѣрной передачи всѣхъ тѣнкоѣвъ говора.“ Чудно е, че самъ г. Тиховъ отъ една страна съ-ава недостатъцитѣ на единичкия си источникъ, като казва: „самое писываніе пѣсенъ представляетъ большія несовершенства; прежде это бросается въ глаза сильное вліяніе русской орфографіе, отсут-іе въ большинствѣ пѣсенъ ударенія и — самое главное — письмо не метическое, а грамматическое“ (VI). Но при все това, по-долу казва: ѣсь я долженъ замѣтить, что написанія В. В. Качановскаго вну-отъ мнѣ всетаки больше довърія, чѣмъ написанія въ сборникахъ ладиновѣхъ, Верковича и тѣмъ болѣе — Безсонова“. Не рывамъ факта, че и казанитѣ сборници не сж лишени отъ недо-ъци, но да се поставятъ, особено Миладиновия, по-нолу отъ Кач-анія сборникъ е твърдѣ смѣло. И защо да внушава по-вече до-е К. чановски, когато въ сборника му въ една и сжща пѣсенъ и сжща дума се прѣдава на 3—4 начина. Ній-сетнѣ г. Ти-трѣбваше да прочете и оцѣнката на тоя сборникъ въ Соф. Пер. . XIX—XX 202—208, гдѣто е показано надъ всѣко съмнѣние, ачановски, отъ кѣмъ елика, е записвалъ некритично.

Географическитѣ показанія на страната ни у г. Тихова сж много ни. Нѣма да грѣшж ако кажж, че и съвсѣмъ осжждни. Така напр. юния за г. Т. е окржжъ съ околнитѣ: Девгелія (Гъевгелія), Па-и Струга, когато Охридъ, Велесъ и Мелникъ съставляватъ съ-отдѣлни окржжи! Когато г. Т. цитира нѣкои примѣри отъ Пала-за него е все едно да ги припише на цѣлия „Македонски“ окржжъ?! Единъ отъ главнитѣ недостатъци, който се показва на пръвъ ѣ въ книгата на г. Т. е, че изслѣдваніята му не сж историческо-телни. Авторътъ самъ и знае, на коя почва стои, когато срав-звукоевѣ, та изложението му е много разбъркано; особено ката стои подъ всѣка критика. Като четешъ, задълбочавашъ единъ досаденъ звуковъ хаосъ и съ голѣмо нетѣрпѣние прѣ-гъ листоветѣ, за да се избавишъ да броишъ хиляди замѣни-гъ и сжщи звукъ, безъ да можешъ си прѣдстави що годѣ-ртина за звуковитѣ измѣненія въ западно-българскитѣ говори-ътъ е чувствувалъ подобно нѣщо, затова е нмалъ добрината, ѣко последни страници да изброи разнитѣ замѣни на единъ-звукъ.

мъ г. Тиховъ, въ една рецензия върху трудътъ на г. Н. Ге-уквы ѣ и ѣ въ старомъ церковно-славянскомъ языкѣ“), изисква-ѣмения лингвистъ-изслѣдователъ три нѣща: „Во первыхъ, цее, но точное понятіе о сравнительномъ языковѣдѣніи и о-юнахъ, которые уже выработаны этой наукой; во вторыхъ, закомство съ источниками и пособиями по тѣмъ въпросамъ, орыми намѣренъ работать изслѣдователь; въ третьихъ, ясное-цѣли изслѣдованія, которая должна быть постоянно предъ-изслѣдователя.“ (Гл. ученія записки Императорскаго Ка-университета. Год. LVIII, книга шестая 1891 г. Казанъ. і библиографія). Г. Тиховъ обвинява г. Герова, защото нѣмалъ-цъ казанитѣ условия, но и той не ги е изпълнилъ; отъ

изложението по-долу ще се види, че г. Т. не е запознатъ добръ нито съ науката, нито съ езика ни. Колкото се отнася до третото условие, то е съвсѣмъ незачетено: г. Тиховъ се заелъ да пише граматика на западнитѣ български говори, а пъкъ съчинението му взема съвсѣмъ тенденциозенъ характеръ, понеже анализа, като че ли цѣльта му е била да покаже сръбскитѣ черти въ западното българско нарѣчие, при всичко че и отъ този въпросъ не отбира. Той съ математическа точностъ опрѣдѣля, че едикое си село по тѣзи признаци било сръбско, а по други — българско. Смѣшно е, че села на разстояние половинъ часъ едно отъ друго ги искава отъ разна народностъ. А пъкъ общото му велико заключение е, че названието „западно-българско нарѣчие“ било криво, а по-право било да се казва „юго-восточнымъ сръбскимъ нарѣчіемъ“. По-долу казва: „очевидно, что этотъ терминъ „западно-болгарское нарѣчіе“ можетъ быть принятъ только условно, какъ принималъ его и я“ (278).

Слѣдующитѣ „сръбскія черты“ намира г. Т. въ западнитѣ български говори:

- 1) произношението на стб. Ж като у;
- 2) " " " Ъ " а;
- 3) " " " Ъ " а;
- 4) измѣнението на праслав. *mj въ m' (h);
- 5) " " " *dj " d' (h);
- 6) " " мѣкото d' " f;
- 7) " " " m' " k;
- 8) " " съчетан. лъ " у;
- 9) измѣн. окончанието на II минжло дѣйств. прич. м. р. въ о (=стб. лъ);
- 10) творит. пад. ед. ч. на - ом - ем;
- 11) родит. пад. ед. ч. на - го, - га (прилагат. отъ м. р.);
- 12) неопрѣд. наклонение на ти и
- 13) употрѣблението на лабиалното л.

А за „болгарскія черты“ взима само шесть:

- 1) произношението на старобълг. Ж като а и ж (=ъ);
- 2) " " " Ъ " о и ж (=ъ);
- 3) " " " Ъ " е;
- 4) измѣнението на праслав. *mj въ џ;
- 5) " " " *dj " жд;
- 6) окончанието а въ I л. ед. ч. сегашно и бжд. врѣме.

Понеже цѣлото изложение граматиката на „западно-българското“ нарѣчие нѣма никаква научна стойностъ, затова не струва много да се занимаваме съ съдържанието на тая дебеличка брошура (278 стр.), въ която авторътъ напълно е „изчерпалъ“ своятъ источникъ — сборникътъ на г. Качановски. Ние за примѣръ ще споменемъ нѣкои нѣща, за да освѣтимъ всички, които по заглавието на тая книга — одобрена отъ факултета — може би много или поне нѣщо очакватъ. Въ книгата се доказва съ многобройни примѣри, които захващатъ по цѣли страници, всѣка важна особеностъ. Така се доказва напр. че

падно-българското а „соотвѣтствуеъ древнеславянскому звуку а“ въ нѣтъ: Ангелино, Андреа, апостолъ, баща и пр. и пр.; че а се запазва „въломъ рядъ примѣровъ изъ морфологіи: въ именахъ существительныхъ жен. рода и пр. и пр., пѣкъ даже и въ съединение съ нѣтъ р, л, което било „особенно достойно замѣчанія“, а защо? „въ то время, какъ въ русскомъ языкѣ изъ -ра-, -ла- раз-ся -оро-, -оло-, въ западно-болгарскомъ нарѣчїи всюду мы встрѣ-тъ такіе примѣры, какъ: браду, врагъ, враны, градъ и пр.“ (стр. 5). гъ на мѣсто г. Тихова въ такава работа би показалъ, какъ не а, но и другитъ самогласни въ западно-българскитъ говори се явятъ постоянно ясно, независимо отъ ударението, а колкото за а би знаелъ, че това не е само западно-българско, но че е и българско, сърбско-хърватско, словенско и чешко произношение слѣдователно не е „особенно достойно замѣчанія“, особено пѣкъ аше да знае, че руското -оро-, -оло- не се е „развило“ отъ а, а отъ една общеславянска форма ор, ол между двѣ съгласни, ято се е развило и ра, ла. А че г. Тиховъ и послѣдното не показва на стр. 16, гдѣто казва: „въ русскомъ языкѣ изъ древне-ючетанїй -ръ-, -лѣ-, развились т. наз. полногласныя формы, въ-скомъ же нарѣчїи, какъ въ другихъ слав. языкахъ ихъ нѣтъ соч. -ра-, -ла-). Понеже Качановски често е написвалъ ѣ вм. е, или, че ѣ „указываетъ, по всей вѣроятности, на мягкость ствующаго согласнаго. Напр. вѣжди, вѣра, вѣрвамъ и пр. гъ двѣ страници примѣри 22—23). Между разнитъ „чередо-на зв. ѣ (разбира се на писмо), г. Т. забѣлѣжилъ примѣри, явява „а вм. ѣ“ (§ 11), напр. пала, цана, упанилъ. и това му се-особено характеристично: „это соотвѣтствие имѣется главнымъ, на почвѣ польскаго языка и при извѣстныхъ только усло-277. § 25). Г. Тиховъ, види се, чулъ нѣщо, че въ полскїи-существова прѣгласъ 'e-ia прѣдъ твърда сричка, а нѣма ни за българското источно нарѣчие, което тъкмо по произно-на ѣ се отличава отъ западното. Качановски съ своето-ние е прѣдалъ въ нѣколко примѣри ѣ чрѣзъ е: бечва-енъ (сѣмъ), петекъ (петѣкъ) и др. (стр. 20 § 30), а г. Тиховъ. на това казва: „соотвѣтствие звука е=древ. слав. ѣ есть-особенностей чешскаго языка, и это явленіе мы замѣчаемъ-оцихъ селенїяхъ зап. болгар. нарѣчїа“ (изброява слѣдъ-а на стр. 277). А защо пѣкъ да е само чешка особеностъ, напр. и полска особеностъ? — Г. Тиховъ все тѣй про-, къ рускимъ-же особенностямъ относится и соотвѣтствие др.-у а звука а и ја“ (я)“ (276); по-долу казва: „отра-лав. жъ въ о составляетъ особенностъ словинскаго языка;-ское нарѣчїе представляетъ примѣры и такого рода“ (276).-интересни сж за г. Тихова разнитъ чередованїя на буквитъ-санїето на Качановски: всички непослѣдователности и-рѣшки, заедно съ печатнитъ, на послѣднїя съставляватъ-ности на западното българско нарѣчие. Тукъ ще намѣримъ-а: а „чередуется“ съ о: вадимъ (!) и водимъ; грабемо,

грабнаа и гроба, гробиште, Дунавъ и Дуновъ, кафе и кофе (!, кавчадзи (!) и ковчадзи (!, кокале и коколе, равно и ровно, старайто и старойта и др. (11); чередованіе *е* съ *ѣ*: раде и рацѣ, нозе и ногѣ, боле и болѣ, време и врѣме и пр. (15); *е* = *ж* (!): окепало! (ужъ = окжпало), скепо (скжпо) (18); „кромѣ того замѣчается чередованіе *е* и *и* (изрѣдка *ы*): алтено и алтына, ангелиски и ангилиски, огень (!) и огинь (21); *и* съ *ы*: обичамъ и обычамъ, високи и высоки, криви и криви, риба и рыба и пр. и пр. (26); *и* „усилвается“ въ *ѣ*: сндимъ-сѣднемъ, видимъ-исповѣдаме (27); *и* „измѣняется“ въ *о*: біемъ-бой (!), шіемъ-поймъ, поишта (28); *и*, подѣ влияніемъ предшествующаго твърдаго согласнаго, измѣняется въ *ы*: заыдешъ (= **закъзидашн**), рзыгра (28). Защото Качановски пише: кєрвь, кєрвь, кєрвь, кєрвь, кєрвь, корвь, кровь и пр. г. Тиховъ заключава, че тукъ *р* трѣбва да е „слоогообразующе.“ Така сжщо мисли и за *л*. Много курioзни заключения е направилъ г. Тиховъ, като не е знаалъ значението на нѣкои думи: на стр. 9 взема думата маана (= ма(х)ана = недостатѣкъ) за еднозначуща съ думата меана (ме(х)ана = крѣча) и отъ тамъ заключава, че *е* се измѣнява въ *а*; въ една охридска пѣсень, на стр. 20 § 30, думата бєтви (особенъ видъ потури) взима ва еднозначуща съ стб. дума бѣчкѣ (мн. ч. отъ бѣчка) и отъ тамъ заключава, че *е* прѣминава въ *ѣ*; думата *ручокѣ* (Кюстендилско) взема за еднозначуща съ ржка и заключава, че *ж* се произнасяло като *у*. Като се сили да докаже, че и въ Кюстендилско се произнасяло *ж* като *у*, взема стб. дума *скоутѣ*, която въ старобѣлг. езикъ се писала ужъ съ *ж*. На стр. 22—24 § 38 г. Т. излага цѣлъ листъ примѣри само да докаже, че „ѣ совпало съ др. слов. ѣ.“ Подобно произношение на стб. *ѣ* въ западнитѣ говори нѣма; то е до сжщъ равно съ произношението на старобѣлг. *є*.

Изобщо се вижда, че г-нъ Тиховъ е училъ физиологията на звуковетѣ, защото всегдѣ гледа да покаже това съ нѣкой звуко-физиологически терминъ, но разбира се не на мѣсто, понеже той нѣма понятие за звуковата стойностъ на *буквитѣ* у Качановски. При все това той най-напрѣдъ опрѣдѣля звукътъ, напр. за *и* казва: „начертаніе *и* овначаетъ *узкій палятальный* гласный звукъ *и*.“ Тиховъ, разбира се, знае, какъ Руситѣ произнасятъ. Или: „начертаніе *у* указываетъ а) на *узкій твердый гласный* и б) на *придуеной губной согласный*“ и т. н. Г. Тиховъ е най-добъръ примѣръ, гдѣто можемъ да видимъ, какво значение има да учишъ обща звукофизиология, а да не схващашъ, какво е историческо развитие на звуковетѣ. У него звуковетѣ и то все на „западно-българска почва“ ту се „чередуватъ“, ту се „развиватъ“, ту се „измѣняватъ“ единъ въ други, като смѣсва старо съ ново, общославянско съ българско, печатни погрѣшки съ истински езиковни факти и пр. и пр., както се вижда и отъ примѣритѣ, които по-горѣ приведохме. Ужасно не методично и не вѣжествено! Който незнае, що е историческо развитие въ езицитѣ, гдѣ ще разбере днесъ, кои черти въ славянскитѣ езици сж стари, кои нови, кои сж особености, а кои общи. Направдно е чель Т. хърватски текстове (39), направдно се е запознавалъ и съ други славянски езици, като не е

ниватъ въ историческото имъ развитие. Врѣмето е измѣнило много
ищо въ тѣхъ, въ много случаи днесъ се сходятъ звуковетъ на
на славянски езика, гдѣто въ една стара епоха е сѣществувала
злика, а, който не знае това, би рекълъ: ето това е сърбска или
ва е полска особеностъ. Г. Тиховъ гледа въ книгата си да покаже,
кто рекохъ по-горѣ, до колко е неговото западно-българско нарѣчие
ългарско“ и до колко е „сърбско,“ ала за тая задача той ни най-
по не е приготвенъ, защото нито знае, що е и що може да бжде
съ общо и диалектично българско, и що е сърбско. За такава за-
а се изискватъ добри диялектологични познания и на двата сѣсѣдни
та, а не стига единъ сборникъ при съвършено незнание на езика
райно слаба теоретическа подготовка. Това днесъ трѣбва да се
и въ Казань, и да не се гледа леко на подобни въпроси, защото
тъ ще изпадне славянското езикознание до безполезна играчка,
а, въ която всѣки може да умува. А г. Тиховъ тъкмо отъ тази
за се показва въ пълната си наивностъ, като съчинилъ и една
вища „диялектологична“ карта, въ която всѣко село или градъ,
ипвани отъ нѣкоя пѣсенъ въ сборника, сж отбѣлжени съ разни
и червени) условни чертици, що показватъ ту сърбски, ту бъл-
и черти въ езика му.

Казахме вече, че г. Тиховъ нѣма понятие за границитъ на това,
той нарича западно-българско нарѣчие, а при туй той не прави
та между мѣстни говори и една цѣлостъ, която трѣбва да съ-
тъ тѣзи говори чрѣзъ нѣкои свои общи свойства. Такива общи
ва не показва, а се хваща о отдѣлни думи и говори, ту за на-
ту за говори. Нѣма съмнѣние, че въ пограничните мѣста,
два славянски езика, ще има и смѣсени говори, произлѣзали отъ
особни влияния на двата езика. Такива смѣсени говори има всегдѣ
границитъ между Сърбитъ и Българетъ. Но тѣзи чисто погра-
говори не трѣбва да се отажжествяватъ съ една такава голѣма
цѣлостъ, каквото е западното българско нарѣчие. Г. Тиховъ
ра отъ тѣзи нѣща: той гледа да улови въ сборника на Ка-
и нѣкоя дума, гдѣто му се чини, че има сърбска черта и ето
сеглилъ на картата къмъ онова село или градъ, отъ гдѣто е
и, червена линия — знакъ на сърбска особеностъ. Нищо не
ко даже езикътъ на цѣлата пѣсенъ говори противъ оная не-
, сербская особеностъ,“ която се вмѣкнѣла или поради това, че
ь на г. Качановски, като скиталъ по Сърбия, развалилъ род-
ларѣчие, или просто по неразбиране отъ страна на г. Кача-
ли, най-сетнѣ, поради печатна погрѣшка.

споренъ е въпросътъ за ония случаи, гдѣто се чува у вм.
ерта не българска. Понеже у вм. ж най-редовно се чува въ
итъ съ Сърбия мѣста, може да се допусне, че е сърбско
но трѣбва въпросътъ иначе да се изучи и да се опрѣ-
границитъ на това влияние. а вм. ъ не дава право на г. Ти-
гѣ да счита за сърбско влияние, защото той трѣбваше най-
за знае, какъ стождъ въ това отношение българскитъ на-
западнитъ говори ъ-звукъ, билъ той = стб. ж или ъ, често
исание, XL.

се е намѣнилъ въ секундаренъ *а*-звукъ, който исторически нѣма нищо общо съ сърбския еровъ *а*-звукъ. Не веднажъ се е забѣлѣзало, че трѣбва да се прави разлика между българскитѣ *к'*, *г'* (отъ **тј*, **дј*) и сърбскитѣ *ћ* и *ђ*: *к'* и *г'*, колкото и да сж поднебни, но въ основата оставатъ все пакъ гърлени, а когато *ћ* и *ђ* сж чисти небни звукове; мѣкитѣ *т'* и *д'* сж познати и въ другитѣ западни български говори, така щото тѣ не могатъ да бѣдѣтъ само сърбска черта. Примѣритѣ за *о* = *лъ* сж изъ пѣсни отъ Вранско, а има само по единъ примѣръ отъ Софийско и Търнско; примѣрътъ отъ Софийско не е нищо друго освѣтъ печатна погрѣшка, както показва смисълътъ, сир. напечатано *имао* вм. *имало*:

Отговѣра Гойковиче младо:

„*имао* самъ отъ злато ябълко

Те ми спаде денесь у Бояну —

Те го жалимъ, преболѣ немогу“

(стр. 254 ст. 103—106).

Отъ смисъла се вижда, че тази дума е срѣденъ родъ 2-ро минзлo дѣйствиe прич., а г. Тиховъ ѝ взелъ за мъжки родъ. Единствения примѣръ, който привежда отъ Търнско, е „Београду.“ Че пѣвачътъ въ Търнъ казалъ „Београду“, както е научилъ думата отъ Сърби, не значи, че и Търнчане говорѣтъ *о* вм. *лъ*.

Въ развитието на славянскитѣ езици виждаме двѣ противоположности: до като юго-слав. езици запазватъ повечето стари глаголни форми (*praesens*, *imperfectum*, *aorist* и др.), другитѣ славянски езици, (словенски, руски, полски и чешки) сж изгубили всичкитѣ глаголни форми освѣтъ сегашно врѣме, и съ помощта на причастията изразяватъ всичкитѣ глаголни врѣмена. Губенъето на *aorist*-а и *imperf*-а въ тѣзи езици не е много по-малка загуба, отколкото загубанъето на косвенитѣ падежи въ новобългарския езикъ. Сърбохърв. ез. държи срѣдата. Отъ старобългарскитѣ паметници заключаваме, че бѣлг. ез. е употребявалъ всичкитѣ падежни окончания и глаголни форми, а по срѣднобългарскитѣ паметници забѣлѣзваме постепеното изчезване на надежитѣ и неопрѣдѣлителното наклонение, до като днесъ сж изчезнали съвършено, и само тукъ-тамъ въ народнитѣ говори се срѣщатъ малки остатъци. Въ такива остатъци, запазени въ западнитѣ бѣлг. говори, г. Тиховъ вижда, „сърбскія черты“ (стр. 270 § 19, 271 § 20, § 21), при всичко че самъ споменува: „Ничтожные, сравнительно, остатки сохранились отъ падежей . . .“ (стр. 109 § 34). Колкото се отнася до окончанието -ом, -ем при женскитѣ имена, които въ стб.ез. окончаватъ на -омѣ. самъ г. Тиховъ ги тълкува: „что въ словахъ „душомъ“, „рукомъ“ окончание -омъ не остатокъ др. слав. оконч. -омѣ, а тоже самое окончание, что и въ словахъ „редомъ“, „въкомъ“, „Богомъ“ распространившееся путемъ аналогій и на слова женскаго рода“ (109). Остатъцитѣ отъ *infinitiv*-а и лабиалното *л* могатъ да бѣдѣтъ и български, защото сж сжществували въ стб. ез., както и въ сърбския езикъ. Постепенното имъ изчезване виждаме по срѣднобългарскитѣ паметници. Най-характеристичнитѣ български бѣлзи — отсъствието

соевнитѣ падежи и употрѣблението на члена — г. Тиховъ не е посилѣлъ между „болгарскія черти“, както въ заключението, така и картата.

Ала нека оставимъ тѣзи умувания на г. Тихова, които още показватъ, до колко той е некритиченъ, особено въ такъвъ родъ осн, гдѣто трѣбва не само да изброява „чередованія“, а да по- и положителни знания. Да свършимъ съ общо заключение, че трудъ е толкова некритиченъ, щото именно съ това той въ- и сенсация. Друго значение този трудъ нѣма.

С. Ив. Барутчиски.

1. *Статистически Свѣдения за Земледѣлческата Производителностъ на България при надвечерието на I-то Българско Земледѣлческо-Промислено Изложение. Отъ М. Георгиевъ, Началникъ на Отдѣлението казенитѣ имоти, горитѣ, земледѣлството и търговията при Министрството на Финансите и Директоръ на I-то Българско Земле-о-Промисленно Изложение, София, 1892.*

ие просимъ извинение отъ читателитѣ за дължината на това е. Грѣшката не е наша, а на почитаемия авторъ. Той можеше з, че тая интересна брошура се издава отъ IV-то отдѣление истерството на Финанситѣ — което щѣше да бѣде цѣла истина, бликата пакъ щѣше да отдаде всичката честъ за нея нему, Началникъ на казаното отдѣление. Нъ той прѣдпочете да лото си име и всичкитѣ си титли, като има очевидното жела- зоспоримата смѣлостъ да привлече връзъ себе си всичкитѣ и всичкитѣ критики за това първо по-свойтъ родъ на бъл- писание.

з почваме съ хвалбитѣ. Високо похваляваме г. М. Георгиевъ ативата, която е ималъ да издаде, по поводъ на първото о изложение, първий опитъ по едно систематическо оцѣнение га земледѣлческо производителностъ. И за да оправдаемъ охвалъ, ние за дължностъ считаме да приведемъ тукъ по- факти и цифри, които тая брошура съдържа.

е дѣли на двѣ части: 1) Общето земледѣлческо-икономи- гоianie на България прѣзъ 1891, и 2) земледѣлческата про- ностъ на България по окрѣзи, все прѣзъ сѣщата 1891 г. еснитѣ данни влизатъ въ първата часть. Споредъ тия данни, която има пространство 9,927.600 хектара, отъ които:

тѣ захващатъ хектари	2,170.000
га хектари	96.000
инитѣ, бостанитѣ и пр. хектари	45.312
итѣ хектари	312.000
въ, балталъцитѣ и хрѣсталацитѣ хектари	1,332.429
енитѣ мѣста, пѣтищата, блатата и пр. „	445.000
въ и пашитѣ хектари	5,526.859
рия, казваме, която има хектари	9,927.600

прѣвъ 1891 год. е имала едно земледѣлческо производство отъ лева 903,063.004 а именно:

а) *Отъ почвата.*

1. Отъ житни храни и слами лева . . .	309,919.149
2. " сѣно, оровъ и фий лева	28,599.016
3. " индустриални растения (ленъ, гюль, тютюнъ) и пр. лева	7,230.191
4. " грозде лева	36,028.227
5. " зеленчуци, варива, овоция и пр. лева .	36,156.300
6. " гори, балталъци, шумацѣ и пр. " .	28,460.591
7. " мери, паши и пусти мѣста лева . .	300,752.042
8. " непоменжти по-горѣ растения лева . .	2,700.000
Всичко приходъ отъ почвата лева	750,145.516

б) *Отъ животнитѣ.*

1. Отъ добитѣкъ, кокошки, пчели, буби и пр. лева	152,917.488
А всичко отъ почвата и животнитѣ лева . .	903,063.004

Слѣдователно, като вземемъ пространството и населението на България, земледѣлческото производство на единъ четвъртитъ километръ се пада по лева 9.038, на глава отъ цѣлото население по лева 286.20, а на глава отъ земледѣлческото население по лева 339.

Прѣвъ сѣщата година княжеството е произвело житни храни килогр. 2,009,063.160 или на глава по килогр. 636, а само пшеница на глава по килогр. 336.

България прѣвъ казаната година е имала приблизително слѣдующий добитѣкъ:

1. Говеда главъ	1,680.983
2. Коние "	325.526
3. Овци "	7,060.353
4. Кози "	1,453.462
5. Свине "	441.062
Всичко "	10,961.386

Оцѣненъ за лева 272,609.758.

На единъ четвъртитъ километръ се падатъ, слѣдователно, по глави 111, а на 1.000 душъ население по глави 3.475 а именно:

Говеда се падатъ на 1.000 душъ главъ	533.
Конне " " " " " "	104.
Овци " " " " " "	2.238.
Кози " " " " " "	460.
Свинне " " " " " "	140.

Подиръ тия цифри относящи се до България, книжката дава сравнителни таблици за житнитѣ храни и за добитѣка на разни европейски държави. Отъ тия таблици излиза, че като се земе производството и числото на добитѣка на глава, България между всичкитѣ европейски държави държи *първо* мѣсто по производството на

еницата и числото на овцитѣ, *второ* мѣсто по производството на гинитѣ храни и *трете* мѣсто по числото на говедата.

Съ тия таблици се свършва първий отдѣлъ отъ книжката.

Споредъ таблицитѣ, дадени въ второй отдѣлъ, въ 1891 най-тиятъ окръгъ по производството на житни храни, сравнително съ мяенето, е билъ Разградский, а най-бѣдний Видинский; най-тиятъ, сравнително съ пространството, пакъ по производството на ян храни, е билъ Силистренский окръгъ, а най-бѣдний Трънскій; богатий, откъмъ дребенъ и едръ добитѣкъ, е билъ Бургаский, й-бѣдний Севлиевоый; и най-послѣ, най-богатий, откъмъ едриятъ гѣкъ, е билъ Свищовскій, а най-бѣдний Софийскій окръгъ.

Всичкитѣ тия сравнителни таблици сж твърдѣ интересни и ние жемъ да не похвалимъ чиновника, който ги е работилъ, както лаваме и началника, който ги е внушилъ.

Нѣ книжката не съдържа само сравнения, а и нови прѣброва- нови оцѣнения. Нѣкои отъ тия цифри сж основани на даннитѣ отъ десѣтъка, беглика и серчима. Нѣ какъ сж намѣрени гѣ, г. М. Георгиевъ не ни казва въ своята брошура. Въроятнo искалъ неговитѣ свѣдѣния да се приематъ отъ публиката съ о довѣрие, съ което се посрѣщата разнитѣ официални *Annuaire* *ques* или *Statistische Jahrbücher* на други държави. Нѣ тия яции се обнародватъ не отъ частни лица, а отъ разни *Minis-* *на* или разни *Kaiserliche Statistische Aemter*, та нѣматъ нужда сазателства. И ние пакъ можехме да повѣрваме г. М. Георгиевъ оле ако нѣкои отъ неговитѣ цифри да не бѣхж тѣй противни и официални цифри, обнародвани въ България, и ако нѣкои овитѣ оцѣнения да не бѣхж тѣй много патриотическо-опти- ки.

да не бждемъ голословни, ние пристѣпваме къмъ факти. итателитѣ ни видѣхж, че споредъ г. М. Георгиевъ, въ 1891 я имала:

ви хектара	2,170.000
ри и паши хектара	5,526.859
еда главъ	1,680.983
ие „	325.526

ѣ като хектарѣтъ е равенъ съ десетъ дюлюма, ще се каже,

1891 ние сме имали 21.700.000 дюлюма ниви, а 55,268.590 аши или пасбища, както ги нарича г. М. Георгиевъ.

бихме твърдѣ много искали да знаемъ, какъ сж намѣрени е цифри, защото не отдавна — въ 1890 — Индустриалната я, въ свойтъ докладъ до г. Министра на Народното Про- даваше (Стр. 4 и 31) съвсѣмъ други цифри, а именно:

г дюлюма	17,918 769
и пасбища ¹⁾ дюлюма	2,002.660
та главъ	1,249.996

устриалната Комиссия не е употребила наистина думата мера, нѣ отъ текстъ се разбира, че подъ думата *пасбища* тя разумѣва и *меритѣ*.

Ковие главъ	147.147
Мулета и магарета главъ	67.489

Кои отъ тия цифри сж прави, кои криви? Искани се да върваме, че ония на г. М. Георгиевъ, като по-нови, сж по-правн, нъ бихме желали да срѣцнемъ въ самата му книга основание за нашата вѣра.

Читателитѣ видѣхъ тѣй сжще, че споредъ г. М. Георгиевъ, земледѣлческото производство на България за 1891 г. се било въскъчало на лева 903,063.004, сума, която, между другитѣ, съдържа и слѣдующитѣ пера:

Отъ гори, балталъци, шумади и пр. . .	лева 28,960.591
„ мери, паши и пусти мѣста . . .	„ 300,752.042
„ добитѣкъ, кокошки, пчели и пр. . .	„ 152,917.488

За първата отъ тия три сумми въ брошурата е казано, че била прѣсмѣтната толковъ приблизително, колкото е възможно. Отъ горското управление, както се научаваме, не сж били дадени никакви данни. Отъ страна ни се каза, че биле турени по 10 кола дърва за горение на жъща въ България, прѣсмѣтната е и строителний материалъ и намѣрено е количеството отъ лева 28,960.591. Тоя начинъ на прѣсмѣтане ни се види доста примитивенъ, а добитата отъ него цифра доста прѣувеличена.

Примитивенъ е тѣй сжще начинътъ, по който е прѣсмѣтната приходътъ отъ меритѣ, пашитѣ и пуститѣ мѣста. „Този приходъ, казва брошурата, е прѣсмѣтната въ отношение на прѣхранване добитѣкътъ, едръ и дребенъ, въ продължение на 260 дни на годината.“ Като турите по 6 стотинки на день на овца и коза, и по 30 ст. на парче едръ добитѣкъ, вие дѣйствително ще намѣрите за 260 дни огромната сума отъ около лева 300,000.000. Нъ пита се, правъ ли е тоя способъ за прѣсмѣтане и трѣбваше ли тая цифра да фигурира въ таблицата на земледѣлческото производство, когато на крайтъ на сжщата таблица фигурира и приходътъ отъ добитѣка?

И дѣйствително, тревата на нашитѣ мери и паши сама по себе нѣма за нашия земледѣлецъ никаква стойностъ. Тя добива стойностъ слѣдъ като се прѣобърне отъ добитѣка му въ работа, отъ една страна, въ жребета, телета и ягнета, въ месо, мѣтко и вълна, отъ друга. Щомъ отъ тия послѣднитѣ, щомъ отъ добитѣка, почитаеми авторъ на тая книга е турилъ приходъ лева 152,917.488, той не трѣбваше да туря и приходъ отъ мери и паши лева 300,752.042, или поне, ако го турѣше, трѣбваше да го сваля отпослѣ отъ общата цифра на земледѣлческото производство¹⁾.

¹⁾ По поводъ на производството отъ добитѣка, вие ще си позволимъ да направимъ и слѣдующитѣ бѣлѣжки:

а) Г. М. Георгиевъ туря приходъ отъ животнитѣ — *rente des animaux* (32,715.171, по 12% отъ капитала имъ), отъ жребета (2,334.375), отъ телета (4,343.280), отъ коза и козица (15,574.168), отъ ягнета и ярета (14,570.924), отъ яйца (11,437.500), отъ мѣтко (71,085.826), отъ медъ (525.000) и отъ буби (331.444), нъ е забравилъ прасетата, които трѣбва да принасятъ на нашего селско население повече отъ колкото пчелитѣ и бубитѣ.

б) Тревата която фѣдѣ животнитѣ, фигурира въ производството на почвата. Защо тогава не фигуриратъ въ него цѣлтата и черничевитѣ листа, съ които се хранятъ пчелитѣ и бубитѣ?

Ще ни се забълъжи, вѣроятно, че таблицата за земледѣлческото изводство на България е направена точно споредъ белгийската¹⁾. Белгийцитѣ имать мери, съното което фигурира въ таблицата може да се коси, дига и продава, когато тревата на нашитѣ мери може да се оползотворява по същия начинъ. Освѣнъ това, други дѣ, като Французи и Нѣмци, не прѣсмѣтатъ земледѣлческото изводство тъй както Белгийцитѣ²⁾.

При всичката, обаче, недоказанностъ на нѣкои отъ цифритѣ и аленостъ на нѣкои отъ отѣненіята, ние пакъ повтаряме, че жката на г. М. Георгиевъ е интересна и внушителна. Ние я прѣчавме на всички. Ние особно я прѣпорѣчавме на нашитѣ млади та, социалиститѣ, които се напѣватъ да докажатъ, че България ѣла вече за тѣхний наученъ социализмъ.

Като съзнаватъ добръ, че огромната частъ отъ богатството у насъ рѣцѣтъ на земледѣлцитѣ, тѣ легкомисленно поддържатъ, въ ий и чуждий печатъ, че тия наши земледѣлци сѣ фиктивни самокатели на това богатство, че тѣ сѣ голи, осиромашѣли, и че имать лѣтъ интересъ да видятъ социализма въдворенъ у насъ. „Спомѣтката на Индустриалната Коммиссия, казва г. Д. Братановъ,³⁾ , че сѣ земледѣлно се занимаватъ въ Княжеството 2,211.547 и обработватъ 17,918.769 дюлума или 1,791.876 хектара ниви. ѣлческитѣ пакъ касни въ Княжеството сѣ издали въ записи нуарий 1890 г. 22,423.548 лева. Като раздѣлимъ послѣдната на числото на земледѣлцитѣ ще видимъ, че на всеки земледѣ въ Княжеството се пада 10 л. 15 ст. дългъ, безъ да смѣтаме з, които плащатъ на каснитѣ; а като раздѣлимъ същата сума ото на хектаритѣ, колкото се обработватъ въ Княжеството, е, че на хектаръ земя се пада дългъ 12 л. 50 ст. приблизакъ безъ лихвитѣ. Освѣнъ това, откакъ излъ е законътъ, сѣ разрѣшава на Банката да дава заеми подъ ипотека на ниви, и други земи, тия заеми порастнахъ отъ лева 2.687.632 до 7, отъ които като туримъ само 5 мил. издадени подъ ипотека и др., ще намѣримъ, че на единъ хектаръ се пада дългъ още т. приблизително безъ лихвитѣ. Така щото излиза, че на ктаръ земя се пада дългъ едно връзъ друго 15—16 лева. цѣна на единъ хектаръ земя у насъ не надминава тая отъ тукъ ясно е, че земята у насъ я имать земледѣлцитѣ ме, а въ сѣщностъ не е тѣжна.“

отовѣдството у насъ трѣбва да е единъ съспителенъ заналтъ, откакъ до- ийто ѣде на година трева за 300 мил. лева, и може-би за 80 мил. още слама, ярма и др., дава на година всичко приходъ лева 152,919.488.

naire Statistique de la Belgique, 1889, p. 255, Production Agricole. послѣднитѣ Annales Statistiques de la France и Statistische Jahrbücher für Reich. Че храната на добитѣка трѣбва да се снада отъ общото производ- страна е ясно доказано въ прѣнията, станали лани прѣдъ Француското о Дружество между Г. г. E. Levasseur и Le Trésor de la Rocque и отпе- бна брошура (Note sur la Valeur de la Production Brute Agricole. Paris, 1891). е Социализмътъ и има ли той почва у насъ. Отъ Д. Братановъ. Търново, ѣ. Непослѣдне, същата теза се защищава и отъ г. П. Хр. Габровский. ий 1892).

Скромни дирачи на економическата истина по насъ, ние много мнѣния сме чували и чели, нъ никога не сме сръщали такова *ненаучно* заключение, каквото подчертанитѣ по-горѣ думи на нашия *наученъ* социалистъ. Какъ г. Братановъ не се съти, прѣди да напише тия рѣдове, да погледне въ нашия бюджетъ? Въ него той щѣше да види, че населението по насъ плаща всяка година емлякъ 4 1/2 мил. лева, които, по 4 на хилядото, прѣдставляватъ недвижими имоти за 1,125.000.000 лева. А отъ тия 1 милиардъ 125 милиона най-малко 650-тъ милиона прѣдставляватъ стойността на земеделѣческитѣ ни земи — тѣй нарѣченитѣ, въ финансовий езикъ, непокрытитѣ стежания — и то оцѣнени отъ емлячнитѣ комиссии, които обикновено не оцѣняватъ високо. Притурѣте при тѣхъ стойността на селскитѣ покрити стежания — 280 мил. лева най-малко¹⁾ — и стойността на животнитѣ, оцѣнени отъ г. М. Георгиевъ на лева 272,609.758, и вие ще надминете милиарда и ще бждете много далечъ отъ количеството 27,423.548, което, споредъ Г. г. Братановъ и Габровски, било тѣй обременително, щото у насъ земеделѣцитѣ имали земята само на име, а въ сжщностъ тя не била тѣхна. Прочетѣте книгата на г. Георгиевъ и вие ще се съгласите, че нашитѣ селяне могатъ да платятъ тоя свой дългъ отъ лева 27,423.548 къмъ Банката и Земеделѣческитѣ Касси само съ стойността на ягнетата и вълната на овцитѣ или съ цѣната на частъ отъ млѣкото, добито отъ животнитѣ.

Брошурата на г. М. Георгиевъ е внушителна и въ друго едно отношение. Тя може да прѣувеличава пространството и прихода на нашитѣ общински мери, нъ все пакъ не остава съмнѣние, че тия мери, обработвани или поне стопанисвани както трѣбва, ще произведатъ едно огромно богатство. Дѣ отива сега това богатство? То влиза като трева въ храната на едни животни, които, откакъ изидатъ и чудо слама, косено сѣно, ячемикъ и пр., не даватъ освѣнъ единъ доходъ отъ лева 151,917.488. Защо тѣй? Дали причината на това се не крие въ факта, че меритѣ по насъ сж самото *социализирано* сръдство за производството, самата собственостъ ползованието отъ която принадлежи не на частни лица, а на общината, на коммуната? И ако това лоше стопанство — тая *Miszwirtschaft* — владѣе сега въ такива едни прости сръдства за производство, каквито сж меритѣ, какво ли ще бжде ако се социализиратъ, при днешнето умствено и нравствено състояние на нашитѣ селяни, тѣхнитѣ земи и животни?

Разбира се, че въпросътъ за меритѣ трѣбва да се изучи основно, прѣди да се утвърди нѣщо положително. Ние за сега само питання поставяме. Нъ тѣй като едно отъ тия питання подига жизненитѣ въ-

¹⁾ Ето точнитѣ цифри за 1888 г. които има добрината да ни събщи Г. Боевъ, Началникъ на Отдѣлението за Прѣжитѣ Данъци при Министерството на Финанситѣ:

Стойностъ на непокрытитѣ стежания	{ Въ селата лева	587,842.496
	„ градоветѣ „	52,762.065
„ „ покрититѣ „	{ „ селата „	278,403.764
	„ градоветѣ „	188,459.288
	Всичко лева 1,107,467.613	

Тая стойностъ отъ 1888 г. насамъ се е увеличила.

съ на умственното и нравствено състояние на напийтъ земледѣлци, въ ще бѣде дозволено, мислимъ, прѣди да свършимъ съ социализмъ, да имъ отправимъ нѣколко думи.

Не, Господа, не се мамѣте. Не е истина, че земята не е на населяне. Може да има нѣкои безземелни работници, нъ огромна е собственница, и прѣстѣпление е за васъ, млади сили, е занимавате съ друго освѣнъ съ подиганieto на тая масса. тѣ земледѣлци сж господари на земята. Нъ тѣ сж роби на ната, на невѣжеството, на себелюбието. Залѣгнѣте да ги избавите това робство. Станѣте практикуущи земледѣлци, пѣтующи учинародни наставници. Научѣте ги, какъ да работятъ земята, какъ дѣятъ добитѣка, какъ да живѣятъ чловѣшки, какъ да се отнокъмъ близний си. Вдѣхнѣте имъ чувството на дълга, на закона, раведливостъта — чувство, безъ което е немислимо едно що-годѣю устройство на обществото. Просвѣтѣте и дисциплинирайте имъ, волята, сърцето. Улеснѣте имъ кредита: не ги компроимѣте, като твърдите на лѣво и на дѣсно, че тѣ сж свършено нжли. Ощастливѣте ги до нѣйдѣ въ настоящето, приготвѣте ѣлно за бѣдѣщето. И когато, слѣдъ години, ваший и наший и прахѣтъ на нашитѣ дѣца се социализира въ общата, колна гробница — земята — тогава може-би ще настане епохата, нашитѣ внуци ще мождѣтъ съ полза да говорятъ на тѣхнитѣ — що е социализмъ и има ли той почва у насъ.

ще една дума, все по поводъ на книгата на г. М. Георгиевъ. бѣде отправена къмъ нашитѣ официални учители по земледѣ-IV-то Отдѣление при Министерството на Финанситѣ и Инлната Коммиссия, съ своитѣ органи, при Министерството на то Просвѣщение.

ощурата на г. М. Георгиевъ се била раздавала, при отваряи Пловдивското Изложение, на нѣкои отъ привилегированитѣ соитѣ бѣхж поканени на него. Това наше Изложение се поче и ще се посѣщава още отъ много непривилегировани земе-скотовѣдци, ва които именно въ началото то бѣ назначено. се не раздаватъ и тѣмъ даромъ нѣкои брошури, съдържающи и наставления по земледѣлието и скотовѣдството? Защо да жкати, на многобройнитѣ депутации отъ селяне, клси скавски, вани отъ показаване на нѣкои нагледни образци по прѣд-ито мождѣтъ да разбержѣтъ? Защо да се не устрои и единъ ледѣлческий Съборъ? И третѣ тия идеи мождѣтъ да се итѣ отъ нашитѣ непѣтующи и пѣтующи учители, съ по- нѣкои по-интелигентни наши земледѣлци. Изисква се само и инициатива, едно трескаво усърдие, и още една услуга ще : на нашето младо стопанство отъ нашето първо изложение.

Ив. Ев. Гешовъ.

II. КРАТКИ ВЪСТИ ОТЪ КНИЖОВНИЙ И НАУЧНИЙ СВѢТЪ.

Пролѣтна расходка отъ София до Кокалинскій мѣнастирь прѣзъ с. Бистрица, и завършване отъ поменѣтиятъ мѣнастирь до София прѣзъ селата Кокаляне, Панчерево и Горубляне (: Природнитѣ хубости на мѣстата между София и с. Бистрица. — Село Бистрица и старинитѣ му. — Кокалинскій мѣнастирь. — Българската стара крѣпостъ Урвичъ. — Сребърна чаша отъ царь-Иванъ-Шиммана. — Народно старо прѣданіе за Урвичъ и за посѣднитѣ дни отъ царуването на царь-Иванъ-Шиммана. — За събиране и запазване старинитѣ въ България. — Богатството на нумизматическитѣ сбирки при народнитѣ музеи въ София и Пловдивъ. — Пътътъ между Кокалянскія мѣнастирь и селата Кокаляне и Панчерево. — Вкаменена Българка заедно съ бозайничето си. — Добритѣ качества на българскитѣ селяне и тѣхния най-главенъ недостатъкъ. — Правилното народно просвѣщение за прѣуспѣването и добродѣтелната на отечеството. — Райската хубота на Урвичката клисура. — Клетата минута при завоеването на България отъ Турцитѣ. — Завѣтнитѣ мисли на царь-Шиммана и свѣтлото бѣдѣше на България).

1.

Въ недѣля сутринта, на 26 Априлний т. г., съ единъ приятель отъ София упѣтихме се за село Бистрица, гдѣто пристигнахме часътъ въ 7 $\frac{1}{2}$. Това село се намира отъ София къмъ югъ или малко къмъ югоистокъ, на разстояние до 15 километра. Отъ сутринта до вечерта него день врѣмето бѣше прѣкрасно: топло и много хубаво; атмосферата се пълнѣше съ тънка и приятна миризма отъ младитѣ разнообразни трѣви и пролѣтни цвѣта, по раскошнитѣ полѣни и ливади около Столицата и селата Дървеница, Беглеръ-Чифликъ, Бистрица и пр. Многобройнитѣ вадички и поточета съ бистритѣ си прохладни води, които се спущахъ отъ гърдитѣ на величественна Витоша, сливахъ се едни въ други, за да образуватъ по-голямъ вади и потоци, дордѣто тие се събиратъ въ златоносний Искъръ, и правѣхъ тази мѣстность още по-хубава, още по-привлекателна. Есенскитѣ посѣви бѣхъ израстнали вече до двѣ педи на височина, нѣкои и до единъ лакътъ. Отъ дървесата едни съвършено бѣхъ напѣпили, други пуснахъ вече листя и нѣкои богато бѣхъ се разцвѣтали. На сѣдѣ овчари и говедари се виждахъ да подкарватъ радостно своитѣ чърди и стада на пролѣтна паша. А низъ роснитѣ ливади припкахъ засѣени селенчата — коченца и момиченца — да събиратъ киселецъ и отборъ цвѣта, за да кичатъ своитѣ майки и сестри у дома си; нѣкои отъ тѣхъ радостно се провиквахъ, други сладко пѣяхъ, за да искажатъ на Съзателя радостта си за неговитѣ безкрайни добрини на свѣта. На тѣхната душевна веселба мили другарки имъ бѣхъ всѣкакви птички, които летѣхъ отъ едно мѣсто на друго и весело, весело цѣрѣхъ. Слънцето позлатяваше всичката околность съ животворнитѣ си зари, отъ които утренната роса по ливадитѣ и лѣжитѣ лъщѣше като милиарди брилианти, посипани върху тая мѣстность, и ний имахме прѣдъ очитѣ си неописуема хубостъ по това Софийско поле до гиганска Витоша. И така цѣлия изгледъ бѣше крайно очарователенъ отъ природнитѣ красоти на всички тия мѣста, прѣзъ които минахме него день и ги видѣхме отъ София до Бистрица и на татѣкъ, до завършването си сѣщия день вечерта обратно въ столицата.

Село Бистрица се намира на сѣвероисточний рѣбъ на Витоша, около 300 метра на височина отъ Софийско поле, срѣдъ една по-

та котловина, прѣз която съ силна бързина се спуща потокътъ рибки отъ изворитѣ си изъ Витоша. Тойзи потокъ никога не прѣна, и въ лѣзнитѣ горецини прохлаждава селото, напоява му много нитѣ градини и ливади, кара му много воденици, и пр. Всичкитѣ зе на Бистричане се покриватъ съ великолѣпни орѣхови и други ни дървеса, които едри порасватъ и раждатъ плодъ изобилно. селото по вдлъбнатитѣ рѣкове между друго растатъ и прѣни малини, ягоди, боровинки и пр. Около половинѣ километъръ селото къмъ сѣверъ намѣрватъ се остатѣци отъ много стари лини, и тѣхната мѣстность се нарича „калугерови ливади“; тамъ и мѣрватъ римски и други стари монети. Изъ тия развалини се аватъ и много хубави, четвъртити и доста голѣми, добръ испегуфли, които, по здравата си направа, трѣба да сж отъ римско ъ по-отколено византийско врѣме. Въ Бистрица има 180 къщи, ѣрвоначално училище и една доста хубава, малка черквица, въ служатъ двама мѣстни священника. По-младия, попъ Стоянъ еоргиевъ, е забѣлжителенъ особно по това, че онъ отпреди о годинѣ чулт, па и до нинѣ все му се чува отъ врѣме на единъ тайнъ гласъ, както самъ увѣрва, отъ устата ушъ на Богородица възъ горѣспоменатитѣ „Калугерови ливади“, че тность е священна, че, като ѣк раскопаватъ, ще намѣрятъ и царски скриваица отъ царъ-Астѣовици и пр.; и, най-послѣ, истойно да се въздигне мѣнастирь на това священо мѣсто то на християнетѣ, и пр. Негово благоговейство добавя да е върху мѣстностьа „Калугерови ливади“ било едно врѣме ята Гора, и че тази мѣстность, слѣдователно, не е друго сега внастирище. По настояванието на дѣдо попъ-Стояна, Бистриравили сж единъ малкъ, дѣсченъ параклисъ на „Калугерови кждѣто редовно всѣки день ходи дѣдо попъ да прави молитва; знични дни, особено кога е хубаво врѣмето и кѣрската работа ѣршена на селянетѣ, тамъ става молебентъ доста тържеъ присѣтствието на много народъ отъ селото, и стари и млади, и жени. Когато обаче се случало да не отиде дѣдо попъ да ни обикновенната молитва на „Калугерови ливади“, онъ се ѣ, и не можалъ да оздравѣе, дордѣто не иде на поменжтото се помоли, каквото други пжтъ.

Бистрица климатътъ е доста здравъ, и за това Бистричане кжжикето сж едри, снажни, здрави и въобще доста хубавци, руси, съ правилни, чисто словѣнски чѣрти. Ала тѣ се храѣрѣ и живѣятъ тѣй долньо и просто, каквото и другитѣ бълъяне изобщо; инакъ, тѣ щѣхж да бжджтъ още по-здрави людие.

ица е едно отъ най-старитѣ села около Витоша, и за това ж се и до днесъ много стари българско-словѣнски личви пци думи, каквито по други мѣста изъ България на рѣдко както *Станислав*; *пѣтом* съ значение *послѣ, сетѣ*, и пр. ине и до днесъ запазли сж се много народни умотворения: г, приказки, прѣдания, баяния, врачувания, вѣрвания, разни

дѣтски игри, и пр. Между епическитѣ пѣсни намѣрватъ се и такива, съдържанието на които се тегли отъ дълбока старина, и въ тия именно пѣсни срѣщатъ се стари думи, каквито съвсѣмъ на рѣдко се употребяватъ въ обикновенний разговоръ на селянетѣ, или даже не имъ знаѣтъ вече никакъ значението; въ тѣхъ употребява се по-рѣдко членътъ, и срѣщатъ се често падежни форми, доста правилни по свойствата на сръднобългарския езикъ, какъвто ще да е билъ говоримия прстобългарски езикъ въ западнитѣ страни на България прѣди 500—600 години. За вѣщото събиране на такива материали отъ полето на народнитѣ умотворения изисква се повече врѣме и нарочно пътувание въ по-удобни случаи, и то, разбира се, отъ компетентни хора.

И така село Бистрица, по своето мѣстоположение, климатъ и население, е едно отъ най-здравитѣ, хубавитѣ и любопитнитѣ села въ Софийската околностъ.

2.

Слѣдъ една почивка отъ единъ и половина часъ въ с. Бистрица. тръгнахме отъ тамъ за Кокалянскій мѣнастиръ по пътя, който води къмъ югъ, право на с. Желѣзница. Това село е далечъ отъ Бистрица около 7 километра. На излизанieto си отъ Бистрица застигнахме надъ селото една весела чета отъ моми и момци, съпроводжана отъ гайди и тъпани, която чета отиваше да прави пътя между реченитѣ села. Какви радости и драгости се изобразявахъ по лицата на тая млада българска дружина отъ двата пола, която отиваше да поработи за общото добро и на двѣтъ близки села, въ тойзи хубавъ прѣлѣтенъ день, при сладката свирня на народната музика! Като извървихме половината пътъ, отбихме се отъ лева страна по югоисточна посока, и низъ ливади и малки спускове слѣзохме въ една гиздава долчина, дѣто се спрѣхме около половинъ часъ, за да направимъ ранната си закуска. Слѣдъ това, по сѣщата посока възкачихме се на сръщния рѣтъ, който има височина до 50—60 метра. Като повървихме около половинъ километръ по билото на рѣтътъ, стигнахме до височинитѣ на единъ дълбокъ, много стрѣменъ и криволивъ долъ, прѣвъ който съ голѣма бързина тече рѣката Ведѣна¹⁾ и се втича долу въ Искъра, половинъ часъ на югъ отъ с. Кокаляне. По коая пътека слѣзохме доста мѣчно до самата рѣка, която трѣбаше да прѣбродимъ два пътя, за да стигнемъ до друга коая пътека на отсрѣщния брѣгъ на рѣката, и по сѣщия начинъ излѣзохме горѣ на другия върхъ на долътъ, който трѣба да има повече отъ 250 метра височина. Тойзи долъ, ако и да е твърдъ стрѣменъ и отъ двѣтъ си страни, но пакъ е обрасналъ съ хубава млада гора (лѣсъ), та има роскошно живописенъ изгледъ. Отъ подирния върхъ, нареченъ „Гъркобъ дѣлъ“, вече се прогледнахъ аданията на мѣнастирския чифликъ, къмъ който се упатихме по височинитѣ, тъкмо къмъ истока, и, като извървихме около

¹⁾ Рѣката Ведѣна се образува главно отъ два потока; единътъ, който минава прѣвъ селото Желѣзница, а другиятъ нареченъ *Ягуля*, който тече отъ югъ и се влива въ първиятъ, подъ с. Желѣзница, около 3 километра на истокъ.

километра път по най-високото бърдо на „Гърковъ дѣлъ“, стигаме до една по-малка долчина, съ доста полегати страни, които лесно вървиме. Слѣдъ това минѣхме още прѣзъ два малки хълмове въ няколко ливади и нивя, и стигнахме на самия чифликъ, дѣто имаме игумена на мѣнастиря Кокаленски, негово високопрѣподобие Иер. Пантелеймона, който ни прие много любезно. Беахъ много не, тръгнахме отъ чифлика за мѣнастиря, като слѣвохме прѣзъ хубава, едра и богата гора, срѣдъ която се намирва мѣнастиря, 100 метра надолу отъ върха на мѣнастирския рѣтъ, който е въ стрѣмъ и високъ до 500 метра надъ р. Искъръ отъ левия ъ. Мѣнастирътъ изгледва като грамадно гнѣздо срѣдъ роскошна гора много върла стрѣмнина. Това чудесно мѣстоположение на гора възбужда въ душата на човѣка неизразимо благоговѣние Бога и силни душевни пориви отъ възвишенни мисли и чувства, свито Провѣдението надарява човѣчѣството къмъ неговото шенствование и блаженство.

а мѣнастиря стигнахме тъкмо въ 1^{1/2}, часътъ, и останахме тамъ до 4. Наобѣдвахме се и като си поотпочинахме, разгледахме ирскитѣ здания и черковицата. Отъ зданията най-отколешнитѣ брохъ стотина години отъ направата си. И самия храмъ, оси името *Св. Архангѣлъ Михаилъ*, въздигнатъ е едвамъ прѣди въкъ върху основитѣ на стария храмъ, отъ който не е нищо запазено. Въобще въ тоязи мѣнастирь, който иначе е живи спомени отъ околното население още отъ самото не на България отъ Турцитѣ, не сж се запазили до тосъ часъ никакви достопамятни нѣща, освѣнъ една малка сребърна чаша, която има прѣдание че е отъ послѣдния български царь Шишмана. Формата на тази чаша, която може да сбира до 1 литър течностъ, е сжщо като малка кратунка, и направата ѣ не е искусна, само закривената ѣ дръжка се свръшва въвъ видъ на глава отъ лѣмя. По съобщението на негово високопрѣподобие срѣдецкій митрополитъ г. Партений, такива чаши се нами по други наши святи обители, като въ Рилския мѣнастирь, новосий мѣнастирь близу при Татаръ-Пазарджикъ, негли и. Тия чаши, служатъ на мѣнастирскитѣ отци за пиенъе и особено на Богоявление.

всичкитѣ тия чаши само оная въ Рилския мѣнастирь била е, по-хубаво изработена, наоколо-врѣстъ по-вече позлатена, имала характеръ по-старински отъ колкото другитѣ. По мислимъ, че отъ царь-Шишманово врѣме може да е само чаша, а другитѣ отпослѣ да сж биле направени по нейна то се види, отъ дълбоко уважение къмъ нейната драгоцѣнна и опущае обаче въроятността, че оригиналната чаша отъ царь-се е съхранявала първоначално въ Кокалянскій мѣнастирь въ-върно въ Шишмановата крѣпость *Урвичъ*, която се на-дѣсния брѣгъ на р. Искъръ къмъ сѣвероисточна страна инскій мѣнастирь, и на която ускѣднитѣ остатѣци и до-е възъ тази мѣстность. За сждбинитѣ на тази стара бъл-

гарска крѣпость, при послѣднитѣ дни на царь-Шишмановото царуване има едно, ако и доста старо, но и до днесъ твърдѣ живо, упазено прѣдание, което намѣрваме отбѣлѣвано и въ прочутата българска лѣтопись отъ приснопамятний Паисий. Това прѣдание ето какъ гласи въ речената лѣтопись: „Тѣрновскитѣ господари¹⁾, ѿ царь Шишманъ (не могли), да стоѣтъ на срещѣ тѣрците, но избѣгли отъ Тѣрново, ѿ отъ загоріе ѿ отъ старѣ планина, ѿ отишлѣ въ градъ Софія, и тамо засталѣ въ нѣкой тѣсны мѣстѣ, по край ѿскаръ, и по витѣша горѣ, ѿ тамо ѿмали помѣщъ отъ сѣрвѣте, ѿ отъ краля Бѣкашина, ѿ (отъ) охридски бѣлгари ѿ 7 лѣта стоалъ царь Шишманъ въ Софія по край ѿскаръ. тамо ѿмало монастырь охрвичъ, твърдый градъ, ѿз околѣ вода обхѣдала, и тамо съ малкѣ, войска, стоалѣ ѿ Тѣрновскій Бѣлмѣжи, преживѣли ѿ крили са отъ тѣрците. но като взалѣ тѣрците отъ Бѣкашина охридската земля, ѿ тамо навѣли ѿ покорили докрай ѿ тогѣва тамо се скончалѣ, и царь Шишмана ѿ войската му, ѿ бѣлмѣжитѣ бѣлгарски. за тога ѿ до нынѣ по тѣ мѣстѣ на мѣра се много ѿмѣненіе въ землѣта. зацо въ онѣ временѣ челоуцѣте скрѣвали, ѿ закопавали отъ страхъ тѣрскій. послѣ тамо си изгнѣло въ землѣта.“

Тукъ изложенный текстъ вземаме изъ единъ ръкописенъ прѣписъ отъ сжщата Пайсиева лѣтопись, който се намѣрва между ръкописитѣ въ столичната Народна Библиотека и Музей, подъ брой 62, виж. стр. 41. А на стр. 61 въ напечатаната Пайсиева лѣтопись, (подъ название „Царственикъ или Исторія Болгарская, у Будинѣ“ 1844) сжщото прѣдание гласи така:

„Въ тоя убо бой слѣдъ 9 мѣсяцы, виде Иоаннъ Шишманъ, защо ще навѣятъ Турците избѣгна со сичкото си воинство и со спчките си велможы нощемъ изъ Терновъ и отиде въ Средецъ, то естъ Софія. Подобно пзбѣгнаха и спчките, които живееха въ Мачинъ, Растѣ или Силистра, Русчукъ, Спшовъ, Никополь и Плевенъ, некои убо въ Средецъ, а некои въ Дакія. И тога обладаха Турците и Терновъ и сичките речены градове, въ лѣто Господне 1396.“

Отидевъ же Иоаннъ Шишманъ въ Софія, скри сичките царски сокровища въ монастырь Урвичъ,²⁾ който беше край Искаръ со съ твърды стѣны огражденъ, и изокколо му вода отъ секаде: гдѣто остави и малку воинство, а самъ съ съ другото си воинство ополчи се противу Турците, и би се 7 години.“

Помежду тие горѣспоменѣти „царски сокровища“ твърдѣ е възможно да е била и оная чаша, която се намѣрва сега въ Рилския мѣнастирь, споредъ увѣреніето на иеродиакона г-на Евгения Рилски при Сръдецката митрополия, и по която изказахме прѣдположение да

¹⁾ Тукъ подъ думата *господари* трѣба да се разбира *велможы*, каквото се види по-долу въ сжщій текстъ.

²⁾ Отъ насъ сѣ нарочно почъркнати тия думи.

е направили и други подобни чаши за други наши мѣнастири; какъ е и сегашната чаша въ Кокалянскій мѣнастирь. Но, кога и какъ било отнасянието на първоначалната чаша въ Рилската обителъ Урвичката крѣпостъ, или же по-вѣроятно отъ Урвичкия мѣнастирь, който ний наричаме тукъ съ сегашното му общепотрѣбително *Кокалянскій мѣнастирь*, ний не бѣхме честити да се сдобиемъ кои по-везки извѣстия за колко-годѣ удовлетворително разрѣшаване на тойзи доста любопитенъ въпросъ, освѣтъ единъ скроменъ въ отъ отца Пантелеймона, игумена на Кокалянскій мѣнастирь, разказъ, споредъ насъ, има тѣсна връзка съ горѣказанното тѣе. Разказътъ е слѣдующий: Отецъ Пантелеймонъ се намѣрва кокалявския мѣнастирь отъ 30 години насамъ, и прѣдшественикъ му е приживѣлъ около 50 години при тойзи мѣнастирь, и въ е на 80 годишна възраст. Той му разказвалъ, че по врѣмето Кърджелиитѣ и даалиитѣ били врѣлували изъ България, е било въ края на минѣлото и въ начало на текущото столѣтїе отъ по-първитѣ старци изъ ближнитѣ мѣнастири, които имали, че отъ старо врѣме има скрити царски съкровища въ тата крѣпостъ, раскопали тия съкровища, между които се намерили и разни български (словѣнски) ръкописни книги на кожа, и тѣе драгоцѣнни работи отнесли скритомъ на друго мѣсто асно, татѣкъ кждѣ Рилската планина, дѣто ги закопали подъ земята на една стара черкова. Отъ тѣхъ само една сребърна чаша е запазена за споменъ въ Урвичкия мѣнастирь, „която казва дѣдо ми“, и до сега се пази въ тоя мѣнастирь, като нѣкъ-драгоцѣнна отъ послѣдния български царъ Иванъ-Шипмана.“

и да допуснемъ, че съдържанието на тойзи разказъ е до годинно, пакъ по-скоро е за врѣвение, че оригиналната царь-Шипманова чаша е оная, която се намѣрва въ Рилския мѣнастирь, защото, каза и по-горѣ, тя била по-голѣма, по-хубава и по-старовидна отъ тѣе при Кокалянскій мѣнастирь. Дордѣго обаче не се видятъ и да се сравнятъ и изучатъ добръ отъ нѣщи познавачи на старини, мѣжко е да се утвърждава, на коя отъ двѣтъ принадлежи оригиналността.

3.

и да е, но прѣданието за тази старина, сжщо и за самитѣ пѣдбини на царь-Шипмана по тия мѣста въ крия на царуването, сжществуватъ и до днесъ твърдѣ живо, несамо между хората на Рилския мѣнастирь, ами тѣй сжщо и между населението отъ колни села, дору и нѣ Самоковъ. Като срѣщаме това прѣданието и въ българската лѣтопись отъ Отца Паисия, ставана тѣкмо прѣди 130 години (г. 1762), можемъ да додѣлимъ, че той го е внесълъ въ своята лѣтопись или отъ другъ по-старъ паметникъ, или просто го е чулъ измежду населението на Рилския и Самоковско, дѣто по онова врѣме, безъ съмнѣние, не е имало да се е помнѣло много по-живо отъ колкото сега.

Въобще за прѣвзиманието на България отъ Турцитѣ ний още твърдѣ малко знаемъ, защото още не сж се открили пълни и точни свѣдѣния по тойзи въпросъ. А особно за послѣднитѣ воевания на царь-Шипмана съ Турцитѣ, както и за послѣднитѣ дни на живота му, току речи още не се знае нищо точно и ясно. Заради това ний не можемъ да не считаме твърдѣ драгоцѣнно горѣказанното народно прѣдание за послѣднитѣ воевания на царь-Шипмана съ Турцитѣ по долината на р. Искъръ, между София и Самоковъ, толкова по-вече, че основата на това прѣдание не може да не бѣде истинна. Любопытелнитѣ читатели ще намѣрятъ нѣколко доста любопитни подробности за това прѣдание, изложени отъ г. Ефр. Каранова въ Пловдивското Пер. Списание „Наука“ (г. 1881, стр. 495—502) и отъ г. Влад. Качановскій въ неговий „Сборникъ западно-болгарскихъ пѣсень“ (Санкт-петербургъ, 1881, стр. 214—217). Къмъ тия подробности ний прибавяме слѣдующитѣ нѣколко реда.

Въ горѣказанното село Бистрица и до днесъ се продължава сжществованието на онова злочесто домочедие, за което има прѣдание между Бистричане, че отъ родѣтъ на това домочедие произхождала жената, която била станѣла издайница на отечеството, като показвала пъктѣтъ на Турцитѣ за Урвичката крѣпостъ. Името на това семейство е *Ноевци*, отъ които има днесъ потомци двама братия, единъ *Ангелко*, другий *Анто*, и тѣхний братовчедъ *Божилъ*. Никоя работа не имъ вървѣла на добро, и все отъ злочестьина били прислѣдванитие горки Ноевци, и въ домоветѣ имъ нѣмало благословия: не можали да си завѣдятъ колко-годѣ жива стокица, и да се сдобиятъ баремъ съ малко имотецъ; та и дѣцата имъ не живѣяли, и които оставали живи, не вирѣяли добръ, ами по-вече били чамави, недѣгави.

Около десетина километра на югъ отъ горѣказанното село Желѣзница, отъ лева страна на пътя, кога се отива за село Ярлово, найрѣва се една малка, порутена крѣпостъ възъ едно рѣтче, която околнитѣ жители наричатъ *Шипманово кале или градище*.

Въ подробноститѣ на това прѣдание не малко забѣлѣжително е и това обстоятелство, дѣто населението въ Софийско мѣсто царь-Шипманъ казва цар-Ясен, а въ Самоковско споменува се по-вече първото име отъ колкото второто. Така или инакъ, но отъ тукъ може да се направи това заключение, че, прѣзъ врѣмето на второто българско старо царство, като най-много се прослави царския родъ на Асѣнѣвци, станѣлъ е тойзи родъ толкова популаренъ дору и между простолюдието въ България, щото всѣки послѣшенъ български държавенъ владѣтель считалъ се отъ простолюдното население за дѣствителенъ потомѣкъ на Асѣновския царски родъ, и за това на много мѣста въ западна България замѣнява се името царь-Шипманъ съ царь-Ясѣнъ. Тукъ е достойно за забѣлѣжване и това нѣщо, дѣто въ село Бистрица сжществуватъ и до днесъ четири семейства отъ единъ старъ родъ, на когото прѣвзимето е *Асеновци*.

Слѣдъ горѣизложенното намираме за умиѣстно да забѣлѣжимъ, че полето на разнитѣ наши народни прѣдания не е още почти никакъ почекнжто, и прѣданията дордѣто не сж изчезнали още отъ народната

ни паметъ, извиква ни вече належаща потребност да ги съберемъ и обнародваме въщо, защото много въпроси и фактове въ българската история, които до сега сж тъмни или твърдѣ малко разяснени, ще се освѣтлятъ, кой по-вече кой по-малко, съ свѣстното обнародване на тия прѣдания. Съ не по-малка въщена и добросъвѣстностъ е желателно да се откриватъ и въществениитѣ археологически прѣдмети въ България, каквото разнитѣ ръкописи, надписи, изображения, монети, разнитѣ утвари, статуи, нанизи, разнитѣ домашни украшения, съдове, съчина, облека, разнитѣ труфила, и пр., съ които ще се убогатыватъ нашитѣ народни музеи¹⁾ и ще служатъ прѣкрасно градиво за българската отечествена наука. Отъ тия наши драгоценни старини, както е извѣстно, голѣмо множество е вече изнесено въ чужбина, но пъкъ има още доста да се откриятъ и събератъ, стига само, слѣдъ откриванieto имъ, да се запазватъ въ България за винаги. А това, споредъ насъ, може да се постигне съ пълна сигурностъ, ако се повѣрва откриванieto и събиранieto имъ исклучително на Българе, и то на такива Българе, които, по своето отлично родолюбие, се радватъ на всеобщо почитание.

Слѣдъ такова въщо събиране, изучаване и запазване на тия драгоценни работи, желателно е да се популизирватъ между нашето общество баремъ по-важнитѣ отъ тѣхъ, до колкото бже възможно, посредствомъ явтино изготвени други сжщи като тѣхъ — по тѣхенъ образецъ, и по тойзи начинъ на върно ще се породи въ народа вкусъ, желание и съзнателна обичъ къмъ драгоценни прѣдмети отъ минжитѣ врѣмена на България. А всичко това води къмъ народно самосъзнание, което е несамъ най-скжпоцѣнното украшение но и най-великата нравствена сила на историческитѣ народи. Добъръ примѣръ за подражание къмъ тази цѣль направили сж вече нѣкои наши висши сановници, като си поржчали (яптардисали) и доставили отъ Вѣна по образца на царь-Шимановата сребърна кратунка други сжщи такива — за домашно украшение, и ний имаме случай да видиме отъ тѣхъ, прѣкрасно изработени, по дадения образецъ. Такива же могатъ

¹⁾ Господинъ Д-ръ *Б. Шикъ*, професоръ при университета въ Цюрихъ, който отъ двѣ години насамъ е испратенъ отъ Берлинската Академия да разгледа и изучи нумизматическитѣ сбирки при разнитѣ европейски общи и частни музеи, и който е единъ отъ отличнитѣ ученици на прочутия германски историкъ Момзенъ, на приходяването си отъ Петербургъ прѣзъ Киевъ и Одесса за Цариградъ прѣминж нарочно прѣди единъ мѣсецъ и прѣзъ свободна България, и се спрѣ по 5-6 деня въ Пловдивъ и София, за да разгледа и нашитѣ нумизматически сбирки при музеитѣ въ реченнитѣ градове. Той е останалъ много доволенъ и отъ посѣщението си въ България, защото е намѣрилъ нашитѣ нумизматически сбирки несамъ най-добъръ наредени и описани отъ всички, която билъ видѣлъ въ патуването си, но и защото тие сбирки, особено що се отнасятъ до Мизия и Тракия, намира за най-богати донинѣ въ Европа: между друго имаме 15 парчета стари, много рѣдки и твърдѣ драгоценни римски, гърcki и византийски монети — *уника*, а други сжщо тѣй драгоценни 150 парчета, каквито при другитѣ най-знаменититѣ европейски музеи едвамъ се намѣрватъ по една или най-много по двѣ парчета. Цѣлата нумизматическа сбирка при Столичния музей и въ Пловдивъ възкачва се вече на брой до 6500 разни стари монети, между които има и нѣколко български — отъ царетѣ ни Асѣнь първий, Асѣнь вторий, Светославъ, Михаилъ, Иванъ Шиманъ, Срацимиръ и пр.

да се поръчатъ и отъ стъкло, за да излъзатъ съвсѣмъ ефтини и достъпни за всѣкого.

Отъ начало на това столѣтие чехскитѣ народни дѣйци между другитѣ и тойзи способъ сж употребявали за пробужданне народния духъ и самосъзнанието у своитѣ притиснати единородци, и днесъ въ колибата и на най-сиромашкия чехски селянинъ ще намѣришъ изобразения или статуйки, които прѣдставляватъ ликоветѣ на чехскитѣ славни князове, царие и на други тѣхни отлични мъжине. По сжщия пътъ сж вървѣли напредъ и другитѣ народи да се развиватъ, да стигнатъ до пълното си народно самосъзнание, да станатъ силни и да се прославятъ въ историята на човѣчеството.

4.

Понеже бѣхме се рѣшили съ приятеля си — да се завърнимъ сжщия день въ София, трѣбаше во врѣме да трѣгнемъ отъ Кокалянския мѣнастиръ за село Кокаляне и отъ тамъ за столицата, прѣзъ с. Панчерево и Горубляне. И така, часѣтъ въ 4, като се простихме съ добрия игуменъ на мѣнастиря, упѣтихме се низъ едрата мѣнастирска и по-дребна гора, по върлата стрѣмнина на долу, и слѣзохме до буйната рѣка Ведѣна, прѣзъ която има дървенъ мостъ.

Отъ тукъ на горѣ по рѣката, надъ лѣвия нейнъ брѣгъ, на разстояние около стотина крачки, стѣрчи по стрѣмната скала единъ исправенъ камѣкъ, който отъ далечъ прилича на една голѣма женска фигура, държаща въ обѣятието си едно малко дѣтенце. Народното прѣдание казва, че тойзи камѣкъ прѣдставлява оная жена отъ с. Бистрица, която, съ бозайничето си въ рацѣ, била слѣзала отъ селото си заедно съ Турцитѣ, и показва имъ пътеката за урвичката крѣпостъ. За това прѣдателство Богъ билъ проклелъ тая злочеста Българка на вѣчни врѣмена да се вкамени съ рожбата си, и да стои въ тая вѣлшебна скала, като позоренъ стѣлпъ прѣдъ потомството на 500-годишна мъченица България.

Отъ горѣпоменатий мостъ трѣгнахме прѣзъ разсѣчената скала наречена „простѣчникъ“ и излѣзохме вече на доста равенъ пътъ и, посрѣдъ хубави нивы, ливади и полѣнки, стигнахме въ с. Кокаляне, дѣто се поспрѣхме на една малка почивка. Мѣстата между Кокаляне и Панчерево сж тѣй хубави, каквото отъ „простѣчникъ“ до Кокаляне, и ний никакъ не усѣтихме, какъ пристигнахме до с. Панчерево.

Въ едното и въ другото село видѣхме се съ добри селяне, разговорихме се за тѣхния поминѣкъ, и тѣ останахъ много благодарни отъ нашитѣ распитвания за разнитѣ имъ селско-стопански занаяти и животъ; драго имъ бѣше да чуватъ усърдни разговори отъ устата на жители отъ „градо“ за многотрудния но честния и най-заслуженний животъ на селянетѣ, които сж главната опора на всѣка държава и народъ, особенно като за българскій народъ. И, наистина, българскитѣ селяне заслужаватъ похвала отъ много страни, защото тѣ, собствено отъ природа, сж въобще много добри, въ сѣко отношение: набожни, нравствени, духовити, умни, юначни, честни, мирни, скромни, трудолюбиви, пестовни, великодушни, гостоприемни и пр. качества най-

отлични за всѣки порядоченъ човѣкъ и най-необходимии за доброчестината на човѣшкия родъ. Само, по исторически причини, нашитѣ селяне останѣли сѣ инакъ много прости, неучени, и днесъ за днесъ простотата е най-главния имъ недостатѣкъ, който обаче заченва да се намалѣва доста забѣлѣжно, благодарение на правилното и по-енергично распространение на народното образование въ страната ни, особено отъ послѣднѣо врѣме насамъ. Но, за пълното напредване и благоденствие на българскитѣ селяне, освѣнъ нужното благовѣспитание и образование, необходими сѣ и такива добри закони, които — и въ нравственно и въ материално отношение — да дѣйствуватъ все благотворно на селското ни население, а това може да се постигне твърдѣ добрѣ, ако изпълнителитѣ на законитѣ бѣдѣтъ хора всѣкога просвѣтени, честни и благородни — въ най-строгъ смисълъ на думата. Само ония страни се наслаждаватъ съ пълна доброчестина, въ които населението, както въ селата така и въ градищата, се сдобива съ добро въспитание, съсѣ здрави и полезни знания, каквито сѣ нужни за неговия духовенъ и практиченъ животъ, и съ добри закони, които най-добросовѣстно се изпълняватъ. Така и нашия народъ, като се въспитава добрѣ, като се сдобива съ добри познания и като се управлява мѣдро съ добри закони, непрѣменно ще стане напълно честитъ: ще стане силенъ, съвършено независимъ и свободенъ, и ще се наслаждава съ пълно благоденствие отъ плодоветѣ на своето всестранно и правилно развитие и на своя честенъ трудъ. Това желажѣтъ и къмъ това се стрѣмятъ и полагатъ усилията си всичкитѣ ни просвѣтени родолюбци, и нѣма никакво съмнѣние за пълното утѣчаване на тѣхнитѣ желанія и стрѣмления, защото българския народъ, ако и да носѣ тежкитѣ окови на петъ-вѣковното си робство, все пакъ не загина съвършено, а, напротивъ, можѣ и да заварди всички ония свои нравствени сили, съ помоща на които потѣпканитѣ народи рано или късно възкрѣсватъ, за да проживѣятъ другъ новъ, по-славенъ и по-дълготраенъ исторически животъ.

Тия мисли и чувства се възбудихъ въ насъ, когато се разговорихме съ нѣколцина селяне въ горѣказаннитѣ села.

Въ частъ 6^{1/2}, трѣгнѣхме отъ Панчерево вече съ фаятонъ, и, като минѣхме покрай богатото село Горубляне, стигнахме тъкмо въ 8 часѣтъ въ София, много весели и крайно благодарни отъ тази хубава пролѣтна расходка.

Но, на тази расходка най-голѣмо наслаждение усѣтихме въ душата си, и дълбоко бѣхме трогнѣти, когато видѣхме царь-Шишманавата чаша на мѣнастиря, и особено когато слѣзохме отъ тамо къмъ рѣката Ведѣна, низъ стрѣмната урва по тѣсния пѣтъ между низката гора, отъ дѣто много добрѣ се вижда по-голѣмата частъ на славната Урвичка клисура отъ двата брѣга на р. Искъръ, и дѣто тъкмо срѣщу насъ, на дѣсния брѣгъ на Искѣра, съгледахме достапаметната българска крѣпость *Урвичъ*. Около тая крѣпость прѣди 500 години е било съвършено заровено второто българско старо царство, споредъ народното прѣданне, което изложихме по-горѣ. Тъкмо отъ срѣдата на пѣтя, между мѣнастиря и рѣка Ведѣна, изгледѣтъ на клисурата е

тъй хубавъ, тъй великолѣпенъ и разкошенъ, щото човѣкъ остава смаянъ, и не може да се насити отъ райскитѣ хубости на тази мѣстностъ въ нашата драга тѣтковина: многобройнитѣ и разнообразнитѣ нейни върхове, хълмища, долчини и върли спускове сѣ покрити на мѣсти съ едра и повече съ дребна но хубава гора, съ буйни трѣви и съ прѣкрасни горски разни цвѣтя; а прѣзъ дълбокото дѣно на клисурата хучи велегласно старославний Искъръ, който отъ далечъ прилича на златенъ коланъ, опасващъ кръста на хубавата снага на клисурата. Но тукъ изгледътъ става още по-величественъ, още по-очарователенъ, като си наумимъ какво епохално събитие за българскиятъ народъ е станало прѣди 500 години въ тойзи дивенъ български прѣдѣлъ!

Тази, прочее, знаменита клисура е била очевидната свидѣтелка на оная клета минута, когато българския царъ Иванъ Шишманъ е полагалъ послѣднитѣ си усилия, дано да отблъсни окончателното завоевание на България отъ Турцитѣ; тази священная мѣстностъ е видѣла, какъ храбро сѣ се борили българскитѣ знатни войводи и другитѣ ни велможии заедно съ подчиненитѣ имъ вѣрни войници — да запазятъ честа и славата на България прѣдъ свирѣпитѣ Османци. О ти, прѣкрасна Клисуро, като си била свидѣтелка на оная страшна и грозна катастрофа, защо баремъ сега не разкажешъ намъ — на свободнитѣ Българе: какъ-ли се дѣнж тогава българското царско домоцедие и неговитѣ роднини, на които ужаснитѣ писъци и ридания сѣ се разнасяли изъ твоитѣ священи пригрѣдки, потънжли въ сълзи, единственното утѣшение на тие погивающи наши царственни мъченици отъ мръсенитѣ рѣцѣ на върлия душманинъ! Колко-ли кърви сѣ истекли тукъ — прѣдъ твоитѣ очи — отъ погиваљитѣ български ратници, и колко-ли сълзи сѣ се пролели изъ горка България отъ клетитѣ майки на тия храбри български синове! Какви ли мъки и стенания си чула, о ти горда клисура, отъ устата на тие наши умираюци юнаци! Колко ли сѣ били тежки и тѣжовни тѣхнитѣ прѣдемъртни чувства и мисли за поробяването на България! О Боже, великий Боже!..

Най-сетнѣ, отъ тебе, славна клисура, ний чакаме да ни убедишъ вече завѣтнитѣ мисли на царъ-Шишмана за насъ — българскитѣ потомци. Съ тия мисли ний пламенно ще се насърчимъ и, въоръжени съ мощната животворна и благодатна сила на науката и народното просвѣщение, всинца ще се втурнимъ къмъ изпълнение прѣдстоящитѣ нови народни благоначенания, които сѣ нужни за постигание желаемото свѣтло бѣдѣще на цѣла България.

Сръдецъ, на Петровъ-день, 1892.

В. Д. Стояновъ.

III. КНИГОПИСЪ.

1. Старобългарска граматика съ упражнения, образци изъ старобългарскитѣ писменици и рѣчникъ. Съставилъ Д-ръ Л. Милетицъ. За сръднитѣ учебни заведения. Второ прѣработено и допълнено издание. София. Държавна печатница. 1892. 8°, стр. IV+182.

Първото издание на горѣозначения учебникъ се появи на свѣтъ прѣди 4 години (1888 г.), но той още тогава се указва недостаточенъ за назначението си, защото бѣше

зработенъ въобще твърдъ на кратко, и главно защото въ него липсваше токуречи съвършено словосъчинението, — именно тая важна частъ, въ която вече живо, хармонически и цѣло се извива както формалната (външната), така и психическата и логическа (вътрѣшната) страна на езикътъ, въ когото, тъй да се каже, езикътъ оживѣва, се проявява въ безбройнитѣ си разни видове. Заради това, г. Милетичъ добръ стори, дѣто не забвѣхъ да издаде учебника си втори пѣтъ, вече прѣработенъ и значително допълненъ най-много съ онова, отъ което се лишаваше първото издание на учебника му. (Особено за българската грамотна младежъ твърдѣ важна граматическа частъ е словосъчинението на старобългарски езикъ, защото въ немъ напълно се раскриватъ най-существеннитѣ различия между новобългарския и стария ни езикъ: въ тая частъ се прѣдставя рѣчта на нашитѣ прадрѣди вече читава, свързана съ употребение падежи (безъ и съ прѣдлози), неопрѣдѣлителио наклонение, и пр., които въ днешния ни езикъ вече несъществуватъ. Но, разбира се, за пълното граматическо проумѣяване и изучаване на старобългарския езикъ, необходимо е първо да се изучи добръ неговото звукословие (фонология или фонетика), слѣдъ това и видословието (формологитѣ) му, което безъ знаеннето на звукословие такожде е невъзможно да се проумѣе и усвои както трѣба.

Тукъ обаче, нужно е да се каже нѣщо повече. Само основателното изучаване на старобългарска граматика, поне каквато е горѣзначената, може да улесни българската учаща се младежъ въ свършенното ясно проумѣяване и усвояване законитѣ на новобългарския езикъ. Прочее, прѣподаването на старобългарски езикъ въ всичкитѣ наши сръдни учебни заведения трѣба да се извършва всѣкога правилно и отъ ясни лица, за да се постига по-успѣшно цѣлта, за която се прѣподава този езикъ въ нашитѣ училища. Тукъ онъ трѣба да се счита единъ отъ най-важнитѣ учебни прѣдмети и по тая особа причина, че най-първо на този священный езикъ ний сме се прослѣтили въ християнското учение, на него се е заченала и нашата писменность, па и отъ хилядо години насамъ все на сѣщия езикъ се молимъ Богу, и въ черква и дома, заедно съ всичкитѣ други православни Словѣне и Ромѣне, писменности на които първоначално се е захраняла все на старобългарски езикъ; въ X вѣкъ областъ на старобългарски говоримъ и писменъ езикъ се е простирала отъ Пеща чакъ до Солунъ и до брѣговетѣ на Черно-море; а до паданieto на българското и сръбското царство подъ Турцитѣ, старобългарски езикъ, съ нѣкои (най-много фонетически и формологически), измѣненія, билъ е несамо черковенъ, но тъй сѣщо и книжовенъ езикъ както намъ така и на Сърбитѣ; такъвъ е билъ сѣщия езикъ и на Руситѣ, дору и на Ромѣнетѣ нѣщо до прѣди 200 години. Да не се забравя и това, че старобългарски езикъ, по богатство и разнообразие на своитѣ форми и конструкции, не е по-долненъ отъ старитѣ класически езици, даже и надминува латински езикъ, особено по богатството на формитѣ си — въ скловенията и сиреженята. А за специалнитѣ европейски филолози, било гѣхия прѣдмѣтъ изключително старитѣ класически или нѣкой отъ модернитѣ индоевропейски езици, още отъ нѣколко години насамъ се е усѣтило нужда отъ запознаването имъ и съ старобългарски езикъ, и за това уведено е вече прѣподаването на този езикъ по всичкитѣ университети несамо въ Руссия и Австрия, но отчасти и въ Германия, дору и въ Франция и Англия. Освѣнъ това, въ Чехия, (негли и въ други словѣнски области въ австро-маджарската държава) отъ нѣколко години насамъ захраняло е задължително да се прѣподава на кратко въ горнитѣ класове на сръднитѣ учебни заведения и старобългарски езикъ въ сравнение съ стария и новия чехски езикъ.

Ето до какъвъ степенъ е стигнала вече важноста и значението на старобългарски езикъ въ областъ на индоевропейското и особено на общословѣнското днешно езиковѣдѣние.

И така, старобългарската граматика на г. Милетича се издава втори пѣтъ тъймо на врѣме и въ такъва пълнота, че тя, поне за сега, удовлетворява достатъчно нуждата по изучаванieto на старобългарски езикъ въ сръднитѣ наши учебни заведения. Нейното съдържание вкратцѣ е слѣдующето:

Въведение, въ което на кратко се расправя за старобългарски езикъ, нѣщо изъ историята му, за старобългарската азбука и писменность, и, най-сетнѣ, прѣдставя се въведение граматиката на три главни части: 1) звукословие (фонетика); 2) видословие (формологитѣ), и 3) словосъчинение (синтаксисъ).

1. **Звукословие**, въ което се разгледватъ звуковетѣ на езика и разнитѣ имъ произношенія въ думитѣ на рѣчта (говора).

2. **Видословие**, въ което се излагатъ видоветѣ (формитѣ) на промѣняемитѣ думи въ рѣчта, сирѣчь излагатъ се видоветѣ на тия думи по скловения или сирежения.

3. *Словосъчинение*, въ което се излагат синтактичните особености на езика.

Освѣтъ горѣизложенитѣ основни части, въ учебника сѣ турени, дѣто трѣба, и твърдѣ умѣстни и достаточни примѣри и нарочни упражненія отъ разни текстовѣ, взети изъ старобългарски паметници. Въ края на граматиката има особно избрани образци изъ старобългарскитѣ паметници, писани съ кирилски и глаголки букви. Най-сетнѣ, туку е прибавено и рѣчникъ, дѣто сѣ приведени на новобългарски всичкитѣ старобългарски думи, които се паметрватъ въ учебника непонятъ за учащитѣ се.

Изрѣкло взетъ, учебникътъ е изработенъ съ изѣдина и знание на прѣдмета — тъкмо споредъ изискуемитѣ днесъ условия за такѣна работа. Той се отличава между друго и съ това, че езикътъ въ изложението на материала е на сѣдѣ доста чистъ, асѣтъ и вразумителенъ, както трѣба да бѣде езикътъ въ сѣки учебникъ. Нарѣдко се срѣщатъ въ него по нѣкои обикновени думи, особни термини и изрѣчения не дотамъ чистобългарски, или прѣдставени не съвсѣмъ по свойствата на български езикъ. Въместо *синтаксис* по-добрѣ е *синтаксисъ*, или още по-добрѣ *словосъчинение*, а най-добрѣ само — *съчинение*. Тази дума се е увела отъ руски въ писмениа новобългарски езикъ (още прѣди 60 години), съ нежъ обаче доста добрѣ се изказва на български широкото понятие на терминътъ *синтаксисъ*, защото произхожда отъ нашъ глаголъ *сѣнѣтъ*; съществ. глаголно *чѣнене* = правене, съ прѣдлога *сѣ* = *съчинене*, което означава *съставяне, сътворѣние, събляване, събиране, нареждане*. И така, *словосъчинение* или просто *съчинение* — въ най-тѣсенъ смисълъ — трѣба да означава туку *събляване, складване, нареждане* нѣколко разни думи, (изразающъ всѣка особно понятие), *отъ една чѣлостъ така, щото тави чѣлостъ да изказва читавъ разбрана една или повече мисли въ единъ прѣдметъ*: дѣто принудитъ; отъкъ люентъ сына; нѣнда янаатъ вѣтъ и глаголъ нѣтъ; въпрашаашъ Исусъ ученикѣ своа, и пр.

За по-виденъ недостатъкъ между нѣкои други въ тойзи учебникъ намѣрваме такожде недоста ясни и пълни повечето отъ параграфитѣ за употрѣбяването на надежитѣ съ прѣдлози, дѣто инакъ доста много сѣ турени съотвѣтствующи примѣри.

Съ текстовѣтъ въ примѣритѣ и упражненіята заключаватъ се ученицитѣ на врѣме въ усвояването на разнитѣ граматически правила; а, слѣдъ такѣво прѣкарване на чѣлата граматика, тѣ придобиватъ още по-голяма полза отъ упражняването си въ прибавенитѣ образци въ края на книгата, съ помоща на рѣчникътъ.

Отъ кѣмъ вънкашна страна, учебникътъ е издаденъ такожде много добрѣ: на прилична осмина, съ хубави букви, на чиста бѣла хартия, така щото нѣма какво повече да се иска отъ тази страна на книгата, защото и нейната чѣла е доста умѣрена — само два лева. Такѣвъ учебникъ, като старобългарската граматика на г. Милетича, не може за сега още тѣй скоро и тѣй лесно да се распродава у насъ. Но тойзи учебникъ, вѣрваме, ще стане настолна книга особено за всѣкого, който се занимава съ старобългарски езикъ и писменность както и съ новобългарски езикъ, билъ той учителъ или само ученикъ.

Най-сетнѣ, ще си позволимъ да искажемъ горещо желание: искаме да видимъ по-скоро издадена отъ г. Милетича *Историческа граматика на български езикъ* заедно и такѣва *соотвѣтствующа христоматия*.

Срѣдець, срѣщу голѣма Света Богородица, 1892.

В. Д. Стояновъ.

2. *Блииска Христоматия съ обяснение на български и съ еллино-българско словарче отъ Марко Д. Балабановъ. Часть первая. София. Държавна печатница. 1892.*

Старо-грѣцкиятъ тама и ново-грѣцки езикъ е областъта, дѣто г. Балабановъ може да работи съ най-голяма полза за насъ, и то особно колкото се отнася до прѣводи изъ класически писатели и съставяние ръководства. Настоящата книга е първа часть отъ пособието, голѣмината на което не можемъ прѣвидѣтъ, като не знаемъ, да-ли не ще се послѣдва то и отъ единъ учебникъ по граматиката. Авторътъ е отложилъ прѣдговора си за други пътъ, та ни е оставилъ въ недоумѣние и по други въпроси. Текстовѣтъ съ обясненіята завайтъ 98 стр., рѣчникъто, напечатено както и обясненіята съ подробенъ шрифтъ, — 81 стр. Слѣдъ първитѣ 18 стр. отдѣлни фрази, върватъ избрани кжсове отъ Иероклея, Есопа, Елияна, Лукяна, Иована Златоуста, Ксенофонта и тн., отначало по-малки и по-леки, сетнѣ — по-голямички, но сѣ такива, дѣто по конструкцията да не прѣдставятъ голѣми мъчнотии. Първитѣ 18 стр. упражнения, раз-

поддени на отдели: върху имената, прилагателният и пр., ми се виждат недостатъчни, за да могат се почна наташните казусе, дѣто отведнажъ се срѣщатъ форми отъ разни категории, и обясненията не сѣ вече тъй подробни. Освѣнъ това, въ първнитѣ упражнения върху нѣкои образци има малко примѣри, така напр. върху склонението на думи като *λαγώς*, гл. упр. II, когато напр. за образуванieto степени у прилагателнитѣ сѣ представени доста разни примѣри, кои обгръщатъ сички начини на това образование, и то въ 16 предложени, гл. стр. 10. Обясненията сѣ доста равномѣрни, особено въ началото, дѣто рѣдко нѣщо не е снабдено съ глосси, понѣкога даже много подробни, защото даватъ сичко раздробено. Рѣчничето съдържа много думи, нѣщо около 3000. Само ползуванието съ учебника може да покаже, да-ли има испуснати думи въ рѣчничето, но, до колкото се убѣдихъ отъ честитѣ си провѣрки, не ще да има такива. Прѣводътъ на думитѣ не остава почти нищо да се желас. Авторътъ показва една наклонность къмъ старословѣнски и русски думи, камъ каквото нѣщо го настройва, види се, старината и духътъ на предмѣта му. На жѣсто *пастиръ* би било по моему подобръ *очаръ* или *телчаръ*. *Паѣс* може се прѣведе само чрѣзъ *дѣте*, *молченце*, и *момче*, руската дума *малчикъ* (стр. 26) е излишна, сѣщо тъй и затѣйвамъ [зю] (стр. 47) и др. *Астаѣа* би трѣбвало да се прѣдаде чрѣзъ сѣщ. име, и то съ провинциализма *сѣтхки*. Понѣйдѣ г. Б. не се ограничава само съ прѣвождане чрѣзъ чисти български думи, най прибавя и нѣкои гърцизми, щомъ има у насъ такава отъ предметнитѣ грѣцки думи. Това го ненамирамъ за излишно. Добръ е, дѣто г. Б. се е въздержалъ отъ етимологизуване. Книжката е напечатена доста добръ и внимателно.

Тойзи трудъ не е голѣмъ за автора му, но изработенъ е съ вѣщина и знание, и, като прѣвъ по рода си въ ново врѣме у насъ, той заслужа вниманието на образованото ни общество и най-паче на оние наши младежи, които сериозно се занимаватъ съ основателното изучаване на старогръцкый езикъ, и които, слѣдователно ще могатъ да се позоватъ доста много отъ него.

София, 14. VII. 92.

Д. Матовъ.

Извънредно Главно Събрание на Друж. „Напрѣдъкъ“, въ
гр. Виена, държано на 24/6, 26/8, 27/9 ^{Април} 1892.

Протоколъ I.

Присѣствуватъ лично: г. г. *Н. С. Ковачовъ*, *Савва Е. Паница*,
Г. В. Киселовъ, *Христо Дановъ*, *Янко С. Ковачевъ*, *Ст. Д. Кесяковъ*.
Мит. Атанасовичъ и Българското Книжовно Дружество отъ София,
прѣдставлявано отъ г. *Георги Н. Златарски*. дѣйствителенъ членъ на
Книжовното Дружество и членъ на управителний му съвѣтъ, а чрѣзъ
пълномощия: г. *Ст. Стамболовъ*, прѣдставляванъ отъ г. *Д. Минчо-
вичъ*, г. *Г. Д. Начовичъ* прѣдставляванъ отъ г. *Георги Н. Златарски*.
Негово Блаженство Българский Екзархъ *Иосифъ* и г. *Евлогий Геор-
гиевъ*, прѣдставлявани отъ г. *Савва Е. Паница*, г. *Георги Шоповъ*, прѣд-
ставляванъ отъ г. *С. Стойковичъ*, г. *Савдо Шулевъ*, прѣдставляванъ
отъ г. *Янко С. Ковачевъ* и г. *П. Н. Геншиовъ*, прѣдставляванъ отъ
г. *С. Д. Кесяковъ*.

Прѣдсѣдателятъ на Дружеството „Напрѣдъкъ“ г. *Н. С. Ковачовъ*
тъкмо въ 6 часа п. пладнѣ, съ една кратка но съдържателна рѣчь
откри това извънредно главно събрание и, слѣдъ като констатира
присѣтствието на нуждното число членове, било лично или чрѣзъ
пълномощия, съгласно §§ 18 и 20 отъ Дружественния Уставъ, обяви
го за компетентно.

Избра се за секретаръ на събранието г. *Г. Н. Златарски*.

Прѣгледахъ сж пълномощията на отсъствующитѣ членове дѣй-
ствителни и, слѣдъ като тѣ се намѣрихъ за редовни, пристѣпи се
веднага къмъ прочитанието на едно извлечение отъ протоколитѣ на
Дружеството, държани отъ основанието му до днесъ, а така сжщо се
прочетохъ и имената на възпитаницитѣ, поддържани отъ Дружеството,
заедно съ израсходванитѣ за тѣхъ сумми.

Слѣдъ това се изложихъ причинитѣ, които сж подбудили чле-
новетѣ да свикатъ настоящето извънредно главно събрание, за расту-
рението на Дружеството „Напрѣдъкъ“ и ликвидиранieto на смѣткитѣ
ту, и, като се уважихъ напълно отъ присѣтствующитѣ, пристѣпи се
къмъ въпросътъ като какъ да се употрѣби дружественния капиталъ.
Засичкитѣ присѣтствующи членове, послѣ дълги и живи дебати, рѣшихъ
диногласно да се завѣщае, подъ извѣстни условия, всичкия друже-
ственъ капиталъ на Българското Книжовно Дружество въ София.

Формулирането на това рѣшение се остава за бъдещето заседание. Г. *Георги Н. Златарски* поблагодари отъ името на управителний съвѣтъ на Българското Книжовно Дружество за това цѣлесъобразно и благородно рѣшение.

Избра се тричленна комиссия, състояща отъ г. г.; Г. В. *Киселовъ*, Димитъръ П. *Минчовичъ* и С. *Стойковичъ*, на която се възложи прѣгледванието и ликвидиранието смѣтките на дружеството „Напрѣдъкъ.“

Понеже бѣше вече късно, рѣши се да стане слѣдующето собрание въ Недѣля. Засѣданието се закры въ 9 часа вечерята.

Виена 24/6 Априлий
Май 1892 г.

Под. Н. С. *Ковачовъ*
„ Савва Е. *Паница*
„ Христо Г. *Дановъ*
„ Г. Н. *Златарски*
„ Ст. Д. *Кесяковъ*

Под. Г. В. *Киселовъ*
„ Д. П. *Минчовичъ*
„ С. *Стойковичъ*
„ Янко С. *Ковачевъ*
„ М. *Атанасковичъ*.

Протоколъ II.

Прѣдсѣдателятъ г. Н. С. *Ковачовъ* отвори заседанието въ 10 часа пр. пл. Присѣтствуваха г. г. Н. С. *Ковачовъ*, Савва Е. *Паница*, *Георги В. Киселовъ*, Христо Г. *Дановъ*, Янко С. *Ковачевъ*, Ст. Д. *Кесяковъ*, Мик. *Атанасковичъ*, С. *Стойковичъ*, Д. *Минчовичъ* и Г. Н. *Златарски*.

Пристапи се веднага къмъ формулиранieto рѣшението по завѣщанието на Дружественния капиталъ. Всички присѣтствующи, приеха слѣдующето рѣшение:

1. Да се ликвидира Дружеството „Напрѣдъкъ“ и да се завѣщае всичкия неговъ капиталъ на Българското Книжовно Дружество въ София, слѣдъ като се одържи отъ него веднажъ за винаги: а) една сума за поддържане дружественния стипендиятъ по пѣнието Никола Тодоровъ отъ Разградъ, до свършванието му наукитѣ му въ Чехия; и б) една сума за полагане ежегодно, по единъ вѣнецъ на гробътъ на покойния *Георги Бръзовъ* отъ Т.-Пазарджикъ, починалъ и погребанъ въ Виена на Юлий 1884 год.

Размѣрътъ на тая сума ще опредѣли набранната троечленна комиссия за прѣгледвание и ликвидиране смѣтките на Дружеството „Напрѣдъкъ.“

II. Българското Книжовно Дружество се задължава да вложи този капиталъ като фондъ отъ Дружеството „Напрѣдъкъ“ въ Виена, подъ лихва въ Българската Народна Банка, и само когато той нарасте на 75.000 (седемдесетъ петъ хиляди) лева златни, да може Книжовното Дружество, да употребява доходътъ му за премиране (премии) или издаване книги, съгласно § 31 отъ Уставътъ на Българското Книжовно Дружество.

Забѣлѣжка: Книжовното Дружество се задѣлжава да положи всички старания за събирането на заемообразно раздаденитѣ сумми отъ Дружеството „Напрѣдъкъ“, както и на тия, — израсходвани за възпитанието на разни ученици, които не сж изпълнили задѣлже-нията си спрѣмо Дружеството „Напрѣдъкъ.“

Понеже часѣтъ бѣше 12^{1/2}, отложихж се останалитѣ въпроси за слѣдующето послѣднѣо засѣданіе, което се опредѣли въ понѣдѣльникъ ва 6 часа п. п.л.

Віена 26/8 Априлий 1892 г.
 Май

Под. Н. С. Ковачовъ	Под. Г. В. Киселовъ
„ Савва Е. Паница	„ Д. П. Минчовичъ
„ Христо Г. Дановъ	„ С. Стойковичъ
„ Г. Н. Златарски	„ Янко С. Ковачевъ
„ Ст. Д. Кесяковъ	„ М. Атанасковичъ.

Протоколъ III.

Прѣсѣдателятъ г. Н. С. Ковачовъ откри засѣданіето точно въ 6 часа п. п.л. Присѣдствуватъ г. г. Н. С. Ковачовъ, Савва Е. Паница, Георги В. Киселовъ, С. Стойковичъ, Хр. Г. Дановъ, Янко С. Ковачевъ, Д. П. Минчовичъ, С. Д. Кесяковъ, М. Атанасковичъ и Г. Н. Златарски.

Прочетохж се протиколитѣ отъ първитѣ двѣ засѣдания; първия се прие безъ измѣнение, а вторий съ забѣлѣжка, че всѣка книга, която се преминува или издава отъ доходѣтъ на дружественний фондъ, да носи, на заглавната страница: „Наградена отъ фондѣтъ на Дружеството „Напрѣдъкъ“ въ Віена.“

Коммиссията за прѣглежданіето и ликвидиранието смѣткитѣ на Дружеството „Напрѣдъкъ“ докладва, че избраната коммиссия е прѣгледала подробно смѣткитѣ му и ги е намѣрала точно спорѣдъ изложениѣ годишни биланцови. За сега дружеството притежава облигации отъ 7150 рубли, които сж минати въ смѣтка за . . . фиор. 8.055.65

Влогове въ Шпаркасса	„	1.151.85
45 сръбски лозове, прѣсметнати за	„	1.511.67
Единъ Брауншвайгски лозъ, прѣсметнатъ	„	35.—
500 Наполеондора, дадени заемообразно на Кюнстен-дильското град. общ. управление	„	4.842.50
500 Наполеонд., дадени въ Свищовъ подъ гаранция	„	4.842.50
Готови пари	„	2.274.99
	фиор.	22.714.16

Въ бонове: *Ив. Шиншмановъ* фиор. 100.—

Н. Кърджиевъ 350.—

Г. Кожухаровъ 225.—

Д. Стрезовъ 781.58

Въ разни 293.33

„ 1.749.91
фиор. 24.464.07

Забѣлѣжка: Курсовѣтъ на наполеондоритѣ, русскитѣ облигации, сръбскитѣ лозове сѣ приети тѣй както сѣ минати въ книжката въ Дружеството. При реализиранieto имѣ обаче ще има една печала отъ около 1000 (хиляда) австр. фиоринта.

Отъ ученици, които не сѣ изпълнили своитѣ задължения спрѣмо Дружеството, има да се дирятъ:

Отъ <i>Илия Георговъ</i> отъ Велесъ	фиор. 2057.35
„ <i>Иванъ Шишмановъ</i> освѣнѣ споменатий бонѣ	
отъ Свищовъ	3321.26
„ <i>Г. Мишайковъ</i> отъ Самоковъ	1277.21
„ <i>С. Владимировскій</i>	559.97
	фиор. 7215.79

Сжщата комиссія остава, съгласно § 42 отъ Уставѣтъ на Дружеството „Напрѣдѣкъ“ да ликвидира въ по-скоро врѣме Дружественитѣ смѣтки.

Всичкитѣ събрани на това извънредно главно събрание исказватъ своята признателностъ и благодарностъ къмъ високо-славното Долно Австрийско Правителство, което благоволи да покровителствува Дружеството „Напрѣдѣкъ“ прѣзъ цѣлий периодъ на неговото сжществуване.

Исказва се особна благодарностъ на Дружественитѣ съвѣтъ и особено на г. Прѣдседателя *Н. С. Ковачовъ*, който съвсѣмъ безпристрастно и ревностно води всичкитѣ дебати на събранието.

Той обяви събранието въ 8¹/₂ часа вечерѣта за закрыто.

Виена, 27/9 Априлий
Май 1892 г.

Под. Христо Г. Дановъ
„ Г. Н. Златарски
„ Савва Е. Паница
„ Н. С. Ковачовъ
„ Г. В. Киселовъ

Под. Д. Минчовичъ
„ С. Стойковичъ
„ Янео С. Ковачовъ
„ Мих. Атанасковичъ
„ Ст. Д. Кесяковъ.

Билансъ на Българското Дружество „Напрѣдъкъ“ Виена.

Да дана.

Да нема.

Да дана.	Да нема.
Май 9	За приетитѣ ни отъ Настоя- телството
11	За събраниятѣ въ Свищовъ заеми 500 нап. а 9-50 . .
11	За 6 1/4 % лихва на горнитѣ 500 нап. отъ 20/9 1891, до 7/5 1892 франк. 415-30 . .
	Лихва отъ русскитѣ облигации 103-75 рубли, 5% = 98-56 рубли а 1-25 фиор.
	Лихва отъ вложенитѣ въ сѣ- стелнитѣ касси
	Лихва отъ кассови бона . . .
25	Продадени 7.150 рубли въ рус- ски облигации
	Продадени 45 сръбски лоза .
	Продадени 1 брауншвайтски лосъ
	Събрани отъ сѣстелнитѣ касси
	фиор. кр.
	31
Май	За внесени на книжовното Дружество въ София чрезъ Българската Народна Банка франк. 36.761-50*) а 9-50 .
Юний	Нагуби отъ 4 дубиозни бона .
	Оставени за издръжанис друж- стеннидантъ и други спо- редъ протокола отъ 7 Юний
	фиор. кр.
	17.461 72
	264 88
	2.245 22
	19.971 77

Виена, 7 Юний 1892 год.

Ликвидационната Комиссия на Българското Дружество „Напрѣдъкъ“ въ Виена.

Г. В. Киселовъ.

Ст. Стойковичъ.

Д. П. Минчовичъ.

*) Освѣтъ тия несоохме на Българското Книжовно Дружество София:

- 1) 10.000 франка златни, записъ отъ Къстендилското градско общинско управление.
- 2) Фиор. 100 — записъ отъ Иванъ Шишмановъ въ София.
- 3) Фиор. 225 — записъ отъ Георги Кожухаровъ въ Сливенъ.
- 4) Фиор. 350 — записъ отъ Н. А. Къраджиевъ въ Руссе.
- 5) Фиор. 1.277-21 записъ отъ Георги К. Мишайковъ въ Къстендилъ.
- 6) Фиор. 781-58 записъ отъ Дончо К. Стрезовъ въ Копрявщина.

Протоколъ.

Днесъ на 7 Юний 1892 год. ликвидационната комиссия, избрана въ извънредното главно събрание на Българ. Дружество „Напрѣдъкъ“ въ Виена на 24/6 Май т. г. държи, послѣдното си засѣдание по ликвидированіе на дружественния имотъ.

При реализираніето дружеств. имотъ, указахъ се 4 дубиозни бона отъ сумма фиор. 264·83 и констатира се, че чистата сумма придобита отъ продажба на ефектитъ, възлиза на фиор. 19.706·94 (деветнадесетъ хиляди седемстотинъ и шесть 94/100), отъ които се задържахъ фиор. 2.245·22 (двѣ хиляди двѣстѣ четиредесетъ петъ и 22/100) прѣдначинени за издържаніе на Дружеств. Степендиянтъ Никола Тодоровъ, до свършаніе курса по пѣяніето въ Прага, за полаганіе ежегодно вѣнецъ на гроба на покойния Георгия Бръгова и за разни други непрѣдвидени разности. Останалитѣ фиор. 17.461·72 (седемнадесетъ хиляди четирестотинъ шестдесетъ и единъ и 72/100) които прѣобърнати отъ Наполеондоръ фиор. 9·50, правятъ златни лева 36.761·50 (тридесетъ и шесть хиляди седемстотинъ шестдесетъ и единъ и 50/100) се внесохъ, съгласно протоколъ II. отъ 26/8 Май на извънредното главно събрание, чрезъ Българската Народна Банка, на Българското Книжовно Дружество въ София.

Тукъ задържанитѣ фиор. 2.245·22 (двѣ хиляди двѣстѣ четиредесетъ петъ и 22 100) се облѣкохъ въ лихвоносящи книжа и се прѣдадохъ на съхранение на Г-да Брат. *Е. Паница*.

Виена, 7 Юний 1892 год.

Ликвидационната Комиссия на Българ. Друж. „Напрѣдъкъ“ въ Виена.

Г. В. Киселовъ.

Д. Минчовичъ.

С. Стойковичъ.

Благодарность

къмъ членоветъ на бившето Дружество „Напрѣдъкъ“ во Вѣна
отъ името на Управителний Сѣвътъ на Българското Книжовно
Дружество въ Сръдецъ.

Съгласно съ рѣшението на Управителния Сѣвътъ на Българското Книжовно Дружество, като прѣпечатваме тукъ горното изложение на „Извънредното главно събрание на дружеството *Напрѣдъкъ* во Вѣна, държано на 24/6, 26/8, и 27/9 ^{Априлъ} 1892“, отъ името на рѣченний Сѣвътъ съ особенно задоволение исказваме сърдечна благодарность и признателность на всички господа членове на бившето дружество *Напрѣдъкъ* за тѣхното благородно и толкова похвално рѣшение, по което се прѣдоставя на Българското Книжовно Дружество да управлява имота му и да употрѣбява прихода отъ тойзи имотъ, съгласно съ § 31 отъ устава си. Съ това рѣшение бившето дружество *Напрѣдъкъ* само по форма прѣстава да съществува, а въ дѣйствителность то ще продължава съществуванието си пакъ съ същата първоначална своя просвѣтителна задача за България, защото съ прихода на имота му ще се издаватъ дѣлни и полезни съчинения за народа, въ заглавието на които всѣкога това ще се означава изрично.

Заради това, почтеннитѣ членове на бившето дружество *Напрѣдъкъ* во Вѣна заслужватъ всѣка похвала отъ всички родолюбиви Българе.

Отъ Управителний Сѣвътъ.